

T.C.

RECEP TAYYİP ERDOĞAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANA BİLİM DALI

YUSUFELİ AĞZI
(Yüksek Lisans Tezi)

Önder KORUK

Dr. Öğr. Üyesi Ümit HUNUTLU

Danışman

RİZE

2019

KABUL VE ONAY

Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalında, Önder KORUK tarafından hazırlanan "Yusufeli Ağzı" başlıklı bu çalışma, 16/01/2019 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oy birliği / oy çokluğuyla başarılı bulunarak jürimiz tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan: Doç. Dr. Bahadır GÜNEŞ Kabul

Üye: Dr. Öğr. Üyesi Ümit HUNUTLU Kabul

Üye: Dr. Öğr. Üyesi Gül YILMAZ ÇAL Kabul

05.02.2019

Doç. Dr. Ahmet YANIK
Enstitü Müdürü

ETİK BEYAN

Bu tezdeki bütün bilgileri etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi ve tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada bana ait olmayan her türlü ifade ve bilginin kaynağına eksiksiz atıf yaptığımı bildiririm. İfade ettiklerimin aksi ortaya çıktığında ise her türlü yasal sonucu kabul ettiğimi beyan ederim. *16/01/2019*

Önder KORUK

ÖN SÖZ

Dil, iletişimi ve kültür unsurlarının varlığını ve aktarımını sağlayan en önemli vasıta; kendine ait kaideleri olan canlı bir varlık; ortaya çıkışı, tarihin karanlık dönemlerine rastlayan toplumsal bir kurumdur. Kısacası milleti millet yapan en önemli unsurdur. Bir dilin gelişimi ise o dilin gelecek nesillere sağlam aktarımı ile mümkündür. Ataların duygularını ifade eden kelimeleri torunlara aktarabilmek, o duyuş ve düşünüş tarzını tam manasıyla anlayabilmek, kültür değerlerini daha iyi yaşatabilmek için ağız çalışmaları, günümüz teknoloji çağında kuşkusuz bir zaruret hâline gelmiştir. Bu çalışmada, bahsedien zorunluluğun bir neticesi olarak yakında sular altında kalacak olan Yusufeli ilçesinin ağız özelliklerini, kaybolmadan, gelecek nesillere aktarma amacı güdülmüştür.

Bir toprak parçasını "vatan" haline getiren, orada yaşayan insanların hatıraları ve ortak kültürüdür. Tüm bu hatıralara rağmen göç etme hadisesi büyük gerekliliklerin sonucunda olmuştur. Toplum göçü ise herhangi bir nedenle yurdun artık yaşanılmaz duruma gelmesiyle olur. İnsanların bedenleri toprak olan yurtda, kültürü ve değerleri ise dilde yaşar. Tarih bize insanların bazen toprak yurtlarından göç ettikleri gibi dil yurtlarından da göçtüklerini haber vermektedir. Bilindiği gibi Yusufeli halkı çok kısa bir süre içerisinde topraklarından ayrılmak zorunda kalacaktır. Bu çalışmanın yapılmasındaki en büyük amaç ise Yusufeli halkının dil yurdundan da göçmesinin önüne az da olsa geçebilmektir.

"Yusufeli Ağız" adlı bu çalışma; "Giriş, Ses Bilgisi, Şekil Bilgisi, Sonuç, Metinler ve Sözlük" olmak üzere altı bölümden oluşmaktadır.

"Giriş" bölümünde Yusufeli ilçesinin coğrafi konumundan, coğrafi özelliklerinden, tarihinden, ağız çalışmalarının tarihi gelişiminden ve Yusufeli ağız ile ilgili bugüne kadar yapılan çalışmalardan bahsedilmiştir.

"Ses Bilgisi" bölümünde ise Yusufeli ağızında kullanılan kelimelerdeki ses hadiseleri derlenen metinlerden hareketle değerlendirilmiş, standart Türkiye Türkçesi ile ne gibi farklılıklar olduğu ortaya konmuş ve bu farklılıkların kaynağı tespit edilmeye çalışılmıştır.

"Şekil Bilgisi" bölümünde Yusufeli ağızında kullanılan kelimelerin yapıları üzerinde durulmuş, gerek yapım gerekse çekim ekleri ayrıntılı şekilde incelenmiştir. Yusufeli ağızında kullanılan eklerin hem fonetik bakımdan hem de

işlev bakımından standart Türkiye Türkçesi ile ne gibi benzerlik ve farklılıkları olduğu örnekler üzerinden ortaya konmaya çalışılmıştır. Ayrıca bu değişmelerin sebepleri tespit edilmiştir.

"Sonuç" bölümünde; ses ve şekil bilgisi bölümlerinde ortaya konan benzerlik ve farklılıklardan önemli olanlar özetlenmiş ve Yusufeli ağzı ile ilgili bazı genellemeler yapılmaya çalışılmıştır.

"Metinler" bölümünde, ilçe merkezi ve 18 köyden derlenmiş toplam 30 derlemenin deşifre edilmiş türleri; "Sözlük" bölümünde ise bu metinlerde geçen, yöre halkı dışındaki insanların bilemeyeceği düşünülen kelimelerin anlamları verilmiştir.

Çalışma esnasında verilen örneklerin büyük bir bölümü metinlerden seçilmiştir. Çok az sayıda örnek ise metinlerde rastlanmadığı için soruşturma yöntemiyle elde edilmiş ve bu durum da ilgili başlıklar altında belirtilmiştir. Elde edilen sonuçlarda ve çıkarımlarda objektif olunmaya çalışılmış, yapılan değerlendirmeler kaynaklara dayandırılmıştır.

"Asi çocuk Çoruh"un artık durgun akacağı şirin ilçeme gönül borcumu ödeyebilmek için çıktığım bu yolda, zaman mefhumuna bağlı kalmadan bana daima yardımcı olan, kıymetli hocam Dr. Öğr. Üyesi Ümit HUNUTLU'ya sonsuz teşekkürlerimi sunuyorum.

Ayrıca metin derlemesi için çıktığım saha çalışmalarında büyük desteklerini gördüğüm kardeşlerim Duygu KORUK ve Özlem KORUK'a, Yusufeli sevdalısı, kıymetli dostlarım Mehmet Ali DEMİRCİ ve İbrahim DEMİRCİ'ye, çalışmanın her aşamasında manen yanımda olan ve büyük bir sabır gösteren sevgili eşim Filiz KORUK'a şükranlarımı sunuyorum.

Önder KORUK

RİZE / 2019

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI.....	2
ETİK BEYAN.....	2
ÖN SÖZ.....	4
İÇİNDEKİLER.....	6
ÖZET.....	13
ABSTRACT.....	14
KISALTMALAR.....	15
TABLolar LİSTESİ.....	16
HARİTALAR LİSTESİ.....	16
ÇEVİRİ YAZI İŞARETLERİ.....	17
GİRİŞ.....	19
Yusufeli Coğrafyası.....	19
Yusufeli İlçesinin Tarihi.....	21
Türkiye'deki Ağız Çalışmaları.....	25
Yusufeli Ağız İle İlgili Yapılan Çalışmalar.....	27
Amaç.....	29
Önem.....	30
Problem.....	30
Kapsam ve Sınırlılıklar.....	30
Veri Toplama Tekniği ve Analizi.....	30

BİRİNCİ BÖLÜM

SES BİLGİSİ

1.1. SESLER.....	31
1.1.1. Ünlüler.....	31
1.1.1.1. Normal Süreli Ünlüler.....	31
1.1.1.2. Uzun Ünlüler.....	34
1.1.2. Ünsüzler.....	38
1.2. SES UYUMLARI.....	46
1.2.1. Ünlü Uyumu.....	46
1.2.1.1. Kalınlık – İncelik Uyumu.....	46
1.2.1.2. Düzlük – Yuvarlaklık Uyumu.....	50

1.2.2. Ünsüz Uyumu.....	53
1.2.3. Ünlü - Ünsüz Uyumu	54
1.3. SES DEĞİŞMELERİ.....	57
1.3.1. Ünlü Değişmeleri	57
1.3.1.1. Ünlü Düşmesi	57
1.3.1.2. Ünlü Türemesi	58
1.3.1.3. Ünlü Kalınlaşması	59
1.3.1.4. Yarı Ünlü Kalınlaşması	62
1.3.1.5. Ünlü İncelmesi.....	63
1.3.1.6. Yarı Ünlü İncelmesi	65
1.3.1.7. Ünlü Düzleşmesi	66
1.3.1.8. Ünlü Yuvarlaklaşması	68
1.3.1.9. Ünlü Daralması.....	70
1.3.1.10. Ünlü Genişlemesi	71
1.3.2. Ünsüz Değişmeleri.....	72
1.3.2.1. Ünsüz Düşmesi.....	72
1.3.2.2. Ünsüz Türemesi.....	74
1.3.2.3. Tonlulaşma (Ötümlüleşme).....	75
1.3.2.4. Tonsuzlaşma (Ötümsüzleşme).....	79
1.3.2.5. Patlayıcılaşma.....	81
1.3.2.6. Aşırı Patlayıcılaşma.....	81
1.3.2.7. Gırtlaksıllaşma.....	84
1.3.2.8. Süreksizleşme	86
1.3.2.9. Süreklileşme	87
1.3.2.10. Sızıcılaşma.....	87
1.3.2.11. Yarı Sızıcılaşma.....	89
1.3.2.12. Akıcılaşma.....	89
1.3.2.13. Ünsüz İkizleşmesi.....	90
1.3.2.14. Ünsüz Tekleşmesi.....	90
1.3.2.15. Yer Değiştirme (Metatez).....	90
1.3.2.16. Ünsüz Benzeşmesi.....	91
1.3.2.17. Diğer Ünsüz Değişmeleri	92

/ñ/ > /ng/ > /n ~ g/	92
/r/ > /l/	92
/t/ > /y/	93
/s/ > /ş/	93

İKİNCİ BÖLÜM ŞEKİL BİLGİSİ

2.1. İSİMLER	94
2.1.1. İsim Yapım Ekleri	94
2.1.1.1. İsimden İsim Yapım Ekleri	94
/+ar/, /+şar/	94
/+ca/	94
/+cağız/	94
/+Çi/	95
/+DAn/	95
/+daş/	95
/+gil/	96
/+Ilti/	96
/+(i)nci/	96
/+li/	96
/+luğ/	97
/+si/	97
/+sul/	98
/+suz/	98
2.1.1.2. Fiilden İsim Yapım Ekleri	98
/-AcAk/	98
/-ak/	99
/-an/	99
/-ce/	99
/-enek/	99
/-Gan/	99
/-gi/	100
/-gUn/	100

/-i/	100
/-ici/	100
/-in/	101
/-inç/	101
/-(u)k/	101
/-(I)m/	102
/-ma/	102
/-mAcA/	102
/-mik/	102
/-ti/	103
2.1.2. İsmın Hâlleri ve Hâl Ekleri	103
2.1.2.1. Yalın Hâl	103
2.1.2.2. İlgi Hâli	104
2.1.2.3. Yönelme Hâli	107
2.1.2.4. Yükleme Hâli	109
2.1.2.5. Bulunma Hâli	112
2.1.2.6. Ayrılma Hâli	113
2.1.2.7. Vasıta Hâli	114
2.1.2.8. Eşitlik Hâli	116
2.1.3. İyelik Ekleri	117
2.1.3.1. Birinci Tekil Şahıs İyelik Ekleri	119
2.1.3.2. İkinci Tekil Şahıs İyelik Ekleri	119
2.1.3.3. Üçüncü Tekil Şahıs İyelik Ekleri	120
2.1.3.4. Birinci Çoğul Şahıs İyelik Ekleri	121
2.1.3.5. İkinci Çoğul Şahıs İyelik Ekleri	121
2.1.3.6. Üçüncü Çoğul Şahıs İyelik Ekleri	122
2.1.4. Çokluk Ekleri	124
2.2. ZAMİRLER	127
2.2.1. Şahıs Zamirleri	127
2.2.2. İşaret Zamirleri	129
2.2.3. Dönüşlülük Zamiri	130
2.2.4. Belirsizlik Zamirleri	130

2.2.5. Soru Zamirleri	131
2.2.6. Aitlik Zamirleri	132
2.3. SIFATLAR	133
2.3.1. Niteleme Sıfatları	133
2.3.2. Belirtme Sıfatları	133
2.3.2.1. İşaret Sıfatları	134
2.3.2.2. Soru Sıfatları.....	134
2.3.2.3. Belirsizlik Sıfatları.....	134
2.3.2.4. Sayı Sıfatları	135
2.4. ZARFLAR	136
2.4.1. Durum (Hâl) Zarfları.....	136
2.4.2. Zaman Zarfları	137
2.4.3. Yer - Yön Zarfları	138
2.4.4. Azlık-Çokluk (Miktar) Zarfları	138
2.4.5. Soru Zarfları	138
2.5. FİİLLER.....	140
2.5.1. Fiil Yapım Ekleri.....	140
2.5.1.1. İsimden Fiil Yapım Ekleri	140
/+a/	140
/+ar/	140
/+aş/.....	141
/+ik/	141
/+la/	141
/+lan/	142
/+laş/.....	142
2.5.1.2. Fiildenden Fiil Yapım Ekleri.....	142
/-ar/.....	142
/-DUr/.....	143
/-ili/.....	143
/- (U)l/	144
/- (i)n/	144
/- (U)r/	144

/- (i)ş/.....	145
/- (u)t/	145
2.5.2. Şahıs Ekleri	145
2.5.2.1. Birinci Tekil Şahıs.....	147
2.5.2.2. İkinci Tekil Şahıs.....	148
2.5.2.3. Üçüncü Tekil Şahıs.....	150
2.5.2.4. Birinci Çoğul Şahıs.....	150
2.5.2.5. İkinci Çoğul Şahıs	151
2.5.2.6. Üçüncü Çoğul Şahıs	151
2.5.3. Bildirme Kipleri	152
2.5.3.1. Duyulan Geçmiş Zaman	155
2.5.3.2. Görülen Geçmiş Zaman.....	156
2.5.3.3. Şimdiki Zaman	161
2.5.3.4. Gelecek Zaman.....	167
2.5.3.5. Geniş Zaman.....	170
2.5.4. Tasarlama Kipleri.....	171
2.5.4.1. İstek Kipi	171
2.5.4.2. Dilek - Şart Kipi	172
2.5.4.3. Gereklilik Kipi.....	172
2.5.4.4. Emir Kipi	173
2.5.5. Birleşik Zamanlı Kipler.....	174
2.5.5.1. Hikâye Birleşik Kipi.....	174
2.5.5.2. Rivayet Birleşik Kipi.....	177
2.5.5.3. Şart Birleşik Kipi.....	178
2.5.6. Fiilde Olumsuzluk.....	179
2.5.7. Fiilde Soru.....	180
2.6. EK-FİİL	181
2.6.1. Geniş Zaman (Şimdiki Zaman) Kipi.....	181
2.6.2. Görülen Geçmiş Zaman Kipi	185
2.6.3. Duyulan Geçmiş Zaman Kipi.....	188
2.6.4. Şart Kipi	189
2.7. FİİLİMSİLER	190

2.7.1. İsim-Fiiller (Ad-Fiiller).....	190
2.7.2. Sıfat-Fiiller	191
2.7.3. Zarf-Fiiller.....	193
2.8. EDATLAR.....	197
2.8.1. Çekim Edatları	197
2.8.2. Bağlama Edatları	199
2.8.3. Cümle Başı Edatları	201
2.8.4. Cevap Edatları	201
2.8.5. Gösterme Edatları.....	202
2.8.6. Ünlemler.....	202
2.8.7. Cümlemsiler	203
YÖRE AĞZINDAN DERLEME SÖZLÜĞÜNE KATKILAR	204
SONUÇ.....	206
METİNLER	210
SÖZLÜK.....	301
KAYNAKLAR	319
ÖZ GEÇMİŞ	324

Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Ana Bilim Dalı: Türk Dili ve Edebiyatı

Tez Türü: Yüksek Lisans Tezi

Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Ümit HUNUTLU

Hazırlayan: Önder KORUK

Yıl: 2019

Sayfa Sayısı: 324

ÖZET

YUSUFELİ AĞZI

Bu çalışmada, Artvin ili Yusufeli ilçesinin ağız özelliklerinin standart Türkiye Türkçesi ile benzer ve farklı yönleri ortaya konularak bu değişimlerin sebepleri tespit edilmeye çalışılmıştır. Bu incelemeyi yapmak amacıyla Yusufeli ilçe merkezi ve on sekiz köyden derleme yöntemiyle çeşitli dil malzemeleri toplanmıştır.

Bu çalışma; "Giriş, Ses Bilgisi, Şekil Bilgisi, Sonuç, Metinler ve Sözlük" olmak üzere altı bölümden oluşmaktadır.

Giriş kısmında Yusufeli'nin coğrafyası, tarihi, Türkiye'de ağız çalışmaları ve Yusufeli ağız ile ilgili çalışmalar hakkında bilgi verilmiştir. Ses Bilgisi ve Şekil Bilgisi kısmında, bölgenin ses ve şekil özellikleri incelenerek bu bölgenin konuşma dilinin özellikleri ortaya konulmuştur. Sonuç bölümünde Yusufeli ağız ile ilgili genellemelere varılmaya çalışılmıştır. Metin kısmında, ele alınan otuz metin çeviri yazı işaretleriyle sunulmuştur. Sözlük kısmında, derlenmiş metinlerden seçilen sözcüklerle sözlük oluşturulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Yusufeli, Dil, Ağız, Ses Bilgisi, Şekil Bilgisi

Recep Tayyip Erdogan University Graduate School of Social Sciences

Department: Turkish Language and Literature

Thesis Type: Master Thesis

Supervisor: Dr. Lecturer Ümit HUNUTLU

Author: Önder KORUK

Year: 2019

Pages: 324

ABSTRACT

DIALECT OF YUSUFELİ

In this study, the reasons of the changes are attempted to identify by revealing the similar and different aspects of dialect features of Yusufeli (Artvin) and modern standard Turkish. To make this research, various language materials have been collected from central Yusufeli and eighteen villages around before the study by review method.

This work consists of 6 sections as “Introduction, Phonetics, Morphology, Conclusion, Text and Dictionary.

In the introduction section, the information about the geography and history of Yusufeli, dialect researches in Turkey and works related to Yusufeli dialect is given. In the phonetics and morphology sections, by examining phonetical and morphological features of the region, the characteristics of the speaking language of this region have been revealed. In the conclusion section, the dialect of Yusufeli has been attempted to generalize. In the text section, 30 texts discussed are submitted by transcription symbols. In the dictionary section, a dictionary is created with the words chosen from the texts that have been compiled.

Keywords: Yusufeli, Language, Dialect, Phonetics, Morphology

KISALTMALAR

AÜ : Atatürk Üniversitesi

bkz. : Bakınız

IPA : International Phonetic Alphabet (Uluslararası Fonetik Alfabe)

ç.ş. : Çoğul şahıs

km : Kilo metre

MÖ : Milattan önce

s. : Sayfa

TDK : Türk Dil Kurumu

t.ş. : Tekil şahıs

vb. : ve benzeri

+ : İsim Kökü- Gövesi; ekle

- : Fiil Kökü- Gövdesi

TABLolar LİSTESİ

Tablo 1 Yöre Ağzına Özgü Ünlüler.....	17
Tablo 2 Yöre Ağzına Özgü Ünsüzler	18
Tablo 3 Yusufeli Ağzında Kullanılan İlgı Hâli Ekleri.....	104
Tablo 4 Yusufeli Ağzında Kullanılan Yönelme Hâli Ekleri.....	107
Tablo 5 Yusufeli Ağzında Kullanılan Yükleme Hâli Ekleri.....	110
Tablo 6 Yusufeli Ağzında Kullanılan Bulunma Hâli Ekleri.....	112
Tablo 7 Yusufeli Ağzında Kullanılan Ayrılma Hâli Ekleri.....	113
Tablo 8 Yusufeli Ağzında Kullanılan Vasıta Hâli Ekleri	115
Tablo 9 Yusufeli Ağzında Kullanılan İyelik Ekleri.....	118
Tablo 10 Yusufeli Ağzında Kullanılan Çokluk Ekleri	124
Tablo 11 Yusufeli Ağzında Kullanılan Şahıs Zamirlerinin Hâl Ekli Biçimleri ..	128
Tablo 12 Yusufeli Ağzında Kullanılan Şahıs Ekleri	146
Tablo 13 Yusufeli Ağzında Kullanılan Bildirme Kip Ekleri.....	153

HARİTALAR LİSTESİ

Harita 1. Yusufeli ilçesi lokasyon haritası	19
Harita 2. İlgı hâli ekinin kullanımı (düzlük-yuvarlaklık bakımından).....	106
Harita 3. İyelik eklerinin kullanımı (düzlük-yuvarlaklık bakımından).....	123
Harita 4. Yönelme, bulunma, ayrılma hâli ekleri ve çokluk ekinin kullanımı (kalınlık-incelik bakımından).....	126
Harita 5. İkinci tekil şahıs ekinin kullanımı (düzlük-yuvarlaklık bakımından)...	149
Harita 6. Görülen geçmiş zaman ekinin kullanımı (düzlük-yuvarlaklık bakımından) (3. şahıslar dışında).....	160
Harita 7. Şimdiki zaman ekinin kullanımı	166

ÇEVİRİ YAZI İŞARETLERİ

Bu çalışmada Ahmet Bican Ercilasun'un belirlemiş olduğu transkripsiyon sistemi kullanılmıştır fakat derlemelerin yazıya aktarılmasında cümle bütünlüğü gözetilmiş ve büyük-küçük harfe dikkat edilmiştir. Bu sebeple, Ercilasun'un önerdiği "K" (k-g arası ünsüz), "P" (p-b arası ünsüz), "T" (t-d arası ünsüz) sembolleri derleme metinlerindeki büyük harflerle karıştığı için tercih edilmemiştir. Bu sembollerin yerine "ḳ" (k-g arası ünsüz), "p̣" (p-b arası ünsüz), "ṭ" (t-d arası ünsüz) sembolleri kullanılmıştır. Bunun yanında "g" (ön), "g̣" (arka), "k" (ön), "ḳ" (arka) sesleri metinlerde sadece "g", "k" olarak işaretlenmiştir. Bu ünsüzlerin ayrımı yanlarındaki ünlü dizilişinden yapılmaktadır.

ÜNLÜLER

Tablo 1 Yöre Ağzına Özgü Ünlüler

Çalışmada Kullanılan işaretler		IPA Karşılıkları	
ā	Uzun a ünlüsü	ɑ	Uzun a
á	a-e arası ünlü	ɑ	Açık, ön, düz (predorsal)
â	Yanındaki /k/ ve /g/ seslerinin etkisiyle oluşan ince a ünlüsü		
ē	uzun e ünlüsü	ɛ	Uzun e
í	ı-i arası ünlü	ɨ	Kapalı, orta, düz
î	ı-u arası ünlü	ɯ	Kapalı, arka, daha yuvarlak
ī	uzun i ünlüsü	i	Uzun i
ō	Uzun o ünlüsü	ɔ	Uzun o
ó	o-ö arası ünlü	e	Yarı açık, orta, yuvarlak
ū	Uzun u ünlüsü	u	Uzun u
ú	u-ü arası ünlü	ɯ	Kapalı, orta, yuvarlak

ÜNSÜZLER

Tablo 2 Yöre Ağzına Özgü Ünsüzler

Çalışmada Kullanılan İşaretler		IPA Karşılıkları	
ĉ	ç-ş sesi arasında bir sestir.		
ĝ	Ötümlü, sürekli, art damak hırıltılı sızıcısıdır.		
ħ	Ötümsüz, sürekli, arka damak hırıltılı sızıcısıdır.	χ	Tonsuz, küçük dil, sızıcı
ķ	Ötümsüz, sürekli, ön damak hırıltılı sızıcısıdır.		
ķ̣	k-g arası ses	ɟ	Tonlulaşmış, ön damak, patlamalı
ṗ	p-b arası ses	Ḇ	Tonlulaşmış, çift dudak, patlamalı
ṭ	t-d arası ses	ṭ	Tonlulaşmış, diş eti, patlamalı

GİRİŞ

Yusufeli Coğrafyası

Yusufeli ilçesi Karadeniz Bölgesi'nin Doğu Karadeniz Bölümü sınırları içerisinde yer almaktadır. İdari bakımdan Artvin ili yönetim sınırları içerisinde bulunan Yusufeli, Çoruh Nehri Havzası'nın, Orta Çoruh kesiminde kurulmuş olup kuzeyden Altıparmak Dağları, güneyden ise Mescit Dağları'nın doğu uzantılarıyla sınırlandırılmıştır.¹

İlçe merkezi, Çoruh Nehri ve Barhal Çayı'nın birleştiği bir vadide kurulmuş olup doğusunda Erzurum'un Olur ve Oltu ilçeleri, güneyinde Erzurum'un Tortum, Uzundere ve İspir ilçeleri, batısında Rize'nin Çamlıhemşin ve Ardeşen ilçeleri, kuzeyinde ise Artvin merkez, Arhavi ve Murgul ilçeleri yer alır.

Harita 1. Yusufeli ilçesi lokasyon haritası

¹ Zeki Koday ve Kübra Erhan, "Yusufeli İlçesinin İdari Coğrafya Analizi", *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (2010/14): 2.

Artvin ilinin 2327 km² ile en büyük yüzölçümüne sahip ilçesi olan Yusufeli, en küçük ilçenin (Hopa) 8 katından daha fazla bir büyüklüğe sahiptir. Oldukça geniş alana yayılan ilçede 62 köy yerleşimi bulunmaktadır. Ancak tarım arazilerinin varlığına bağlı olarak yerleşimin dağınık olduğu dikkati çeker. Yusufeli ilçesindeki köy yerleşmelerinin dağılımlarında doğal çevre faktörlerine bağlı olarak farklılıklar mevcuttur ve bu konuda en önemli rolü, sahanın Çoruh Nehri ve yan kolları vasıtasıyla aşırı derecede parçalanmış olması oynamaktadır.² Bu köylerden ilçe merkezine en yakın olan 6 km; en uzak olan ise 58 km uzaklıktadır. İlk bakışta en uzak köyün 58 km olması fazla uzak gelmeyebilir; fakat ilçenin topografyası dikkate alındığında mesafe olarak değil ama erişilebilirlik açısından oldukça uzak olduğu kolayca anlaşılabilir.³ Çünkü yörede 55-60 km'lik bir köy yolu ancak 2-3 saatte katedilebilmektedir.

İlçe genelinde Karadeniz iklimi ile karasal iklim arasında bir geçiş iklimi tipi görülmektedir. İlçe merkezi ve yakın çevresi ile Çoruh Nehri'ne yakın yerlerde yazların sıcak ve kurak, kışların ılık ve yağışlı geçmesi Akdeniz iklimini andırır. Buralarda Akdeniz ikliminin tipik bitki türleri olan zeytin, incir, üzüm gibi meyveler bolca yetişir. Vadinin yüksek kesimlerinde karasal iklim hâkimdir. Yağışlar genelde ilkbahar sonu ve yaz başlarında görülür.⁴

İlçenin en büyük akarsuyu Çoruh Nehri'dir. Bunu Barhal ve Tortum Çayları takip eder. Çoruh Vadisi'nin uzunluğu Yusufeli sınırlarında 100 km'dir. Bölge arazisi Altıparmak sıradağlarından, kuzeyden batıya uzanmış şekliyle belirginleşir. Ayrıca Gâvur Dağları'nın silsilesi, Aradağ'ı ve Karadağ'ı meydana getirmektedir. Yüksekliği 3428 metre olan Mersis kayalığı, 3515 metre yüksekliğindeki Demirdağ ile 3537 metre yüksekliğindeki Güngörmez Dağı ilçenin başlıca yüksek rakımlı dağlarıdır.

Yusufeli, Artvin genelinde, dışa en çok göç veren ilçe konumundadır. İlçe nüfusu sürekli bir azalış göstermektedir. İlçenin köylerle birlikte nüfusu 1990 yılında 37.060 iken, 2000 yılında 29.133'e ve 2017 yılında da 20.218'e gerilemiştir.

---

² Mehmet Tıraş, Günay Kaya ve Cemal Sevindi, "Yusufeli İlçesinde Köylerin Coğrafi Özellikleri", *Geçmişten Geleceğe Yusufeli Sempozyumu Bildirileri*, (İstanbul: Yusufeli Belediyesi Yayınları, 2010), 191.

³ Koday ve Erhan, "Yusufeli İlçesinin İdari Coğrafya Analizi", 7.

⁴ Taner Artvinli, *Yusufeli Külliyyatı I. Cilt*, (İstanbul: Yusufeli Belediyesi Yayınları, 2013), 21.

Yusufeli İlçesinin Tarihi

Çoruh Havzası tarih öncesi devirlerde yaşanmış kültürlerin izlerini taşımaktadır. Çoruh havzasının orta bölümünde yer alan Yusufeli bölgesinde Kalkolitik Çağ'ın Bakır Devri'ne (MÖ 5500–3000) ait kalıntılar bulunmuştur. 1955 yılında yol yapımı sırasında Yusufeli'nin Nizgavan (Demirköy) köyünde bir bakır balta çıkarılmıştır. Bakır baltanın bulunması bölgenin tarih öncesi çağlarını aydınlatır nitelikte olup Anadolu'nun en eski yerleşim yerlerinden biri olduğunu göstermektedir.⁵

Orta ve aşağı Çoruh boyunda yer alan Yusufeli bölgesinin asıl tanınması, Asurluların en güçlü komşusu ve düşmanı olan ve MÖ 831 yılında Van şehrini başkent yapan Urartu Krallığı devrinde olmuştur.⁶

Anadolu'nun kapılarını Türklere açan ve Anadolu'nun fatihi olarak anılan Büyük Selçuklu Devleti Hükümdarı Sultan Alparslan, Çoruh havzasını da fethetmiştir. Sultan Alparslan, 1064 yılında Selçuklu başkenti Rey'den ordusu ile hareket ederek Kafkasya ve Anadolu seferine çıkmıştır. Kısa sürede Nahçıvan ve İğdır bölgelerini fetheden Sultan Alparslan, oğlu Malik Şahı ve vezirini Nahçıvan'da bırakarak Gürcistan'a girmiş, Gürcü (Lori/Taşir) Kralı David'in yönetiminde bulunan Tiflis'ten Çoruh Vadisi'ne kadar olan bölgelerdeki şehir ve kaleleri almıştır. Bu şehir ve kaleler arasında Çoruh boylarında bulunan Şavşat, Ardanuç, Artvin, Tao / Tav eli denilen Oltu, Tortum, Yusufeli bölgeleri de vardı. Böylece Yusufeli'nin de içinde bulunduğu Çoruh Vadisi'nin Türkler tarafından ilk defa fethi gerçekleşmiş ve bölge Büyük Selçuklu Devleti hâkimiyetine girmiştir.⁷

Osmanlı Devleti döneminde Mehmed Han'ın 1536 tarihinde çıktığı Gürcistan seferi iki yıl kadar sürmüştür. Mehmed Han, savaşlar sonunda 1538'de Gürcü Samtshe Atabeyliği'nden Micinkerd, Zivin, Kağızman, Kars, Narman, Oltu'nun güneyi, Tortum'da Kisha Deresi'nin yukarı kısımları ve Livane Deresi denilen Çoruh boylarını fethetmiştir. 1538'de yeni fethedilen Livane Deresi'nde Livane sancağı kurulmuştur. Pertekrek'te kurulan Livane sancağı, Pertekrek Kalesinin batı ve kuzey batı taraflarını ihtiva etmekteydi. 7 Ekim 1549 tarihinde bölgenin müstahkem kalelerinden Pertekrek / Peterek (Yusufeli Çevreli Köyü)

⁵ Muammer Demirel, "Yusufeli Tarihi", <https://www.yusufeli.bel.tr/yusufeli-tarihi>

⁶ Demirel, "Yusufeli Tarihi", <https://www.yusufeli.bel.tr/yusufeli-tarihi>

⁷ Demirel, "Yusufeli Tarihi", <https://www.yusufeli.bel.tr/yusufeli-tarihi>

Kalesi ile ona bağı olan Kiskim (Alanbaşı Köyü) ve Nihah (Yusufeli Yokuşlu köyü) Kaleleri ikinci ve son defa olarak fethedilmiştir. Daha sonra Pertekrek nahiye haline getirilerek Tortum sancağına bağlanmıştır. 1574 tarihli kayıttı Tortum'un nahiyesi olarak zikredilmektedir.⁸

Pertekrek XIX. yüzyıla kadar Çıldır eyaletine bağı bir sancak merkezi olarak varlığını sürdürmesine rağmen 1682 – 1702 tarihli Osmanlı idari taksimat defterine göre, Kiskim, Yusufeli bölgesinde ikinci bir sancak merkezi olarak oluşturulmuştur. Pertekrek ve Kiskim sancakları ayrı idari merkezler olarak 1800'lü yıllara kadar bölge yönetimini paylaşmışlardır. XIX. yüzyılın başında Pertekrek sancağının lağvedildiğı anlaşılmaktadır. Pertekrek beylerinin torunları halen bu köy nüfusuna kayıtlı olarak yaşamaktadırlar.⁹

Kiskim kazasının 9 nahiyesi ve 61 köyü vardır. Bu nahiyeler Ersis (Kılıçkaya), Pertekrek (Çevreli), Oşnak (Köprügören), Hoduçur (İspir'in Sarıkonak köyü), Barhal (Altıparmak), Udav (Bostancı), Arcivan (Balalan), Zor (Esenyaka), Milo/Melo (Saribudak) köyleri idi.¹⁰

Erzurum vilayetine bağı Kiskim / Keskim kazası ile Ankara'nın Keskin kazası isimleri benzerliğinden dolayı posta ve telgrafların dağıtımında yanlış dağıtımlar yapılmıştır. Posta Telgraf ve Telefon Nezareti, yanlış dağıtımların önlenmesi için Kiskim isminin Ersis olarak değiştirilmesini Dâhiliye Nezareti'ne teklif etmiştir. Bu teklife rağmen Dâhiliye Nezareti Ankara Vilâyetine 7 Şubat 1914 tarihinde yazdığı talimatla Keskin kazasının isminin değiştirilmesini teklif etmiştir. Bu teklife Ankara Valisi tarafından verilen cevapta, Keskin kazasının Ankara'nın gelişmiş bir kazası olduğu ve isminin Türkçe olmasından dolayı değiştirilmesinin uygun olmadığı belirtilerek Kiskim isminin değiştirilmesi teklif edilmiştir. Bunun üzerine Dâhiliye Nezareti, 24 Şubat 1914 tarihinde Erzurum vilayetine Kiskim kazasının isminin kaza merkezi olan Ersis ismine çevrilmesini teklif etmiştir. Erzurum vilayeti Kiskim isminin Ersis olarak değiştirilmesini 6 Mart 1914 tarihinde Kiskim kazasına yazmıştır. Kiskim kaza meclisi 6 Mayıs 1914 (23 Nisan 1330) tarihine toplanarak konuyu görüşmüş, Kiskim kazasının, merkezi olan Ersis ismiyle anılmadığından bu ismin verilemesinde "bir menfaat

⁸ Demirel, "Yusufeli Tarihi", <https://www.yusufeli.bel.tr/yusufeli-tarihi>

⁹ Demirel, "Yusufeli Tarihi", <https://www.yusufeli.bel.tr/yusufeli-tarihi>

¹⁰ Demirel, "Yusufeli Tarihi", <https://www.yusufeli.bel.tr/yusufeli-tarihi>

ve münasebet tasavvur edilemediğinden" Kiskim isminin veliaht-i saltanat Yusuf İzzeddin Efendi'nin ismine izafeten Yusufeli olarak değiştirilmesi kararlaştırılmıştır. Kaza meclisinde alınan karar Erzurum vilayetinden hükümete bildirilmiş, hükümetin de kararı aynen kabul etmesi üzerine 28 Mayıs 1914 (15 Mayıs 1330) tarihinde çıkarılan padişah fermanıyla Kiskim kazasının ismi Yusufeli olarak değiştirilmiştir.¹¹

Yusufeli kazası 26 Haziran 1926 tarihinde çıkarılan kanunla Erzurum'dan alınarak Artvin vilayetine bağlanmıştır. 29 Haziran 1926 tarihinde çıkarılan kanunla da kaza merkezi Ersis'ten Öğdem'e nakledilmiştir. Bu dönemde Yusufeli'nin 55 köyü vardır. 1 Haziran 1933 tarihinde Artvin vilayeti lağvedilerek merkezi Rize olan Çoruh vilayeti kurulmuştur. Artvin'in kaza olması ile Yusufeli kazası köyleri ile birlikte tekrar Erzurum vilayetine bağlanmıştır. Çoruh vilayetinin merkezi 4 Ocak 1936 tarihinde çıkarılan kanunla Rize'den Artvin'e nakledilmiştir. Aynı kanunla Yusufeli, Erzurum vilayetinden alınarak tekrar Çoruh vilayetine bağlanmıştır. 17 Şubat 1956 tarihinde Çoruh vilayetinin ismi Artvin olarak değiştirilmiştir. 18 Şubat 1950 tarih ve 5531 numaralı kanunla Yusufeli ilçe merkezi Öğdem'den bugünkü merkezi olan Ahalt'a nakledilmiştir.¹²

Yusufeli kaza merkezi Osmanlı ve Cumhuriyet devirlerinde yedi defa yer değiştirmiştir. İlk Osmanlı fethi ile Peterek kaza yapılmış, daha sonra Kiskim'e oradan Öğdem'e ve Ersis'e taşınmıştır. Türkiye Cumhuriyeti devrinde Ersis'ten tekrar Öğdem'e ve oradan da şimdiki yeri olan Ahalt'a nakledilmiştir. Son yıllarda Çoruh Nehri üzerinde hidroelektrik barajların yapılmaya başlaması ile ilçe merkezinin, "Yusufeli Barajı" suları altında kalacağından taşınması söz konusudur.¹³

Kıpçakların Bölgeye Yerleşmesi

I. Haçlı Seferinin başarılı bir şekilde bitmesiyle Türkiye Selçuklu Devleti'nin sarsıntı geçirerek savunmaya geçmesi, Büyük Selçuklu Devleti'nin de saltanat kavgalarıyla uğraşıyor olması ve zayıflaması üzerine Apkaz / Aphaz Bagratlı kralı bağımsızlığını kazanmak için harekete geçti. Güçlü bir ordusu

¹¹ Demirel, "Yusufeli Tarihi", <https://www.yusufeli.bel.tr/yusufeli-tarihi>

¹² Demirel, "Yusufeli Tarihi", <https://www.yusufeli.bel.tr/yusufeli-tarihi>

¹³ Demirel, "Yusufeli Tarihi", <https://www.yusufeli.bel.tr/yusufeli-tarihi>

bulunmadığı için evlendiği Kıpçak prensesinin ailesi olan Kıpçak Türklerinden yararlanmayı düşündü. Bunun üzerine yüz binlerce Kıpçak Türkü Daryal geçidini kullanarak İberia / Gürcistan bölgesine göç etti.¹⁴ Yusufeli bölgesine gelip yerleşen bu Kıpçak Türkleri, Gürcülerle komşu olmuştur. Yusufeli bölgesinde Türkçe yer isimleri bu ilk yerleşimci Türkler tarafından konulmuş olmalı. Dörtkilise, Aşbişen, Göcek, Sarıgöl, Karadağ, Balsuyu gibi yer isimleri bu durumu açıklamaktadır.¹⁵

Kıpçaklarla ittifak yapan Gürcülerin Kafkaslardan Türk ülkelerine doğru istilalarını geliştirmeleri giderek tehlikeli boyutlara ulaşınca Türkiye Selçuklu tahtında bulunan Rûkn ed-Din Süleyman Şah 1202'de Gürcistan seferine çıktı ve Selçuklu ordusu bu savaşta mağlup oldu.¹⁶

Yusufeli, Oltu, Tortum havalisinde Kıpçak hâkimiyeti devam ederken Moğolların önünden kaçarak Doğu Anadolu ve Kafkaslara gelen Celal ed-Din Harezmsah, 1225'te Tebriz'i ve Tiflis'i fethetti. Harezmsahların elinde bulunan topraklar bugünkü Oltu, Yusufeli, Tortum idi.¹⁷

1232 yılında Moğol kuvvetleri Sivas yakınlarına kadar geldi ve birçok insanı esir aldı. Bunun üzerine Selçuklu emiri Kemal ed-Din Kamyar Moğol ordusunu Erzurum'a kadar takip etti ve bu işin arkasında Gürcü kraliçesi Rosudan'ın olduğunu düşünerek Gürcistan'a akın yapmaya başladı. Şimdi Tortum bölgesinde bulunan Nihah başta olmak üzere kırk hisarı ele geçirdi. Bunun üzerine Gürcü kraliçesi Selçuklulara tabi oldu.¹⁸

İlhanlılar ile Altınordu Devleti arasında 1262'de yapılan savaşta Kıpçak Türklerinin, İlhanlı Devleti'ne büyük yardımları dokundu. Hatta İlhanlılar Kür boylarına indiği zaman Erzurum ve çevresinde savunma tedbirlerini alma görevi de Kıpçaklara verildi. Bu yararlarından dolayı yerleştikleri bölgeler Kıpçak beylerine ikta olarak verildi. Ikta olarak verilen yerler Taşkapı'dan Erzurum'a kadar Yukarı Kür ve Çoruh boyları idi.¹⁹

---

¹⁴ Ahmet Toksoy, "Türk Hâkimiyetinde Yusufeli", *Geçmişten Geleceğe Yusufeli Sempozyumu Bildirileri*, (İstanbul: Yusufeli Belediyesi Yayınları, 2010), 21.

¹⁵ Demirel, "Yusufeli Tarihi", <https://www.yusufeli.bel.tr/yusufeli-tarihi>

¹⁶ Toksoy, "Türk Hâkimiyetinde Yusufeli", 22.

¹⁷ Toksoy, "Türk Hâkimiyetinde Yusufeli", 22.

¹⁸ Toksoy, "Türk Hâkimiyetinde Yusufeli", 22.

¹⁹ Toksoy, "Türk Hâkimiyetinde Yusufeli", 22-23.

İlhanlı Devleti'nden sonra bölge ile Akkoyunlular ilgilendi çeşitli seferler yaparak bölgeyi hâkimiyetleri altında tuttular. 1477 yılından itibaren Yukarı Kür ve Çoruh boyları beş beyliğe bölündü. Bu beyliklerden üçü; Şavşat-Maçakhalet, (merkezi Ardanuç olan) Kalarçet ve (merkezi Yusufeli olan) Tav-eli idi. Tav-eli bölgesi daha sonra Osmanlılar tarafından 1538 yılında fethedildi.²⁰

Türkiye'deki Ağız Çalışmaları

Ülkemizde yapılan ağız çalışmalarına geçmeden önce "ağız" ifadesinin ne olduğunu ortaya koymak gerekir. Ağız ifadesinin tanımı hususunda birçok dilbilimci birbirine yakın tanımlar yapmıştır. Bunlardan biri Zeynep Korkmaz'a aittir: *"Bir dilin veya lehçenin yazı diline oranla ve çoğunlukla ses, bazen de şekil anlam ve söz varlığı bakımından birbirinden az çok ayrılan konuşma biçimleridir."*²¹ Bir diğer tanım ise Nurettin Demir tarafından şöyle yapılmıştır: *"Ağız, aynı kökenden geldiği üst sistem durumundaki bir standart dile bağlı, doğal olarak ortaya çıkmış; aile ve dost çevresinde, iş yerlerinde; okur yazarlığı az, bulunduğu bölgeden uzun süre ayrı kalmamış insanlarca sözlü iletişimde dilin başka türleriyle karşı karşıya gelme oranına göre değişen biçimde kullanılan, resmi ortamlarda kullanılmasından kaçınılan, yazılı bir gelenek oluşturamamış, iletişim alanı sınırlı, bağlı olduğu üst sistemden dilin her alanında karşılıklı anlaşmanın korunacağı oranda ayrılabilen, prestiji standart dile göre daha az yerel konuşma biçimleridir."*²² Tanımları çoğaltmak mümkün; fakat "ağız"ın tanımı konusunda fikir ayrılığı olmadığı için ve yapılan tanımlar birbirine çok yakın olduğu için bu bahis çok uzatılmadan ülkemizde yapılan ağız çalışmalarına geçilmesi doğru olacaktır.

Anadolu'da bugün birbirinden farklı ağızların bulunması, 11. yüzyıldan itibaren bu topraklara yerleşen Oğuz boylarının farklı ağız özelliklerine sahip olmasından kaynaklanmaktadır. Anadolu'ya çeşitli zamanlarda ve çeşitli vesilelerle gelen Oğuz dışı Türk unsurlarla, yabancı unsurların da bu ağızların oluşumunda önemli katkıları olmuştur.²³

---

²⁰ Toksoy, "Türk Hâkimiyetinde Yusufeli", 23.

²¹ Zeynep Korkmaz, *Grammer Terimleri Sözlüğü*, (Ankara: TDK Yayınları, 2007), 11.

²² Nurettin Demir, "Ağız Terimi Üzerine", *Türkbilim*, (2002 / 4): 114.

²³ Leyla Karahan, *Anadolu Ağızlarının Sınıflandırılması*, (Ankara: TDK Yayınları, 2014), 1.

Türkiye'deki ağız araştırmaları ile ilgili ilk yayın V. A. Maksimov tarafından yapılmıştır. Bunu J. Thury, I. Konoş, M. Hartmann, K. Foy, V. Pisarev, L. Bonelli, F. Giese, F. Vincze'nin çalışmaları takip etmiştir. Bu araştırmalardan yola çıkan Polonyalı Türklük bilimci Tadeusz Kowalski, Anadolu ve Rumeli ağızlarının genel yapısını değerlendiren bir makale yazmıştır.²⁴

Türk Dil Kurumu'nun ağızlarla ilgili ilk önemli çalışması, Anadolu ağızlarından yazı diline girmemiş kelimelerin derlenmesi olmuştur. 1933-1935 yılları arasında derlenen 150 binden fazla kelimeyi içeren *Türkiye'de Halk Ağzından Söz Derleme Dergisi*, 1939-1949 yılları arasında yayımlanmıştır. Daha sonra ise 13 ciltten oluşacak *Derleme Sözlüğü*'nün temeli atılmıştır.²⁵

1940'lı yılların başında Ahmet Caferoğlu, Anadolu'yu batıdan doğuya, kuzeyden güneye hemen hemen bütün vilayetlerini gezerek metin derleme çalışmalarında bulunmuştur. Bu metinler 9 ciltlik bir külliyat oluşturmuştur. Anadolu ağızları ile ilgili geneli yansıtan ilk metinler bunlardır. Yalnız, bu çalışmaların çeşitli açılardan birtakım eksiklikleri ve kusurları da bulunmaktadır. Buna rağmen, Caferoğlu'nun metinleri Anadolu diyalektolojisinin en önemli verileri olarak her zaman başvurulan ana kaynakların başında yer almaya devam etmektedir.²⁶

Zeynep Korkmaz'ın 1956 yılında basılan "Güney-Batı Anadolu Ağızları: Sesbilgisi" adlı eseri Türkiye ağız araştırmalarında bir dönüm noktası teşkil eder. Eser, kaynak kişilerin doğru seçimi, çeviri yazı işaretlerinin doğru ve ayırt edici biçimde tespit edilmesi, fonetik incelemenin karşılaştırmalı yöntemle uygulanması gibi yönleriyle Türkiye ağız araştırmalarına önemli yenilikler getirmiştir.²⁷

Caferoğlu ve Korkmaz'dan sonra Anadolu ağızları üzerinde çok değerli çalışmalar yapan ve isimleri zikredilmesi gereken önemli bilim insanlarından bazıları ise şunlardır: Ahmet Bican Ercilasun, Efrasiyap Gemalmaz, Gürer Gülsevin, Tuncer Gülensoy, Ahmet Günşen, Leyla Karahan, Ahmet Buran, Ali Akar ve Erdoğan Boz.

---

²⁴ Ali Akar, "Ağız Araştırmalarında Yöntem Sorunları", *Turkish Studies /Türkoloji Dergisi 1* Sayı: 2, (2006): 41-42.

²⁵ Akar, "Yöntem Sorunları", 42.

²⁶ Akar, "Yöntem Sorunları", 42-43.

²⁷ Akar, "Yöntem Sorunları", 43.

Türkiye Türkçesi ağızları üzerine yapılan çalışmaların hız kazanması 1970'ten sonraya rastlamaktadır. O tarihten bu yana ağızlar üzerine üniversitelerde çok sayıda yüksek lisans ve doktora tezi yazılmıştır. 2012 yılında yapılan bir araştırmaya göre; *ülkemizdeki yerleşim yerleri üzerine (il- ilçe) metin derlemesi esasına dayalı ve yörenin bütününe kapsayan 24 doktora tezi ve 133 yüksek lisans tezi hazırlandığı tespit edilmiştir. Yapılan doktora çalışmalarından 21'i il, 2'si bir ilçe ağızıyla, 1'i ise bir ilimizin birkaç ilçesinin ağız araştırmasıyla ilgilidir. 7 ilçemizle ilgili de bilim adamlarımız tarafından ağız çalışması (doçentlik çalışması ve diğer) yapılmıştır. Ülkemizde -İstanbul dışında- 80 il merkezine bağlı 852 ilçeden 717'si üzerinde, ilçe merkezini veya ilçenin bütününe kapsayan, lisansüstü seviyede herhangi bir ağız çalışması yapılmamıştır.*²⁸ Bu çalışmanın üzerinden altı yıl geçtiği düşünülürse bu zaman zarfında çalışmaların sayısının arttığı söylenebilir. Ama yine de verilere bakıldığı zaman ağız çalışması yapılmayan çok fazla ilçe olduğu görülmektedir. Temennimiz, Anadolu'nun tamamında ağız çalışmalarının tamamlanarak kapsamlı bir ağız haritasının oluşturulması yönündedir.

Yusufeli Ağız İle İlgili Yapılan Çalışmalar

Yusufeli ağızını bütünüyle ele alan müstakil bir akademik çalışma bugüne kadar yapılmamıştır. Yapılan iki ayrı çalışmada Yusufeli'nin iki köyünün ağızlarının ayrıntılı olarak incelendiği, bazı çalışmalarda ise Yusufeli ağızına kısmen değinildiği görülmüştür.

Yusufeli ağızı ile ilgili ilk çalışma Turgut ACAR tarafından 1972 yılında doktora tezi olarak hazırlanmıştır. Artvin il merkezini, bazı merkez köylerini, Artvin'in yedi ilçesini ve ilçelerin bazı köylerini gezerek derlemeler yapan ACAR, Artvin için genel bir ağız çalışması hazırlamıştır. Çalışmasına 1967 yılında başlamış ve 1972 yılında bitirmiştir. Çalışmanın yapıldığı yıllar ve Artvin ilinin coğrafi yapısı düşünüldüğünde ACAR'ın ne gibi zorluklarla karşılaştığı tahmin edilebilir. Hatta çalışmanın ön sözünde ACAR karşılaştığı zorlukları şu şekilde dile getirmiştir: "*Bölgenin engebeli bir coğrafi konuma sahip oluşu*

---

²⁸ Metin Güler, "Türkiye'deki İl ve İlçe Ağızları Üzerine Yapılan Lisansüstü Çalışmalarla İlgili Bir Değerlendirme", Turkish Studies Dergisi, Sayı: 7/4 (2012): 1845-1846.

köyden köye ulaşım imkân vermediği gibi, ilçeler arasında bile çoğu zaman en güç şartlara katlanmayı mecbur kılıyordu.”²⁹ Yine ön sözün devamında karşılaşılan güçlükler ACAR tarafından şu şekilde sıralanmıştır: “Tamamladığımız malzemeyi değerlendirirken de birtakım güçlüklerle karşılaştık. Zira hiç duymadığımız ve telaffuzunu dahi çıkaramadığımız çeşitli sesleri bölgemiz ağızlarında buluyor ve değerlerini çözemiyorduk.”³⁰

Yapılan bu çalışmayı Atatürk Üniversitesi kütüphanesinde -olması gerekirken- bulamadık ve Sayın Prof. Dr. Leyla KARAHAN’dan temin edebildik. Dolayısıyla çalışmaya ulaşabilmemiz biraz zaman aldı. Ayrıca çalışma eski tarihli bir doktora tezi olduğu için tam bir kitap halinde değildir. Daktilo yazısı ile yazılmış bir çalışma şeklindedir. Aradan onca yıl geçtiği için daktilo yazısı rengini yitirmiştir. Bir de bu çalışmayı fotokopi çektirdiğimiz için birçok bölümü çok zor okunur vaziyettedir. Çalışma incelendiği zaman "ses bilgisi" ve "şekil bilgisi" gibi bir ayrıma gidilmediği görülmüştür. Başlıklandırma sistemi belli bir metoda göre yapılmadığı için incelenmesi oldukça güç olmuştur.

Çalışmaya genel olarak bakıldığında işe yarayacak olan kısım Yusufeli ağzı kısmıdır. Bu çalışmada Yusufeli ağzına ayrıca yer verilmemiştir. Tüm Artvin ili ve ilçeleri genel olarak değerlendirilmiştir. Dolayısıyla bu çalışmada Yusufeli ağzı ile ilgili geniş bilgilere ulaşmak mümkün değildir. Fakat ACAR’ın yaptığı bu çalışma elde edilen metinler açısından oldukça zengindir. Çalışmada Yusufeli ilçe merkezi ve on dört köye (Zeytincik, Yağcılar, Esendal, Kömürlü, Bostancı, Küplüce, İrmakyanı, Tekkale, Dokumacılar, Morkaya, Dağyolu, Kınalıçam, Yüksekoba, Bıçakçılar) gidilmiş ve toplam on beş adet metin elde edilmiştir. Dönemin ulaşım şartları dikkate alındığında ulaşılan ve elde edilen metin sayısı oldukça fazladır. Bu çalışmayı, Zikri Turan; “*Hem malzeme bakımından kusurlu hem de inceleme açısından oldukça sorunlu*”³¹ olarak değerlendirmiştir.

Diğer bir çalışma ise Zikri Turan tarafından “Artvin İli Yusufeli İlçesi Uşhum Köyü Ağzı” adıyla yapılmıştır. Bu çalışma oldukça kapsamlıdır ve titizlikle hazırlanmıştır. Çalışmada Uşhum köyünün ağız özellikleri tüm

²⁹ Turgut Acar, "Artvin ve Yöresi Ağzıları" (Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, 1972), 28.

³⁰ Acar, "Artvin ve Yöresi Ağzıları", 28.

³¹ Zikri Turan, "Yusufeli Ağzı Üzerine", *Geçmişten Geleceğe Yusufeli Sempozyumu Bildirileri*, (İstanbul: Yusufeli Belediyesi Yayınları, 2010), 339.

yönleriyle ve kapsamlı bir şekilde ele alınmış ve oldukça fazla sayıda metinden faydalanılmıştır. Fakat Yusufeli'nin sadece bir köyü incelendiği için bu çalışma da Yusufeli ilçesinin geneli için kapsamlı bir çalışma değildir.

Çalışmalardan diğeri 2015 yılında Harun Ertürk tarafından “Artvin İli Yusufeli İlçesi Demirkent (Erkinis) Köyü Ağzı” adıyla yüksek lisans tezi olarak hazırlanmıştır. Bu çalışma da Erkinis köyü için oldukça kapsamlı ve önemli bir eserdir. Köyün ağız özellikleri tüm yönleriyle metinlerden hareketle incelenmiştir. Ama bu yüksek lisans tezi de Yusufeli ilçesinin geneli için yapılmadığından ilçe ağzı ile ilgili ayrıntılı bilgiler bulunmamaktadır.

Bir diğeri çalışma ise “Yusufeli Külliyyatı” adlı iki ciltlik eserdir. Taner Artvinli tarafından hazırlanan bu eserin bir bölümünde Yusufeli ilçesinin ağız özelliklerine değinilmiştir. Ama bu çalışma bilimsel değildir. Sahaya çıkılıp metin derlenmeden yapılmıştır. Zaten yazar da eserin ağız özellikleriyle ilgili bölümünde dil ve ağız çalışmaları konusunda eğitimi ve tecrübesi olmadığını belirtmektedir.

Türkiye Türkçesi ağızları hakkında önemli bir çalışma da Leyla Karahan'ın Anadolu Ağızlarının Sınıflandırılması adlı eseridir. Ağız çalışması yapacak olanların başucu eserlerinden biri olan bu eserde Karahan, Türkiye'deki ağızları Doğu Grubu Ağızları, Kuzeydoğu Grubu Ağızları ve Batı Grubu Ağızları olarak üç bölgeye ayırmıştır. Yusufeli ağzını Doğu Grubu ağızlarının bir alt grubu olan üçüncü grupta değerlendirmiştir. Bu çalışmada da Yusufeli ağzı ile ilgili önemli bilgiler sunulmaktadır.

Amaç

Bu çalışmanın yapılmasındaki amaç; Artvin ili Yusufeli ilçesinin ağız özelliklerini, derlenen metinlerden hareketle tespit ederek Türkiye Türkçesi ağız araştırmalarına katkıda bulunmak; kısa bir süre sonra baraj nedeniyle sular altında kalacak olan ilçenin ağız özelliklerini kayıt altına alarak gelecek nesillere ulaşmasını sağlamak ve ayrıca unutulmuş ya da sadece yöreye özgü kelimeleri gün yüzüne çıkararak dil varlığımıza katkı sağlamaktır.

Önem

Bu çalışma Yusufeli ağı hakkında bilgi sahibi olmak isteyenler ve bu alanda çalışma yapmak isteyenler için bir kaynak niteliğindedir. Ayrıca daha önce Yusufeli'nin geneli hakkında ağı çalışması olmadığı için Yusufeli'nin ağı özelliklerini bir bütün olarak ortaya koyması açısından büyük önem arz etmektedir. Yusufeli ağı ile ilgili bazı sonuçlara varmak hem bölge ağı için hem de Anadolu ağıları için önemli bir husustur.

Problem

Daha önce Yusufeli ağı hakkında müstakil bir çalışmanın yapılmamış olması, Yusufeli'nin köy sayısının çok fazla oluşu, köylerin birbirine uzak oluşları ve ilçe coğrafyasının engebeli oluşu en önemli problemi teşkil etmektedir.

Çalışmanın problem cümlesi şudur: “Yusufeli ağı Standart Türkiye Türkçesi ile benzer ve farklı yönleri nelerdir?”

Kapsam ve Sınırlılıklar

Çalışma Artvin ilinin Yusufeli ilçesi ile sınırlıdır. İlçenin çok sayıda köyü olması nedeniyle tüm köylerde derleme yapılamamıştır. Farklı ilçelere sınırları bulunan ve belirgin ağı özellikleri olduğu düşünülen köyler tercih edilmiştir.

Veri Toplama Tekniği ve Analizi

Yusufeli ilçe merkezi ve 18 köy tespit edilmiş ve bu köylerde derlemelere çıkılmıştır. Köylerde mümkün olduğunca orta yaşın üstünde kadınlarla görüşmeler yapılmaya çalışılmıştır; fakat bazı köylerde kadınların olumsuz cevap vermeleri üzerine orta yaş üstü erkeklerle görüşmeler yapılmıştır. Görüşmeler ses kayıt cihazları ile kayıt altına alınmış ve olduğu gibi çeviri yazıya aktarılmıştır. Tüm incelemeler sonucunda ilçe merkezi ve 18 köyden 40'ın üzerinde derleme elde edilmiştir; fakat bazı derlemelerde konuşanların gayriihtiyarî, ölçünlü Türkçe ile konuşma gayreti nedeniyle sadece 30 metne çalışmada yer verilmiştir. Yaklaşık 100 sayfa olan bu 30 metin ses ve şekil bilgisi açısından değerlendirilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

SES BİLGİSİ

1.1. SESLER

Yusufeli ağzında on dokuz ünlü, yirmi sekiz ünsüz olmak üzere toplam kırk yedi ses vardır. Standart Türkiye Türkçesinde bulunan seslerin dışında /á/, /â/, /ã/, /ē/, /i/, /ī/, /i/, /ó/, /ō/, /ú/, /ū/ ünlüleri ve /ĉ/, /ĝ/, /ĥ/, /ĵ/, /k/, /p/, /t/ ünsüzleri bulunmaktadır.

1.1.1. Ünlüler

Yusufeli ağzında kullanılan ünlüleri normal süreli ünlüler ve uzun ünlüler olarak iki gruba ayırabiliriz. Çalışmanın bu bölümünde Yusufeli ağzında tespit edilen ünlülere yer verilmiştir.

1.1.1.1. Normal Süreli Ünlüler

/a/ : Kalın, geniş ve düz bir sestir. Standart Türkiye Türkçesindeki ile aynıdır.

mahalle (1-7), ĳardeş (4-13), adam (4-22), zaman (12-30), taraftan (13-11), tarlalari (14-41), padişah (12-12), traktorlar (25-52)

/á/ : Geniş, düz bir sestir. /a/ sesinden daha ince, /e/ sesinden daha kalın bir sestir. /a/ ile /e/ sesleri arasında bir kalınlığa sahiptir. Örneklere bakıldığında zaman bu ünlünün genellikle kalınlaştırıcı seslerin yanında bulunduğu görülmüştür.

píráķmişem (17-33) (bırakmışım), fakát (17-42) (fakat), teráfi (18-18) (tarafı), ĳádár (21-25) (kadar), ĳámyon (22-74) (kamyon), yadigár (23-25) (yadigar), álo (23-56) (alo)

/â/ : Düz, geniş ve /a/ sesinden daha ince bir sestir. Ancak /â/ ünlüsü esaslı bir ünlü değildir.³² Kendinden evvel yer alan /k/ ve /g/ seslerinin etkisiyle ortaya çıkan bir ünlüdür.

gâlmıştı (1-14) (gelmişti), gâtururam (2-29) (getiririm), Kâzim (2-31), begândum (3-27) (beğendim), bekâr (5-22), örgânmiş (5-40) (öğrenmiş), küregâ (5-77) (küreğe), ekârduķ (6-37) (ekerdik), gâle (8-10) (geliyor), gâlin (8-52) (gelin), diregâ (11-121) (direğe), mereregâ (13-56) (mereğe), ekârsin (13-61) (ekersin), tokârduķ (13-77) (dökerdik), hızmekârımız (20-46) (hizmekerimiz), yengâlara (25-24) (yengelere)

/e/ : İnce, geniş ve düz bir sestir. Standart Türkiye Türkçesindeki ile aynıdır.

sene (1-6), mahalle (1-7), meyvaları (1-30), kârdeş (4-13), bahçeya (4-14), çehmecem (8-53) (çekmecem), peynirları (10-16), tümen (19-51)

/ı/ : Kalın, dar ve düz bir sestir. Standart Türkiye Türkçesindeki ile aynıdır. yaptım (1-6), eşkıya (1-23), yaşım (8-2), sıhıye (11-29), sığmaz (11-115), hanımı (13-6), soyadım (15-2), muhtarlık (16-8)

/i/ : Dar, düz bir sestir. /ı/ sesinden daha ince, /i/ sesinden daha kalın bir sestir. /ı/ ile /i/ sesleri arasında bir kalınlığa sahiptir.

sıkıntı (1-48) (sıkıntı), sayılır (7-6) (sayılır), çıkmazdı (7-30) (çıkamazdı), kırk (11-2) (kırk), kıliyēdum (11-11) (kılıyordum), paķır (11-19) (bakır), kına (12-27) (kına), kadın (13-10) (kadın), ağırdu (15-24) (ağırdır), ışık (29-2) (ışık), sıkılıysun (24-20) (sıkılıyorsun), kınasını (13-42) (kınasını)

/ü/ : Kalın, dar bir sestir. /u/ sesinden daha düz, /ı/ sesinden daha yuvarlak bir sestir.

muhtarlık (1-6) (muhtarlık), düşünlerimiz (3-13) (düşünlerimiz), aradım (7-16) (aradım), gettim (14-26) (gittim), benim (19-48) (benim), tandurlarımız

³² Zikri Turan, *Artvin İli Yusufeli İlçesi Uşum Köyü Ağzı*, (Ankara: TDK Yayınları, 2006), 25.

(21-46) (tandırlarımız), **hamır** (21-47) (hamur), **ayrıldık** (23-34) (ayrıldık), **askerlik** (26-54) (askerlik), **adım** (28-2) (adım), **oğlı** (28-17) (oğlu), **arşın** (28-74) (arşın)

/i/ : İnce, dar ve düz bir sestir. Standart Türkiye Türkçesindeki ile aynıdır.

bayırlarda (1-40) (bayırlarda), **heyirli** (3-68) (hayırlı), **yırtmış** (9-31) (yırtmış), **karıncaya** (17-43) (karıncaya), **arızalıydı** (18-14) (arızalıydı), **insenin** (23-54) (insanın), **dağılırdı** (25-40) (dağılırdı), **çayır** (25-43) (çayır), **razi** (26-20) (razi), **mayıs** (26-32) (mayıs), **sığırlarımız** (28-45) (sığırlarımız)

/o/ : Kalın, geniş ve yuvarlak bir sestir. Standart Türkiye Türkçesindeki ile aynıdır.

çovurdi (9-125) (çevirdi), **boğozı** (10-31) (boğazı), **yovmiye** (11-33) (yevmiye), **yapıyom** (16-8) (yapıyorum), **solda** (18-31), **doğmuş** (20-7) (doğmuş), **olmuşim** (22-6) (olmuşum), **ortookul** (26-6) (ortaokul), **boba** (30-43) (baba)

/ö/ : Geniş, yuvarlak bir sestir. /o/ sesinden daha ince, /ö/ sesinden daha kalın bir sestir. /o/ ile /ö/ sesleri arasında bir kalınlığa sahiptir. Elde edilen örneklerde genellikle ilk hecede karşılaşılan bir ünlü olduğu görülmüştür.

önemsúz (1-12) (önemsiz), **góturdılar** (2-10) (götürdüler), **ónini** (2-25) (önünü), **sóktuk** (2-54) (söktük), **dórt** (3-9) (dört), **górmağ** (3-25) (görmek), **gótu** (5-24) (götür), **bóyük** (20-26) (büyük), **kóyda** (25-6) (köyde), **ókúz** (27-39) (öküz)

/ö/ : İnce, geniş ve yuvarlak bir sestir. Standart Türkiye Türkçesindeki ile aynıdır.

örgânmiş (5-40) (öğrenmiş), **görmüşlar** (6-12) (görmüşler), **göstarsun** (8-11) (göstersin), **köyinda** (9-14) (köyünde), **söyliyorsun** (12-17) (söylüyorsun), **dört** (14-28), **köyindán** (15-4) (köyünden), **böyle** (18-14), **köya** (19-9) (köye), **öbürleri** (21-20), **özel** (22-8)

/u/ : Kalın, dar ve yuvarlak bir sestir. Standart Türkiye Türkçesindeki ile aynıdır.

çifciluqla (1-6) (çiftçilikle), şukurlar (10-4) (şükürler), oğlum (12-14), durumumuz (15-8), muhtarlık (16-8), yapacağum (18-10), dokuz (19-8), tolturmuşim (22-8) (doldurmuşum), oğumışem (23-10) (okumuşum)

/ú/ : Dar, yuvarlak bir sestir. /u/ sesinden daha ince, /ü/ sesinden daha kalın bir sestir. /u/ ile /ü/ sesleri arasında bir kalınlığa sahiptir.

úçaqsavar (14-59), Erzúrúm (18-16), yiğilúrdi (27-34) (yığılırdı), Yüsúfelî (28-32), okúzinan (7-35) (öküz ile), yúkliye (9-16) (yükliyor), yúzúk (13-54), ugúdur (24-53) (öğütür), okúz (25-52), dúnyada (26-10), dúgúnlar (28-43) (dügünler), uzúm (28-56) (üzüm)

/ü/ : İnce, dar ve yuvarlak bir sestir. Standart Türkiye Türkçesindeki ile aynıdır.

dügúnlarda (1-16) (dügünlerde), elegümi (3-9) (eleğimi), meslegümüz (5-6) (mesleğimiz), köprüsi (7-17) (köprüsü), hükümetimiz (8-4), bilegümdan (11-32) (bileğimden), bütün (12-16), geçürduq (15-14) (geçirdik), evüm (19-11) (evim), dünyaya (23-25)

1.1.1.2. Uzun Ünlüler

Boğumlanma süresi normal bir ünlünün süresinden daha uzun olan yahut normal uzunluktaki iki ünlünün boğumlanma süresini içine alan ünlülere "uzun ünlü" denir.³³ Derlenen metinleri çeviri yazıya aktarırken sembollerle anlaşılmaz hâle sokmamak için metinlerin sadece bir bölümünde uzun ünlüler işaretlenmiştir. Uzun ünlüleri diğer köylere oranla daha yaygın ve belirgin kullanan *Ormandibi* ve *Altıparmak* köylerinden derlenen metinlerde uzun ünlüler ayrıntılı olarak işaretlenmiştir. Yusufeli ağzında "ı, ö, ü" ünlüleri dışındaki tüm ünlülerin uzun şekillerine rastlanmıştır. Yörede tespit edilen uzun ünlüler şu şekildedir:

/ā/ : Normal uzunluktaki /a/ ünlüsünden daha uzun olan /ā/ ünlüsü yöre ağzında en fazla karşılaşılan uzun ünlüdür. Yöre ağzında geniş zaman, gelecek

³³ Hanifi Vural ve Tuncay Böler, *Ses ve Şekil Bilgisi*, (İstanbul: Kesit Yayınları 2017), 59.

zaman, zamir kaynaklı birinci tekil şahıs ve üçüncü çoğul şahıs eklerinin genellikle /ā/'lı şekilleri kullanılmaktadır.

edārduḡ (10-15) (ederdik), çimdurmişāmdur (10-21) (çimdirmişimdir / yıkamışım), kesmişāmdur (10-21) (kesmişimdir), tokārduḡ (10-31) (dökerdik), geçārdi (10-31) (geçerdi), yedurecāḡiduḡ (10-73) (yedirecektik), tohiyecāḡsin (10-46) (dokuyacaksın), biçārduḡ (10-54) (biçerdik), topliyecāḡsin (10-62) (toplayacaksın), vermişlār (11-70) (vermişler), dogmişlār (11-124) (döğmüşler), ḡahmişlā (28-30) (kalkmışlar), yesúnlā (28-29) (yesinler)

Yönelme ve bulunma hâli eklerinin ve "de" bağlacının /ā/'lı şekilleri kullanılmaktadır.

altidā (11-2) (altıda), ḡezāsindā (11-7) (kazasında / ilçesinde), işā (11-28) (işe), beraberinā (11-29) (beraberine), burayā (11-82) (buraya), ḡezayā (11-91) (kazaya / ilçeye), ḡalınluḡtā (11-95) (kalınlıkta), camidā (28-14) (camide), buradā (28-31) (burada), onun dā (11-65) (onun da), adī dā (11-100) (adı da), etḡilar dā (11-120) (ettiler de), olsun dā (28-27) (olsun da)

"böyle, öyle" kelimeleri yöre ağzında "bela, ela" şeklinde kullanıldığı için anlam karışıklığını önlemek adına /ā/'lı şekilleri tercih edilir.

belā (10-14) (böyle), elā (10-15) (öyle)

Bazı alıntı kelimelerde /ā/ ünlüsü tercih edilir.

canāze (10-21) (cenaze), Allāh (10-22)

Vurgu ve tonlama yoluyla /ā/ ünlüsünün kullanıldığı durumlar mevcuttur.

nā (10-39) (ne), bāḡ (10-44) (bak), uḡāḡ (11-70) (uḡak / çocuk), başlādi (11-76) (başladı), gecā (11-95) (gece), hāy (11-137) (hay), doḡsān (28-5) (doksan), vār (28-5) (var), dāḡi (28-44) (daḡı)

/ē/ : Normal süreli /e/'den daha uzun süreli telaffuz edilen bir ünlüdür. Yörede genellikle şimdiki zaman ekinin ünlüsü /ē/ olarak kullanılır.

Ķīliyēram (10-5) (kılıyorum), ıolanduriyēram (10-6) (dolandırıyorum), bişūriyērdūı (10-12) (pişiriyorduk), yaıamiyērdūı (10-13) (yakamıyorduk), gidiyēr (10-28) (gidiyor), ıalışıyēr (11-35) (ıalışıyor), tokiyēlar (11-47) (döküyorlar), yariyēruı (28-21) (yarıyoruz)

Şimdiki zaman ekindeki uzun /ē/ kullanımını o kadar yaygındır ki bu eke benzeyen kelime köklerinde bile uzun /ē/ kullanılmaktadır.

yērdūı (10-16) (yerdik)

İstisnai bir örnekte ise "ğ, y" seslerinin etkisiyle /e/ sesinin uzadığı görölmüştür.

yēğanum (28-47) (yeğenim)

Vurgu ve tonlama sonucunda uzun /ē/ ünlüsünün kullanıldığı durumlar da vardır.

ıēımadūı (10-42) (ıekmedik), senē (11-7) (sene), dedē (11-17) (dede), gētma (11-48) (gitme), gētıum (11-52) (gittim), bēn (11-80) (ben), askēr (28-20) (asker), bēyla (28-23) (böyle), ēy (10-53) (iyi), hēı (28-12) (hiı)

/ī/ : Normal süreli "i" ünlüsünden daha uzun süreli telaffuz edilen bir ünlüdür. Bazı durumlarda son ses durumundaki /i/ ünlüsünün uzun söylendiği görölmüştür.

ıođumlī (11-2) (doğumlu), benī (11-9) (beni), gişı (11-27) (kişı), kotisinī (11-47) (kötüsünü), kibī (11-83) (gibi), yuıarı (11-99) (yukarı), ıolī (11-123) (dolu), Ķurşunlī (28-14) (kurşunlu), Yusufelī (28-4) (Yusufeli), Ķırımī (28-4) (Kırımlı), mutlī (28-12) (mutlu)

Geımiş zaman eklerinin ve ek-fiilin uzun /ī/ ile söylendiği örnekler oldukça fazladır.

ugudurdī (10-34) (öğütürdü), geçī (10-51) (geçti), var idī (11-10) (vardı), gelmişī (11-22) (gelmişti), dondılar (11-23) (döndüler), olmiş (11-59) (ölmüş), çıkmamış (11-65) (çıkamamış), yıkılmış (28-56) (yıkılmış)

Üçüncü tekil şahıs iyelik ekinin uzun /ī/ ile söylendiği çok sayıda örnek mevcuttur.

işında (11-69) (işinde), oğlıydi (11-97) (oğluydu), babasınun (11-111) (babasının), hanumī (28-62) (hanımı)

Vurgu ve tonlama sonucunda uzun /ī/ ünlüsünün kullanıldığı durumlar da vardır.

yanmadi mī (10-12) (yanmadı mı), ediye kī (11-28) (ediyor ki), toldurişta (11-41) (dolduruşta), durur mīyam (11-51) (durur muyum), çalıştuğ (11-77) (çalıştık), İbrahīm (11-86) (İbrahim), Artvīn (28-4) (Artvin)

Bir örnekte ise kelimenin asıl şeklinin tercih edilmesi sonucu uzun /ī/ ünlüsünün kullanıldığı görülmüştür.

türkī (28-60) (türkü)

/ō/ : Normal süreli /o/'dan daha uzun süreli telaffuz edilen bir ünlüdür. Bu uzun ünlü diğerleri kadar sık kullanılmamaktadır. "ğ, y" ünsüzlerinin etkisiyle ortaya çıktığı örnekleri mevcuttur. Bu ünsüzler düşme temayülü gösterirken önlerindeki ünlüyü uzatırlar.

yōğidi (10-14) (yoktu), sōğra (10-27) (sonra), kōyiydi (11-94) (köyüydü), hōy (11-104) (hoy), dōğri (28-13) (doğru)

Vurgu ve tonlama sonucunda uzun /ō/ ünlüsünün kullanıldığı durumlar da vardır.

çōğ (10-49) (çok), yōğ (10-57) (yok), ōlmiş (11-88) (ölmüş)

Bir örnekte ünlü düşmesi sonucu uzun /ō/ ünlüsünün kullanıldığı görülmüştür:

necōlurdi (10-23) (nice olurdu)

/ū/ : Normal süreli /u/'dan daha uzun süreli telaffuz edilen bir ünlüdür. Görülen geçmiş zaman eki, geniş zaman eki, ek-fiil ve iyelik kaynaklı birinci çoğul şahıs eklerinde uzun /ū/ ünlüsünün tercih edildiği örneklerle rastlanmıştır.

kesmişamdūr (10-23) (kesmişimdir), taşurdūķ (10-50) (taşırđık), getirūrdilar (10-61) (getirirdiler), gettūm (11-2) (gittim), gormadūm (11-29) (görmedim), gelūrsin (11-50) (gelirsin), dursaydūm (28-66) (dursaydım), ķazidūh (28-18) (kazıđık), bulamazūķ (28-23) (bulamayız), içūrdi (11-101) (içirdi)

Tespit edilen bazı örneklerde vurgu ve tonlamaya bađlı olarak /ū/ ünlüsü tercih edilmiştir.

ıtūl (10-9) (dul), bişūriyērdūķ (10-12) (pişiriyorduk), ūç (10-26) (üç), odūn (10-27) (odun), yūz (28-8) (yüz), zeytūn (10-43) (zeytin), artū (10-57) (artık), ķorūķ (11-2) (Koruk), efendūm (11-81) (efendim), ıtūtmış (11-122) (tutmuş), vūrdi (11-136) (vurdu)

1.1.2. Ünsüzler

/b/ : Ötümlü, süreksiz, çift dudak patlayıcısıdır. Standart Türkiye Türkçesindeki /b/ sesi ile aynıdır.

bilem (1-12) (bileyim), babalarun (3-15) (babaların), biçaram (5-7) (biçerim), kibi (7-10) (gibi), acaba (9-12), bolukta (11-9) (bölükte), ķabul (16-11) (kabul), ķıpbir (18-6) (kırk bir), buçuķ (19-6) (buçuk), babami (23-24) (babamı), bilduğum (26-12) (bildiğim), talebe (30-12)

/c/ : Ötümlü, süreksiz, diş eti patlayıcısıdır. Standart Türkiye Türkçesindeki /c/ sesi ile aynıdır.

olinca (3-15) (olunca), ceyran (4-11) (cereyan), cennet (7-15), gecada (12-22) (gecede), olecağidi (14-15) (olacaktı), çehtürecem (17-7) (çektireceğim),

cüzdanim (20-8), alacak (22-21), görücü (26-19) (görücü), çocuğuduğ (29-33), cami (30-27)

/ç/ : Ötümsüz, süreksiz, diş eti patlayıcısıdır. Standart Türkiye Türkçesindeki /ç/ sesi ile aynıdır.

elçilüğa (2-15) (elçiliğe), çıktuğ (4-8) (çıktık), biçaram (5-7) (biçerim), çocuğam (9-21) (çocuğum), uçinci (11-7) (üçüncü), ilçemiz (16-4), buçuğ (21-13), çadır (22-37), çobanluğ (24-8) (çobanlık), leçek (25-18), topçiyidum (28-16)

/ç̇/ : Ötümsüz, sürekli, hışırtılı, diş eti sızıcısıdır. /ç/ sesi ile /ş/ sesi arasında bir sestir. /ç̇/ sesinin yarı sızıcılaşması sonucu ortaya çıkan bir sestir. Hece sonlarında rastlanır. Örneklerin büyük bölümünde ise ünsüzle başlayan hecelerden önce kullanıldığı görülmüştür.

úê (2-18) (üç), geçtuğ (4-8) (geçtik), kaç (5-18) (kaç), genêlar (7-24) (gençler), harêluğ (22-78) (harçlık), sonuêta (24-29) (sonuçta), kaçti (18-28) (kaçtı), biçtuğ (10-55) (biçtik), ardoêların (12-41) (ardıçların)

/d/ : Ötümlü, süreksiz, asıl diş patlayıcısıdır. Standart Türkiye Türkçesindeki /d/ sesi ile aynıdır.

devamli (1-6) (devamlı), kâdini (4-6) (kadını), durumu (6-8), değimançilüğ (9-15) (değirmencilik), soyadum (10-2) (soyadım), yaqiyêdum (11-12) (yakıyordum), gediyemiş (13-10) (gidiyormuş), adamlarumuz (15-9) (adamlarımız), yazdürmişler (18-8) (yazdırmışlar), dil (19-17), dokuz (26-4) (dokuz)

/f/ : Ötümsüz, sürekli, diş – dudak sızıcısıdır. Standart Türkiye Türkçesindeki /f/ sesi ile aynıdır.

tarafa (1-36), fazla (6-12), fuğara (8-4) (fukara), maalesef (12-8), ufağ (13-73) (ufak), çiftçilüğ (15-8) (çiftçilik), hılaf (17-24) (hılaf), fağıra (20-30) (fakire), teklif (22-22), misafir (24-71), furun (10-12) (fırın), telefon (30-45)

/g/ : Ötümlü, süreksiz, ön damak patlayıcısıdır. Standart Türkiye Türkçesindeki /g/ sesi ile aynıdır.

geca (8-22) (gece), **degirmanlarda** (10-31) (değirmenlerde), **gomdurdila** (2-13) (gömdürdüler), **gobek** (10-21) (göbek), **gunuzin** (4-63) (gündüzün) , **ugudurdı** (10-34) (öğütürdü), **yung** (10-46) (yün), **gugumlarnan** (10-51) (gügümlerle), **kuçugi** (25-21) (küçüğü), **kuregi** (28-53) (küreği)

/ğ/ : Ötümlü, sürekli, orta damak sızıcısıdır. Standart Türkiye Türkçesindeki /ğ/ sesi ile aynıdır.

düğünlarda (1-16) (düğünlerde), **öğranur** (2-7) (öğrenir), **ekmeğumuzi** (3-36) (ekmeğimizi), **değimançılıkuş** (9-15) (değirmencilik), **ağaca** (13-19), **oğlum** (19-11), **değel** (22-8) (değil), **saygıdeğer** (25-27)

/ğ/ : Ötümlü, sürekli, art damak hırıltılı sızıcısıdır. Standart Türkiye Türkçesinde /ğ/ ünsüzü belirgin olmayan bir şekilde okunurken Yusufeli ağzındaki /ğ/ ünsüzü hırıltılı bir şekilde ve belirgin bir şekilde söylenir. Standart Türkiye Türkçesindeki /ğ/ ünsüzü Yusufeli ağzında çoğu kez /ğ/ sesine dönüşür.

yoğidi (1-33) (yoktu), **oğlum** (2-17), **çağirurdila** (3-21) (çağırırdılar), **yağ** (4-72), **bağirmamiş** (5-26) (bağirmamiş), **tağlar** (7-12) (dağlar), **boğozı** (10-31) (boğazı), **oğraşmış** (13-19) (uğraşmış), **buğday** (14-46), **sağ** (14-74), **siğirum** (24-37) (sığıırım)

/h/ : Ötümsüz, sürekli, arka damak sızıcısıdır. Standart Türkiye Türkçesindeki /h/ sesi ile aynıdır.

mahalle (1-7), **hamalluğından** (5-16) (hamallığından), **hükümetimiz** (8-4), **zahraları** (10-31) (zahireleri), **mehlesi** (15-4) (mahallesi), **havaslandım** (19-15) (heveslendim), **hama** (20-56) (ama), **elehtirik** (22-6) (elektrik), **hekiya** (24-12) (hikaye), **sahibi** (25-28), **yahni** (27-22)

/h/ : Ötümsüz, sürekli, arka damak hırıltılı sızıcısıdır.³⁴ /h/ ünsüzü Yusufeli ağzında çoğu zaman hırıltılı olan /h/ ünsüzüne dönüşmektedir. Oldukça fazla sayıda örneğine rastlanmaktadır. Bu ünsüz, Yusufeli ilçesinin de dahil edildiği Doğu Grubu ağzılarının karakteristik ünsüzüdür.³⁵ Standart Türkiye Türkçesinde bulunmayan bu ünsüz, kelime başında, ortasında ve sonunda bulunabilmektedir.

mu**h**tarlık (1-8) (muhtarlık), ba**h**çeda (1-28) (bahçede), a**h**t (3-22) (aht), **h**eyirli (3-68) (hayırlı), **h**anumi (4-26) (hanımı), **h**oş (6-24) (hoş), saba**h**tan (9-18) (sabahtan), ç**h**em (10-29) (çıkayım), **h**ızmeker (12-13) (hizmetkar), bo**h**ça (13-54) (bohça), **h**ula**h**larım (14-72) (kulaklarım), **h**asta**h**ananun (21-20) (hastanenin), **h**arçlu**h** (22-78) (harçlık), uza**h** (24-52) (uzak)

/j/ : Ötümlü, sürekli, diş eti sızıcısıdır. Standart Türkiye Türkçesindeki /j/ sesi ile aynıdır. Yusufeli ağzında çok az sayıda örneğine rastlanan /j/ sesi, yabancı kelimelerde aslını koruyarak mevcuttur. Bunun dışında ise; az sayıdaki örnekte de /ç/ sesinin dönüşmesi şeklinde ortaya çıkmıştır.

ja**j**darmaydim (1-21), u**j**lardu**j** (9-88) (uçlardık), a**j**lu**j** (10-42) (açlık), mesaj**j**lama (13-38), a**j**lık (26-33) (açlık)

/k/ : Ötümsüz, süreksiz, ön ve arka damak patlayıcısıdır. Yapılan bu çalışmada ince ve kalın /k/ sesi ayrı ayrı işaretlenmemiş standart Türkiye Türkçesinde olduğu gibi tek sembol ile gösterilmiştir.

seksan (1-4) (seksen), ik**ik**inci (6-8), ortaokul (9-10), boluk**ka** (11-9) (bölükte), etegum**ka**dakılar (13-13) (eteğimdekiler), köy (15-20), ö**ök**üzlarım (17-25) (öküzlerim), koyun (20-14) (köyün), bel**ki** (23-23), çepuk (25-19) (çepik)

/k/ : Ötümsüz, sürekli, ön ve arka damak hırıltılı sızıcısıdır. Standart Türkiye Türkçesindeki /k/ sesinin hırıltılı halidir. Yusufeli ağzında oldukça fazla rastlanan bir ünsüzdür. Kelime başında bulunduğu örneklerine rastlanamamıştır. Erzurum sınırındaki güney köylerde bu ses yine hırıltılı olan /h/ sesine yaklaşır.

³⁴ Turan, *Uşum Köyü Ağzı*, 31.

³⁵ Karahan, *Anadolu Ağzılarının Sınıflandırılması*, 56.

ġakar (2-16) (kalkar), loġum (3-20) (lokum), aŖuġ (4-33) (aŖık), doġuz (9-4) (dokuz), ġulaġlarını (9-48) (kulaklarını), doġsana (10-4) (doksana), yaġın (11-11) (yakın), ġaŖuġ (12-48) (kaŖık), budak (13-27) (budak), taġsiya (19-68) (taksiye), meraklıyidum (29-43) (meraklıydım)

/ġ/ : Ötümsüz, süreksiz, arka damak aŖırı patlayıcısıdır.³⁶ /k/ ~ /g/ arası bir sestir. Yusufeli aġzında oldukça fazla rastlanan bir sestir.

ġaza (1-45) (ilçe), ġaraġollara (2-10), ġahve (2-16), ġolliyem (4-27) (kollayayım), Haġġun (7-14) (Hakk'ın), Haġġi (11-18) (Hakı), ġuruŖ (11-33), ġiŖin (10-12), feġet (10-42) (fakat), ġoyin (10-68) (koyun), sevġ (11-65), ġocasına (13-43), dikġat (13-58), meŖaġatlarınan (15-17) (meŖakkatlarla), Morġaya (17-2), ġıt (17-6), ġarġa (17-11) (karga), faġıra (20-30) (fakire), ġaleruġ (21-22) (kalıyoruz), ġol (26-42), saġal (28-67) (sakal), ġapalı (30-41) (kapalı)

/l/ : Ötümlü, sürekli, diŖ eti sızıcısıdır. Standart Türkiye Türkçesindeki /l/ sesi ile aynıdır.

ġifcılıġla (1-6) (ġiftçilikle), altmiŖ (3-9) (altmıŖ), okul (5-12), ġarıların (8-5) (karıların), ilçemiz (16-4), oġlı (20-7) (oġlu), tolturmiŖim (22-8) (doldurmuŖum), doġumluyum (26-4), belā (28-6) (böyle)

/m/ : Ötümlü, sürekli, ġift dudak ünsüzüdür. Standart Türkiye Türkçesindeki /m/ sesi ile aynıdır.

merkezinda (3-4) (merkezinde), bileyim (7-6), bilmam (9-12) (bilmem), toġumlī (11-2) (doġumlu), durumumuz (15-8), ġehtürecem (17-7) (ġektireceġim), muġtarimiŖ (20-6), zamanımızda (23-12), emekliyam (25-6) (emekliyorum), modernleŖtik (26-15), cumhuriyet (28-11)

/n/ : Ötümlü, sürekli, asıl diŖ - geniz patlayıcısıdır. Standart Türkiye Türkçesindeki /n/ sesi ile aynıdır.

yaŖında (2-4), hanümi (6-6) (hanımı), anlatsam (9-12), GumuŖhāna'nun (11-7) (GümüŖhane'nin), gunah (13-15) (günah), tisingdim (19-19) (tiksendim),

³⁶ Turan, *UŖhum Köyü Aġzı*, 31.

böyühlerinin (22-19) (büyüklerinin), kendisina (25-17) (kendisine), nasi (25-37) (nasıl), ħoron (25-46), doḡsan (28-78)

/p/ : Ötümsüz, süreksiz, çift dudak patlayıcısıdır. Standart Türkiye Türkçesindeki /p/ sesi ile aynıdır.

topraḡlara (2-13), çiplaḡ (6-11) (çıplak), Helep (9-48) (Halep), pileklarda (10-13) (pileklerde), parasi (14-22) (parası), baḡırıp (16-8), pişman (20-32), diplomasini (23-13) (diplomasını), çepuk (25-19) (çepik), topçiyidum (28-16) (topçuydum), nesip (29-45) (nasip)

/p/ : Ötümsüz, süreksiz ve çift dudak ünsüzüdür. /p/ ünsüzünden daha patlayıcı ve daha soluksuzdur. Diğer Anadolu ağızlarında görülmeyen bu ses Kafkasya kökenlidir. Genellikle hece başında bulunur. Gürcücede ḡ harfi ile gösterilir.³⁷ Bazen /b/ sesinin bazen de /p/ sesinin yerine kullanılan bir sestir.

paḡda (1-28) (baḡda), polluḡ (2-77) (bolluk), Altıparmaḡ (28-4) (Altıparmak), paḡlamiş (5-32) (baḡlamiş), pıraḡtım (8-21) (bıraktım), poyaladila (8-46) (boyaladılar), pacadan (9-45) (bacadan), pepela (9-79) (kelebek), pacuminan (11-40) (bacımla), parmaḡında (4-44) (parmaḡında)

/r/ : Ötümlü, sürekli, asıl diş sızıcısıdır. Standart Türkiye Türkçesindeki /r/ sesi ile aynıdır.

yapardılar (1-16) (yapardılar), kera (1-23) (kere), öḡranur (2-7) (öḡrenir), barabar (2-20) (beraber), benzari (7-23) (benzeri), böḡürtlan (9-98) (böḡürtlen), dordinci (20-10) (dördüncü), kömur (26-25) (kömür), degirmanana (27-42) (deḡirmene), kureḡi (28-53) (küreḡi)

/s/ : Ötümsüz, sürekli, asıl diş sızıcısıdır. Standart Türkiye Türkçesindeki /s/ sesi ile aynıdır.

sekiz (1-7), kimsaya (1-34) (kimseye), seksan (2-4) (seksen), heves (4-33), iştarsa (5-53) (isterse), ertasi (9-123) (isterse), havaslandım (19-15)

³⁷ Harun Ertürk, "Artvin İli Yusufeli İlçesi Demirkent Köyü Aḡzı" (Yüksek Lisans Tezi, Muḡla Sıtkı Koçman Üniversitesi, 2015), 40.

(heveslendim), soyliyem (9-35) (söyleyeyim), namus (9-134), san (20-30) (sen), uşına (20-49) (üstüne), munasip (5-49) (münasip)

/ş/ : Ötümsüz, sürekli, diş eti sızıcısıdır. Standart Türkiye Türkçesindeki /ş/ sesi ile aynıdır.

eşkıya (1-23) (eşkıya), olmişti (2-17) (ölmüştü), köşalarında (6-44) (köşelerinde), şukurlar (10-4) (şükürler), eniştam (11-40) (eniştem), şikyat (11-119) (şikayet), şirketta (18-44), yeğmiş (19-11), kardaşım (20-46) (kardeşim), çavuş (22-68)

/t/ : Ötümsüz, süreksiz, asıl diş patlayıcısıdır. Standart Türkiye Türkçesindeki /t/ sesi ile aynıdır.

altmış (4-4) (altmış), çıkartmışlar (8-23) (çıkartmışlar), rehmetluğ (11-18) (rahmetlik), terefa (11-46) (tarafa), emeliyet (18-55) (ameliyat), hefta (19-36) (hafta), nesihatım (28-70) (nasihatım), çatılara (27-33), tirpaninan (11-38) (tırpanla)

/t̥/ : Ötümsüz, süreksiz ve diş ünsüzüdür. Standart Türkiye Türkçesinde olmayan bir sestir. /t/ ünsüzünden daha soluksuz ve daha patlayıcı bir şekilde telaffuz edilir. Kafkasya kökenli bu ses Gürcücede ჳ harfi ile gösterilir.³⁸ Bazen /d/ sesinin bazen de /t/ sesinin yerine kullanılan bir sestir.

muhtarlık (1-8) (muhtarlık), tağlarda (1-23) (dağlarda), tavşan (1-41) (tavşan), tuvarlara (2-13) (duvarlara), tolanur (4-57) (dolanır), uşına (7-18) (üstüne), anahtari (9-55) (anahtarı), peştil (9-67) (pestil), uşta (9-101) (usta), eniştam (11-40) (eniştem), İstanbul (14-58), ehtiyar (28-8) (ihtiyar)

/v/ : Ötümlü, sürekli, diş – dudak sızıcısıdır. Standart Türkiye Türkçesindeki /v/ sesi ile aynıdır.

evlarda (1-17) (evlerde), pilav (3-20), buzav (5-34) (buzağı), vaziyetini (6-18) (vaziyetini), vermedi (9-51) (vermedi), tavarlar (12-18) (davarlar), evardım

³⁸ Ertürk, "Demirkent Köyü Ağzı", 41.

(14-22) (everdim), hayvan (18-16), havaslandım (19-15) (heveslendim), devrimizde (23-14), sevk (28-14) (sevk)

/y/ : Ötümlü, sürekli, ön damak sızıcısıdır. Standart Türkiye Türkçesindeki */y/* sesi ile aynıdır.

beyla (2-36) (böyle), buğday (2-56), halay (5-89), çuriyan (7-13) (çürüyen), hekya (9-12) (hikaye), geyicağ (19-63) (giyecek), soyliyem (9-35) (soyleyeyim), tokiyeler (11-46) (döküyorlar), yetmiş (18-6), koyun (20-14) (köyün)

/z/ : Ötümlü, sürekli, asıl diş sızıcısıdır. Standart Türkiye Türkçesindeki */z/* sesi ile aynıdır.

becaramazdila (5-24) (beceremez diler), hekiyamuz (22-13) (hikayemiz), taza (29-33) (taze), hizmetlerinden (9-8) (hizmetlerinden), gozi (4-51) (gözü), okuzlarinan (10-28) (öküzlerle), soz (13-41) (söz), guzel (10-15) (güzel)

1.2. SES UYUMLARI

1.2.1. Ünlü Uyumu

Türkçede ünlüler arasında görülen uyumlardandır. Türkçenin biri çıkış yerlerine göre, diğeri ise çıkış biçimine göre olmak üzere, başlıca iki ünlü uyumu vardır.³⁹ Çıkış yerlerine göre uyumda kalınlık – incelik uyumu esas alınır buna "Büyük Ünlü Uyumu" da denir. Çıkış biçimine göre uyumda ise düzlük – yuvarlaklık uyumu esas alınır, buna "Küçük Ünlü Uyumu" da denir. Standart Türkiye Türkçesinin en temel uyumu olan ünlü uyumları genel olarak Yusufeli ağzında görülmez. Ünlü uyumsuzluğu Rize ili ağızlarında da yaygın olarak görülen bir uyumsuzluktur.⁴⁰

1.2.1.1. Kalınlık – İncelik Uyumu

Türkçede kelimeler ince ünlü ile başlamış ise ince ünlüyle, kalın ünlüyle başlamış ise kalın ünlüyle devam etmek zorundadır. Türkçedeki kelimeler ve ekler birkaç istisna dışında bu kurala uyarlar; fakat Yusufeli ağzında bu kurala genel olarak uyulmadığı görülmüştür. Aynı uyumsuzluk Rize'nin Çamlıhemşin ağzında da mevcuttur.⁴¹ Yusufeli ağzında bu uyumsuzluğun en temel sebebi eklerin genellikle tek şeklinin kullanılmasıdır. Yusufeli ağzında kalınlık – incelik uyumunu bozan, tek şekli kullanılan bazı ekler şunlardır:

Uyumu Bozan Yapım Ekleri:

/+ci/ : yolculuğ (1-28), avcılığum (1-36), furuncularımız (9-109), yabancı (19-16), malcılığ (21-24)

/-i/ : ayrı (1-29), yazı (2-6), oliyi (8-25) (ölü), korkişi (8-28) (korku), toli (10-42) (dolu)

³⁹ Günay Karaağaç, *Türkçenin Ses Bilgisi*, (İstanbul: Kesit Yayınları, 2015), 118.

⁴⁰ Turgut Günay, *Rize İli Ağızları*, (Ankara: TDK Yayınları, 2003), 51.

⁴¹ Ebru Sarıahmet, "Rize Çamlıhemşin Ağızı", (Yüksek Lisans Tezi, Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, 2018), 230.

/-il/ : atildi (2-77) (atıldı), sayilem (6-16) (sayılayım), yayıldurduķ (8-68), açilmiyer (12-20) (açılmıyor), yapılmıştı (18-18) (yapılmıştı)
/+la/ : temizlarduķ (3-37) (temizlerdik), kitlar(2-10) (kilitler), iřlarduķ(2-65) (işlerdik), yükladuķ(9-21) (yükledik), hatirlamiyörüm(1-43) (hatırlamıyorum)
/+lan/ : evlanmiřtuķ (2-46) (evlenmiştik), zenginlandi (20-39) (zenginlendi), neşelansun (28-21) (neşelensin), kötülandi (2-76) (kötülendi)
/+laş/ : birlařtuķ (24-29) (birleştik), modernlaştilar (26-41) (modernleştiler)
/+li/ : Orduli (3-58), burali (3-58), zurnali (7-20), poyali (8-47) (boyalı), suli (9-64) (sulu), ortaķlı (10-30) (ortaklı)
/+luk/ : günluķ (1-47), seneluķ (10-9), gençluķta (10-32), leřberluķ (17-6)
/-ti/ : toplanti (1-16), ağarti (12-45), yaşantilerden (22-17)
/-Tur/ : çektuşdi (4-50) (çektirdi), ettururam (4-37) (ettiririm), yeduramiyeruķ (2-40) (yediremiyoruz), endururduķ (4-100) (indirirdik)

Uyumu Bozan Çekim Ekleri:

* **İlgi hâli eki:** *Merkez, Tekkale, Çevreli, Ormandibi, Dokumacılar, Morkaya, Pamukçular, Erenköy, Küplüce, Bostancı, Altıparmak, Çıralı, Mutlugün köylerinde ilgi hâli ekinin sadece kalın şekilleri kullanıldığı için kalınlık – incelik uyumunu bozar.*

benum gibiydi (1-50) (benim gibiydi), kızun babasi (5-19) (kızın babası), kişun bi zamani (7-47) (kışın bi zamanı), birinun eli (11-29) (birinin eli), dedenun evini (11-54) (dedenin evini), benum teyzemun kızıydi (18-24) (benim teyzemin kızıydi), tirenun hattini (19-74) (trenin hattını), elun kapsina (24-20) (elin kapısına), ketenun kuçuği (25-21) (ketenin küçüğü)

* **Yönelme hâli eki:** *Morkaya, Dağeteği ve Darıca dışındaki tüm köylerde ve merkezde ekin sadece kalın vokalli şekli kullanıldığı için bu ek de kalınlık- incelik uyumunu bozar.*

bahçeya (4-14), tanesina (7-41), herkesa (8-12), işa (9-26), kurbeta (10-28) (gurbete), etegina (13-10), elina (14-60), biza (15-12), şekera (19-62), meseleya (25-32), birbirina (26-17), evina (27-28), valiya (28-24), bibirina (30-20)

* **Yükleme hâli eki:** *Morkaya ve Pamukçular* dışındaki tüm köylerde ve merkezde bu ekin sadece ince vokalli şekli kullanıldığı için bu ek uyumu bozan eklerdendir.

harklari yapturdum. (1-12) (arkları yaptırdım), okulumuzi geçtuğ (4-8) (okulumuzu geçtik), toprağî surma (7-36) (toprağı sürme), boğozî geçârđi (10-31) (boğazı geçerdı), masalî mi anladem hekiyayî mi (12-10), tarlalari arpa ektim (14-41), askerluğuni etti (15-38), diplomamî da almışım (23-12), çocuğî aldı gotürdi (27-14), tarlayî sürecâklar (28-28), oni da aldug (29-60)

* **Bulunma hâli eki:** *Morkaya, Dağeteği ve Darıca* dışındaki tüm köylerde ve merkezde ekin sadece kalın vokalli şekli kullanıldığı için bu ek de kalınlık-incelik uyumunu bozar.

ellida (1-46), bahçeda (4-17), tarihğa (7-21), yerinda (8-3), evinda (11-102), elimizda (12-54), obirinda (13-75), gûnda (14-30), belda (15-28), gurbetğa (19-9), haneda (25-52), sekizda (28-10), yerinda (29-47), şeyda (30-12)

* **Ayrılma hâli eki:** *Morkaya, Dağeteği ve Darıca* dışındaki tüm köylerde ve merkezde ekin sadece kalın vokalli şekli kullanıldığı için bu ek de kalınlık – incelik uyumunu bozar.

yerindan (7-12), bizdan (9-121), nerdan (10-39), işkembesindan (12-60), senedan (14-27), elimizdan (16-17), eksidan (24-46), elektan (25-65), sizdan (28-39), köyindan (30-4)

* **İyelik ekleri:** İlçenin büyük bir bölümünde iyelik ekinin, birinci ve ikinci şahıslarda sadece kalın şekli, üçüncü şahıslarda ise sadece ince şekli kullanılmaktadır.

boynına (4-29), kaynatasi (5-36), tohumî (13-34), babasi (16-49), elumuza (13-78) (elimize), mahalle**muz** (1-7) (mahallemiz), yer**umuz** (11-116) (yerimiz), k**aderum** (4-18) (kaderim), mesleğ**um** (25-6) (mesleğim), ev**uzda** (25-48) (evinizde)

* **Kip ekleri:** Yusufeli ağzında kip ekleri genellikle kalınlık-incelik uyumuna uymaz ve eklerin ya sadece ince ya da sadece kalın vokalli şekilleri kullanılır. Bu hususla ilgili ayrıntılı bilgi "Fiiller" başlığı altında verilmiştir. Burada sadece örnekler sıralanmıştır.

imzalamışlar (6-19), raslamış (4-17), gelsa (5-29), geçtuğ (4-8), vurmuş (5-34), yanmış (11-31), tutmuş (11-121), girdum (10-4), atecām (11-66) (atacağım), yatecāk (11-37) (yatacak), gidar (10-36) (gider), gelsun (11-30) (gelsin)

* **Ek-fiil:** İlçe genelinde ek-fiilin kullanımında kalınlık-incelik uyumuna uyulmamaktadır bu durumla ilgili ayrıntılı bilgi "Ek-fiil" başlığında verilmiştir.

hocaydi (5-17) (hocaydı), görevidu (9-134) (görevidir), biziduk (25-12) (bizidik), yokti (25-37) (yoktu)

* **Çokluk eki:** İlçenin büyük bir bölümünde çokluk ekinin sadece kalın şekli kullanılmaktadır. Bu durum ayrıntılı olarak ilerleyen bölümlerde ele alınmıştır.

kahvelar (26-25), peynirlari (10-16), günlari (12-51), annelarına (13-49), ekinlar (6-41), gelinlar (7-20) (gelinler), elbiselari (10-47) (elbiseleri)

Yapılan çalışmada elde edilen metinlerde görüldü ki kalınlık – incelik uyumuna uyan köyler de bulunmaktadır. *Kılıçkaya, Morkaya, Dağeteği, Darıca* gibi köylerde bazı eklerde bu uyum vardır; fakat adı geçen köylerdeki kalınlık – incelik uyumu tüm eklerde geçerli değildir, belli başlı eklerde mevcuttur.

yengeler (17-22), değirmenlerinde (18-48), tehnelere (21-48) (teknelere), senelerde (23-63), gözümün önünden (23-37), yetimin yüzü (23-40), evin önünde (21-46), devenin (22-38), küçüğüm (8-24), kilidim (9-55), eşim (15-13), meslegim (21-24), gözümün (23-37), gettim (8-15) (gittim), okudum (8-15)

Yusufeli ağzındaki kalınlık – incelik uyumsuzluğunun en temel sebebi eklerin tek şekillerinin kullanılması olsa da, kelime kök ya da gövdelerinde de uyumsuzluk olabilmektedir. Orijinalinde bu uyuma uyan kelimeler Yusufeli

ağzında kalınlaşarak ya da inceleşerek uyumsuzlaşma eğilimi göstermektedir. Bu kalınlaşma ve incelleme hadiselerinin sebepleri gerekli başlıklar altında ilerleyen bölümlerde incelenmiştir.

merdivan (9-70) (merdiven), geca (11-13) (gece), terefa (11-46) (tarafa), zahre (12-56) (zahra), hefta (19-36) (hafta), çali (13-60) (çalı), ĳalin (13-16) (kalın), ĳapi (25-29) (kapı), öyla (1-16) (öyle), kera (1-23) (kere), gobek (10-21) (göbek), guzel (4-28) (güzel), Huseyin (11-22) (Hüseyin), çayir (25-43) (çayır), mayis (26-32) (mayıs)

1.2.1.2. Düzlük – Yuvarlaklık Uyum

Bu uyuma göre; düz ünlülerden sonra düz ünlüler, yuvarlak ünlülerden sonra düz geniş veya dar yuvarlak ünlüler gelir. Bu uyum da Türkçenin temel ünlü uyumlarından biridir; fakat Yusufeli ağzında bu uyum da büyük ölçüde yoktur. Aynı uyumsuzluk çağdaş Kıpçak lehçelerinde de görülmektedir.⁴² Eklerin genellikle tek şekillerinin kullanılması düzlük – yuvarlaklık uyumunu da bozmaktadır. Yusufeli ağzında düzlük – yuvarlaklık uyumunu bozan, sadece tek şekli kullanılan bazı ekler şunlardır:

Uyumu Bozan Yapım Ekleri:

/+ci/ : yolculuĳ (1-28) (yolculuk), düngürçi (22-40) (dünürcü)

/+i/ : oliyi (8-25) (ölyü), ĳorķisi (8-28) (korkusu), ĳoli (10-42) (dolu)

/+inci/ : dordinci (5-20) (dördüncü), uçinci (11-7) (üçüncü)

/+li/ : borçlisiz (2-47) (borçlusunuz), Orduli (3-58) (Ordulu), suli (9-64) (sulu), boyli (24-12) (boylu), doğumliyum (28-5) (doğumluyum)

/+luk/ : çiftçilüĳla (1-6) (çiftçilikle), askerlüĳ (1-21) (askerlik), rahmetlüĳ (1-50) (rahmetlik), eĳtiyarlüĳ (2-73) (ihtiyarlık), hazirlüĳlari (3-16) (hazırlıkları), gençlüĳta (10-32) (gençlikte), başlüĳ (13-52) (başlık)

/+suz/ : rahatsuz (2-71) (rahatsız), arsuzlüĳi (6-17) (arsızlığı), imansuza (18-53) (imansıza)

⁴² Sedat Maldar, "Çağdaş Kıpçak Lehçelerinin Ortak Sesleri ve Ses Olaylarının Trabzon, Rize ve Artvin Ağızları İle Karşılaştırılması" (Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi, 2018), 86.

/-Tur/ : ħaldururdila (2-16) (kaldırıldılar), utandurdi (2-36) (utandırdı), çekturdi (4-50) (çektirdi), yapturdum (1-13) (yaptırdım), yeduramiyeruħ (2-40) (yediremiyoruz)

/-ur/ : iħururduħ (2-16) (iħirirdik), biħururdila (3-20) (piħirirdiler), biturmadan (3-52) (bitirmeden), yatururdila (2-59) (yatırırdılar)

Uyumu Bozan Çekim Ekleri:

* **İlgi hâli eki:** *Merkez, Tekkale, Çevreli, Kılıçkaya, Ormandibi, Dokumacılar, Sütlice, Erenköy, Küplüce, Bostancı, Altıparmak, Çıralı, Mutlugün* köylerinde bu ekin sadece yuvarlak vokalli şekli olan /+(n)un/ kullanıldığı için bu ek düzlük – yuvarlaklık uyumunu bozar.

eħkiyanun taħibina (1-23) (eħkiyanın takibine), buranun ónini (2-25) (buranın ónünü), Ĥocanun ħizi (5-18) (hocanın kızı), ħarılarun niħan yüzüĝini (8-5), Gumuħhāna'nun Torul ħezāsindā (11-7), cevuzun baħında (13-18) (cevizin baħında), babamun adi (20-14), uħinun sigortasini (24-36) (uħünün sigortasını), sacun uzerinda (26-37) (sacın üzerinde), vali ħonaĝinun mermer iħini (28-35), falankesun ħizini (30-46) (felankesin kızını)

* **Yükleme hâli eki:** Merkez ve derleme yapılan tüm köylerde bu ekin düz vokalli şekli olan /i/, /i/ kullanılır. Bunun için uyumu bozan bir ektir.

köprisini yapturduħ. (1-14), buranun ónini (2-25), okulumuzi geħtuħ (4-8), ħarılarun niħan yüzüĝini topladıla (8-5), dugûni yaparlar (13-46) (düĝünü yaparlar), buni aç (17-17) (bunu aç), buĝday unini ugúdur (24-53) (buĝday ununu öĝütür)

* **İyelik ekleri:** İlçenin büyük çoĝunluĝunda birinci ve ikinci şahıslarda iyelik ekinin yuvarlak vokalli şekli, üçüncü şahıslar da ise düz vokalli şekli kullanılır. Onun için uyumu bozan bir ektir. Ayrıntılı bilgi "İyelik ekleri" baħlığında verilmiştir.

yaħum (2-4) (yaħım), ħaderum (4-18) (kaderim), ħardeħlarun (4-32) (kardeħlerin), mahallemuz (1-7) (mahallemiz), yanumuza (11-88) (yanımıza), oĝli

(11-78) (oğlu), toğumi (13-34) (toğumu), evuzda (25-48) (evinizde), dizlarum (28-8) (dizlerim), anamuz (17-44) (anamız)

* **Kip ekleri:** Kip eklerinde düzlük - yuvarlaklık uyumu gözetilmeksizin eklerin genellikle tek şekli kullanılır. Bu husus "Filler" başlığında açıklanmıştır.

dedum (2-43) (dedim), oldi (3-63) (öldü), binduğ (2-18) (bindik), toğmuşlar (11-35) (dolmuşlar), yaşılandum (10-33) (yaşılandım), gelürsin (11-50) (gelirsin), gótürmişlar (28-28) (götürmüşler), uyumişla (28-29) (uyumuşlar), gittuğ (7-50) (gittik), soydılar (7-52) (soydular)

* **Ek-fil:** Ek-fiile gelen zaman ekleri ve bildirme / kuvvetlendirme eki uyumu bozar.

gunahđu (5-18) (günahtır), nadur (8-40) (nedir), görevidu (9-134) (görevidir), şeydur (15-12) (şeydir), ağırđur (15-24) (ağırdır), vardur (17-42) (vardır), ufağtur (18-26) (ufaktır), değildür (18-54) (değildir), beledur (19-15) (böyledir)

Yapılan çalışmada elde edilen metinlerde görüldü ki düzlük – yuvarlaklık uyumuna uyan köyler de bulunmaktadır. *Kılıçkaya, Morkaya, Dağeteği, Darıca, Köprügören, Yamaçüstü, Pamukçular, Sütlüce* gibi köylerde bazı eklerde bu uyum vardır; fakat adı geçen köylerdeki düzlük – yuvarlaklık uyumu tüm eklerde geçerli değildir, belli başlı eklerde mevcuttur.

devenin (22-38), şağın (14-23) (dağın), Allah'ın (18-28), zamanın (21-12), Memmed'in (12-33) (Mehmet'in), yaşıım (8-2), eşim (8-2), kızım (8-8) (kızım), padişahım (12-15), kulağlarım (15-16) (kulaklarım), inegim (15-31) (ineğim), evimiz (16-18), babalarımız (22-49), dedelerimiz (22-49), devrimizde (23-14), gettim (8-15) (gittim), pırağtım (8-21) (bıraktım), islandım (8-51) (ıslandım), çalıştım (18-38) (çalıştım), yaptım (22-67), öğrendim (21-28), seçildim (22-68)

Yusufeli ağzındaki düzlük – yuvarlaklık uyumsuzluğunun en temel sebebi eklerin tek şekillerinin kullanılması olsa da, ek almamış kelimelerde de uyumsuzluk olabilmektedir. Orijinalinde bu uyuma uyan kelimeler Yusufeli

ağzında düzleşerek ya da yuvarklaklaşarak uyumsuzlaşma eğilimi gösterebilmektedir.

bitün (3-21) (bütün), oyun (5-55) (oyun), kuyi (5-92) (kuyu), koyin (10-68) (koyun), kopridan (11-66) (kopründen), túrkī (28-60) (türkü), süri (20-53) (sürü), mutli (28-12) (mutlu), doğri (16-42) (doğru), altun (3-32) (altın), síruḡ (9-87) (sırık), ayu (9-48) (ayı), ħadun (13-11) (kadın), devür (17-41) (devir), çaruḡ (28-76) (çarık), furun (29-27) (fırın), ħaşıḡ (12-48) (kaşık), aḡor (2-23) (ahır), ardoċların (12-41) (ardıçların)

1.2.2. Ünsüz Uyumu

Bu uyum ünsüzlerin ünsüzlerle ötümlülük – ötümsüzlük uyumudur. Türkçede ötümlü ünsüzler ötümlü ünsüzlerle, ötümsüz ünsüzler de ötümsüzler veya ötümsüz karşılığı bulunmayan ötümlüler, yani sürtünmesizler ile yan yana bulunabilir.⁴³ Standart Türkçede görülen bu uyum Yusufeli ağzında ek-kök arasında görülmemektedir; yani Yusufeli ağzında ünsüz uyumu yoktur denebilir. Yusufeli ağzında ötümlülük – ötümsüzlük uyumuna uymayan ekler şunlardır:

/+Çi/ : İsimden isim yapım eki olan bu ek uyumu bozan bir ektir. Bu ek ötümlü olması gereken yerde ötümsüz, ötümsüz olması gereken yerde de ötümlü şekliyle kullanılabilir.

çifciluḡla (1-6) (çiftçilikle), işciluḡ (14-8) (işçilik), yardımçisi (8-61) (yardımcısı), deḡımançılıḡ (9-15) (değirmencilik), düngürçi (22-40) (dünürcü)

Bu ekin az da olsa uyuma girdiği durumlar da vardır:

gurbetçiluḡum (19-8) (gurbetçiliğim), çifçılıḡ (7-6) (çiftçilik)

/-dur/ : Fiilden fiil yapan bu ek, ötümsüzle biten kelimelere ötümsüz şekli olan /-tur/ şekli ile değil de aşırı patlayıcı şekli olan /-ḡur/ şekli ile eklenmektedir.

yapḡurdum (1-13) (yaptırdım), gizlatḡurdila (2-13) (gizlettirdiler), paklatḡurem (4-34) (paklattırayım), çekḡurdi (4-50) (çektirdi), yapḡuduḡ (2-52) (yaptırdık), etḡururam (4-37) (ettiririm)

⁴³ Karaağaç, *Türkçenin Ses Bilgisi*, 118.

/+da/ : Bulunma hâli eki olan /+da/ uyumu bozan eklerdendir. Yusufeli ağzında bu ek ötümsüzle biten kelimelere eklendiği zaman ötümsüz hali olan /+ta/'ya dönüşmeyip aşırı patlayıcı hali olan /+ta/ şekline dönmektedir.

tarih^{ta} (7-21) (tarihte), bolük^{ta} (9-128) (bölükte), soğuk^{ta} (10-12) (soğukta), ayak^{ta} (12-22) (ayakta), aşşak^{ta} (15-34) (aşağıda), gurbet^{ta} (19-9) (gurbette), ırmak^{ta} (27-15) (ırmakta), pilek^{ta} (29-24) (pilekte)

/+dan/ : Ayrılma hâli eki olan /+dan/'da da bulunma hâli ekindeki durum yaşanmaktadır. Ekin aşırı patlayıcı şekli olan /+tan/'a rastlanmaktadır. Ötümsüz hali olan /+tan/ haline hiç rastlanmamaktadır.

uzak^{tan} (3-25) (uzaktan), saba^{tan} (8-6) (sabahtan), kapa^{tan} (18-55) (kapaktan), ayak^{tan} (21-60) (ayaktan), elek^{tan} (25-65) (elekten), toprak^{tan} (29-24) (topraktan)

/-di/ : Görülen geçmiş zaman eki olan bu ek de uyuma girmez. Bu ekin ötümsüzle biten kelimelere eklenirken ötümsüz hali olan /-ti/ değil de aşırı patlayıcı hali olan /-ti/ kullanılır.

unut^{tu}m (4-55), get^{tu}m (5-25) (gittim), ka^{tu}m (8-20) (kalktım), pıra^{tu}m (8-21) (bıraktım), yap^{tu}m (28-9) (yaptım), çalış^{tü}k (28-22) (çalıştık), tut^{tu}lar (28-72) (tuttular)

/+dur/ : Ek-fiilin geniş zaman hali olan bu ekte aynı durum söz konusudur ve bu ekin de aşırı patlayıcı hali kullanılmaktadır.

yok^{tu}r (2-35) (yoktur), gına^{tu} (5-18) (günahdır), yoh^{tu} (8-114) (yoktur), ufa^{tu}r (18-26) (ufaktır)

1.2.3. Ünlü - Ünsüz Uyumu

Bu uyum, ünlü ve ünsüzlerin birbirini etkilemeleri sonucu ortaya çıkan değişiklikleri kapsamaktadır. Yusufeli ağzındaki ünlü – ünsüz uyumunu üç alt başlıkta incelemek mümkündür:

a) Çokluk Ekindeki Uyum

Yusufeli ağzında *Pamukçular*, *Çıralı ve Mutlugün* köylerinde çokluk ekinden sonra ünlü ile başlayan bir ek geldiğinde ekin sonundaki /r/ ünsüzü, /ğ/ ünsüzüne dönüşür.

dişlağumi (20-32) (dişlerimi), oğullağum (29-59) (oğullarım), hayvanlağumuz (30-23) (hayvanlarımız), evlağun (30-40) (evlerin)

Çokluk ekindeki /r/ sesi Yusufeli'nin Erkinis köyünde /ğ/, /v/, /y/ ünsüzlerinden birine döner.⁴⁴ Aynı durum Yusufeli'nin Uşhum köyünde de mevcuttur ve çokluk ekindeki /r/ sesinin /v/, /y/ seslerine dönüşmesine “*hiatus sesi*” denmektedir. Bu durum da Kafkas fonetiğine özgüdür.⁴⁵

b) Tonsuz Ünsüzlerin Ünlü ile Başlayan Ekin Etkisiyle Tonlulaşması

Tonsuz ünsüz ile biten kelimeye ünlü ile başlayan bir ek getirildiğinde kelimenin sonundaki tonsuz ünsüzün tonluya dönüşmesi olayıdır ve standart Türkiye Türkçesindeki ile aynıdır.

inegi (5-31) (ineği), küreginan (12-53) (kürekle), meslegim (21-24) (mesleğim), habi (14-31) (hapı), konudumuz (16-18) (konutumuz)

c) Ek Etkisi Olmadan Tonlulaşma

Yusufeli ağzında kelime başındaki tonsuz ünsüzler, yanındaki ünlünün etkisiyle bazı durumlarda tonlu hale gelebilmektedir.

gendina (3-32) (kendine), geçilari (5-64) (keçileri), gişi (6-30) (kişi), gere (21-39) (kere), gızla (22-19) (kızla), gomşiyi (22-60) (komşuyu), ceyezim (8-54) (çehizim), bişururam (4-41) (pişiririm), dutmüyor (16-17) (tutmuyor), datli (23-67) (tatlı), zopayi (17-45) (sopayı)

Bu tonlulaşma olayının kelimenin ortasında meydana geldiği durumlar da mevcuttur.

⁴⁴ Ertürk, "Demirkent Köyü Ağzı", 85.

⁴⁵ Elvira Alexandrovna Grunina, "Anadolu Ağız Tipleri Üzerine", *Turkish Studies Dergisi*, Volume 3, Ankara, (2010): 1359.

asgeruma (4-35) (askerime), esgidan (4-60) (eskiden), gógdan (10-39) (gökten), tesgere (11-14) (teskere), tisingim (19-19) (tiksendim), acluğ (2-55) (açlık)

Ünlü ile başlayan kelimelerden önceki kelimenin son ses tonsuzu da ulamanın etkisiyle tonlulaşmaktadır.

cevab alurdılar (6-29) (cevap alırdılar), hesab ediyēr (11-36) (hesap ediyor), çorab oyuni (13-67) (çorap oyunu), nasıb eda (16-20) (nasip ede), sonuc orya vardı (24-25) (sonuç oraya vardı), güc ila (27-45) (güç ile), armud olurdi (1-31) (armut olurdu), dörd ay (16-23) (dört ay)

Az sayıda örnekte ise sonrasındaki kelime ünlü ile başlamayan kelimelerin son ses tonsuzu da tonlulaşabilmektedir.

birlüg babam (2-19) (birlik babam), etmeg yeduramiyeruğ (2-40) (ekmek yediremiyoruz), yüzüg deduğum (13-67) (yüzük dediğim)

1.3. SES DEĞİŞMELERİ

Sesler hece, kelime ve cümle içinde kullanıldıkları zaman tek başlarına oldukları gibi kalmazlar. Aralarında kaynaşır, kenetlenirler, değişikliklere uğrarlar. Bunlara genel olarak ses değişimleri adını veririz.⁴⁶ Bu ses değişimleri genellikle az çaba ile kolay söyleme eğiliminden kaynaklanmaktadır. Yusufeli ağzında ses değişimleri oldukça geniş yer tutmaktadır. Bu değişimler standart Türkiye Türkçesindeki değişimlerle aynı olabildiği gibi yöreye has değişimler de olabilmektedir. Bu başlık altında, Yusufeli ağzında meydana gelen ses değişimleri örnekler üzerinden ortaya konulmaya çalışılmıştır. Ses değişimlerinde verilen örneklerin tamamı elde edilen metinlerde yer almaktadır. Ses değişimleri; ünlü değişimleri ve ünsüz değişimleri diye iki temel başlık altında meydana gelmektedir.

1.3.1. Ünlü Değişimleri

1.3.1.1. Ünlü Düşmesi

Elde edilen derlemelerde ünlü düşmesine, kelime ortalarında ve kelime sonlarında rastlanmıştır. Çalışmada elde edilen metinlerde kelime başında ünlü düşmesine rastlanmamıştır.

a) Kelime Ortasında Ünlü Düşmesi

Yusufeli ağzında kelime ortasındaki ünlü düşmeleri standart Türkiye Türkçesinde olduğu gibi vurgusuz orta hecedeki dar ünlünün düşmesi şeklinde meydana gelebilmektedir. Bu düşme hadisesi standart Türkiye Türkçesinde olduğu gibi dilimize yabancı dillerden girmiş ve sonunda Türkçenin fonolojik yapısına aykırı bir ünsüz çifti bulunan tek heceli sözcüklerdeki katma ya da

---

⁴⁶ Tahsin Banguoğlu, *Türkçenin Grameri*, (Ankara: TDK Yayınları, 2015), 51.

türeme ünlülerin düşmesi⁴⁷ şeklinde meydana gelebilmektedir. Bunun yanında Türkçe kelimelerde de vurgusuz orta hecenin düştüğü örnekler mevcuttur.

aıkluma (5-28) (akıl+ıma), fikri (6-12) (fikir+i), emriyla (7-14) (emir+iyle), keyfini (7-33) (keyif+ini), devrinda (19-83) (devir+inde), ağziynan (13-23) (ağız+ıyla), oğli (5-38) (oğul+u)

Bu düşme hadisesi yine satandart Türkiye Türkçesinde olduğu gibi birleşik kelimelerde birleşme esnasında olabilmektedir.

ķaynatası (5-36) (kayın+atası), ķaybetmiş (6-20) (kayıp+etmiş), zayettim (18-56) (zayı+ettim), ķaydolduk (16-17) (kayıt+olduk), heyrola (9-28) (hayır+ola)

Kelime ortasında ünlü düşmesinin, standart Türkiye Türkçesinden ayrılan ve sadece dar ünlülerin değil geniş ünlülerin de düştüğü örnekler mevcuttur.

hekyā (9-12) (hikaye), yiyaĝi (9-105) (yiyeyeĝi), mayane (11-28) (muayene), Őkiyat (11-119) (Şikayet), ķalcaķ (19-77) (kalacak), orya (19-82) (oraya), burda (21-19) (burada)

b) Kelime Sonunda Ünlü Düşmesi

Sınırlı sayıda örneğine rastlanılan bir düşme olayıdır.

eliş (5-8) (eliŐi), ey (8-12) (iyi), tan (9-24) (tane)

1.3.1.2. Ünlü Türemesi

Yusufeli ağzında ünlü türemesine kelime ortasında ve kelime sonlarında rastlanmıştır, kelime başında ünlü türemesine yapılan derlemelerde rastlanmamıştır.

a) Kelime Ortasında Ünlü Türemesi

Bu türeme olayına alıntı kelimelerde rastlanmaktadır.

tirana (11-24) (trene), kompilesi (14-61) (kompleksi), Tirakya (16-26) (Trakya), ĝıram (28-18) (gram), Tirabizonlila (29-52) (Trabzonlular), sipor (30-

⁴⁷ Talat Tekin, "Türkçede Morfonemik Değişmeler: Dar Ünlü ~ ø Nöbetleşmesi", *Dilbilim Araştırmaları* (1995): 106.

37) (spor) fasüliye (3-29) (fasülye), ħamiyon (17-41) (kamyon), Afıyon (18-41) (Afyon), Alaman (28-10) (Alman), tirilıyon (28-73) (tirilyon)

Yusufeli ağızında kelime ortasında ünlü türemesi sadece alıntı kelimelerde meydana gelmemektedir. Bu hadisenin ilçe ağızına has örnekleri az da olsa mevcuttur.

hepisi (12-22) (hepsi), tiyazemun (15-11) (teyzemin),

c) Kelime Sonunda Ünlü Türemesi

Sadece bir örneğine rastlanmıştır.

siftahi (11-15) (siftah)

1.3.1.3. Ünlü Kalınlaşması

İnce ünlülerin kalınlaşması olayı Yusufeli ağızında oldukça fazla görülen bir ses değişmesidir. Bu değişme, alıntı kelimelerde meydana gelmektedir. Ayrıca ilerleyici ve gerileyici benzeşme yoluyla da kalınlaşma olmaktadır. Tüm bu sebeplerin dışında, herhangi bir gerekçeye bağlanamayan, yöreye özgü kalınlaşma örneklerine de rastlanmıştır. Bu değişme tüm sesler düzeyinde mevcuttur.

/e/ > /a/

Bu ses hadisesi Rize ili ağızlarında da önemli bir yer teşkil eden karakteristik bir hadisedir ve ortaya çıkış sebepleri sağlam yasalara bağlanamamıştır.⁴⁸ Ayrıca /e/ sesinin kalınlaşarak /a/ sesine dönmesi olayına Kars ili ağızlarında da çok fazla rastlanmaktadır.⁴⁹ Elde edilen metinlerde görüldü ki /e/ sesinin /a/ sesine dönüşmesi, alıntı kelimelerde çok sık rastlanan bir durumdur. Ayrıca ilerleyici ve gerileyici benzeşme yoluyla /e/ ünlüsünün kalınlaşarak /a/ ünlüsüne dönüştüğü görülmüştür.

kera (1-23) (kere), barabar (2-20) (beraber), takdirnama (4-8) (takdirname), köşalarında (6-44) (köşelerinde), hekiya (8-20) (hikaye), merdivan (9-70) (merdiven), böğürtlan (9-98) (böğürtlen), alatirik (11-12) (elektrik), şikyat

⁴⁸ Günay, *Rize İli Ağızları*, 65.

⁴⁹ Ahmet Bican Ercilasun, *Kars İli Ağızları -Ses Bilgisi-*, (Ankara: TDK Yayınları, 2002), 85.

(11-119) (şikayet), bahça (13-60) (bahçe), rahmat (20-39) (rahmet), taza (29-33) (taze), lavazım (9-102) (levazım), tatanos (11-72) (tetanoz), Ayşā (21-34) (Ayşe), k̄alacı (27-51) (kaleci)

İki heceli kelimelerin son hecesindeki /e/ sesinin kalınlaşarak /a/ sesine dönüşmesi ile ilgili fazla sayıda örneğe rastlanmıştır. Bu kelimeler ek alsa bile kök ya da gövdenin son hecesi kalınlaşmaktadır.

öyla (1-16) (öyle), göra (1-32) (göre), seksan (2-4) (seksen), öğranur (2-7) (öğrenir), ila (25-29) (ile), kimsa (3-29) (kimse), geca (4-62) (gece), inca (13-16) (ince), işta (19-10) (işte), beyla (2-36) (böyle), kera (3-13) (kere), gecaları (25-34) (geceleri), incasi (25-65) (incesi)

/n/ sesinin kalınlaştırıcı etkisiyle /e/ > /a/ kalınlaşması örnekleri az da olsa mevcuttur.

san (2-41) (sen), degirmanlarda (10-31) (değirmenlerde)

Hiçbir sebebe bağlanamayan /e/ > /a/ kalınlaşması örneklerine de rastlanmıştır.

yetarli (6-31) (yeterli), benzari (7-23) (benzeri), , evadi (10-71) (ivedi), ertasi (22-32) (ertesi), bilmaca (25-12) (bilmece)

/i/ > /ı/

Bu değişim alıntı kelimelerde görülmektedir ayrıca ilerleyici, gerileyici benzeşmeden ve /h/, /k/, /n/ ünsüzlerinin kalınlaştırıcı etkisinden söz edilebilir.

eşkıya (1-23) (eşkiya), vaht (12-44) (vakit), fakıra (20-30) (fakire), camının (21-62) (caminin), Manısa (22-67) (Manisa)

Bazı örneklerde ise ilerleyici ve gerileyici benzeşmenin etkisi olmadığı fakat gırtlaksıl /h/ sesinin yanında /i/ sesinin kalınlaşarak /ı/ya döndüğü görülmüştür.

hızmetlerinden (9-8) (hizmetlerinden), hızmeker (12-13) (hizmetkar)

/ö/ > /o/

Yusufeli ağzında /ö/ ünlüsü çok fazla kullanılmadığı için bu ünlünün /o/ ünlüsüne dönme hadisesi sıkça görülmektedir. Bu hadise Rize ili ağızlarında da fazlaca görülmektedir ve bölgenin umumi fonetik yapısını karakterize eden hadiselerin en fazla göze batanı olarak değerlendirilmektedir.⁵⁰ Bu kalınlaşma hadisesi Yusufeli ağzında belirgin bir nedene ihtiyaç duymamaktadır. Çok değişik seslerin yanında meydana gelen örneklerine rastlanmıştır fakat örneklerin büyük bölümünde /g/, /ğ/, /k/, /n/ ünsüzlerinin kalınlaştırıcı etkisinden söz edilebilir. Hem tek heceli hem de çok heceli kelimelerde meydana gelen bir hadisedir.

omur (3-69) (ömür), **tokarduğ** (10-15) (dökerdik), **gobek** (10-21) (göbek), **okuzlarinan** (10-28) (öküzlerle), **oz** (24-25) (öz), **sondururdum** (11-13) (söndürdüm), **dort** (26-4) (dört), **koydan** (10-61) (köyden), **bolukta** (11-9) (bölükte), **kor** (4-51) (kör), **oğretmenlar** (5-22) (öğretmenler), **soz** (13-41) (söz) **koçek** (5-89) (köçek),

Bu kalınlaşma hadisesi o kadar yagın bir hâle gelmiştir ki kelimeye getirilen ek ince bile olsa öncesindeki /ö/ ünlüsünün kalınlaştığı görülmüştür.

olmuşti (2-17) (ölmüştü), **gozi** (4-51) (gözü), **soyliyam** (9-35) (söyleyeyim), **gormişamdur** (10-10) (görmüşümdür), **sokiyërduğ** (10-26) (söküyorduk), **kotisinî** (11-47) (kötüsünü), **tokecağ** (13-18) (dökecek)

/ü/ > /u/

Yusufeli ağzında /ü/ ünlüsü çok fazla kullanılmadığı için bu ünlünün /u/ ünlüsüne dönme hadisesi sıkça görülmektedir ve belirgin bir nedene de ihtiyaç duymamaktadır. Çok çeşitli sayıda örneğine rastlanan bir durumdur.

uç (2-23) (üç), **gun** (4-22) (gün), **duşmiş** (4-16) (düşmüş), **tup** (6-35) (tüp), **yuz** (7-13) (yüz), **şukurlar** (10-4) (şükürler), **kuçuktan** (20-22) (küçükten), **duzanli** (20-59) (düzenli), **buzulduğ** (25-13) (büzüldük)

/ü/ sesinin, öncesindeki /o/ ünlüsünün etkisiyle ilerleyici benzeşme yoluyla kalınlaştığı da görülmüştür.

---

⁵⁰ Günay, *Rize İli Ağızları*, 66.

omur (3-69) (ömür), okuzinan (6-40) (öküzle), boyuginun (4-15) (büyüğünün), boyutmuşam (5-10) (büyütmüşüm), ortunurlardi (25-18) (örtünürlerdi), boyuk (11-83) (büyük)

Yusufeli ağzında bu kalınlaşma olayı öyle karakteristik bir hâl almıştır ki sonrasındaki ünlü ince bile olsa /ü/ ünlüsü benzeşmeden kaçarak kalışmaktadır.

guni (3-22) (günü), guzel (4-28) (güzel), Suleyman (7-11) (Süleyman), çuriyan (7-13) (çürüyen), guzin (10-41) (güzün), Huseyin (11-22) (Hüseyin), duzdilar (11-28) (düzdüler), duşmiş (13-21) (düşmüş), uşına (20-49) (üstüne), universite (24-35) (üniversite), uzdi (24-47) (üzdü), kuregi (28-53) (küreği)

1.3.1.4. Yarı Ünlü Kalınlaşması

Standart Türkiye Türkçesinde yarı kalınlaşma diye bir ses değişmesi yoktur. Yusufeli ağzında /á/, /í/, /ó/, /ú/ ara ünlülerinin olduğunu belirtmiştik. İşte ince ünlülerin, bu ara ünlülere dönüşmesi hadisesini yarı kalınlaşma olarak ifade etmenin ve ayrı bir başlık altında değerlendirmenin doğru olacağı kanaatindeyiz.

/e/ > /á/

Bu ses değişmesi, Yusufeli'nin Erzurum'a sınır olan *Morkaya*, *Pamukçular* ve *Dağeteği* köylerinde görülmektedir. Bu durumun sebebinin; ilçe ağzının genellikle kalınlaşma temayülünde olmasına rağmen Erzurum ili ağızlarının ince ünlüleri kalınlaştırma olanağının az olması⁵¹ olduğu düşünülmektedir. Erzurum sınırında bulunan bu köyler ilçenin kalınlaşma eğilimi ile Erzurum'un inceme eğilimi arasında kararsız kalıp yarı kalınlaşma hadisesini meydana getirmiştir.

áletirih (17-7) (elektrik), sán (17-8) (sen), naysá (17-29) (neyse), içári (17-33) (içeri), háma (20-8) (hemen), sána (20-10) (sene), áleg (21-45) (elek)

/i/ > /í/

Derlenen otuz metin içerisinde bu ses değişmesinin sadece *Ormandibi* köyünde tek örneğine rastlanmıştır.

⁵¹ Efrasiyap Gemalmaz, *Erzurum İli Ağızları*, I. Cilt, (Ankara: TDK Yayınları, 1995), 103.

hızmet (10-33) (hizmet)

/ö/ > /ó/

Bu ses değişmesine hemen hemen tüm köylerde oldukça fazla sayıda rastlanmaktadır. Yusufeli ağzında /ö/ sesinin çok kullanılmadığını ve genellikle bu ünlünün /o/ ünlüsüne dönüşerek kalınlaştığını belirtmiştik. Ancak bazı durumlarda bu kalınlaşma olayı tam gerçekleşmemektedir ve yarı bir kalınlaşma meydana gelmektedir. Ayrıca elde edilen örneklerle bakıldığı zaman bu yarı kalınlaşma olayının tüm kelimelerde ilk hecede meydana geldiği görülmüştür.

ónemsúz (1-12) (önemsiz), gótururdılar (2-10) (götürürdüler), ónini (2-25) (önünü), sókтуқ (2-54) (söktük), cóvuz (9-66) (ceviz), ódamadım (14-22) (ödemedim), kóyda (25-6) (köyde), óğratman (30-27) (öğretmen), ókúz (27-39) (öküz)

/ü/ > /ú/

Bu ses değişmesinde de Yusufeli ağzında /ü/ ünlüsünün çok az kullanılıyor olması etkilidir. /ü/ ünlüsü kalınlaşma eğilimindedir fakat bazı durumlarda kalınlaşma tam gerçekleşemediği için yarı kalınlaşma olayı meydana gelmektedir.

ónemsúz (1-12) (önemsiz), gúzel (3-13) (güzel), okúzinan (7-35) (öküzle), yúkliye (9-16) (yüküyor), yúzúk (13-54) (yüzük), ugúdur (24-53) (öğütür), şúkurlar (28-23) (şükürler), uzúm (28-56) (üzüm)

1.3.1.5. Ünlü İncelmesi

Kalın ünlülerin incelmesi olayı Yusufeli ağzında oldukça fazla görülen bir ses değişmesidir. Bu durum Anadolu ağızları için de geçerli bir durumdur ve Anadolu ağızlarında incelme olayı, kalınlaşma olayından fazla görülür.⁵² Türkçede özellikle /ç/, /ş/, /y/ ünsüzleri çevrelerinde bulunan ünlüleri inceltici bir etki yapar.⁵³

⁵² Mukim Sağır, "Ses Olayları Bakımından Anadolu Ağızları", *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, sayı 20 (2002), 2.

⁵³ Vural ve Böler, *Ses ve Şekil Bilgisi*, 122.

/a/ > /e/

Bu ses değişmesinde /ç/, /ş/, /y/ ünsüzlerinin inceltici etkisinden söz edilebilir.

heyirli (3-68) (hayırlı), Rabiye (27-19) (Rabiya), emeliyet (18-55) (ameliyat), piyasede (22-8) (piyasada), ey (8-41) (ay)

İlerleyici ve gerileyici benzeşme yoluyla incelme örneklerine oldukça fazla rastlanmıştır. Bu örneklerin çok büyük bir bölümü ise alıntı kelimelerdir.

mezeri (4-45) (mezarı), birez (9-19) (biraz), Helep (9-48) (Halep), rehmetluğ (11-18) (rahmetlik), Helil (11-22) (Halil), heber (11-65) (haber), tene (12-12) (tane), mesele (16-10) (mesela), insanın (23-54) (insanın), nesihatım (28-70) (nasihatım), nesip (29-45) (nasip)

Hiçbir benzeşme ya da ünsüz etkisi olmadan bir sebebe bağlanamayan incelme örnekleri de oldukça fazla sayıdadır.

ehbapluğ (4-76) (ahbaplık), sellanma (8-41) (sallanma), kezāsindā (11-7) (kazasında / ilçesinde), remezan (11-10) (ramazan), dehe (17-19) (daha), hafta (19-36) (hafta), keder (22-74) (kadar), temem (23-23) (tamam), Meşsud (11-82) (Maksut)

/ı/ > /i/

Bu değişme Yusufeli ağızında oldukça fazla örneği olan bir değişmedir. Yusufeli ağızı /ı/ ünlüsünün yerine /i/ ünlüsünü tercih eden bir ağızdır. /ı/ > /i/ şeklindeki /i/leşme olayına Anadolu'nun birçok bölgesinde de rastlanmaktadır.⁵⁴

Bu ses değişmesinde /ç/, /ş/, /y/ ünsüzlerinin inceltici etkisinden söz edilebilir.

bayırlarda (1-40) (bayırlarda), karşılaşmadım (1-22) (karşılaşmadım), yıķarduğ (3-36) (yıkardık), heyirli (3-68) (hayırlı), çalışmaya (4-22) (çalışmaya), kayıruram (5-6) (kayırırım), yırtmış (9-31) (yırtmış), çıplağ (6-11) (çıplak), ayip (6-12) (ayıp), dışarlarda (6-45) (dışarılarda), yıķanacağ (5-23) (yıkanacak)

⁵⁴ Sağır, "Anadolu Ağızları", 2.

Çok heceli kelimelerin sonundaki /ı/, /u/, /ü/ ünlüleri /i/ ünlüsü ile karşılanır. Bu duruma Kuzeydoğu Grubu ağızlarında rastlanır.⁵⁵ Bu durumla Yusufeli ağızında çok sık karşılaşılır.

bazi (1-23) (bazı), ayri (1-29) (ayrı), yazi (2-6) (yazı), altmış (3-9) (altmış), kadın (4-6) (kadın), alti (5-10) (altı), bayir (5-43) (bayır), aci (8-13) (acı), dışari (8-23) (dışarı), sari (9-86) (sarı), yakın (11-11) (yakın), çağır (11-30) (çağır), kalın (13-16) (kalın)

Hiçbir sebebe bağlanamayan yöreye özgü incelme örneklerine de rastlanmıştır.

kıskanurdila (5-25) (kıskanırdılar), rizasiyla (7-25) (rızasıyla), lavazım (9-102) (levazım), sıra (10-14) (sıra), tırpan (10-53) (tırpan), kırar (10-64) (kırar), karıncaya (17-43) (karıncaya), siğirum (24-37) (sığırım)

/u/ > /ü/

Bu ses değişmesinin az sayıda örneği vardır ve Yusufeli'nin Erzurum'a komşu olan *Morkaya*, *Pamukçular*, *Darıca* ve *Dağeteği* köylerinde görülmektedir. Örneklerde -bir örnek hariç- ilerleyici ve gerileyici benzeşme etkilidir.

mütemit (17-34) (mutemet), nüfüs (17-39) (nüfus), Yüsuf (20-14) (Yusuf), dürer (21-47) (duruyor), bugün (23-55) (bugün), hüzür (23-67) (huzur)

1.3.1.6. Yarı Ünlü İncelmesi

Yarı incelme diye bir ses olayı standart Türkiye Türkçesinde yoktur; fakat ağız özelliklerine has ara ünlülerin varlığı yarı incelme diyebileceğimiz bir ses değişimini de beraberinde getirmiştir.

/a/ > /á/

Bu yarı incelme hadisesi Erzurum sınırındaki köylerde mevcuttur ve sınırlı sayıda örneğine rastlanmıştır. İncelmenin tam olamadığı durumlarda meydana geldiği görülmüştür.

⁵⁵ Karahan, *Anadolu Ağızlarının Sınıflandırılması*, 98.

pírákmišem (17-33) (bırakmışım), fakát (17-42) (fakat), teráfı (18-18) (tarafı), kádár (21-25) (kadar), kámyon (22-74) (kamyon), yadigár (23-25) (yadigar), álo (23-56) (alo)

/ı/ > /í/

Yusufeli ağzında /ı/ ünlüsünün birçok durumda /i/ ünlüsüne dönüştüğünü ve bu inceme olayının çok fazla olduğunu belirtmiştik. Bazı durumlarda bu inceme olayı tam gerçekleşmemektedir ve yarım bir inceme meydana gelmektedir. Yarı inceme hadisesinin en fazla olduğu ünlü /i/'dir.

paķır (11-19) (bakır), kizer (12-17) (kızıyor), kına (12-27) (kına), yaķın (15-27) (yakın), ışık (29-2) (ışık), sıkılıysun (24-20) (sıkılıyorsun), kadin (13-10) (kadın)

/o/ > /ó/

Yusufeli ağzında /ó/ ünlüsünün çok kullanılmadığını belirtmiştik. Bu nedenle ona yakın bir ara ünlü olan /ó/ ünlüsüne dönüşme hadisesi de çok yoktur. Derlenen metinlerde sadece bir örneğine rastlanmıştır. Bu örnekte ise ilerleyici benzeşmenin etkisi olduğu söylenebilir.

sóhbet (17-31) (sohbet)

/u/ > /ú/

Yusufeli ağzında çok kullanılmayan bir diğer ünlü de /ü/ ünlüsüdür. Dolayısıyla ona yakın bir ara ses olan /ú/ ünlüsüne dönüşme olayının örnekleri sınırlı sayıdadır.

úçaķsavar (14-59) (uçaksavar), Erzúrúm (18-16) (Erzurum), yiğilúrdi (27-34) (yığılırdı), Yüsúfeli (28-32) (Yusufeli)

1.3.1.7. Ünlü Düzleşmesi

Yuvarlak ünlülerin düzleşmesi hadisesi Yusufeli ağzında, diğer ünlü değişimleri kadar sık görülen bir ses değişimi değildir; fakat özellikle /u/, /ü/ ünlülerinin /i/ ünlüsüne dönüşmesi olayına daha fazla rastlandığı söylenebilir.

/ü/ > /e/

Elde edilen metinlerde sadece tek örneğine rastlanılan bir ses değişmesidir. Bu örnekte de kelimenin arkaik kullanımı olan "bedük" şeklinin etkisi görülmektedir.

beyúk (27-51) (büyük)

/ö/ > /e/

Bu ses değişmesine birkaç istisnai örnek dışında rastlanmamıştır. eyla (5-21) (öyle), beyla (2-36) (böyle), elaca (14-60) (öylece)

/u/, /ü/ > /i/

Yusufeli ağzında en fazla örneği görülen düzleşme olayıdır. Bu düzleşme olayına Rize ili ağzlarında da rastlanmaktadır ve gerek taban-ek ilişkileri çerçevesinde gerekse eklemelerini yitirip bütünlük kazanmış kelimelerde, yuvarlak ünlülerden sonra dar-düz ünlülerin gelebilmesinin bölge için karakteristik bir özellik olduğu belirtilmektedir.⁵⁶ Ayrıca bu düzleşme hadisesi daha önceki dönemlerde Türkçe için yaygın bir eğilimin bölgede hâlen varlığını sürdürmesi olarak düşünülmektedir.⁵⁷ /u/ ve /ü/ seslerinin düzleşerek /i/ ünlüsüne dönüşmesi olayı Kıpçak Türkçesinde görülen genel bir özelliktir.⁵⁸ Yusufeli ağzında meydana gelen /u/, /ü/ > /i/ düzleşmesini çeşitli nedenlere bağlamak mümkündür. Bunlardan ilki; eklerin sadece düz şekillerinin kullanılmasıdır.

yolcılığınan (1-32) (yolculukla), oliyi (8-25) (ölüyü), ıoli (10-42) (dolu), dođi (15-37) (doğu), mutli (28-12) (mutlu), túrkĭ (28-60) (türkü)

Yusufeli ağzında /y/ ünsüzünün kendinden önceki yuvarlak ünlüyü düzleştirdiği görülmüştür.

tođiyecāğsin (10-46) (dokuyacaksın), oğiyamirem (17-14) (okuyamıyorum)

⁵⁶ Günay, *Rize İli Ağzları*, 73.

⁵⁷ Günay, *Rize İli Ağzları*, 73.

⁵⁸ Galip Güner, *Kıpçak Türkçesi Grameri*, (İstanbul: Kesit Yayınları, 2013), 83.

Bunun dışında hiçbir ekin etkisi olmadan da düzleşmenin meydana geldiği durumlar mevcuttur. Bu durum genellikle kelime kökünün son hecesinde görülmektedir. Çok heceli kelimelerin sonundaki /u/, /ü/ seslerinin /i/ ünlüsüne dönmesi Kuzeydoğu Grubu ağızlarının ayırıcı bir özelliğidir.⁵⁹ Kelime kökündeki bu düzleşme, yuvarlak eklerden önce bile meydana gelmektedir.

oyin (5-55) (oyun), kuyi (5-92) (kuyu), kotuluğ (6-12) (kötülük), komyıla (9-66) (komşular), koyin (10-68) (koyun), kopridan (11-66) (köprüden), koni (25-33) (konu), yavri (20-37) (yavru), süri (20-53) (sürü), obirina (2-11) (öbürüne), bitün (3-21) (bütün)

1.3.1.8. Ünlü Yuvarlaklaşması

Düz ünlülerin yuvarlaklaşması olayı Yusufeli ağzında oldukça sık rastlanan bir durumdur. Bazı eklerin sadece yuvarlak şekilleri kullanılır. Bu duruma uyumlar konusunda değinildiği için ekleri tekrar sıralamaya gerek duyulmamıştır. Bunun dışında kelimelerin köklerinde de yuvarlaklaşma hadisesi görülmektedir. Düz ünlülerin yuvarlaklaşması hadisesi Kars ili ağızlarında da önemli bir yer tutmaktadır ve bu durum Kıpçak lehçesindeki yuvarlak şekillerin devamı olarak görülmektedir.⁶⁰ Yine, Rize ili ağızlarında da sıkça görülen yuvarlaklaşma hadisesi Kıpçak yerleşmesinin izi olarak düşünülmektedir.⁶¹ Ayrıca Erzurum ilinin Çoruhboyu ağızlarında da yuvarlaklaşma hadisesine sıklıkla rastlandığı⁶² tespit edilmiştir. Tüm bu komşu ağızlarda fazlaca rastlanan yuvarlaklaşma hadisesi; benzeri ancak Eski Anadolu Türkçesi döneminde görülebilecek ölçüde etkilidir⁶³ ve yöre ağzında önemli bir yer teşkil etmektedir.

/ı/, /i/ > /u/, /ü/

Yusufeli ağzında yuvarlaklaşma hadisesinin en çok meydana geldiği ünlüler bunlardır. Oldukça fazla sayıda örneği mevcuttur ve hemen hemen her köyde rastlanmıştır. Bu hadise, yapısında dudak ve diş-dudak ünsüzü bulunan

⁵⁹ Karahan, *Anadolu Ağızlarının Sınıflandırılması*, 98.

⁶⁰ Ercilasun, *Kars İli Ağızları*, 88.

⁶¹ Günay, *Rize İli Ağızları*, 71.

⁶² Gemalmaz, *Erzurum İli Ağızları*, 110.

⁶³ Turan, "Yusufeli Ağızı Üzerine", 337.

kelime tabanlarında bu ünsüzün etkisiyle Kıpçak Türkçesinde de rastlanılan bir durumdur.⁶⁴

pehlúvan (2-29) (pehlivan), furun (3-39) (fırın), hanumi (5-6) (hanımı), furtuna (7-49) (fırtına), devür (8-78) (devir), fabruka (11-45) (fabrika), muh (11-71) (mıh), yetüm (11-18) (yetim)

Bazı durumlarda yöre ağzındaki örneklerde /b/, /f/, /v/, /m/ dudak ünsüzlerinin etkisi olmadan yuvarlaklaşma olduğu görülmüştür.

altun (3-32) (altın), çamaşur (5-70) (çamaşır), yayuklar (8-67) (yayıklar), ayu (9-48) (ayı), síruk (9-87) (sırık), yarun (10-55) (yarın), çaruğ (28-76) (çarık), tandurda (13-82) (tandırda), sağluğ (19-13) (sağlık)

Yukarıdaki örneklerden "çaruğ, síruk, yayuk" kelimelerindeki yapım ekinin yuvarlak vokalli şekli olan /-uk/ un kullanılması Eski Türkçenin bir özelliğidir.⁶⁵

/a/, /e/ > /o/

Bu yuvarlaklaşma hadisesi /u/ ünlüsüne dönüşmede olduğu gibi çok rastlanan bir değişim değildir. Yapılan derlemelerde sadece *Kılıçkaya*, *Ormandibi* ve *Mutlugün* köylerinde örneklerine rastlanmıştır. Örneklerde yer verilen "boba" kullanımına Karadeniz'in büyük bölümünde (Kastamanu, Bolu, Karabük, Ordu, Giresun, Trabzon) rastlanmaktadır.⁶⁶ Bu yuvarlaklaşma hadisesi büyük ölçüde dudak ünsüzlerinin etkisiyle meydana gelmektedir.

bobaminan (9-14) (babamla), cövuz (9-66) (ceviz), çovurdi (9-125) (çevirdi), boba (30-43) (baba), yovmiye (11-33) (yevmiye)

Sadece bir örnekte ise ilerleyici benzeşme yoluyla yuvarlaklaşmanın meydana geldiği görülmüştür.

boğözi (10-31) (boğazı)

⁶⁴ Güner, *Kıpçak Türkçesi Grameri*, 81.

⁶⁵ Zeynep Korkmaz, *Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi*, (Ankara: TDK Yayınları, 2014), 154.

⁶⁶ İlkin Gulusoy ve Hacı Dağlı, "Türkiye Türkçesi ve Azerbaycan Türkçesi Ağzlarında Baba ve Oğul Sözcüklerinin Fonetik Varyantları Üzerine", *Turkish Studies*, Volume 13/5, Winter (2018): 193.

/ɯ/ > /o/

Bu ses değişmesinin örnekleri sınırlı sayıdadır; fakat değişik köylerden örneklere rastlanmıştır. Bu hadisede /h/ sızıcı sesinin etkili olduğu ve bu durumun Kırgız Türkçesindeki dudak çekerliği hadisesini hatırlattıęı⁶⁷ düşünölmektedir.

aħor (2-23) (ahır), siroħtan (8-95) (sırıktan), ardoĉların (12-41) (ardıçların)

1.3.1.9. Ünlü Daralması

Geniş ünlüleri daraltma özelliği olan bazı ünsüzlerin (g, ğ, y) etkisiyle geniş ünlülerin daralması olayıdır. Yusufeli ağzında meydana gelen daralma olayında, /y/ sesinin daraltıcı etkisi önemli bir yer tutarken yabancı asıllı kelimelerde ilk heceden sonra daralma görölmektedir. Ayrıca ilerleyici ve gerileyici benzeşme yoluyla daralma örneklerine de rastlanmıştır.

/e/ > /i/

Bu değişimde /y/ sesinin etkisi önemli bir yer tutmaktadır.

hekiya (8-20) (hikaye), tiyazemun (15-11) (teyzemin), yingâmi (20-49) (yengemi), yimeh (23-52) (yemek), babiye (23-66) (babaya)

Alıntı kelimelerin ikinci hecesinde meydana gelen daralma örneklerine de rastlanmıştır.

tani (3-50) (tane), zatin (3-52) (zaten), tumatis (10-43) (domates), mütemit (17-34) (mutemet), herkis (22-29) (herkes), ğadi (29-34) (kadar), patatis (25-39) (patates)

/o/, /ö/ > /u/, /ü/

Bu ses değişmesinin fazla olmasa bile yeterli sayıda örneği mevcuttur. Elde edilen örneklere bakıldığında bu değişimin (bir örnek hariç: *sufra*) ilk hecedeki geniş yuvarlak ünlünün, ikinci hecedeki dar yuvarlak ünlüye benzemesi (ilerleyici benzeşme) yoluyla olduğu söylenebilir.

⁶⁷ Turan, *Uşhum Köyü Ağzı*, 59.

ugüdurduğ (3-37) (öğütürdük), umuzumuzinan (5-44) (omuzumuzla), çucuklarım (8-3) (çocuklarım), yuğuşa (9-83) (yokuşa), ümür (23-55) (ömür), luğum (25-38) (lokum), nuğut (28-18) (nohut), sufranun (11-105) (sofranın)

1.3.1.10. Ünlü Genişlemesi

Dar ünlülerin genişlemesi hadisesi yeterli sayıda örneğine rastlanan bir ses değişmesidir.

/i/ > /e/, /a/

Bu ses değişimine Yusufeli'nin hemen hemen tüm köylerinde rastlanmıştır. ve net bir kurala da bağlanamamıştır. Bu hadise; Ana Türkçedeki uzun /i/ ünlüsünün uzunluğun etkisiyle genişleyerek önce kapalı /e/'ye sonra da açık /e/'ye dönüşmesi olarak belirtilmiş ve genişlemeden ziyade bir uzunluk belirtisi olarak tarif edilmiştir.⁶⁸ Ayrıca Azerbaycan Türkleri ve Terekeme ağızlarında geniş bir yayılma alanı bulan bu genişleme hadisesi Azerbaycan sahası içinde sayılan Erzurum ağızına kadar yayılmıştır ve ilk hecede görülen /e/'leşme temayülü olarak adlandırılmıştır.⁶⁹

gedar (1-38) (gider), enmiş (8-23) (inmiş), eyca (11-99) (iyice), evadi (10-71) (ivedi), geydururam (28-75) (giydiririm), enduğ (29-59) (indik)

Elde edilen örnekler incelendiği zaman Yusufeli ağızındaki /i/ > /e/, /a/ genişlemesinin sadece ilk hecede değil, diğer hecelerde de meydana geldiği görülmüştür; ama ilk hece dışındaki genişlemenin yabancı asıllı kelimelerde olduğu tespit edilmiştir.

pehlevan (2-37) (pehlivan), eğiıyarlanduğ (2-60) (ihtiyarladık), heç (3-25) (hiç), şeherda (5-95) (şehirde), Pasen (8-39) (Pasin), came (11-11) (cami), cahel (16-32) (cahil), zencirlanan (19-93) (zincirlerle), İbrahim (2-34) (İbrahim), sahabi (9-74) (sahibi)

⁶⁸ Cahit Başdaş, "Türkiye Türkçesinde Aslı Uzunluk Belirtileri", *Turkish Studies / Türkoloji Araştırmaları* Volume 2/2 Spring (2007): 93.

⁶⁹ Ercilasun, *Kars İli Ağızları*, 94.

/u/, /ü/ > /o/

Bu ses değişmesi net bir kurala bağlanamasa da örneklerin bir çoğunda genişleme hadisesi ilk hecede meydana gelmiştir. /u/, /ü/ seslerinin genişleyerek /o/ sesine dönmesi olayı Doğu Türkçesinin bir özelliğidir ve buna Özbek Türkçesinde rastlanmaktadır.⁷⁰

yoķari (2-32) (yukarı), boyuginun (4-15) (büyüğünün), bogun (4-24) (bugün), boyutmişam (5-10) (büyütmüşüm), oęraşurduķ (7-28) (uğraşırdık), (yukarı), şóbeden (22-78) (şubeden), osanduk (24-44) (usandık)

Tüm genişleme olayları ilk hecede oluşmamaktadır. İlk hecenin dışında genişleme örnekleri de vardır ama çok fazla değildir. İlk hece dışındaki genişleme örneklerine *Merkez*, *Kılıçkaya* ve *Sütlüce* köylerinde rastlanmıştır.

İstanbul'a (2-80) (İstanbul'a), oğol (9-28) (oğul), çocoķ (9-74) (çocuk), oroĉ (16-28) (oruç)

1.3.2. Ünsüz Değişmeleri

1.3.2.1. Ünsüz Düşmesi

Seslerin birbiriyle olan ilişkileri sırasında gramer birliğinin bünyesindeki ünsüzlerden birinin düşmesine ünsüz düşmesi denir. Türkçede ünsüz düşmesi “b, d, f, g, ğ, h, k, l, m, n, r, s, ş, t, v, y, z” seslerinde meydana gelmektedir.⁷¹ Yusufeli ağzında ünsüz düşmesine kelime başında, kelime ortasında ve kelime sonunda olmak üzere üç şekilde de rastlanır.

a) Kelime Başında Ünsüz Düşmesi

Sadece iki örneğine rastlanılan istisnai bir düşme hadisesidir. İki örnekte de /y/ sesinin düştüğü görülmüştür. Kelime başında /y/ sesinin düşmesi hadisesi Doğu Grubu ağzlarının belirgin bir özelliğidir.⁷² Ayrıca kelime başında /y/

⁷⁰ Mustafa Volkan Coşkun, *Özbek Türkçesi Grameri*, (Ankara: TDK Yayınları, 2014), 35.

⁷¹ Nadir İlhan, "Türk Dilinde Ünsüz Düşmesi, Nedenleri ve Türleri", *Zeitschrift für die Welt der Türken (ZfWT)*, Vol.1 No.2 (2009): 54.

⁷² Karahan, *Anadolu Ağzlarının Sınıflandırılması*, 56.

sesinin düşmesi Azerbaycan ağızlarında⁷³ ve Erzurum ağızlarında⁷⁴ da görülen bir ses hadisesidir.

eni (19-15) (yani), igirmi⁷⁵ (16-37) (yirmi)

b) Kelime Ortasında Ünsüz Düşmesi

Türkçede iç seste daha çok "-f-, -g- /-ğ-, -ğ-, -h-, -k-, -l-, -n-, -r-, -t-, -v-, -y-" seslerinin düştüğü görülmüştür.⁷⁶ Bu hadise Yusufeli ağızında da sık karşılaşılan bir durumdur. Örneklere bakıldığında yörede "-d-, -h-, -k-, -l-, -n-, -r-, -s-, -t-, -y-" seslerinin düştüğü görülmektedir. Burada dikkat çekici olan "-d-, -s-" seslerinin düşmesidir. Çünkü standart Türkiye Türkçesinde bu seslerin düşmesi pek sık görülen bir durum değildir.

çifcilukla (1-6) (çiftçilikle), sora (1-46) (sonra), bela (1-22) (böyle), kaçkar (2-16) (kalkar), anarşitlarun (2-81) (anarşistlerin), raslamış (4-17) (rastlamış), gunuzin (4-63) (gündüzün), atmış (7-45) (altmış), değimana (8-105) (değirmene), alatirik (11-12) (elektrik), Memed (11-41) (Mehmet), anadun (21-61) (anladın), ayid (30-50) (ayirt)

b) Kelime Sonunda Ünsüz Düşmesi

Türkçede son seste daha çok "-b-, -g/-ğ-, -h-, -k-, -l-, -n-, -r-, -s-, -t-, -v-, -y-, -z" seslerinin düştüğü görülmüştür.⁷⁷ Yusufeli ağızında elde edilen örneklerde ise "-h-, -l-, -k-, -n-, -r-, -y-, -t" seslerinin kelime sonunda düştüğü tespit edilmiştir.

nasi (1-12) (nasıl), zate (2-17) (zaten), hama (2-33) (hemen), buğda (2-57) (buğday), bişe (2-59) (bir şey), kada (2-76) (kadar), artu⁷⁸ (4-42) (artık), çif (7-40) (çift), teravi (11-11) (teravih)

⁷³ Ahmet Bican Ercilasun, *Türk Lehçeleri Grameri*, (Ankara: Akçağ Yayınları 2007), 182.

⁷⁴ Gemalmaz, *Erzurum İli Ağızları*, 198.

⁷⁵ Kelimenin bu şeklinin eskicil kullanım olduğu düşünülmektedir. Tuncer Gülensoy bu kelimeyle ilgili: "ikki + irmi, [*ikkirmi > *ikirmi > igirmi > [y+] igirmi > *girmi > yirmi > irimi > irmi]... Eren (TDES, 455): Bu verilere göre, yirmi (< yigirmi, yigirme) adının birleşik bir ad olduğu anlaşılıyor." açıklamasını yapmaktadır. (bkz. Tuncer Gülensoy, *Türkiye Türkçesindeki Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü* (Ankara: TDK Yayınları, 2011), 1147.

⁷⁶ İlhan, "Türk Dilinde Ünsüz Düşmesi", 54.

⁷⁷ İlhan, "Türk Dilinde Ünsüz Düşmesi", 54.

⁷⁸ Bu hadisede kelimenin sonundaki /k/ sesi önce sızıcılaşıp hırıltılı /h/ sesine dönmüş sonra düşmüştür.

Yusufeli ağzında kelime kök ya da gövdelerinin dışında bazı eklerin son seslerindeki /-r/'nin düştüğü de görülmüştür. Geniş zaman eki /-r/'nin düştüğü örnekler şunlardır:

veru (4-66) (verir), götu (5-24) (götür), olu mu (9-12) (olur mu)

Çokluk eki ve 3. çoğul şahış eki /+lar/'ın /r/ sesinin düştüğü çok sayıda örnek mevcuttur. Yusufeli ağzında görülen bu düşme hadisesi bütün Kafkas bölgesinde görülen ve /r/ sesinin düşmeye meyilli yapısından kaynaklanmaktadır.⁷⁹

yemekla (4-22), kadınla (5-56), çocuqla (7-50), şekerla (25-20), okúzla (28-29), Tirabizonlila (29-52), çocuqla (30-25), toplanmışla (2-32), veramadila (2-28), topladila (8-5), gettila (8-20) (gittiler), gâlela (9-17) (geliyorlar), gelmiyela (5-47) (gelmiyorlar), oynardila (4-61), gezardila (4-72)

1.3.2.2. Ünsüz Türemesi

Kelime ön, iç ve sonuna, kelimenin aslında olmayan bir ünsüzün getirilmesine ünsüz türemesi denir. Türkçede "b, h, n, m, y, v" ünsüzlerinin türediği görülmüştür.⁸⁰ Bu ses olayının Yusufeli ağzında çok örneği yoktur. Hemen hemen tüm köylerde aynı örneklere rastlanmıştır.

a) Kelime Başında Ünsüz Türemesi

Bu türeme olayına Yusufeli ağzında sadece /h/ ve /y/ ünsüzlerinde rastlanmıştır. Bu seslerin kelime başında türemesi olayına Erzurum ağızlarında da rastlanmaktadır.⁸¹

harklari (1-13) (arkları), hama (10-42) (ama), helbet (10-66) (elbet), his (11-122) (is), yenmazdi (10-71) (inmezdi), yinar (12-57) (iner)

b) Kelime Ortasında Ünsüz Türemesi

Metinlerde tek örneğine rastlanmıştır. Bu örnekte de diftongu önlemek için /y/ türemesine gidilmiştir.

⁷⁹ Grunina, "Anadolu Ağız Tipleri", 1357.

⁸⁰ Vural ve Böler, *Ses ve Şekil Bilgisi*, 92-93.

⁸¹ Gemalmaz, *Erzurum İli Ağızları*, 202-203.

mayış (7-28) (maaş)

c) Kelime Sonunda Ünsüz Türemesi

Bu ses hadisesinin de az sayıda örneği mevcuttur. Örneklerde /n/ ve /h/ seslerinin türediği görülmüştür.

kimin (3-14) (gibi), ta^h (8-22) (ta), halan (22-55) (hâlâ)

Sınırlı sayıda örnekte "ile" edatının sonunda /n/ ünsüzünün türediği görülmüştür. Gagavuz Türkçesinde de örneklerine rastlanan bu durum; *ile* edatının vasıta hâli ekiyle genişlemiş biçimi olarak değerlendirilmektedir.⁸²

şeylan (25-48) (şeyle), onlarlan (25-60) (onlarla)

1.3.2.3. Tonlulaşma (Ötümlüleşme)

Tonsuz ünsüzlerin iki ünlü arasında kalınca veya kendilerinden sonra ünlüyle başlayan bir ek gelince tonlu bir nitelik kazanmalarına "tonlulaşma" denir.⁸³ Bu ses değişimi Yusufeli ağzında oldukça sık görülmektedir.

/k/ > /g/

Kelime başında /k-/ > /g-/ tonlulaşması:

Gerek Türkçe kelimelerde, gerekse yabancı kelimelerde ilk seste de tonlulaşma olmaktadır.⁸⁴ İlk seste /k/ > /g/ tonlulaşmasına Azerbaycan Türkçesinde ve Türkmencede de rastlanmaktadır.⁸⁵ Bu durumun örnekleri Yusufeli ağzında çok yaygındır. Standart Türkiye Türkçesinde tonlulaşmayan birçok kelimenin yöre ağzında tonlu şeklini görmek mümkündür.

gendi (1-45) (kendi), geçilari (5-64) (keçileri), gişi (6-30) (kişi), gere (21-39) (kere), gomşiyi (22-60) (komşuyu), gızla (22-19) (kızla)

⁸² Aylin Koç, "Kelime Sonunda Ünsüz Türemesi", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 28 (2010): 55.

⁸³ Vural ve Böler, *Ses ve Şekil Bilgisi*, 116.

⁸⁴ Vural ve Böler, *Ses ve Şekil Bilgisi*, 116.

⁸⁵ Ümit Hunutlu, "Türkçede K- > G- ve T- > D- Tonlulaşması Üzerine Düşünceler", *Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, TAED-63, Erzurum, Eylül (2018): 167.

Kelime ortasında /-k-/ > /-g-/ tonlulaşması:

Tanımda bahsedildiği gibi Yusufeli ağzında iki ünlü arasında kalan veya ünlü ile başlayan bir ek alan /k/ ünsüzü /g/ ünsüzüne dönüşür. Kelime başı /k-/ ünsüzünün /g-/ye dönmesi standart Türkiye Türkçesinde rastlanan bir hadisedir ama iki ünlü arasında kalan /-k-/ sesinin /-g-/ sesine dönüşmesi Kıpçak lehçelerine ait bir özelliktir.⁸⁶ Örneklere bakıldığı zaman yöre ağzındaki /k/ > /g/ değişmesinin çok büyük bölümünün bu şekilde olduğu görölmektedir.

boyuginun (4-15) (büyük+ünün), kuçuginunki (4-16) (küçük+ününki)
yemegumi (4-27) (yemek+imi), inegi (5-31) (inek+i), kureginan (5-66)
(kürek+ile), eşşeginan (9-27) (eşek+ile), elegâ (12-59) (elek+e), meregâ (13-56)
(merek+e), gunlugi (20-34) (günlük+ü), mubaregin (14-55) (mübarek+in)

Kelime ortasında tonlulaşma yalnızca ünlüler arasında kalan sesler arasında olmamakta, komşu bir ünsüzün etkisiyle de tonlulaşma meydana gelmektedir.⁸⁷ Bu durumun örneklerine Yusufeli ağzında rastlanmaktadır. Elde edilen örneklere bakıldığında tonlulaşma sağlayan ünsüzün (bir örnek hariç) /s/ ünsüzü olduğu görölmüştür.

asgeruma (4-35) (askerime), esgidan (4-60) (eskiden), esgiki (10-69)
(eskiki), tesgere (11-14) (teskere), tisingim (19-19) (tiksendim), gógdan (10-39)
(gökten)

Kelime sonunda /-k/ > /-g/ tonlulaşması:

Yusufeli ağzında tonsuz ünsüzle biten kelimedenden sonra ünlü ile başlayan bir kelime geldiğinde ulamanın da etkisiyle tonlulaşma meydana gelmektedir.

geyig avina (1-38) (geyik avına), ekmeg istardi (6-13) (ekmek isterdi),
yüzúg oyunu (7-40) (yüzük oyunu), çelig oynama (13-73) (çelik oynama)

/ç/ > /c/

Bu tonlulaşma hadisesinin çok fazla örneği mevcut değildir. Sonrasındaki kelime ünlü ile başlayan /ç/'lerin /c/ ünsüzüne dönüştüğu bazı örnekler vardır.

⁸⁶ Maldar, "Çağdaş Kıpçak", 116.

⁸⁷ Vural ve Böler, *Ses ve şekil Bilgisi*, 116.

gúc ila (27-45) (güç ile), sonuc orya (24-25) (sonuç oraya)

Sonrasındaki kelime ünlü ile başlamayan durumda da tonlulaşma meydana gelen bir örnek mevcuttur.

Ķarnumuz āc. Rāhmetli şey gāldi... (28-19) (karnımız aç. Rahmetli şey geldi...)

Kelime başında ve ünlü - ünsüz arasında da bu tonlulaşma örnekleri az da olsa mevcuttur.

acluĶ (2-55) (açlık), ceyezim (8-54) (çehizim)

Örneklere görülen "güc" ve "ac" kelimelerindeki tonlulaşma hadisesi asli uzunluklarla alakalıdır.

/p/ > /b/

Bu ses değişiminin çok fazla örneği yoktur. İki ünlü arasında kalarak tonlulaşan /p/ ünsüzüne tek örnekte rastlanmıştır.

habi (14-31) (hap+ı)

Ayrıca kelime başında ve ünlü - ünsüz arasında bu tonlulaşma örnekleri az da olsa mevcuttur.

dıbdā (3-18) (dip+te), bışururam (4-41) (pişiririm)

/t/ > /d/

Bu tonlulaşma hadisesi iki ünlü arasında ve kendinden sonra ünlü ile başlayan kelimeler geldiği zaman gerçekleşmektedir.

südüni (12-44) (süt+ünü), konudumuz (16-18) (konut+umuz), dörd ay (16-23) (dört ay), anladeyim (26-10) (anlat-ayım)

Yöre ağzında "süd" ve "dörd" kelimelerinin /d/ li şekillerinin tercihinde asli uzunlukların etkisi görülür.

Şimdiki zaman ekinin Yusufeli ağzında kullanılan bir şekli olan /-ye/'nin de /t/ ünsüzünü tonlulaştırdığı görülmüştür.

gedyeduğ (5-44) (git-iyorduk), edyeduğ (5-45) (et-iyorduk)

Bu tonlulaşma olayının kelime başında gerçekleştiği örnekler az rastlanmıştır. Eski Türkçede söz başında /d/ ünsüzü kullanılmamıştır, bu ses /t/ sesinin ötümlüleşmesi ile ortaya çıkmıştır ve bu ötümlüleşme olayı en çok Oğuzcada görülür.⁸⁸ Yusufeli ağzında kelime başındaki /t/ sesi yine tonlulaşma sayılabilecek, aşırı patlayıcı bir ünsüz olan /t/ sesine dönüşmüştür. Bu durum "aşırı patlayıcılaşma" başlığında ele alınmıştır.

dukmüyor (16-17) (tutmuyor), datli (23-67) (tatlı)

/f/ > /v/

Bu tonlulaşma olayına Yusufeli ağzında tek örnekte rastlanmıştır, o da ünlü ile başlayan bir ek alınca meydana gelmiştir.

hoşavi (4-36) (hoşaf+ı)

/s/ > /z/

Ünlü ile başlayan ek aldığında /s/ ünsüzün tonlulaştığı örnekler rastlanmıştır.

herkeza (16-20) (herkes+e), tenefüza (19-28) (tenefüs+e), nüfuzu (23-62) (nüfus+u)

Ayrıca kelime başında ve ünlü - ünsüz arasında bu tonlulaşma örnekleri az da olsa mevcuttur.

zopayi (17-45) (sopayı), Merzedes (19-70)

Yukarıda verilen "zopa" örneğinden anlaşılacağı gibi Yusufeli ağzında kelime başında tonlulaşma olayına çok sık rastlanır. Tonlulaşması zor olan /s/ ünsüzünün /z/'ye dönüşmesi bu durumun kanıtıdır.

⁸⁸ Karaağaç, *Türkçenin Ses Bilgisi*, 165.

1.3.2.4. Tonsuzlaşma (Ötümsüzleşme)

Tonsuzlaşma, tonlu ünsüzlerin kendi karşılıkları olan tonsuz ünsüzlere dönüşmeleridir. Bu ses hadisesi Yusufeli ağzında tonlulaşma kadar sık rastlanılan bir ses olayı değildir.

/g/ > /k/

Yusufeli ağzında kelime başındaki /g-/ ünsüzünün az sayıdaki bazı örnekte tonsuzlaşarak /k-/ ünsüzüne dönüştüğü görülmektedir. Kelime başında /k-/ ünsüzünün korunması Kırım Tatar Türkçesinin bir özelliğidir.⁸⁹ Örneklerde kelimelerin eskicil biçimlerinin korunduğu görülmektedir.

kibi (1-31) (gibi), kömlegim (8-52) (gömleğim), köçürdüm (23-63) (göçürdüm)

/g/ sesinin tonsuzlaşması olayı sadece kelime başında meydana gelmemektedir. Elde edilen derlemelerde bir örnekte kelime orasında /-g-/ sesinin tonsuzlaştığı görülmüştür.

sikorta (11-68) (sigorta)

/d/ > /t/

Bu tonsuzlaşma hadisesine yeterli sayıda örnekte rastlanmıştır ve eldeki örneklerin büyük bir kısmında /d/ sesinin tonsuzlaşması olayına kelime başında rastlanmıştır. Kelime başında /d-/ > /t-/ tonsuzlaşması Artvin ağızlarında⁹⁰ ve Azerbaycan'ın batı ağızlarında⁹¹ sıkça rastlanılan bir hadisedir. Örneklerle bakıldığında zaman meydana gelen hadisenin bir değişim değil de eskicil kullanımı koruma olduğu söylenebilir.

tohurduq (4-77) (dokurduk), toquma (5-59) (dokuma), tokardila (5-67) (dökerdiler), tikiludi (8-72) (dikilirdi), tut (9-98) (dut), tumatis (10-43) (domates), tikardilar (19-65) (dikerdiler), tukancidu (29-39) (dükancıdır)

⁸⁹ Nesrin Güllüdağ, "Kırımçak Türkçesi Grameri", (Doktora Tezi, Fırat Üniversitesi, 2005): 145

⁹⁰ Karahan, *Anadolu Ağızlarının Sınıflandırılması*, 111.

⁹¹ Erdal Karaman, "Azerbaycan Ağızları Üzerine Bir Deneme", *Journal Of Qafqaz University*, Azerbaycan (2000): 6.

Bunun yanında bu tonsuzlaşma hadisesine sadece bir örnekte kelime ortasında rastlanmıştır.

ķatan⁹² (12-23) (kadar)

/b/ > /p/

/b/ sesinin tonsuzlaşarak /p/ sesine dönmesine sınırlı sayıda örnekte ve sadece kelime başında rastlanmıştır. Kelime başı /b-/ > /p-/ değişimi çağdaş Kıpçak lehçelerinde⁹³ ve Türkmencede⁹⁴ görülen ayırt edici bir özelliktir.

paķır (11-19) (bakır), **píráķmıřem** (17-33) (bırakmışım), **paķla** (25-39) (bakla)

/z/ > /s/

Bu tonsuzlaşma olayına diğerlerinden daha sık rastlanmaktadır ve bu hadisenin örnekleri kelime başında, kelime ortasında ve kelime sonunda olmak üzere her şekilde karşımıza çıkmaktadır. Bu tonsuzlaşma olayının kelime başındaki örneği tektir ve değişik köylerde söylenmektedir.

sati (22-64) (zaten), **sate** (8-44) (zaten)

Bu değişimin kelime ortasındaki örneği de tektir.

vise (11-73) (vize / vizite)

Kelime sonundaki örnek sayısı ise diğerlerine oranla daha fazladır.

bis (7-27) (biz), **yüs** (11-34) (yüz), **tatanos** (11-72) (tetanoz), **biras** (18-30) (biraz), **Portekisliydi** (19-87) (Portekizliydi)

/c/ > /ç/

Elde edilen derleremelerde bu ses hadisesinin sadece bir örneğine rastlanmıştır. Bu örnekte de değişim değil eskicil şeklin korunması mevcuttur.

neça (7-13) (nice)

⁹² Bu örnekte /r/'nin /n/'ye dönüşmesi söz konusu değildir. Kelime sonundaki /r/ sesi erimiş ardından /n/ türemesi olmuştur: kadar > kada > kata-n

⁹³ Maldar, "Çağdaş Kıpçak", 111.

⁹⁴ Mehmet Kara, *Türkmen Türkçesi Grameri*, (İstanbul: Etkileşim Yayınları, 2012), 56.

1.3.2.5. Patlayıcılaşma

Nitelik bakımından sızıcı olan bir sesin patlayıcı hâle gelmesine "*patlayıcılaşma*" denir. Yusufeli ağzında bu değişimin çok kısıtlı sayıda örneğine rastlanmıştır.

/j/ > /c/

Bu değişime ait iki örneğe rastlanmıştır. Değişimler kelime başında veya kelime ortasında olabilmektedir.

Necdet (2-80) (Nejdet), candarmala (8-71) (jandarmalar)

/f/ > /p/

Tek örneğine rastlanmıştır. Bu örnek de derleme yapılan bayanın adıdır ve bu değişim öyle kalıcı hale gelmiştir ki zamanında kimliğine bile bu şekilde kayıt ettirilmiştir; yani aslında "*Firuze*" olması gereken isim "*Peruze*" olarak kayıtlara geçmiştir ve yörede bu şekilde kullanılmaya devam etmektedir. Aynı kullanıma Erzurum ağızlarında da rastlanmaktadır.⁹⁵ Ayrıca; Necati Demir'e göre bu özellik Kıpçak Türkçesinin bir özelliğidir ve bu özelliğe Artvin'in doğu kısmında yaygın olarak rastlanmaktadır⁹⁶ fakat bu çalışmada bahsedilen kullanıma tek örnek dışında rastlanmamıştır.

Perüze Demurci (2-2) (Firuze Demirci)

1.3.2.6. Aşırı Patlayıcılaşma

Sızıcı ünsüzlerin aşırı patlayıcı ünsüzlere dönüşmesi ve zaten patlayıcı olan ünsüzlerin aşırı patlayıcı (soluksuz) olan ünsüzlere dönüşmesidir.⁹⁷ Aşırı patlayıcı ünsüzler /ḳ/, /p̣/, /ṭ/, Kafkasya kökenlidir ve bu ünsüzlere diğer Anadolu ağızlarında rastlanmamaktadır.⁹⁸ Aşırı patlayıcılaşma olayı Yusufeli ağzında çok sık rastlanan bir ses değişmesidir. Çok sayıda örneği mevcuttur ve derleme yapılan bütün köylerde rastlanmıştır.

⁹⁵ Gemalmaz, *Erzurum İli Ağızları*, 186.

⁹⁶ Necati Demir, "Karadeniz Bölgesi Ağızlarında Kıpçak Türkçesi İzleri", *IV. Uluslararası Türk Dili Kurultayı Bildirileri*, (Ankara: TDK Yayınları, 2007), 423.

⁹⁷ Ertürk, "Demirkent Köyü Ağzı", 66.

⁹⁸ Ertürk, "Demirkent Köyü Ağzı", 66.

/d/, /t/ > /ṭ/

Çok sık karşılaşılan bir ses değişmesidir. Bazen /d/ ünsüzü bazen de /t/ ünsüzünün bu sese dönüştüğü görülür. Kelime başlarında ve ortalarında meydana gelmektedir; kelime sonunda bu değişime rastlanmamıştır. Bu değişimin, kelime başında ince ünlü yanında örneği yoktur. Kelime başındaki örneklerin tamamında bu değişim kalın ünlülerin yanında meydana gelmiştir. Ayrıca kelime başındaki örneklerin büyük bölümünde /d/ sesinin değişimi olmuştur. Sadece dört örnekte /t/ sesinin değişimi söz konusudur.

tağlarda (1-23) (dağlarda), tımbıllardi (12-61) (dımbyllardı), tıvarlara (2-13) (duvarlara), tatlı (3-69) (tatlı), tolanur (4-57) (dolanır), tlı (5-22) (dolu), tabançaynan (5-38) (tabancayla), toğrardıla (5-63) (doğrardılar), taş (5-48) (taş), tı (8-87) (darı), tınalari (10-67) (danaları), toğumlı (11-2) (doğumlu), tut (11-31) (dut), tavşan (1-41) (tavşan)

Kelime ortasındaki örneklerin büyük çoğunluğu kalın ünlünün yanında meydana gelmiştir. Kelime ortasındaki örneklerin hepsinde /t/ sesinin değişimi olmuştur. Hiçbir örnekte /d/ sesinin değişimine rastlanmamıştır.

muhtarlık (1-8) (muhtarlık), işta (2-4) (işte), istama (2-15) (isteme), istarsa (5-53) (isterse), kütuz (8-46) (kuduz), anahtarı (9-55) (anahtarı), usta (9-101) (usta), doktör (10-22) (doktor), boştanun (10-26) (bostanın), kaktım (12-21) (kalktım)

Az sayıdaki örnekte kelime ortasındaki değişimin ince ünlü yanında olduğu görülmüştür.

etmazla (4-32) (etmezler), yetmiş (6-4) (yetmiş), üstına (7-18) (üstüne), pestil (9-67) (pestil), işte (12-30) (işte), tahkim (19-47) (taktim), ihtiyar (28-8) (ihtiyar)

/b/, /p/ > /p̣/

Bazen /b/ ünsüzü bazen de /p/ ünsüzünün dönüştüğü görülür. Bu ses değişmesinin örneklerinin çok büyük bir kısmı kelime başında ve kalın ünlü yanında meydana gelmektedir. Kelime sonunda hiç örneği yoktur.

pağda (1-28) (bağda), **pollu**ğ (2-77) (bolluk), **parma**ğında (4-44) (parmağında), **pira**ğtım (8-21) (bıraktım), **po**yaladıla (8-46) (boyaladılar), **pa**cadan (9-45) (bacadan), **pa**cuminan (11-40) (bacımla), **pa**ğırur (13-27) (bağırır), **pa**ğlanurdi (12-44) (bağlanırdı)

Bu değişimin kelime ortasında ve ince ünlü yanında oluşan örnekleri az da olsa vardır. Ancak bu örneklere bakıldığında ya hece tekrarı yoluyla ilk hecedeki /p/ ünsüzü ikinci hecede de tekrar etmiştir ya da birleşik kelimedede ikinci kelimenin ilk sesi olup kelimenin ortasına gelmiştir. Yani bu değişimin müstakil olarak kelime ortasındaki örneğine rastlanamamıştır.

pipili (9-62) (bibili), **pe**pela (9-79) (pepela), Dere**pa**ş (17-2) (Derebaşı), Altı**pa**rmağ (28-4) (Altıparmak), **pi**rağtuğ (8-25) (bıraktık)

/k/ > /ḳ/

Bu değişimin çok fazla örneğine rastlanmıştır. Bu olay kelime başında, ortasında ve sonunda olmak üzere her durumda meydana gelmektedir. Ayrıca hem kalın ünlü hem de ince ünlü yanında meydana gelmektedir. Kelime başındaki örneklerinden bir kısmını şöyle sıralayabiliriz:

kalabaluğa (8-26) (kalabalığa), **ka**za (1-45) (kaza - ilçe), **ka**ldururdıla (2-16) (kaldırurdılar), **ka**hve (2-16) (kahve), **ka**lliyem (4-27) (kollayayım), **ku**ruş (11-33) (kuruş), **ka**ç (11-37) (kaç), **ki**rar (10-64) (kırar), **ki**zlari (5-17) (kızları), **ko**casına (13-43) (kocasına), **ka**rğa (17-11) (karga), **ki**ş (24-31) (kış), **ki**rğ (24-37) (kırk)

Kelime ortasındaki örnekleri ise kelime başındakiler kadar fazla değildir.

vakit (28-72) (vakit), **sa**kal (28-67) (sakal), meş**ka**tlarınan (15-17) (meşakkatlarla), do**ku**z (1-46) (dokuz), o**ku**l (2-6) (okul), Ha**kk**un (7-14) (Hakk'ın), Ha**kk**i (11-18) (Hakkı), fe**ka**t (10-42) (fakat), di**kk**at (13-58) (dikkat), fabri**ka**sında (21-18) (fabrikasında)

Bu değişimin kelime sonundaki örneğine ise iki kelimedede rastlanmıştır ve bu kelimelerden biri sadece “Ormandibi” ve “Altıparmak” köylerinde ayrı ayrı karşımıza çıkmıştır.

sevĳ (11-65) (sevk), sevĳ (28-14), başluĳ (2-34) (başlık)

1.3.2.7. Gırtlaksıllaşma

Herhangi bir sesin söylenişinde gırtlakta bir daralma oluşmasına ya da bir sesin çeşitli etkenler altında gırtlak sesine dönüşmesine denir.⁹⁹ Bu ses değişmesi Yusufeli ağzında oldukça sık rastlanan bir hadisedir. Özellikle /ğ/, /h/ ve /k/ sesleri büyük çoğunlukla gırtlaksıl karşılıkları olan /ĝ/, /ħ/ ve /ķ/ seslerine dönüşürler.

/ğ/ > /ĝ/

Yusufeli ağzında /ğ/ sesi çok tercih edilen bir ses değildir ve büyük çoğunlukla gırtlaksıl olan /ĝ/ sesine dönüşür. Bu ses değişmesinin örneklerine kelime ortasında ve sonlarında rastlanır; kelime başında bu değişimin örneği yoktur. Kelime ortasındaki örneklerini şöyle sıralayabiliriz:

oĝlum (2-17), çağırurdila (3-21), taĝlar (7-12), oĝraşurduĝ (7-28) (uĝraşırıldık), aĝaca (13-18), oĝlaĝ (13-27), buĝday (14-46), aĝa (22-41), siĝirum (24-37) (sıĝırım), aşşaaĝi (18-26) (aşaaĝı), baĝışliyesin (3-31) (baĝışlıyorsun)

Ayrıca bu değişimin kelime kök ve gövdelerinin sonundaki örnekleri de mevcuttur.

yaĝ (4-72), taĝlar (7-12), saĝaram (5-6) (saĝarım), yoĝidi (1-33), saĝ (14-74)

/h/, /k/ > /ħ/

Bu ses değişmesinin örnekleri de oldukça fazla sayıda mevcuttur. /k/ ünsüzünün hırıltılı /ħ/ sesine dönüşmesi ile hırıltılı /ķ/ ünsüzüne dönüşmesi ayrı başlıklar altında ele alınmıştır. Aralarındaki fark ise /ħ/ ünsüzünün yöre ağzında

⁹⁹ Kamile İmer, Ahmet Kocaman ve A. Sumru Özsoy, *Dilbilim Sözlüğü*, (İstanbul: Boĝaziçi Üniversitesi Yayınevi, 2011), 138.

/k/ ünsüzüne nazaran daha az hırıltılı bir ses olmasıdır. Bu değişim kelime başıda, ortasında ve sonunda olmak üzere her yerde gerçekleşmektedir. Kelime başındaki örneklerin tamamında /h-/ > /h/ değişimi söz konusudur.

hoca (2-8), **h**oş (2-37), **h**eyirli (3-68) (hayırlı), **h**oşavi (4-36) (hoşafi), **h**arman (4-83), **h**izmekerluğından (5-16) (hizmetkarlığından), **h**arêluę (22-78) (harçlık), **h**eyrola (9-28) (hayrola), **h**astağananun (21-20) (hastanenin)

Yukarıda verilen örneklerden Farsça "*hoca, hoş*"; Arapça "*heyirli, hizmetkerluğından, heyrola*" kelimelerinin Arap harfleri ile yazılan asıllarının (ç - hırıltılı h) sesi ile yazıldığı düşünöldüğünde olayın bir değişim değil de asıllarına uygun kullanım olduğu söylenebilir.

Bu değişimin kelime ortasındaki örnekleri de mevcuttur ve örneklerin tamamında /h-/ > /h/ değişimi olmuştur.

mu**h**tarlık (1-8) (muhtarlık), a**h**t (3-22) (aht), na**h**ırı (9-23), ta**h**tında (12-13), bo**h**ça (13-54), ba**h**çesi (16-69), a**h**orumda (28-47) (ahırımında)

Kelimelerin kök ve gövdelerinin sonundaki örnekleri oldukça fazladır. Bu örneklerde daha çok /k/ sesinin dönüştüğü görölmektedir.

saba**h**tan (9-18) (sabahtan), ç**ih**em (10-29) (çıkayım), kula**h**larım (14-72) (kulaklarım), ba**h**em (19-69) (bakayım), uza**h** (24-52) (uzak)

/k/ > /k/

Yusufeli ağzında bu değişim çok sık meydana gelir. Standart /k/ sesi çok az kullanılır ve büyük oranda gırtlaksıl olan /k/ sesine dönüşür. Bu özellik, Kıpçak lehçesinin Kuman diyalektinde ve Ermeni Kıpçakçasında görölen bir özelliktir.¹⁰⁰ Bu değişimin kelime başında örneğine rastlanmamıştır. Örnekler kelime ortasında ve sonunda meydana gelmektedir. Kelime ortasındaki örneklerini şu şekilde sıralayabiliriz:

¹⁰⁰ Talat Tekin ve Mehmet Ölmez, *Türk Dilleri*, (İstanbul: Yıldız Yayınları, 2003), 42-46.

oꞗutmazdılar (2-8), loꞗum (3-20), toꞗumiŝam (5-9) (dokumuŝum), yuꞗari (7-23) (yukarı), doꞗuz (9-4), aꞗŝam (9-17), vaꞗit (10-5), yaꞗin (11-11), doꞗsan (18-39), taꞗsiya (19-68) (taksiye), faꝼir (19-84)

Kelime kk ve gvdelerinin sonundaki rnekleri de oldukça fazla sayıdadır. Sonu /-k/ sesiyle biten bazı eklerde de bu ses hadisesi meydana gelmektedir.

yok (2-4), ıꝼtuꝼ (4-8) (ıktık), aŝuꝼ (4-33) (açık), yaprak (5-8), ifiluk (7-6) (iftilik), kaŝuꝼ (12-48) (kaşık), oꝼumaduꝼ (13-8) (okumadık), biraꝼmiŝ (13-20) (bırakmiŝ), budak (13-27), artuꝼ (15-20) (artık), kırıꝼ (16-26) (kırk), uzak (18-30), bikaꝼuꝼ (24-44) (bıktık)

1.3.2.8. Sreksizleŝme

Srekli bir nszn çeşitli sebeplerle sreksiz bir nsze dnŝmesine “sreksizleŝme” denir. Bu ses değişmesi çeşitli ŝekillerde meydana gelir.

/n/ > /g/

Yusufeli ağzında geniz nsz “n” yoktur. “n” nsz /n/ ve /g/ diye ayrılmıştır ve bazı kylerde bu iki nszden biri tercih edilmiştir. /g/ nsznn tercih edildiği rnekler tek kelime ile sınırlıdır; ama bu kullanım değişik kylerde karşımıza çıkmaktadır.

gni (9-97) (nn), ogaki (2-52) (nceki)

/ę/ > /g/

Oldukça fazla sayıda rneğine rastlanmıştır. Aynı duruma Erzurum ili ağızlarında da rastlanmaktadır.¹⁰¹ Bu olayın aslında bir değişim değil kelimelerin aslımı koruması olduğu sylenebilir.

dgnum (2-17) (dğnm), begndum (3-27) (beğendim), eger (4-66) (eğer), değirmanda (4-85) (değirmende), sevdiğimi (8-40) (sevdiğimi), megem (9-24) (meğer), bgrtlan (9-98) (bgrtlen), ig (10-15) (iğ), gugumlarnan (10-51) (ggmlerle), ignesi (11-72) (iğnesi), eğilrdılar (19-64) (eğilirdiler), dgmeya

¹⁰¹ Gemalmaz, *Erzurum İli Ağızları*, 187.

(19-84) (düğmeye), öğretmen (20-7) (öğretmen), egitmen (23-18) (eğitmen), seğırt (23-56) (seğırt), eglanđuk (11-26) (eğlendik – bekleğik)

/v/ > /g/

Sınırlı sayıda örneğine rastlanmıştır.

ogeylar¹⁰² (20-50) (üveyler), dogmiřlār (11-124) (dövmüşler), sogiyār (11-66) (sövüyor)

1.3.2.9. Süreklileşme

Süreklileşme, süreksiz ünsüzlerin sürekli ünsüzlere dönüşmesidir. Sürekli ünsüzler, sızıcı ve akıcı ünsüzler olarak ikiye ayrıldığından süreklileşme olayı sızıcılaşma ve akıcılaşma başlıkları altında ele alınıp incelenmiştir. Yusufeli ağzında sızıcılaşma ve akıcılaşma başlıklarına dâhil edilemeyecek müstakil süreklileşme örneğine tek kelimedede rastlanmıştır.

/g/ > /ğ/

siğaramızı (22-84) (sigaramız)

1.3.2.10. Sızıcılaşma

Patlamalı ünsüzlerin çeşitli sebeplerle sızıcı ünsüzlere dönüşmesine "sızıcılaşma" denir.¹⁰³ Yusufeli ağzında bu değişimin çok fazla örneği yoktur. Elde edilen derlemelerde sınırlı sayıda örneğine rastlanmıştır.

/k/ > /h/

Bu ses değişmesi; "gırtlaksıllaşma" başlığı altında incelenen, /k/ sesinin gırtlaksıl /h/ ünsüzüne dönüşmesinden farklı bir değişmedir. Bu değişmede /k/ ünsüzü, standart Türkiye Türkçesinde kullanılan /h/ ünsüzüne dönüşmektedir. Bu ses değişmesine sınırlı örnekte *Kılıçkaya'da*; yaygın bir şekilde *Köprügören*, *Yamaçüstü* ve Erzurum sınırındaki köylerde rastlanmaktadır. Dolayısıyla Erzurum ağzının etkisinden söz edilebilir. Aynı ses hadisesine Erzurum ili ağzlarında da

¹⁰² Kelimenin Eski Türkçedeki kullanımını düşünülürse arkaik bir kullanım olduğu söylenebilir.

¹⁰³ Vural ve Böler, *Ses ve şekil Bilgisi*, 119.

rastlanmaktadır.¹⁰⁴ Azerbaycan Türkçesinde yaygın olan bu değişime Kars'ın Arpaçay ilçesinde de sıklıkla rastlanmaktadır.¹⁰⁵ Bu değişim çok büyük oranda ince ünlülerin yanında meydana gelmektedir.

küç**ü**h (8-53) (küçük), çek**h**mecem (8-53) (çekmecem), beh**l**ardila (8-77) (beklerdiler), teh**n**eda (9-64) (teknede), yem**h** (12-28) (yemek), ş**ü**hr (14-28) (şükür), teh**h** (14-42) (tek), çi**ç**eh (15-25) (çiçek), seh**h**eninden (17-8) (sekseninden), küt**ü**h**te** (18-6) (kütükte), ele**h**tirik (22-6) (elektrik), böy**ü**hlerinin (22-19) (büyüklerinin), teş**h**ekkür (23-51) (teşekkür)

Sınırlı sayıda da olsa kalın ünlü yanında meydana geldiği iki örneğine rastlanmıştır.

ah**ş**amdan (23-54) (akşamdan), pah**l**iycahsın (12-44) (paklayacaksınız)

/ç/ > /ş/

Bu değişim olayı, ek almış kelime kök ve gövdelerinin sonunda, ekten hemen önce meydana gelmektedir. Bu ses değişmesine Çıldır merkez ağızında da çok fazla rastlanmaktadır.¹⁰⁶ Birçok araştırmacı bu değişimi Kıpçakça etkiyle açıklar ama Gürer Gülsevin, Kıpçakçada tüm durumlarda meydana gelen /ç/ > /ş/ sızıcılaşmasının, Anadolu'nun tamamına yakınında sadece kapalı hecenin son sesi durumunda görüldüğü için Kıpçakça etkisinden söz etmenin doğru olmadığı görüşündedir.¹⁰⁷

bi**ş**tim (14-42) (biçtim), ge**ş**ti (15-17) (geçti)

Ek almamış kelimelerin son seslerinde de bu hadisenin örnekleri mevcuttur.

topa**ş** (9-79) (topaç), iş (16-21) (iç), ú**ş** (24-52) (üç)

¹⁰⁴ Gemalmaz, *Erzurum İli Ağızları*, 180.

¹⁰⁵ Selahattin Olcay, Ahmet Bican Ercilasun ve Ensar Aslan, *Arpaçay Köylerinden Derlemeler*, (Ankara: TDK Yayınları, 1998), 16.

¹⁰⁶ Bahadır Güneş, "Çıldır Merkez Ağızı Üzerine", *A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi* 51, Erzurum (2014): 26.

¹⁰⁷ Gülsevin Gürer, "Türkiye Türkçesi Ağızlarında Kıpçakça Denilen Unsurlar Üzerine 2: (Ç > Ş Değişmesi)", *Turkish Studies*, Volume 3/3, Spring (2008): 385.

/ç/ > /j/

Bu değişimin sınırlı sayıda örneğine rastlanmıştır. Sadece iki örnek mevcuttur ve örneklerde sızıcılaşma olayı kelime kökünün son sesinde ekten hemen önce meydana gelmiştir.

ujlarduğ (9-88) (uçlardık), ağluğ (10-42) (açlık)

1.3.2.11. Yarı Sızıcılaşma

Esasında standart Türkiye Türkçesinde böyle bir ses değişimi yoktur; fakat Yusufeli ağızında /ş/ ünsüzüne yakın yarı sızıcı bir /ç/ sesi olduğundan bahsetmiştik. Yusufeli ağızında sızıcılaşma hadisesi bazı durumlarda tam gerçekleşmemekte ve /ç/ ünsüzü tam sızıcılaşıp /ş/ ünsüzüne dönüşmek yerine yarı sızıcı ve /ç/ ~ /ş/ arasında bir ses olan /ç/ ünsüzüne dönüşmektedir.

/ç/ > /ç/

Bu ses değişmesi, ek almış olsun veya almamış olsun kelimenin son sesinde olmaktadır.

süreçte (22-81) (süreçte), sonuçta (24-29) (sonuçta), gençlar (26-41) (gençler), úç (2-18) (üç), geçtuğ (4-8) (geçtik), kaç (5-18) (kaç), geçmiş (8-52) (geçmiş), heç (9-122) (hiç), biçtuğ (10-55) (biçtik), oroç (16-28) (oruç), kaçti (18-28) (kaçtı)

Bu yarı sızıcılaşma olayı istisnai olarak sadece bir örnekte kelime ortasında görülmüştür.

buçtuğ (28-77) (buçuk)

1.3.2.12. Akıcılaşma

/b/, /d/, /g/, /k/ gibi patlamalı ünsüzlerden biri ile /h/ ve /v/ ünsüzlerinin; /r/, /l/, /m/, /y/ gibi bol sesli akıcı ünsüzlerden birine dönüşmesi hadisesidir.¹⁰⁸ Bu ses değişmesinin derlemelerde tek örneğine rastlanmıştır.

¹⁰⁸ Vural ve Böler, *Ses ve Şekil Bilgisi*, 119.

/v/ > /y/

Bu değişime ağzılarda "devlet / döylet" ve "kevgir / keygir" gibi doğu kökenli sözcüklerde rastlanmaktadır.¹⁰⁹ Yusufeli ağzındaki örnek doğu kökenli olmayıp Türkçe bir kelimedir.

tayuğum (15-31) (tavuğum)

1.3.2.13. Ünsüz İkizleşmesi

İç seste iki ünlü arasında bulunan bazı ünsüzlerin iki ayrı heceye ait olmak şartıyla yinelenme olayıdır.¹¹⁰ Bu olaya Yusufeli ağzında çok sık rastlanmasa da yeterli sayıda örneği mevcuttur. Örneklerin çoğu sayı kelimelerinden oluşmaktadır. Sayı kelimelerindeki bu ikizleşme hadisesinin uzun ünlüye bağlı olarak ortaya çıktığı düşünölmektedir.¹¹¹

doğkuz (30-6) (dokuz), ikki (21-39) (iki), sekkiz (23-61) (sekiz), yeddi (10-8) (yedi), aşıaği (1-28) (aşıağı), eşıek (5-75) (eşıek), amma (22-27) (ama)

1.3.2.14. Ünsüz Tekleşmesi

İkiz ünsüz bulunduran kelimelerdeki ünsüzlerden birinin düşmesi olayına "ünsüz tekleşmesi" denir. Yusufeli ağzında bu olaya sadece Arapça asıllı kelimelerde rastlanmıştır. Söyleyiş kolaylığı sağlamak için tercih edilen bir ses olayıdır.

evel dan (4-8) (evvel den), sıhıye (11-29) (sıhhiye), tahamül (23-70) (tahammül), tükân (20-42) (dükkân), tenezül (22-85) (tenezzül), meşakatlarınan (15-17) (meşakkatlerle)

1.3.2.15. Yer Değiştirme (Metatez)

Bir gramer birliğinde yan yana gelen iki sesin yer değiştirmesi olayıdır.¹¹² Bu ses hadisesini Yusufeli ağzında iki ana başlıkta inceleyebiliriz:

¹⁰⁹ Murat Küçük, "Anadolu Ağzlarındaki Doğu Kökenli Sözcüklerin Ses Bilgisi Açısından Görünümleri -Ünsüzler-", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Türkoloji Dergisi*, 20,2 (2013): 53.

¹¹⁰ Karaağaç, *Türkçenin Ses Bilgisi*, 80.

¹¹¹ Ercan Alkaya, "Sibirya Tatar Türkçesindeki Uzun Ünlüler Üzerine Bir Değerlendirme", *Turkish Studies*, Volume 3/4, Summer (2008): 37.

¹¹² Muharrem Ergin, *Türk Dil Bilgisi*, (İstanbul: Bayrak Basım Yayım, 2009), 52.

a) Ünsüzlerin Yer Değiştirmesi

Bu yer değiştirme hadisesi büyük çoğunlukla komşu ünsüzler arasında meydana gelmektedir.

Meyrem (3-2) (Meryem), eksidan (5-17) (eskiden), merzeda (8-70) (mezrada), yurmuğ (9-54) (yumruk), melmekettur (15-25) (memlekettir), gürbe (15-28) (gübre), mehrúm (23-73) (merhum), örgânmiş (5-40) (öğrenmiş), ceyran (4-11) (cereyan)

Komşu ünsüzler arasında meydana gelen bu yer değiştirme hadisesinde yer değiştiren ünsüzlerden birinin gırtlaksillaşma ya da tonlulaşma gibi başka bir ses olayına daha uğradığı görölmektedir.

irgânurdum (2-69) (iğrenirdim), eğşiya (9-119) (eğkıya), tisingdim (19-19) (tiksendim), başşa (27-45) (başka)

Bunun yanında ünsüzlerin yer değiştirmesi olayı istisnai bir örnekte komşu olmayan ünsüzler arasında meydana gelmektedir.

burgul (4-35) (bulgur)

b) Ünlülerin Yer Değiştirmesi

Bu yer değiştirme hadisesinin sınırlı sayıda örneği bulunmaktadır.

neyi (20-32) (niye), deyi (4-43) (diye)

1.3.2.16. Ünsüz Benzeşmesi

Yan yana gelen iki ünsüzden birinin diğerine benzemesi olayına denir. Yusufeli ağzında bu olayın meydana geldiği sesleri söyle sıralayabiliriz:

/nl/ > /nn/

Bu benzeşme olayı ekte meydana gelebildiği gibi kelime kökünde de meydana gelebilmektedir.

onnari (2-41) (onları), bunnari (5-24) (bunları), annadem (7-45) (anlatayım), annaşma (18-21) (anlaşma), cannansan (16-31) (canlansan)

/nl/ > /ll/

Bu benzeşme olayı da daha çok zamirlere eklenen çokluk ekinde meydana gelmektedir.

bullar (13-14) (bunlar), ollari (13-14) (onlar), dillasun (28-61) (dinlesin)

Bunun dışında sadece birer örneğine rastlanılan benzeşmeler şu şekilde sıralanabilir:

/şç/ > /çç/ : baççavuş (7-55) (başçavuş)

/hm/ > /mm/ : Memmed (12-33) (Mehmet)

/kt/ > /tt/ : elettirigindan (16-13) (elektriğinden)

/nr/ > /rr/ : sorra (26-38) (sonra)

1.3.2.17. Diğer Ünsüz Değişmeleri

Buraya kadar tespit edilen ünsüz değişmelerinin dışında, yöreye has bazı ses değişimleri de tespit edilmiştir. Bu değişimleri şöyle sıralayabiliriz:

/ñ/ > /ng/ > /n ~ g/

Türkçenin eski dönemlerinde kullanılan geniz /ñ/'sinin yöre ağzında /n/ ve /g/ diye ayrıştığı ve bazı durumlarda /g/'nin tercih edildiği örnekler vardır. Ayrıca bu ayrışma sonucunda hem /n/ hem de /g/ sesinin birlikte kullanıldığı örnekler de mevcuttur.

yung (10-46) (yün), düngür (12-29) (dünür), çenge (9-118) (çene), ög (8-59) (ön), ƣonguz / donguz (domuz), dengiz (deniz)

/r/ > /l/

Herhangi bir kurala bağlanamayan ve oldukça fazla sayıda örneği bulunan bu değişmeye Erzurum ili ağızlarında da rastlanmaktadır.¹¹³ Bu değişime kelime başında, ortasında ve sonunda rastlanmaktadır.

ƣkaral (3-56) (karar), bilaba (8-12) (beraber), silti (8-89) (sırtı), tekral (14-29) (tekrar), leçberluğ (15-6) (rençberlik), gülaş (15-21) (güreş), salƣarsa (16-15)

¹¹³ Gemalmaz, *Erzurum İli Ağızları*, 193.

(sarkarsa), kũltarabilir (16-15) (kurtarabilir), patĩlti (23-40) (patĩrtĩ), kũtũlti (23-40) (kũtũrtũ), olta (26-43) (orta), berbel (27-18) (berber)

/r/ > /y/

Bu ses değişmesine bir istisna dışında, okluk ve 3. oğul kişi ekleri olan "+lAr" ekinden hemen nce ya da bu eklerin kendi bũnyesinde rastlanmaktadır.

obiylarina (5-23) (bũrlerine), deylar (12-13) (derler), eyler (22-82) (erler)

Sadece bir rnekte ise "+lAr" ekine ses bakımından ok benzeyen "+le" yapım ekinden hemen nce de rastlanmıştır.

ileyledi (22-58) (ilerledi)

Sadece bir rnekte ise "+lAr" ekinin kendinde bu değişime rastlanmıştır.

kenarlayi (29-25) (kenarları)

Tek rnekte ise "+lAr" ekinden bağımsız olarak bu değişime rastlanmıştır.

yũzger (11-115) (rũzgar)

/s/ > /ř/

Elde edilen metinlerde tek rneğine rastlanılan bir ses değişmesidir.

herkeş (19-72) (herkes)

İKİNCİ BÖLÜM

ŞEKİL BİLGİSİ

2.1. İSİMLER

2.1.1. İsim Yapım Ekleri

2.1.1.1. İsimden İsim Yapım Ekleri

Yapılan çalışmada elde edilen derlemelerde görüldü ki Yusufeli ağzında kullanılan isimden isim yapım ekleri, standart Türkiye Türkçesindeki ile aynıdır. Yalnız, standart Türkiye Türkçesindeki eklerden fonetik bakımdan farklılık göstermektedir.

/+ar/, /+şar/

Bu ek, asıl sayılardan üleştirme sıfatları türeten bir ektir. Asıl sayı adı niteliğindeki bütün sayılara gelebilir.¹¹⁴ Ekin sadece kalın vokalli şekline rastlanmıştır.

beşar (25-24) (beşer), yedişar (yedişer), ikişar (ikişer), onar

/+ca/

Bu ek sıfatlara ve sıfat olarak kullanılan sözlere “olarak” anlamı katan pekiştirme işlevinde tarz zarfları yapar.¹¹⁵

eyca boyuklariydi (11-99) (iyice büyükleriydi)

Ayrıca bu ek sıfat da yapmaktadır.

ortanca (8-23), alaca (9-37)

/+cağız/

Bu ek; küçültme, sevgi ve zavallılık ifade eder.¹¹⁶ Yusufeli ağzındaki örneğinde /+cağaz/ şekline dönmüştür.

---

¹¹⁴ Korkmaz, *Şekil Bilgisi*, 121.

¹¹⁵ Korkmaz, *Şekil Bilgisi*, 122.

nenecağazına (16-52)

/+Çi/

Yusufeli ağzında bu ekin sadece düz ve ince vokalli şekline rastlanmaktadır. Eski Türkçede de bu ekin sadece düz vokalli şekillerine rastlanmaktadır.¹¹⁷ Bu ek; türlü adlara gelip o nesne ile uğraşanı, onu yapanı, satanı gösteren sanatçı adları yapar.¹¹⁸

çifcülüğa (1-6) (çiftçilikle), ebeciluğa (10-20) (ebeciliğe), aricilük (3-63), değimançilük (9-15) (değirmencilik), furuncılarımız (9-109) (fırıncılarımız), yaylaçilük (23-36) (yaylacılık), malcilük (21-24) (malcılık), mermerciyim (28-34), avcılığım (1-36) (avcılığım)

Bu ek; bir nesne ile daha başka türlü ilgili kişiyi gösteren adlar yapar.¹¹⁹

yolcilük (1-28), yardımçisi (8-61), gurbetçilüğü (19-8), yabancı (19-16), düngürçi (22-40) (dünürcü)

/+DAn/

Görev bakımından ayrılma hâli eki olan /+dan/, /+tan/ birkaç kelimedede kalıplaşarak yapım eki gibi kullanılmıştır.¹²⁰ Bu ek standart Türkiye Türkçesinde kalıplaşarak kalıcı adlar türetebilir.¹²¹ Hamza Zülfikar da bu ekin hâl eki dışında, halk ağzında yapım eki olarak kullanıldığı görüşündedir.¹²²

yeşildan galinluğım (8-50) (yeşilden gelinliğim), kuçuktan evlanduğ (20-22) (küçükten evlendik), yalandan tükürdüm (9-125)

/+daş/

Addan "ortaklık, beraberlik" bildiren ad ve sıfatlar türeten bir ektir.¹²³

---

¹¹⁶ Ergin, *Türk Dil Bilgisi*, 166.

¹¹⁷ Ergin, *Türk Dil Bilgisi*, 157.

¹¹⁸ Banguoğlu, *Türkçenin Grameri*, 162.

¹¹⁹ Banguoğlu, *Türkçenin Grameri*, 162.

¹²⁰ Vural ve Böler, *Ses ve Şekil Bilgisi*, 160.

¹²¹ Süer Eker, *Çağdaş Türk Dili*, (Ankara: Grafiker Yayınları, 2016), 271.

¹²² Hamza Zülfikar, *Terim Sorunları ve Terim Yapma Yolları*, (Ankara: TDK Yayınları, 2011), 79.

¹²³ Korkmaz, *Şekil Bilgisi*, 128.

vatandaşlara (16-8), arkadaş (16-37), kardaşıma (17-16) (kardeşime)

/+gil/

İyelik eklerini almış akrabalık kelimelerine ve iyeliksiz özel isimlere getirilerek topluluk ismi yapar.¹²⁴ Standart Türkiye Türkçesinde olduğu gibi ekin tek şekli kullanılır.

dedengilun (2-58), eşumgila (30-51), şeygilun (11-134), Toramangilun (10-26), Keleşgila (20-39)

/+İlti/

Bu ek /+Il/ ekinin /+tI/, /+tU/ ekiyle birleşmesiyle oluşmuştur. Korkmaz'a göre; /+tI/, /+tU/ ekinin belirli olan asıl işlevi, ses yansımali köklere /+Il/, /+U/, /+Ir/, /+Ur/ ekleri getirilerek elde edilen ikincil köklerden adlar türetmektir.¹²⁵ Tabiat taklidi seslere ünlü uyumlarına uygun olarak eklenen bu ek Erzurum ilinin Çoruhboyu ağızlarında da kullanılmaktadır.¹²⁶ Yöre ağızında ekin /+ülti/ şekline de rastlanmıştır.

patilti (23-40), tumbulti (17-22), kütülti (23-40)

/+(i)nci/

Sayı isimlerinden sıra sayı sıfatları yapan işlek bir ektir.¹²⁷ Bu ek Yusufeli ağızında ünsüzle biten kelimelere geldiğinde ekin başındaki yardımcı ünlü sadece /i/ şeklindedir. Yani ekin sadece /+inci/ şekli kullanılmaktadır. Bu ek ünlü uyumlarına uymaz.

ikinci (5-12), birinciydum (5-13), dordinci (5-20), uçinci (11-7)

/+li/

Bu ek standart Türkiye Türkçesindeki gibi oldukça yaygın bir ektir. İsimden isim ve sıfat yapar. Yusufeli ağızında bu ekin sadece düz ve ince vokalli

¹²⁴ Gemalmaz, *Erzurum İli Ağızları*, 241.

¹²⁵ Korkmaz, *Şekil Bilgisi*, 142.

¹²⁶ Gemalmaz, *Erzurum İli Ağızları*, 241.

¹²⁷ Vural ve Böler, *Ses ve Şekil Bilgisi*, 164.

şekli olan /+li/ kullanılır. Elde edilen derlemelerde çok sayıda örneğine rastlanmıştır.

devamli (1-6), borçlisiz (2-47), Orduli (3-58), burali (3-58), heyirli (3-68) (hayırlı), şatli (3-69), zurnali (7-20), rahmetli (9-14), sulı (9-64), İstanbolli (11-82), Portekisliydi (19-87), boyli (24-12), mayali (26-47), çalgılı (30-36) (çalgılı)

Bu ekin yöre ağzında /+cIk/, /+cAğIz/ eklerinin yerini tutarak /+cİğIm/ şeklinde sevgi anlamı verdiği örneğine de soruşturma yoluyla ulaşılmıştır.

Anali¹²⁸ kalkı gideli

Feneri yakı gideli

Sen yağmur ol ben bulut

Yağa yağa gideli

/+luğ/

Standart Türkiye Türkçesindeki en yaygın isimden isim yapım eki olan bu ek Yusufeli ağzında da oldukça sık kullanılmaktadır. Bu ekin Yusufeli ağzında yuvarlak, kalın vokalli ve sonu hırıltılı olan /+luğ/ şekli kullanılmaktadır.

çifcılığla (1-6), malcılığ (21-24), askerluğ (1-21), acılığ (2-55), aricılığ (3-63), komşılığ (8-62), yoksulluğ (8-16), değimançılığ (9-15), yaylaçılığ (23-36), çobanlığ (24-8), işcılığ (14-8)

Yusufeli ağzında bu ekten sonra ünlü ile başlayan bir ek gelirse ekin sonundaki hırıltılı /ğ/ sesi tonlularak yine hırıltılı bir ünsüz olan /ğ/ ünsüzüne dönüşmektedir.

avcılığum (1-36), aylığum (15-32), mezerluğa (4-47), ehbabluğıla (7-21) (ahbaplıkla), pağluğına (8-21) (bağlığına), ebecılığa (10-20), hazırluği (13-62), elçılığa (2-15)

/+si/

Standart Türkiye Türkçesindeki /+sI/ eki ile aynıdır. Benzerlik ifade eden, kullanım sıklığı düşük bir ektir.¹²⁹ Bu eke Erzurum ağzlarında da rastlanmaktadır.

¹²⁸ Bu kelime TDK Derleme Sözlüğü'nde "anneciğim" anlamında mevcuttur.

Efrasiyap Gemalmaz'a göre bu ek eşitlik eki: +ca ile “kimi (n) = gibi, vb.” kelimeler yapmaktadır.¹³⁰ Metinlerde ekin sadece ince, düz, dar vokalli şekline rastlanmıştır.

elasi gâlin (8-56) (öylesi gelin), **çocuksi**

/+sul/

Dilimizde birkaç örnekte karşımıza çıkan bir ektir. Eklendiği kelimeye benzerlik ve ilgi anlamları katar.¹³¹ Standart Türkiye Türkçesinde çok sınırlı örneği olan bu eke Yusufeli ağzında tek örnekte rastlanmıştır.

yoksul (8-78) (yoksul)

/+suz/

Addan “yokluk, eksiklik” bildiren olumsuz anlamda sıfatlar türeten çok işlek bir ektir.¹³² Bu ekin Yusufeli ağzında sadece yuvarlak, kalın vokalli şekli olan **/+suz/** kullanılmaktadır.

rahatsuz (2-71), **arsuzluği** (6-17), **saygusuz** (16-39), **imansuza** (18-53), **hanumsuz** (21-41), **susuz** (27-12)

2.1.1.2. Fiilden İsim Yapım Ekleri

Yusufeli ağzında kullanılan fiilden isim yapım ekleri standart Türkiye Türkçesindeki ile aynıdır sadece fonetik bakımdan farklılıklar vardır.

/-AcAk/

/-AcAk/ ekiyle kullanılmış sıfat tamlamalarındaki adların zamanla kullanımdan düşmeleriyle sıfatlar kendi başlarına kalıcı adlara dönüşmüşlerdir.¹³³ Aslında sıfat fiil eki olan bu ek kalıcı isimler de yapmaktadır.

geyecağ (4-62) (giyecek), **içicağini** (9-103) (içeceğini)

¹²⁹ Eker, *Çağdaş Türk Dili*, 274.

¹³⁰ Gemalmaz, *Erzurum İli Ağızları*, 239.

¹³¹ Vural ve Böler, *Ses ve Şekil Bilgisi*, 166.

¹³² Korkmaz, *Şekil Bilgisi*, 140.

¹³³ Korkmaz, *Şekil Bilgisi*, 144.

/-ak/

Yer isimleri ve araç-gereç isimleri yapar.¹³⁴ Metinlerde çok fazla örneğine rastlanmamıştır. Sınırlı sayıda örneği mevcuttur. Karşılaşılan iki örnekte de araç – gereç ismi yapmıştır.

uçak^ğtan (29-59), yata^ğklarda (4-52)

/-an/

Bir sıfat fiil ekidir ama bu işlevinin yanında aşındırma yoluyla kalıcı isimler türetmektedir.

düzan (16-43) (düzen), kıran (kıran öldürücü hastalık), kapan (kapan)

/-ce/

Örneklere az olan bir ektir. Dönüşlü fiillerden bir hareketin sonucu olan soyut isimler yapar.¹³⁵ Yusufeli ağzında tek örneğine rastlanmıştır.

eylence (4-70) (eğlence)

/-enek/

İşlek değildir. Eskiden beri devam edip gelme, yer bildirme, bir niteliği üzerinde bulundurma gibi görevlerde isimler yapan bir ektir.¹³⁶ Elde edilen metinlerde tek örneğine rastlanmıştır.

göreneklardan (28-41) (göreneklerden)

/-Gan/

Fiilin bildirdiği işi alışkanlık haline getirmiş olanı ifade eder.¹³⁷ Ekteki /g/ ünsüzü hrıtlı ünsüzler olan /ğ/ ya da /ğ/ ünsüzlerine dönüşmektedir.

çalış^ğkan (20-33), unu^ğtan, isir^ğan (ısırgan)

¹³⁴ Vural ve Böler, *Ses ve Şekil Bilgisi*, 171.

¹³⁵ Vural ve Böler, *Ses ve Şekil Bilgisi*, 172.

¹³⁶ Vural ve Böler, *Ses ve Şekil Bilgisi*, 172.

¹³⁷ Vural ve Böler, *Ses ve Şekil Bilgisi*, 173.

/-gi/

Somut, soyut; etken, edilgen anlamlı sözcükler yapar ve kimi zaman mastar ekleri gibi eylemin genel adını, kimi zaman da daha dar anlamda sözcükler üretir.¹³⁸ Bu ekin sadece ince vokalli örneklerine rastlanmıştır. Ayrıca bir örnekte hırıltılı ses olan /ğ/ ünsüzü ile kullanıldığı görülmüştür.

sergi (17-18), **vergisi** (29-58), **çalğı** (13-44)

/-gUn/

Fiilin ifade ettiği anlamda olanı, yapıları ve yaparı bildiren bir ektir.¹³⁹ Sınırlı sayıda örneğine rastlanmıştır. Ekin hırıltılı ünsüz olan /ğ/ ile söylendiği görülmüştür.

uyğun (3-32) (uygun), **üzgünüm** (23-32)

/-i/

Eski Türkçede fiilden isim türeten /-ıg/, /-ug/ eki Güney – Batı Türk lehçelerine uzanan gelişme sürecinde eriyip kaybolunca fiilin son ses ünsüzü ile eki kaynaştıran /-ı/, /-u/ bağlantı ünlüleri /-g/ ekinin yerini almış, böylece fiilden ad türeten bir ek niteliği kazanmıştır.¹⁴⁰ Yusufeli ağzında ekin sadece düz ince vokalli şekli olan /-i/ kullanılmaktadır.

ayri (1-29) (ayrı), **yazi** (2-6) (yazı), **oli** (8-25) (ölü), **korğı** (8-28) (korkusu), **toli** (10-42) (dolu), **yapi** (18-14) (yapı), **uzuli çocuk** (10-24) (özürlü çocuk)

/-ici/

Genellikle eylemin gösterdiği işi sürekli yapmayı / yaparı / olanı ifade eder.¹⁴¹ Ekin düz vokalli şeklinde hep ince ünlü olan /i/ ünlüsü kullanılmaktadır. Yuvarlak vokalli halinde ise hem kalın şekli /+ucu/ hem de ince şekli /+ücü/ kullanılmaktadır.

yazici (19-46), **yöneticisi** (22-41), **bağici**, **isitici**, **gorucú** (4-66), **görücü** (19-34)

¹³⁸ Eker, *Çağdaş Türk Dili*, 280.

¹³⁹ Vural ve Böler, *Ses ve Şekil Bilgisi*, 173.

¹⁴⁰ Korkmaz, *Şekil Bilgisi*, 153.

¹⁴¹ Eker, *Çağdaş Türk Dili*, 281.

/-in/

Dilimizde edilen anlamlı ve çoğu zaman kılışın ürününü gösteren bir sıra adlar bırakmıştır.¹⁴² Ekin sadece ince vokalli şekline rastlanmıştır.

ekin (4-80), **yiğünun** (5-78) (yığının)

/-inç/

Dönüşlü **/-in/** fiilleri üzerine gelen ve fiilden isim yapan bir **/-iç/** ekinin öncekiyle erkenden kaynaşması bir **-in -iç > inç** birleşik ekinin doğmasına yol açmış olmalıdır.¹⁴³ Elde edilen derlemelerde tek örneğine rastlanmıştır.

sevinç (7-55)

/-(u)k/

Yaptığı isimler umumiyetle fiilin gösterdiği harekete uğramış olan, bazen de o hareketten doğmuş bulunan veya o hareketi yapan çeşitli nesnelere karşılar.¹⁴⁴ Yusufeli ağzında oldukça fazla sayıda örneğine rastlanmıştır. Ekin yardımcı vokalli şekli çok büyük oranda **/-uk/**'tur. Yani esasında Yusufeli ağzında bu ekin yuvarlak ve kalın vokalli şekli kullanılmaktadır. Bu ek Eski Anadolu Türkçesinde de yuvarlaktır.¹⁴⁵

uzakıtan (3-25) (uzaktan), **búyuk** (3-52) (büyük), **çurukli** (4-17) (çürük), **soğukıtan** (8-59) (soğuktan), **elek** (12-55), **ķapaıtan** (18-55) (kapaktan), **yayuk** (10-14) (yayık), **bolukıt** (11-9) (bölükte), **bozuk** (22-80) (bozuk), **ķatuk** (25-45) (katık)

Sadece iki örnekte ekin düz vokalli şekillerine rastlanmıştır. Bu durumun, sesi kaydedilen kişinin gayriihtiyari konuşmasını standart Türkçeye uydurma çabasından kaynaklandığı düşünülmektedir. Ekin düz vokalli sınırlı sayıdaki örnekleri ise şunlardır:

yanaşıķ (16-43), **ayrılıķı** (23-64)

¹⁴² Banguoğlu, *Türkçenin Grameri*, 255.

¹⁴³ Banguoğlu, *Türkçenin Grameri*, 257.

¹⁴⁴ Ergin, *Türk Dil Bilgisi*, 188.

¹⁴⁵ Ergin, *Türk Dil Bilgisi*, 195.

/-(I)m/

Standart Türkiye Türkçesindeki ek ile aynı görevdedir. Elde edilen metinlerde tüm vokalli örneklerine rastlanmıştır.

yaşam (2-70), bakım**um**dandır (10-34) (bakımdandır), tağ**ıtım** (14-59) (dağıtım), say**im**ciler (17-44), geril**im** (18-42), doğ**um**luyum (26-4), kavu**şum**unda (28-36) (kavuşumunda)

/-ma/

İsim-fiil ekidir ama kalıcı isimler de yapmaktadır. Metinlerde hep kalın vokalli şekline rastlanmıştır.

ķavur**mali** (9-77) (kavurmalı), ķaz**maynan** (7-37) (kazmayla)

/-mAcA/

/-mA/ fiilden ad türetme ekiyle /+cA/ addan ad türetme ekinin kaynaşmasından oluşan bu birleşik ek, fiil kök ve gövdelerinden bir işin yapılma tarzını ve şartını ortaya koyan adlar türetmiştir.¹⁴⁶

bilme**ceyinan** (4-12), ķap**maca** (4-93), ķeh**mecem** (8-53) (ķekmecem), bul**maca** (9-35), bilm**aca** (25-12) (bilmece)

/-mik/

İşlek değildir. fiilin gösterdiği işin sonucu olan “artıklık, küçüklük” ve “parça” anlamlı isimler yapar.¹⁴⁷ Bu eke sadece bir köyde rastlanmıştır ve konuşmacının ekin sonundaki /k/ sesini /h/ sesine dönüştürüp /-mih/ şeklinde kullandığı ve kelimeye ünlü ile başlayan ek geldiğinde ekin /-müg/ şeklinde dönüştüğü görülmüştür. Bu eke /-müg/ şekliyle aynı kelimedede (kesmüg), Kars ili ağzlarında ve Iğdır ağzında da rastlanmıştır.¹⁴⁸

kes**mih** (12-56) (kesmik: samanın yüzü sap kısmı) , kes**mügüni** (12-56) (kesmik)

¹⁴⁶ Korkmaz, *Şekil Bilgisi*, 160.

¹⁴⁷ Vural ve Böler, *Ses ve Şekil Bilgisi*, 176.

¹⁴⁸ Semra Alyılmaz, "Doğu Anadolu Ağzlarında İsim Yapım Ekleri", *A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Sayı 14, Erzurum (2000): 17.

/-ti/

Bu ekin /-inti/ ekiyle aynı olduğu görüşü mevcuttur.¹⁴⁹ Elde edilen derlemede bu ekin sadece /-ti/ şekline rastlanmıştır. Metinlerde /-inti/ şeklindeki kullanımına rastlanmamıştır.

toplantı (1-16), ağartı (12-45), yaşantilerden (22-17)

2.1.2. İsmın Hâlleri ve Hâl Ekleri

Cümlelerin düzeni içinde adların yüklendiği görevi belirleyen, cümlede adın sözdizimi açısından rolünü ve öteki öğelerle ilişkisini gösteren, aynı zamanda anlam açısından ona belli bir özellik yükleyen durum kavramı çoğu dillerde adların biçim açısından değişimi ve çekimi biçiminde belirir.¹⁵⁰ İsmın hâllerini gruplandırma konusunda çeşitli yaklaşımlar mevcuttur. Muharrem Daşdemir isimler için otuz üç adet hâlin varlığından söz etmektedir.¹⁵¹ Buna karşılık Zeynep Korkmaz ise isimlerde; “*Yalın durum, ilgi durumu, yükleme durumu, yönelme durumu, bulunma durumu, çıkma durumu, vasıta durumu, eşitlik durumu*” olmak üzere sekiz adet hâlden söz etmektedir.¹⁵² Bu çalışmada Yusufeli ağzındaki isimlerin hâlleri incelenirken Zeynep Korkmaz’ın çizdiği çerçevede doğrultusunda sadece sekiz isim hâli ve eki incelenmiştir. Elde edilen metinlere bakıldığında zaman Yusufeli ağzında kullanılan hâl eklerinin standart Türkiye Türkçesindeki ile görev bakımından aynı olduğu; ancak ses bakımından farklılıklar gösterdiği görülmüştür.

2.1.2.1. Yalın Hâl

Yalın durum, adın cümlede anlam ilişkisi yönünden başka bir kelimeye bağlı olmayan yalın durumudur.¹⁵³ Yusufeli ağzında yalın durumdaki isimler hâl eki almaz.

¹⁴⁹ Banguoğlu, *Türkçenin Grameri*, 273.

¹⁵⁰ Doğan Aksan, *Her Yönüyle Dil Ana Çizgileriyle Dilbilim*, II. Cilt, (Ankara: TDK Yayınları, 2015), 90.

¹⁵¹ Muharrem Daşdemir, *Oklama Yöntemiyle Türkçenin Yapısal İşlevsel Söz Dizimi*, (Erzurum: Fenomen Yayıncılık, 2015), 71-95.

¹⁵² Korkmaz, *Şekil Bilgisi*, 282-327.

¹⁵³ Korkmaz, *Şekil Bilgisi*, 282.

askerluğ (1-21) (askerlik), arkadaş (16-37), işçi (19-79), elbise (5-9), böğürtlan (9-98) (böğürtlen), alatrik (11-12) (elektrik), budağ (13-27), zurna (15-19), muhtar (20-15) (muhtar)

2.1.2.2. İlgi Hâli

İlgi durumu, eklendiği ad ile başka bir ad arasında sahiplik, ilgi bağı kurma durumudur.¹⁵⁴ Yusufeli ağzında inceleme yapılan köylerde kullanılan ilgi hâli ekleri tablo halinde şöyle gösterilebilir:

Tablo 3 Yusufeli Ağzında Kullanılan İlgi Hâli Ekleri

Merkez	+ (n)un + (n)ün ¹⁵⁵	Pamukçular	+ (n)ın + (n)un
Tekkale	+ (n)un + (n)ün	Dağeteği	+ (n)in + (n)ın + (n)un
Çevreli	+ (n)un	Darıca	+ (n)ın + (n)in + (n)ün
Kılıçkaya	+ (n)un + (n)ün	Erenköy	+ (n)un
Ormandibi	+ (n)un + (n)ün	Küplüce	+ (n)un
Köprügören	+ (n)in + (n)ın + (n)un	Bostancı	+ (n)un
Dokumacılar	+ (n)un	Altıparmak	+ (n)un
Yamaçüstü	+ (n)in + (n)ın + (n)un	Çıralı	+ (n)un
Sütlüce	+ (n)un + (n)ün	Mutlugün	+ (n)un
Morkaya	+ (n)ın + (n)un		

Tabloda görüldüğü gibi ilçenin büyük bölümünde ekin sadece yuvarlak kalın vokalli şekli olan /+(n)un/ kullanılmaktadır. Bu yuvarlaklaşma olayına Eski

¹⁵⁴ Korkmaz, *Şekil Bilgisi*, 283.

¹⁵⁵ Merkez, Tekkale, Kılıçkaya ve Ormandibi köylerinde ekin /+ün/ şekli sadece /g/ sesinden sonra kullanılmaktadır.

Anadolu Türkçesinde¹⁵⁶, Erzurum'un Çoruhboyu ağzlarında¹⁵⁷ ve yaygın olarak Çamlıhemşin ağzında¹⁵⁸ rastlanmaktadır.

eşkiyanun takibina (1-23) (eşkiyanın takibine), **oğlanun evinun** ħapsina (3-30) (oğlanın evinin kapısına), **ħizun** babasi (5-19) (kızın babası), **babasinun** rızasıyla (7-25) (babasının rızasıyla), Hemdi **Efendi'nun** yerina (8-102) (Hemdi Efendi'nin yerine), **Toramangilun boştanun** ardina (10-26) (Toramangilin bostanın ardına), **cevuzun** başında (13-18) (cevizin başında), **malun** alafi (15-11) (malın alafi), **tiyazemun** bir oğli (15-11) (teyzemin bir oğlu), **elun** ħapsina (24-20) (elin kapısına), **učinun** sigortasini yaturiyram (24-36) (üçünün sigortasını yatırıyorum), **ketenun** kuçugi (25-21) (ketenin küçüğü), **evun** sahibi (25-28) (evin sahibi), **peyğamberun** ħevlila (27-29) (peygamberin kavliyle), **sizun** yüzünüzi (28-6) (sizin yüzünüzü), ħaraħan **Otelinun** bitún mermer işini (28-35) (Karaħan Otelinin bütün mermer işini) , **oğlinun** yanına getti (29-40) (oğlunun yanına gitti)

Bunun yanında "*Kılıçkaya, Sütlice, Darıca*" köylerinde ekin ince yuvarlak vokalli şekli olan /+(n)ün/ e de rastlanmıştır.

köyün naħırı (9-23), **köyümüzün** ħıři (24), **gözümün** önünden (23-37)

"*Merkez, Tekkale, Ormandibi, Kılıçkaya*" köylerinde ise ekin ince yuvarlak vokalli şekli olan /+ün/, sadece /g/ ünsüzünden sonra kullanılmaktadır.

yarisi ħalmıř **yemegún** (4-42), **Kolig'ün** yoğari mehlesina (2-32), **eşsegün** semerini (9-28), **Totig'ün** elina (11-30)

"*Köprügören, Yamaçüstü, Darıca, Pamukçular, Dağeteği, Morkaya*" köylerinde ise ekin dar vokalli /+(n)ın/, /+(n)in/ şekilleri de kullanılmaktadır.

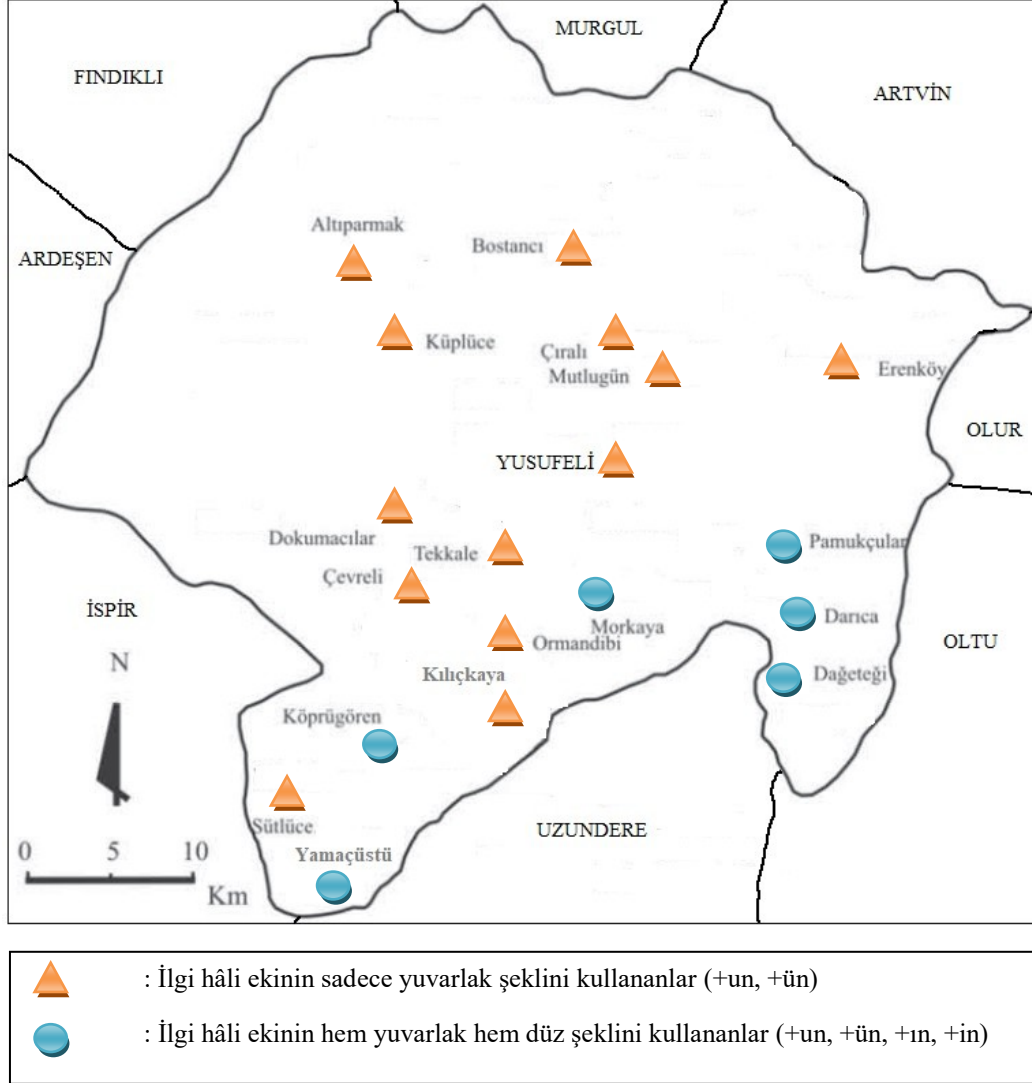
birinin oğli (12-32), **Memmed'in** ħızına (12-33), **ardoçların, çamların** dibinda (12-41) (ardıçların, çamların dibinde), **tağın** arħasında (14-23) (dağın arkasında), **oranın** ismi (14-24), **bizim** zamanımızda (23-12), **Allah'ın** emri (18-28), **onların** şeylarına (19-21), **evin** önünde (21-46), **devenin** boynuni (22-38)

¹⁵⁶ Ahmet Buran, *Anadolu Ağzlarında İsim Çekim (Hâl) Ekleri*, (Ankara: TDK Yayınları, 1996), 61.

¹⁵⁷ Gemalmaz, *Erzurum İli Ağzları*, 275.

¹⁵⁸ Sarıahmet, "Çamlıhemşin Ağzı", 88.

İlgi hâli ekinin düzlük-yuvarlaklık bakımından yöredeki kullanımını gösteren harita şu şekildedir:

Harita 2. İlgi hâli ekinin kullanımı (düzlük-yuvarlaklık bakımından)

Haritadan da anlaşılacağı gibi ilgi hâli eki ilçenin büyük çoğunluğunda sadece yuvarlak şekli ile kullanılmaktadır. Güneye doğru inildikçe Erzurum sınırında ekin yuvarlak şeklinin yanında düz şekilleri de kullanılmaktadır. Ayrıca Sütlüce köyü bulunduğu yörenin kullanımına uymamakta ve farklılık göstermektedir.

2.1.2.3. Yönelme Hâli

Adla gösterilen nesneye, varlığa bir yönelme gösterir.¹⁵⁹ Yusufeli ağzında inceleme yapılan köylerde kullanılan yönelme hâli ekleri tablo halinde şöyle gösterilebilir:

Tablo 4 Yusufeli Ağzında Kullanılan Yönelme Hâli Ekleri

Merkez	+(y)a	Pamukçular	+(y)a
Tekkale	+(y)a +(v)a ¹⁶⁰	Dağeteği	+(y)a +(y)e
Çevreli	+(y)a	Darıca	+(y)a +(y)e
Kılıçkaya	+(y)a	Erenköy	+(y)a
Ormandibi	+(y)a ø (2.t.ş.)	Küplüce	+(y)a
Köprügören	+(y)a	Bostancı	+(y)a
Dokumacılar	+(y)a ø (2.t.ş.)	Altıparmak	+(y)a
Yamaçüstü	+(y)a	Çıralı	+(y)a
Sütlüce	+(y)a	Mutlugün	+(y)a
Morkaya	+(y)a +(y)e ø (2.t.ş.)		

Tabloda görüldüğü gibi Yusufeli ilçesinin çok büyük bir bölümünde yönelme hâli ekinin kalın şekli olan /+(y)a/ tercih edilmektedir.

eşkıyanun **tağibina** gidarduk bazı kera (1-23), uç kardeş bi **bahçeya** getmişla (4-14), bi **tanesima** bi yüzük birağursin (7-41), o köya çıktuğ (7-51), **herkesa** ey gün diliyeram (8-12), adamlar **kurbeta** gidiyēr (10-28), **madena** gidiyēduğ (11-18), **etegina** şey köymiş ip köymiş (13-10), askeriyanın **elina** geçti (14-60), sadá **şekera** para verurduğ (19-62), ondan sona **meseleya** girilur (25-32), çay kenarından **geriya** atmışti (27-15), beni Ezurum **Hasanñkale'ya** sevķ ettilar (28-15)

Bunun yanında, Ezurum sınırında olan "*Morkaya, Dağeteği, Darıca*" köylerinde ekin ince vokalli şekli /+(y)e/ de kullanılmaktadır.

¹⁵⁹ Aksan, *Her Yönüyle Dil*, 91.

¹⁶⁰ Ekin bu kullanımına Tekkale köyünde ikinci tekil şahıs iyelik eki almış kelimelerde rastlanmaktadır.

eve kim gelir o zaman ki (18-31), girerdük kız evine (21-31), Allah'ın emrine yolçi ettuğ getti (21-39), tehnelere doldururlar yeruğ (21-48), o kişi biner deveye (22-43), gidecem evime tek başıma yaşıyecem (23-50)

"Ormandibi" köyünde yapılan derlemelerde ikinci tekil şahıs iyelik eki alan kelimelere, yönelme hâli eki geldiğinde iki ekin birleştiği tespit edilmiştir. Soruşturma yöntemiyle elde edilen verilere göre bu kullanıma yörenin genelinde rastlanmıştır. Bu duruma Erzurum ağızlarında da rastlanmaktadır ve Efrasiyap Gemalmaz bu olayı iyelik ve hâl ekinin tek bir ekte birleşmesi ve /+(a)n/, /+(e)n/ şekline dönüşmesi olarak tanımlamaktadır.¹⁶¹ Bu duruma Doğu Anadolu ağızlarında da rastlanmaktadır.¹⁶² Ayrıca bu hadiseyle ilgili Muharrem Daşdemir bir çalışmasında şu bilgiyi vermektedir: "*Bazı Anadolu ağızlarında zamirlerin yönelme, isimlerinse iyelik II. teklik şahıs yönelme ve yükleme hâllerinden sonra diğer ağızlarda bulunmayan bazı önemli ses bilgisel değişiklikler görülür: Bu ağızlarda söz konusu çekimlerde kelime sonunda bir "n" sesi/eki ortaya çıkmakta ve bu sestten önceki iyelik eki ile yönelme/yükleme hâli eki birleşerek ya ikiz ya uzun ya da normal bir ünlüye dönüşmektedir.*"¹⁶³ Bu hadise Yusufeli ağzının Kıpçak lehçeleriyle olan ilişkisine işaret etmektedir.¹⁶⁴ Bu ses hadisesinde ikinci teklik şahıs iyelik eki almış isimlerde iki ünlü arasında kalan damak "n"si bir çözülmeye uğramıştır. Bunun sonucunda önce damak sızıcıları, sonra onların akıcılaşıp düşmesiyle ikiz ünlüler ve bunların birleşmesiyle uzun ünlüler ortaya çıkmıştır. Gelişmenin son aşamasını ise uzun ünlülerin normalleşmesi şeklinde tanımlanmaktadır. Daşdemir tarafından bu hadisenin aşamalarını belirtmek için şu örnek verilmiştir:

ev+i+ñ+e+n > ev+i+ng+e+n > ev+i+oğ+e+n > ev+i+oğ+e+n >
ev+i+öy+e+n > ev+i+øø+e+n > ev+ie+n > ev+ê+n > ev+e+n¹⁶⁵

¹⁶¹ Gemalmaz, *Erzurum İli Ağızları*, 281.

¹⁶² Buran, *Çekim Ekleri*, 144.

¹⁶³ Muharrem Daşdemir, "Anadolu Ağızlarında Çekimli Yapılarda Ortaya Çıkan /+(E)n/ Eki ve Buna Bağlı Ses Değişmeleri", *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi* Sayı 36 Erzurum (2008): 1.

¹⁶⁴ Daşdemir, " /+(E)n/ Eki", 1.

¹⁶⁵ Daşdemir, /+(E)n/ Eki", 8.

Na olmuş **elan** dedi (11-30) (Ne olmuş eline dedi), **pantolan** çamur bulaşmış (pantolonuna çamur bulaşmış), **saçan** boya surmuşsin (saçına boya sürmüşsün)

Dokumacılar ve Morkaya köylerinde ise Daşdemir'in bahsettiği dönüşüm hadisesi son aşamaya ulaşamamış ve "y" ünsüzü korunmuştur. Aynı durum "ben" ve "sen" zamirlerinde de yaşanmaktadır.

sen hamilesin şimdi **ağluyan** bişe gelyer olur (13-13) (sen hamilesin şimdi aklına bişey geliyor olur), **sulariyan** dikkat edarsin (13-58) (sularına dikkat edersin), **beyen** işaret edir (17-18) (bana işaret ediyor), **seyen** anladem (17-24) (sana anlatayım)

Tekkale köyünde ise ikinci tekil şahıs iyelik eki alan isimlerde yönelme hâli eki olarak /+va/ kullanılmaktadır. Bu kullanımda ikinci tekil şahıs iyelik ekinin /+ng/ > /+g/ > /+ğ/ > /+v/ şeklinde bir gelişim gösterdiği ve üzerine yönelme hâli eki aldığı düşünülmektedir.

hikayeler **ağluva** gelsun (5-42) (hikayeler aklına gelsin), **yüzüva** kaç bulamadum (5-49) (yüzüne kaç bulamadım)

2.1.2.4. Yükleme Hâli

Yükleme durumu, geçişli fiil taşıyan bir cümlede, fiilin etkisi altında kalan adın içinde bulunduğu durumdur. Bu durumdaki ad, yüklem bildirdiği ve öznenin yaptığı işten etkilendiği için cümlede nesne görevindedir.¹⁶⁶ Yusufeli ağzında inceleme yapılan köylerde kullanılan yükleme hâli ekleri tablo halinde şöyle gösterilebilir:

---

¹⁶⁶ Korkmaz, *Şekil Bilgisi*, 290.

Tablo 5 Yusufeli Ağzında Kullanılan Yükleme Hâli Ekleri

Merkez	+ (y)i ø (2.t.ş.)	Pamukçular	+ (y)i ø (2.t.ş.)
Tekkale	+ (y)i	Dağeteği	+ (y)i
Çevreli	+ (y)i	Darıca	+ (y)i ø (2.t.ş.)
Kılıçkaya	+ (y)i	Erenköy	+ (y)i
Ormandibi	+ (y)i	Küplüce	+ (y)i
Köprügören	+ (y)i ø (2.t.ş.)	Bostancı	+ (y)i + vi (2.t.ş.)
Dokumacılar	+ (y)i +yin,+yun (2.t.ş.) ø (2.t.ş.)	Altıparmak	+ (y)i
Yamaçüstü	+ (y)i	Çıralı	+ (y)i
Sütlüce	+ (y)i	Mutlugün	+ (y)i
Morkaya	+ (y)i		

Tabloda görüldüğü gibi yükleme hâli ekinin yuvarlak şekilleri hiç kullanılmamaktadır. İlçenin merkezinde ve derleme yapılan on sekiz köyde yükleme hâli eki olarak ekin sadece düz, dar ve ince şekli olan /+i/ tercih edilmektedir.

harklari yapturdum (1-12) (arkları yaptırđım), Hamzet'un **köprisini** yaptırduğ. (1-14), **unumi** eladum **elegümi** aşđım (3-9), **okulumuzi** geğtuğ (4-8), soydılar **uşđumuzi** **başumuzi** (7-52) (soydular üstümüzü başımızı), **boğozı** geçardı (10-31) (boğazı geçerdi), **ahori** diyem mi (12-39) (ahırı diyeyim mi), **ocağumuzi** tütürdi (20-51), buğday **unini** ugúdur (24-53) (buğday ununu öğütür), **çocuği** aldı gotürdi (27-14), hayal gibi görüyam sizun **yúzunúzi** (28-6) (hayal gibi görüyorum sizin yüzünüzü)

"Dokumacılar" köyünde ise ikinci tekil şahıs iyelik eki alan kelimelere yükleme hâli eki geldiği zaman, arkaik bir kullanımın izleri görülmektedir. Bilindiği gibi Eski Türkçede ikinci tekil şahıs iyelik eki olan damak "n" si ilerleyen dönemlerde "n-g" diye ayrılmıştır. Tercih edilen /g/ sesi zamanla /ğ/'ye, sonra da /y/ sesine dönüşmüştür. Ardından da yükleme hâli ekinin eski Türkçedeki kullanımı olan /+un/, /+in/ getirilmektedir. Böylece ikinci tekil şahıs

iyelik eki alan kelimelere yükleme hâli eki geldiği zaman iki ek birlikte /+yun/, /+yin/ şekline dönüşmektedir.

komuriyun alursin (13-56) (kömürünü alırsın), **otuyun** koyarsin (13-56) (otunu koyarsın), **sobayin** yaqarsin (13-57) (sobanı yakarsın)

"*Merkez, Köprügören, Dokumacılar, Darıca, Pamukçular*" köylerinde, ikinci tekil şahıs iyelik eki alan kelimelere yükleme hâli eki geldiği zaman; yukarıda bahsettiğimiz arkaik kullanım biraz daha değişmektedir. İkinci tekil şahıs iyelik ekinin damak "n"sinden dönüşen şekli olan "y" ünsüzü de düşme temayülü göstermiştir. Böylece yükleme hâli ekinin eski kullanımı olan /+un/, /+ın/ tek başına kullanılmaktadır. Bu örneklerdeki yapılar "murad+u+n" şeklinde eksiz yükleme hâli olarak düşünülebilir; ancak "komuriyun, otuyun" gibi örnekler hadiseyi aşınma olarak ele almamıza sebep olmuştur. Bu durumda örneklerde yer alan "muradun" kelimesinin gelişimini şu şekilde gösterebiliriz:

murad+ung+un > murad+ug+un > murad+uğ+un > murad+u+un > murad+un

Allah heyirli **muradun** versun (3-68) (Allah hayırlı muradını versin), **azuğun tozuğun** aal (12-14) (azığını tozuğunu al), senin **kızın** benim oğluma istamaya gâldım (12-34) (senin kızını benim oğluma istemeye geldim), **salçan** yaparsin (13-61) (salçanı yaparsın), sanun **çocukların** gaturmağ biza ait (19-22) (senin çocuklarını getirmek bize ait), **gözlârun** yumdun (23-59) (gözlerini yumdun)

"*Bostancı*" köyünde ise ikinci tekil şahıs iyelik eki alan kelimelerde ikinci tekil şahıs iyelik eki + yükleme hâli eki = /+vi/ şeklindedir. Örnekteki kelimenin:

"*kizungi > kizuği > kizuvi*" şeklinde oluştuğu düşünülmektedir.

senun **kizuvi** benum oğluma istamaya gâlduğ (27-29) (senin kızını benim oğluma istemeye geldik)

2.1.2.5. Bulunma Hâli

İsimleri fiillere bağlar ve genellikle fiilin içinde, üstünde, üzerinde oluştuğunu belirtmek için kullanılır.¹⁶⁷ Yusufeli ağzında inceleme yapılan köylerde kullanılan bulunma hâli ekleri tablo halinde şöyle gösterilebilir:

Tablo 6 Yusufeli Ağzında Kullanılan Bulunma Hâli Ekleri

Merkez	+da + <u>ta</u>	Pamukçular	+da + <u>ta</u>
Tekkale	+da + <u>ta</u>	Dağeteği	+da +de + <u>ta</u> + <u>te</u>
Çevreli	+da + <u>ta</u>	Darıca	+da +de + <u>ta</u> + <u>te</u>
Kılıçkaya	+da + <u>ta</u>	Erenköy	+da + <u>ta</u>
Ormandibi	+da + <u>ta</u>	Küplüce	+da + <u>ta</u>
Köprügören	+da + <u>ta</u>	Bostancı	+da + <u>ta</u>
Dokumacılar	+da + <u>ta</u>	Altıparmak	+da + <u>ta</u>
Yamaçüstü	+da + <u>ta</u>	Çıralı	+da + <u>ta</u>
Sütlüce	+da + <u>ta</u>	Mutlugün	+da + <u>ta</u>
Morkaya	+da +de + <u>ta</u> + <u>te</u>		

Tabloda da görüldüğü gibi Yusufeli ağzında bulunma hâli ekinin tonsuz şekilleri olan /+ta/, /+te/ hiç kullanılmamaktadır. Ekin ünsüzünde, tonlu olan /d/ sesi ve yöreye has bir aşırı patlayıcı olan /t/ sesi tercih edilmektedir. İlçenin çok büyük bir bölümünde bulunma hâli ekinin sadece kalın vokalli şekli kullanılmaktadır.

bin dokuz yüz **ellida** gâldi kaza buraya (1-46), getmiş **bahçeda** nayisa bi daha atmişla (4-17), düğünler ela yapiliyedi o **tarih~~ta~~** (7-21), sağlıgum **yerinda** (8-3), bundan soğra bu, **bolük~~ta~~** yatmiycağ dedi (9-128), **soğuk~~ta~~** furun murun yakamiyērdūğ (10-12), **teravida** namaz kiliyēdum (11-11), hepsi gebermiş, bi **gecada** (12-22), **günda** bi tansiyon habi kullanderdim (14-30), dörd ay **gurbet~~ta~~** kaldım (19-9), arazi birkaç **yerdaydi** (24-47), o **haneda** oküz yoğsa (25-52), **irmağ~~ta~~** çocuk olmişti (27-15), Cumhuriyet **devrinda** yaşıyoğ (28-12), Yoo **pilek~~ta~~** (29-24)

Erzurum sınırında olan "*Morkaya, Dağeteği ve Darıca*" köylerinde ise ekin kalın vokalli şeklinin yanı sıra ince vokalli şekli de kullanılmaktadır.

¹⁶⁷ Vural ve Böler, *Ses ve Şekil Bilgisi*, 150.

merzelerde iki üç gün kaldım (17-26), **köyde** yaşıyorum (18-12), saten gendümüz de **ķurbette** (18-31), **tümende** tümen tümen onuncu **tümende** (21-10), biz **köyde** şimdi çuvalı aluruķ (21-45), elehtirik **işlerinde** özel **işlerde** çalışmışım (22-8), gece eğitimi varidi bizim **devrimizde** (23-14)

2.1.2.6. Ayrılma Hâli

İsmi fiile bağlayan ve genellikle fiilin kendisinden uzaklaştığını, ayrıldığını belirten bir hâldir.¹⁶⁸ Yusufeli ağzında inceleme yapılan köylerde kullanılan ayrılma hâli ekleri tablo halinde şöyle gösterilebilir:

Tablo 7 Yusufeli Ağzında Kullanılan Ayrılma Hâli Ekleri

Merkez	+dan +tan	Pamukçular	+dan +tan
Tekkale	+dan +tan	Dağeteği	+dan +den +tan +ten
Çevreli	+dan +tan	Darıca	+dan +den +tan +ten
Kılıçkaya	+dan +tan	Erenköy	+dan +tan
Ormandibi	+dan +tan	Küplüce	+dan +tan
Köprügören	+dan +tan	Bostancı	+dan +tan
Dokumacılar	+dan +tan	Altıparmak	+dan +tan
Yamaçüstü	+dan +tan	Çıralı	+dan +tan
Sütlüce	+dan +tan	Mutlugün	+dan +tan
Morkaya	+dan +den +tan +ten		

Bulunma hâli ekindeki ses özelliklerinin aynıları ayrılma hâl eki için de geçerlidir. Tabloda da görüldüğü gibi Yusufeli ağzında ayrılma hâli ekinin tonsuz şekilleri olan /+tan/, /+ten/ hiç kullanılmamaktadır. Ekin ünsüzünde, tonlu olan /d/ sesi ve yöreye has bir aşırı patlayıcı olan /t/ sesi tercih edilmektedir. İlçenin çok

¹⁶⁸ Vural ve Böler, *Ses ve Şekil Bilgisi*, 150.

büyük bir bölümünde ayrılma hâli ekinin sadece kalın vokalli şekli kullanılmaktadır.

Pağda bahçeda çalışurduğ **eskidan** (1-28), Bu tağlar **yerindan** ayrılır bir gún (7-12), **sabağtan** gidán aledi (8-6), **deredan** řaşurdūđ (10-50), malın **işkembesindan** yaparlar (12-60), sóz alurlar **annesindan babasindan** (13-51), **eleğtan** elanur (25-65), pilegi **toprağtan** yapıyela (29-24)

Bulunma hâli ekinde olduğu gibi Erzurum sınırında olan "*Morkaya, Dağeteği ve Darıca*" köylerinde ekin kalın vokalli şeklinin yanı sıra ince vokalli şekli de kullanılmaktadır.

Ahmet Budağ, Morkaya köyü Derepaş **Mehlesinden**, yaşım seksen (17-2), **eskiden sergiden** çok para toplireem (17-18), **benden** razidur (21-42), elehtirik **işinden** emekli olmişim (22-6), **ağabeyimden** ayrıldım (23-31), **hatirimden** gece gündüz çığmıyor (23-37)

2.1.2.7. Vasıta Hâli

İsmin belirttiği varlık ve nesnenin fiildeki oluş ve kılışta "vasıta" olarak kullanıldığını veya "birliktelik" ifade ettiğini gösterir.¹⁶⁹ Yusufeli ağzında inceleme yapılan köylerde kullanılan vasıta hâli ekleri tablo halinde şöyle gösterilebilir:

---

¹⁶⁹ Ercilasun, *Türk Lehçeleri Grameri*, 52.

Tablo 8 Yusufeli Ağzında Kullanılan Vasıta Hâli Ekleri

Merkez	+ (i)nan	Pamukçular	+ (i-u)nan
Tekkale	+ (i)nan + (i)la(n)	Dağeteği	+ (i)nen + (i)nan + (i)le
Çevreli	+ (i)nan + (i)la	Darıca	+ (i)nen + (i)nan
Kılıçkaya	+ (i)nan	Erenköy	+ (i)nan
Ormandibi	+ (i)nan	Küplüce	+ (i)la + ila(n)
Köprügören	+ (i-ı)nan	Bostancı	+ (i)la
Dokumacılar	+ (i)nan	Altıparmak	+ (i)la(n)
Yamaçüstü	+ (i-ı)nan	Çıralı	+ (i)nan
Sütlüce	+ (i-ı)nan + la	Mutlugün	+ (i)nan
Morkaya	+ (i)nan + (i)nen		

Tabloda görüldüğü gibi /+(i)nan/ eki inceleme yapılan köylerin neredeyse tamamında kullanılan bir vasıta hâli ekidir. Bu ek ünlü ile biten kök ve gödelere geldiği zaman /+ynan/, ünsüz ile biten kök ve gövdelere geldiği zaman da /+(i)nan/ şeklindedir. Ekin yapısı /+la+n/'dır. Vasıta hâli eki üst üste gelmiştir.

yolciluĸinan atlarnan Erzürüm'a götürürdüĸ. (1-32), anne babaların **şeyin**an **rizasiynan** oni iştarla (3-15), çocukları **nayinan** egladurduĸ, **hikayeyinan**, **bilmeceyinan** iştâ (4-12), bu dünyaya da mi gelye, **beninan** demiş (4-50), **atınan** gidardi (7-20), **ĸarneynan** etmeg aldılar (8-5), **okúzinan** gâturudila (8-62), **oraĸinan** biçardıĸ (10-53), **atınan** gelin götürürdüĸ (12-27), **tirpannan** biçardılar (13-65), hayvan **sirtiynan** Erzürüm'a dört güne gettuĸ rehmetluĸ **babaminan** (18-16), yazın yaylaya çıkiyruĸ **malinan Ÿavarinan** (24-40), **taksiynan** gâlmıştıla (29-60)

Erzurum sınırında bulunan *Morkaya*, *Dağeteği* ve *Darıca* köylerinde ise ekin ince şekli olan /+(i)nen/'e de rastlanmıştır.

paramızinen ofis alamerduĸ (17-38), **öküzinen döĸerinen** döĸerduĸ (22-63), bir **kaleminen** üç yıl okudum (23-27)

Tekkale, Çevreli, Sütlüce, Dağeteği, Küplüce, Bostancı, Altıparmak köylerinde ise ekin /+(i)la(n)/, /+(i)le(n)/ şekilli örneklerine de rastlanmıştır.

elumuz **ilan** (5-84), hayvan **sirtiyla** odun taşunurdi (6-33), Hağkun **emriyla** dirilur bir gün (7-14), tarlalar bi herg edilurdi ókúz **ila** (25-51), Allah'un **emrila** peygamberun **ķevlila** senun ķizuvi benum oğluma iştamaya gâlduğ (27-29), okúz **ila** dógarduğ, dirgán **ila** savururduğ (27-55), Peyğamberin sünneti **saniyesiyle**, İmamı Azam'ın **irşadiyle** biz sizá elçi gâlduğ (21-33), ekmeği **áleg ile** yapiruk (21-45)

2.1.2.8. Eşitlik Hâli

Eşitlik durumu, eklendiği adla fiil veya cümlenin başka bir ögesi arasında karşılaştırmaya dayanan birbirinden farklı niteliklerde eşitlik ilişkisi kurma durumudur.¹⁷⁰ Yapılan çalışmada on sekiz köy ve ilçe merkezi olmak üzere toplam on dokuz farklı yerden toplam otuz metin derlenmiştir; fakat bu metinlerin hiçbirinde eşitlik hâli eki /+ca/, /+ce/, /+ça/, /+çe/'ye rastlanmamıştır. Yusufeli ağzında bu ek çok nadir kullanılan bir ektir. Çalışmanın bu başlığında verilen örnekler metinlerde bulanamadığı için soruşturma yöntemiyle elde edilmiştir.

Yusufeli'nin çok büyük bir bölümünde bu ekin sadece kalın şekli olan /+ca/, /+ça/ kullanılmaktadır.

günlar**ca**, duşman**ca** (duşmanca), gönlum**ca**, evvel**ca**, dost**ça**, hızli**ca** (hızlıca), açuk**ça** (açıkça), güzel**ca**, alça**ğça**, vb.

Sadece kalın şekilleri kullanılan diğer eklerde olduğu gibi, Erzurum sınırında olan "*Morkaya, Dağeteği ve Darıca*" köylerinde bu ekin kalın şeklinin yanı sıra ince şekilleri olan /+ce/, /+çe/ de kullanılmaktadır.

evvel**ce**, gönlüm**ce**, güzel**ce**, garip**çe**, gizlice, küçük**çe**, vb.

---

¹⁷⁰ Korkmaz, *Şekil Bilgisi*, 328.

2.1.3. İyelik Ekleri

İyelik ekleri ismin karşıladığı nesnenin bir şahsa veya bir nesneye ait olduğunu ifade eden eklerdir.¹⁷¹ İyelik ekleri; "konuşan, dinleyen, hakkında konuşulan" olmak üzere üç tekil, üç de çoğul toplam altı ek olarak karşımıza çıkar.¹⁷² Yusufeli ağzında inceleme yapılan köylerde kullanılan iyelik ekleri tablo halinde şöyle gösterilebilir:

---

¹⁷¹ Vural ve Böler, *Ses ve Şekil Bilgisi*, 147.

¹⁷² Daşdemir, *Türkçenin Yapısal İşlevsel Söz Dizimi*, 69.

Tablo 9 Yusufeli Ağzında Kullanılan İyelik Ekleri

	1. Tekil Şahıs	2. Tekil Şahıs ¹⁷³	3. Tekil Şahıs	1. Çoğul Şahıs	2. Çoğul Şahıs	3. Çoğul Şahıs
Merkez	+ (u)m	+ (u)n	+ (s)i	+ (u)muz	+ (u)z	+lari
Tekkale	+ (u)m	+ (u)n	+ (s)i	+ (u)muz	+ (u)z	+lari
Çevreli	+ (u)m	+ (u)n	+ (s)i	+ (u)muz	+ (u)z	+lari
Kılıçkaya	+ (u)m + (i)m + (ı)m	+ (u)n	+ (s)i	+ (u)muz	+ (u)z	+lari
Ormandibi	+ (u)m	+ (u)n	+ (s)i	+ (u)muz	+ (u)z	+lari
Köprügören	+ (u)m + (i)m + (ı)m	+ (u)n + (ı)n	+ (s)i	+ (u)muz + (ı)mız + (i)miz	+ (u)z + (ı)z + (i)z	+lari
Dokumacılar	+ (u)m	+ (u)n	+ (s)i	+ (u)muz	+ (u)z	+lari
Yamaçüstü	+ (u)m + (i)m + (ı)m	+ (u)n	+ (s)i	+ (u)muz		+lari
Sütlüce	+ (u)m + (i)m + (ı)m	+ (u)n + (i)n + (ı)n	+ (s)i	+ (u)muz + (ü)müz + (ı)mız + (i)miz	+ (u)z + (ü)z + (ı)z + (i)z	+lari
Morkaya	+ (u)m + (i)m + (ı)m	+ (u)n + (i)n + (ı)n	+ (s)i	+ (u)muz + (ü)müz + (ı)mız + (i)miz	+ (u)z + (ü)z + (ı)z + (i)z	+lari +leri
Pamukçular	+ (u)m + (i)m + (ı)m	+ (u)n	+ (s)i	+ (u)muz + (ı)mız + (i)miz	+ (u)z + (ı)z + (i)z	+lari
Dağeteği	+ (u)m + (i)m + (ı)m	+ (u)n + (i)n + (ı)n	+ (s)i	+ (u)muz + (ı)mız + (i)miz	+ (u)z + (ı)z + (i)z	+lari +leri
Darıca	+ (u)m + (ü)m + (i)m + (ı)m	+ (u)n + (i)n + (ı)n	+ (s)i + (s)ü	+ (u)muz + (ı)mız + (i)miz	+ (u)z + (ı)z + (i)z	+lari +leri
Erenköy	+ (u)m	+ (u)n	+ (s)i	+ (u)muz	+ (u)z	+lari
Küplüce	+ (u)m	+ (u)n	+ (s)i	+ (u)muz	+ (u)z	+lari
Bostancı	+ (u)m	+ (u)n	+ (s)i	+ (u)muz	+ (u)z	+lari
Altıparmak	+ (u)m	+ (u)n	+ (s)i	+ (u)muz	+ (u)z	+lari
Çıralı	+ (u)m	+ (u)n	+ (s)i	+ (u)muz	+ (u)z	+lari
Mutlugün	+ (u)m	+ (u)n	+ (s)i	+ (u)muz	+ (u)z	+lari

¹⁷³ İkinci tekil şahıs iyelik ekinin, yönelme ve yükle hâli ekleri ile kullanımındaki değişimi "İsmin Hâlleri ve Hâl Ekleri" başlığında ayrıntılı şekilde ele alınmıştır.

2.1.3.1. Birinci Tekil Şahıs İyelik Ekleri

İlçenin büyük bölümünde birinci tekil şahıs iyelik eki olarak ekin sadece yuvarlak, dar ve kalın ünlülü şekli olan $/(u)m/$ kullanılır. Bu yuvarlaklaşma hadisesine Erzurum'un Çoruhboyu ağızlarında¹⁷⁴ ve Rize ağızlarında da¹⁷⁵ rastlanmaktadır.

yaş**um** (2-4), k**aderum** (4-18), ev**umi** (4-26), iş**um** (10-20), an**am** (10-27), ded**em** (13-30), siğ**irum** (24-37), g**ó**zlar**um** (28-6), eş**umla** (30-43)

Erzurum'a bağlantı yolları üzerinde bulunan *Kılıçkaya, Köprügören, Yamaçüstü, Sütlüce, Morkaya, Pamukçular, Dağeteği, Darıca* köylerinde ise yardımcı ünlü kullanımında herhangi bir kural yoktur. Standart Türkiye Türkçesinde olduğu gibi tüm ünlüler kullanılır.

eş**im** (8-2), ç**u**cuklar**ım** (8-3) (çocuklarım), ev**imi** (8-10), cey**ezim** (8-54) (çehizim), padiş**ahım** (12-15), niyet**im** (14-45), k**u**lağlar**ım** (15-16), ö**k**üzlar**ım** (17-25), göz**ümün** (23-37)

Kılıçkaya ve Ormandibi köylerinde birinci tekil şahıs iyelik ekinden önceki ünsüz $/g/$ ise, iyelik ekinin yardımcı ünlüsü $/i/$ olmaktadır.

küç**ügüm** (8-24), bileg**ümdan** (11-32)

2.1.3.2. İkinci Tekil Şahıs İyelik Ekleri

Birinci tekil şahıs iyelik ekinde olduğu gibi bu ekte de ilçenin büyük bölümünde, ekin sadece yuvarlak, dar ve kalın ünlülü şekli olan $/(u)n/$ kullanılır.

kardeşlar**un** (4-32), sepet**un** (6-14), silah**un** (9-117), baban (11-64), paran (17-41), ev**un** (25-70), r**á**bb**un** (23-56)

Birinci tekil şahıs iyelik ekinde olduğu gibi bu şahısta da Erzurum'a bağlantı yolları üzerinde bulunan *Köprügören, Sütlüce, Morkaya, Dağeteği, Darıca* köylerinde ise yardımcı ünlü kullanımında herhangi bir kural yoktur. Standart Türkiye Türkçesinde olduğu gibi tüm ünlüler kullanılır.

¹⁷⁴ Gemalmaz, *Erzurum İli Ağızları*, 268.

¹⁷⁵ Günay, *Rize İli Ağızları*, 112.

ğoyunların (12-16) (koyunların), toprağın (16-70), çiftin (16-70), adamın (23-66), çepüğün (6-13)

İkinci tekil şahıs iyelik eki alan kelimelere "yükleme hâli eki" ve "yönelme hâli eki" geldiğinde ekin /+y/ + /An/ şeklini aldığından "Hâl Ekleri" başlığı altında bahsetmiştik. Bu hususa bu başlık altında tekrar girilmeyip sadece örnek vermenin yeterli olacağı düşünülmektedir.

komuriyun alursin (13-56) (kömürünü alırsın), **otuyun** ğoyarsin (13-56) (otunu koyarsın), **sobayın** yağarsin (13-57) (sobanı yakarsın), senun **ğizuvı** benum oğluma istamaya gâlduğ (27-29) (senin kızını benim oğluma istemeye geldik), sen hamilesin şimdi **ağluyan** bişe gelyer olur (13-13) (sen hamilesin şimdi aklına bişey geliyor olur), **sulariyan** dikkat edarsin (13-58) (sularına dikkat edersin), hikayeler **ağluva** gelsun (5-42) (hikayeler aklına gelsin), **yüzüva** kaç bulamadum (5-49) (yüzüne kaç bulamadım)

2.1.3.3. Üçüncü Tekil Şahıs İyelik Ekleri

Tablo 9'da görüldüğü gibi derleme yapılan köylerin tümünde üçüncü tekil şahıs iyelik eki olarak, ekin düz, dar ve ince vokalli şekli olan /+(s)i/ kullanılmaktadır. Ekin sadece ince vokalli şeklinin kullanımına Özbek ve Yeni Uygur Türkçesinde de rastlanmaktadır.¹⁷⁶

keçisi (1-38), ğanumi (4-26), ortasi (4-57), oğli (5-38), ucini (9-88), zahrası (10-41), toğumi (13-34), ğocasına (13-43), ğulağlarında (15-16), ğarçluğı (22-80), etrafına (27-24)

Darıca köyünde sadece iki örnekte bu ekin yuvarlak, dar, ince vokalli şekli olan /+(s)ü/’ye rastlanmıştır.

yetimin **yüzü** (23-40), yetimin davul zurnası olur mi **düğünü** olur mu? (23-41)

¹⁷⁶ Mesut Kürüm, "Türkçede İyelik Eklerinin Ele Alınışı ve Çağdaş Lehçelerde Kullanılışı", *Mavi Atlas Dergisi*, (4/2015): 90.

2.1.3.4. Birinci Çoğul Şahıs İyelik Ekleri

Tabloda görüldüğü gibi ilçenin büyük bir bölümünde ekin yuvarlak, dar, kalın vokalli hali olan /+(u)muz/ kullanılmaktadır.

mahalle**muz** (1-7), nikah**umuzi** (2-18), ellar**umuzi** (9-54), yer**umuz** (11-116), bahç**amuz** (17-7), değirman**umuz** (21-50), dışlar**umuz** (25-15), ħarn**umuz** (28-19), siğirlar**umuz** (28-45)

Diğer iyelik eklerinde olduğu gibi bu şahısta da Erzurum'a bağlantı yolları üzerinde bulunan *Köprügören, Sütlüce, Morkaya, Pamukçular, Dağeteği, Darıca* köylerinde yardımcı ünlü kullanımında herhangi bir kural yoktur. Standart Türkiye Türkçesinde olduğu gibi tüm ünlüler kullanılır.

çocuklar**ımıza** (12-41), ev**imize** (12-48), makin**imiz** (12-52), köy**ümüzün** (15-24), elim**izdan** (16-19), günlár**ımız** (17-23), param**ızinen** (17-38), mahalle**miz** (18-30), mal**ımız** (19-10), tavar**ımız** (19-10), ann**emiz** (22-50), dedeler**imiz** (22-49), devr**imizde** (23-14)

2.1.3.5. İkinci Çoğul Şahıs İyelik Ekleri

Elde edilen metinlerde ikinci çoğul şahıs iyelik ekinin kullanımına çok rastlanmamıştır. Burada verilen örneklerin büyük çoğunluğu soruşturma yöntemi ile elde edilmiştir. Tabloda da görüldüğü gibi ikinci çoğul şahıs iyelik eki ilçenin büyük bölümünde /+(u)z/ şeklinde kullanılmaktadır. Ekin bu kullanımı Yusufeli'nin de içinde bulunduğu Doğu Grubu ağızlarının bir özelliğidir.¹⁷⁷

hep**uz** (8-117) (hepiniz), sizun yeduğ**uzun** (9-129) (sizin yediğinizin), ev**uzda** (25-48) (evinizde), büyük**laruz** (25-59) (büyükleriniz), perdeler**uz** (perdeleriniz), tarlalar**uz** (tarlalarınız), kitab**uz** (kitabınız), orağ**uz** (orağımız), tirpan**uz** (tirpanınız), vb.

Soruşturma yöntemiyle elde edilen bilgiler gösterdi ki diğer şahıslarda olduğu gibi, ikinci çoğul şahıs iyelik ekinde de Erzurum'a bağlantı yolları üzerinde bulunan *Köprügören, Sütlüce, Morkaya, Pamukçular, Dağeteği, Darıca*

¹⁷⁷ Karahan, *Anadolu Ağızlarının Sınıflandırılması*, 57.

köylerinde yardımcı ünlü kullanımında herhangi bir kural yoktur. Standart Türkiye Türkçesinde olduğu gibi tüm ünlüler kullanılır.

eviz (eviniz), **gözüz** (gözünüz), **çocuklarız** (çocuklarınız), **dişleriz** (dişleriniz), **zamanız** (zamanınız), **sebzeleriz** (sebzeleriniz) vb.

2.1.3.6. Üçüncü Çoğul Şahıs İyelik Ekleri

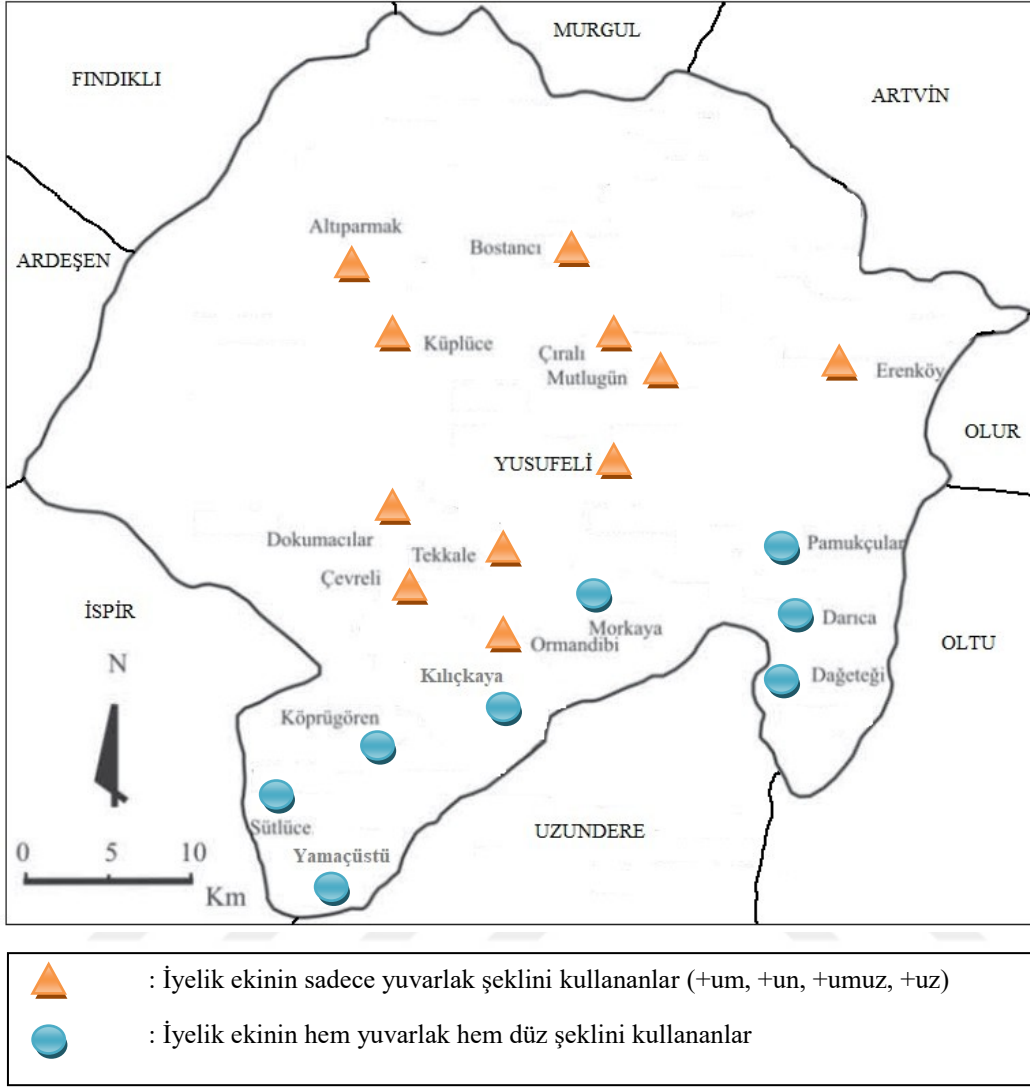
Bu ek; çokluk eki /+lar/, /+ler/ ile üçüncü tekil şahıs iyelik eki /+i/'nin birleşmesinden oluşur. Yusufeli ilçesinin tamamında, çoğul eki /+lar/ da olsa /+ler/ de olsa devamındaki iyelik ekinin her zaman ince ünlülü şekli olan /+i/ kullanılır. İlçenin büyük bir bölümünde üçüncü çoğul şahıs iyelik eki olarak /+lari/ tercih edilmektedir.

kendilari (3-55), **etlari** (5-44), **harolari** (8-107), onların **şeylerini** **kilometrelerini** (9-107), inekların **tanalari** (10-67), onların **lokuslarını** (11-12), onların **babalari** (11-122), **gözlari** (13-49), **annelarina** (13-49)

Erzurum sınırında bulunan *Morkaya, Dağeteği ve Darıca* köylerinde ekin ince olan /+leri/ şekline de rastlanmaktadır.

evleri, **ineklerini**, **gözlerine**, **üzümleri**, **çiçehleri**, **resimlerini**, vb.

Şimdiye kadar anlatılan iyelik eklerinin ilçe genelinde kullanımıyla ilgili (düzlük-yuvarlaklık bakımından) ortaya çıkan harita şu şekildedir:

Harita 3. İyelik eklerinin kullanımı (düzlük-yuvarlaklık bakımından)

Haritaya bakıldığında zaman; iyelik ekinin düzlük-yuvarlaklık bakımından kullanımının ilgi hâli ekinin kullanımına yakın olduğu görülmektedir. İlgi hâli ekinin yuvarlak şeklini kullanan köyler, iyelik eklerinin de yuvarlak şeklini kullanmaktadır. Bununla birlikte iyelik ekinin hem düz hem de yuvarlak şeklini kullanan köylerin sayısının, ilgi hâlinin yuvarlak şeklini kullananlardan fazla olduğu görülmektedir. Güneyde Erzurum sınırındaki köylerin tamamının ekini hem düz hem de yuvarlak şeklini kullandığı tespit edilmiştir.

2.1.4. Çokluk Ekleri

Çokluk eki isimlerin çokluk şekillerini yapan bir işletme ekidir. İsmi karşıladığı nesnenin sayısının birden fazla olduğunu ifade etmek için teklik şekline çokluk eki getirilerek ismin çokluk şekli yapılır. Demek ki çokluk eki ismin karşıladığı nesnenin sayısının birden çok olduğunu ifade eden ektir.¹⁷⁸ Standart Türkiye Türkçesinde bu ek /+lar/, /+ler/'dir. Yusufeli ağzında ise bu ekte çeşitli ses değişimleri meydana gelmektedir. Yusufeli ağzında inceleme yapılan köylerde kullanılan çokluk ekleri tablo halinde şöyle gösterilebilir:

Tablo 10 Yusufeli Ağzında Kullanılan Çokluk Ekleri

Merkez	+la(r)	Pamukçular	+lar
Tekkale	+la(r)	Dağeteği	+lar +ler
Çevreli	+la(r)	Darıca	+lar +ler
Kılıçkaya	+la(r)	Erenköy	+lar +ler
Ormandibi	+lar	Küplüce	+la(r)
Köprügören	+lar	Bostancı	+lar
Dokumacılar	+lar	Altıparmak	+la(r)
Yamaçüstü	+lar	Çıralı	+lar
Sütlüce	+lar	Mutlugün	+la(r)
Morkaya	+lar +ler		

Yusufeli ağzının büyük bölümünde çokluk ekinin sadece kalın vokalli şekli olan /+lar/ kullanılmaktadır. Bu kullanıma Erzurum'un İspir ağzlarında da rastlanmaktadır.¹⁷⁹

düğün**lar**da (1-16), ev**lar** (2-19), öğretmen**lar** (5-22), ekin**lar** (6-41), tarih**lar**da (7-20), gelin**lar** (7-20), hükümet**lar** (8-4), peynir**lar**ı (10-16), elbisel**ar**ı (10-47), annel**ar**ına (13-49), yetkilil**ar**a (16-19), aril**ar**umuz (20-36), şeker**lar** (25-20), dirgen**lar**ı (27-40), devir**lar**ını (28-25), camil**ar**a (30-50)

Çokluk ekinin sadece kalın vokalli şeklini kullanan köylerin büyük bölümünde eğer çokluk ekinden sonra başka ek gelmemişse çokluk ekinin

¹⁷⁸ Ergin, *Türk Dil Bilgisi*, 220.

¹⁷⁹ Gemalmaz, *Erzurum İli Ağzları*, 265.

sonundaki /r/ sesinin düştüğü görülmüştür. Ancak ekin ince vokalli şekli olan /+ler/'de /r/ sesi korunmaktadır. Ekin sonundaki /r/ sesinin düşmesine Erzurum'un Barhal ağızlarında¹⁸⁰ ve Karaçay-Malkar Türkçesinde de¹⁸¹ rastlanmaktadır.

çocu**ğ**la (2-64), yemek**la** (4-22), dü**ğ**ünla (4-60) (dü**ğ**ünler), adam**la** (8-55), k**ı**z**la** (30-30) (kızlar), Tirabizon**la** (29-52), yaş**lı**la (29-54), ok**ü**z**la** (28-29) (öküzler)

Sadece kalın şekli kullanılan diğer eklerde olduğu gibi bu ekte de; Erzurum sınırında olan *Morkaya*, *Dağeteği*, *Darıca*, *Erenköy* köylerinde ekin kalın şeklinin yanında ince vokalli şekli olan /+ler/ de kullanılmaktadır.

dü**ğ**ünler (21-30), yime**h**ler (21-31) (yemekler), tehnelere (21-48) (tekneler), dü**ğ**ünleri (24-16), yenge**l**er (17-22), ba**k**ımciler (17-44), değirmenlerinde (18-48), senel**er**de (23-63)

Bunun yanında bazı köylerde; çokluk ekinden sonra ünlü ile başlayan bir ek gelirse çokluk ekinin sonundaki /r/ sesi /y/ ya da /ğ/ ünsüzüne dönüşmektedir. /y/ sesine dönüşme hadisesine Erzurum'un Barhal ağızlarında da rastlanmaktadır.¹⁸²

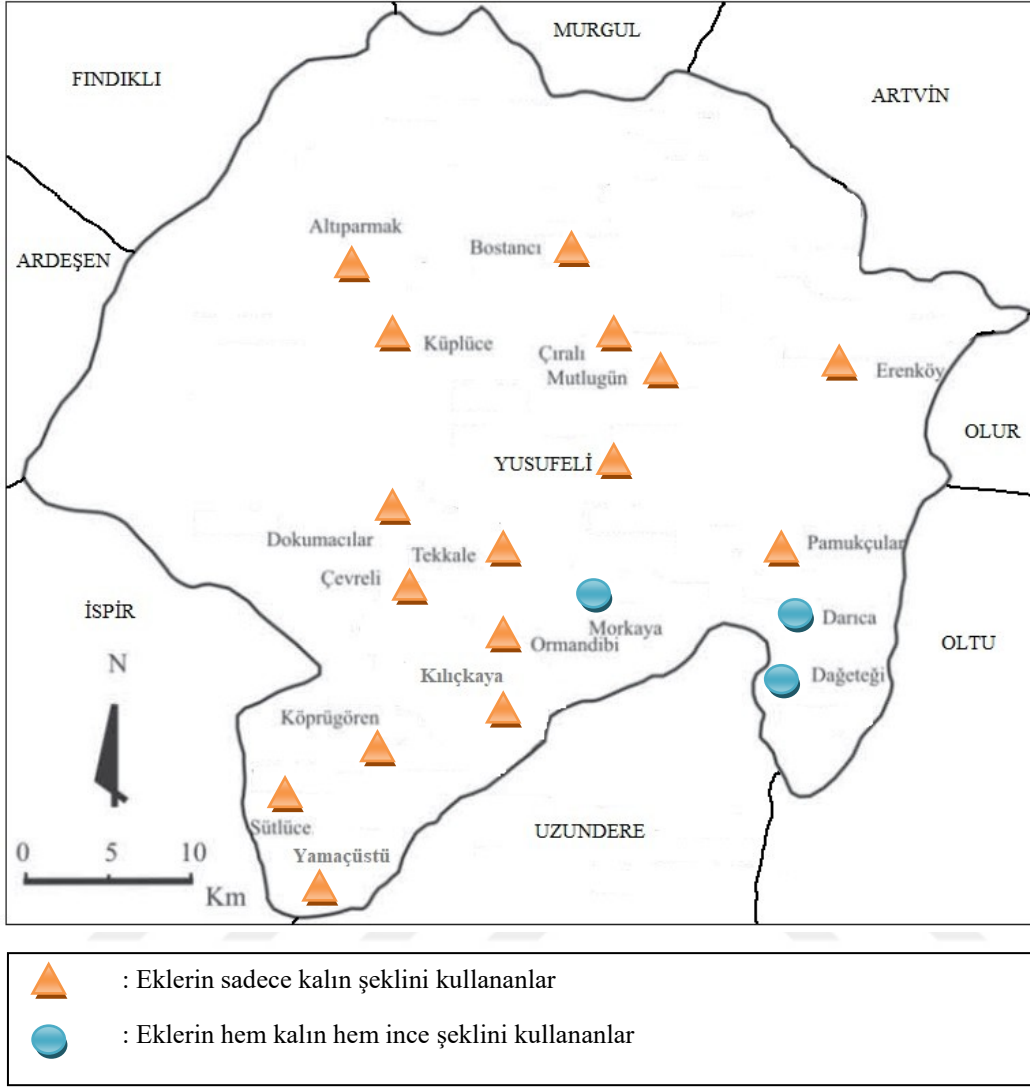
diş**la**ğumi (20-32) (dişlerimi), hayvan**la**ğumuz (30-23) (hayvanlarımız), oğ**u**llağum (29-59) (oğullarım), ev**la**ğun (30-40) (evlerin), pilek**la**yıla (27-57) (pileklerle), pilek**la**yumuz (27-58) (pileklerimiz), kenar**la**yı (29-25) (kenarları), yan**la**yı (29-25) (yanları), iş**la**yınan (30-62) (işlerle)

İlçede çokluk eki, yönelme, bulunma ve ayrılma hâli eklerinin kalınlık-incecik bakımından kullanımı ile ilgili harita oluşturulmuştur.

¹⁸⁰ Gemalmaz, *Erzurum İli Ağızları*, 264.

¹⁸¹ Ayşe Günay, "Karaçay-Malkar Türkçesinin Kendine Has Özellikleri ve Kıpçak Lehçeleri Arasındaki Yeri", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, (Cilt: 10 Sayı: 53): 111.

¹⁸² Gemalmaz, *Erzurum İli Ağızları*, 264.

Harita 4. Yönelme, bulunma, ayrılma hâli ekleri ve çokluk ekinin kullanımı (kalınlık-incelik bakımından)

Görüldüğü gibi ilçenin çok büyük bir bölümü bahsedilen eklerin sadece kalın şekillerini kullanmaktadır. Buna karşılık, Erzurum sınırında bulunan köylerden *Morkaya*, *Dağeteği* ve *Darıca*'da adı geçen eklerin kalın şekillerinin yanı sıra ince şekillerini de kullanmaktadır. Bu hususta Erzurum ili ağzlarının etkisi olduğundan eklerin anlatıldığı başlıklar altında bahsedilmiştir. Burada dikkat çeken husus, Erzurum sınırındaki tüm köylerde ince kullanımın olmaması, sadece üç köyde incelenin görülmesidir.

2.2. ZAMİRLER

Zamirler adların yerlerini tutan, kişileri ve nesnelere temsil veya işaret ederek karşılayan bir gramer kategorisidir.¹⁸³ Zeynep Korkmaz, işlevleri bakımından zamirleri; *şahıs zamirleri*, *dönüşlülük zamirleri*, *işaret zamirleri*, *aitlik zamirleri*, *belirsizlik zamirleri*, *soru zamirleri* ve *bağlama zamirleri* olmak üzere yedi başlık altında toplamıştır.¹⁸⁴ Zamirler başlığı altında, bağlama zamirleri dışında kalan diğer altı tür zamirden bahsedilmiştir.

2.2.1. Şahıs Zamirleri

Varlıkları kişi olarak temsil eden ve kişi isimlerinin yerine kullanılan zamirlerdir.¹⁸⁵ Türk dilinde; konuşan, dinleyen, adı geçen ve bunların çoğulları olmak üzere toplam altı şahıs zamiri vardır. Yusufeli ağzında bu zamirlerin dışında herhangi bir şahıs zamirine rastlanmamıştır. Ancak şahıs zamirlerinin yalın ve hâl ekleriyle çekimlenmiş şekillerinde bazı ses değişimleri olduğu görülmüştür. Yusufeli ağzında kullanılan zamirlerin hâl ekleriyle çekimlenmiş biçimleri tablo halinde şöyle gösterilebilir:

---

¹⁸³ Korkmaz, *Şekil Bilgisi*, 387.

¹⁸⁴ Korkmaz, *Şekil Bilgisi*, 391.

¹⁸⁵ Vural ve Böler, *Ses ve Şekil Bilgisi*, 196.

Tablo 11 Yusufeli Ağzında Kullanılan Şahıs Zamirlerinin Hâl Ekli Biçimleri

yalın	ben ban	sen san	o	biz	siz	onla(r) onna(r) olla(r)
ilgi	benüm benüm benim banım	senün senün senin sanun	onun	bizüm bizim	sizün sizin	onlarun ollarun onnarun onların onnarın
belirtme	beni bani	seni sani	oni onu	bizi	sizi	onlari onnari onları ollayı onnayı
yönelme	bena bana bene beyen	sena sana sene seyen	ona	biza bize	siza size	onlara onnara ollara ollaya onnaya
bulunma	benda bende	senda sende	onda	bizda bizde	sizda sizde	onlarda onnarda ollayda
ayrılma	bendan benden	sendan senden	ondan	bizdan bizden	sizdan sizden	onlardan onnardan ollaydan
vasıta	ben(i)nan ben(i)la(n) ben(i)nen benle	sen(i)nan sen(i)la(n) sen(i)nen senle	on(i)nan on(i)la(n) on(i)nen	biz(i)nan biz(i)la(n) biz (i)nen bizle	siz(i)nan siz(i)la(n) siz(i)nen sizle	onlar(i)nan onnar(i)nan ollar(i)nan ollay(i)nan onlarla onnarla ollarla

Tabloda görüldüğü gibi şahıs zamirleri, gerek yalın olarak gerekse hâl ekli olarak standart Türkiye Türkçesinden ses bakımından farklılıklar göstermektedir. Bu farklılıklar, özellikle "*ben, sen, onlar*" zamirlerinde oldukça fazla şekilde kendini göstermektedir.

sora da oldi **onnar** gedamaduğ (2-51) (sonra da öldü onlar gidemedik), **Onna** da bi yera gâlela çağa bi yera (9-16) (Onlar da bir yere geliyorlar dağa bir yere), Ya diyeram ki **san** buni aç (17-17) (Ya diyorum ki sen bunu aç), yani subaylarım **bani** sevardi (19-54) (yani subaylarım beni severdi), o **bene** yetiyor (23-52) (o bana yetiyor), Ne senün aqlun **bene** uydi ne benüm aqlım **sene** uydi (23-68) (Ne senin aklın bana uydu ne benim aklım sana uydu), **Ollaynan**, her yera

ollayan baraber gettuḡ, gâlduḡ (29-53) (Onlarla, her yere onlarla beraber gittik geldik)

Morkaya köyünde "ben" ve "sen" zamirlerinin yönelme hâli eki almış biçimleri standart Türkiye Türkçesinden oldukça farklıdır. Örneklerde verilen bu farklı kullanıma Erzurum ili ağızlarında da rastlanmaktadır.¹⁸⁶

O **beyen** işaret edir artuḡ (17-18) (O bana işaret ediyor artık), Bi tene dehen **seyen** anladem (17-24) (Bir tane daha sana anlatayım)

2.2.2. İşaret Zamirleri

İşaret zamirleri, varlıkları işaret ederek, göstererek karşılayan zamirlerdir: *bu, şu, o, bunlar, şunlar, onlar* gibi.¹⁸⁷ İşaret zamirlerinin hâl ekleriyle çekimlenmiş şekilleri tablo halinde gösterilmemiştir; çünkü çalışmanın içinde Yusufeli ağızında hâl eklerinin kullanılan tüm şekilleri zaten verilmiştir. Ayrıca şahıs zamirlerinin hâl ekleriyle çekimlenmiş şekilleri de tablo halinde verildiği için bu başlık altında ayrı bir tablo koymaya gerek görülmemiştir. Yusufeli ağızında kullanılan işaret zamirleri, standart Türkiye Türkçesindekilerle aynıdır, fakat ses bakımından farklılıklar mevcuttur.

Burda Yüsufeli'nda şeylari yaptırdum, harḡlari yaptırdum (1-12) (Burada Yusufeli'nde şeyleri yaptırdım, arkları yaptırdım), düḡünlari **orda** öyla yapardılar yani (1-16) (düḡünleri orada öyle yapardılar yani), ordan binduḡ ata **buraya** (2-18) (oradan bindik ata buraya), **Onnari** getirurduḡ misir edarduḡ (4-86) (onları getirirdik mısır edkerdik), On sekiz tane şube var idi **onlaron** lokuslarini yaḡiyēdum (11-12) (on sekiz tane şube vardı onların löküslerini yakıyordum), başḡa bişedurlar **bullar** ip ḡoymuştuḡ **ollari** saricaḡidum (13-14) (başḡa bişeydirler bunlar ip koymuştum onları saracaktım), Şindi kimsa yoḡ yeḡanum daha **burda** bitti **buralar** (28-47) (şimdi kimse yok yeḡenim daha burada, bitti buralar), iki tane inek var idi, **ollayi** da dün ḡasaba bindúrdum (28-47) (iki tane inek vardı, onları da dün kasaba bindirdim), **burya** gâldüm (28-66) (buraya geldim)

¹⁸⁶ Gemalmaz, *Erzurum İli Ağızları*, 310-311.

¹⁸⁷ Korkmaz, *Şekil Bilgisi*, 402.

Standart Türkiye Türkçesinde çok fazla karşımıza çıkmayan işaret zamiri örneklerine de rastlanmaktadır. Bu örneklerde "aha" edatıyla, işaret zamirleri birleşmiş ve bazı ses düşmeleri meydana gelerek kelimeler kalıplaşmıştır. Karşılaşılan örnekler: "**abuni** < **aha** + **buni**", "**aburdan** < **aha** + **buradan**", "**ahorda** < **aha** + **orada**" şeklindedir.

yıkıyaymısuz da **abuni** nera götürersiz (8-49) (yıkıyaymışsınız da aha bunu nereye götürüyorsunuz), Getma dedi seni **aburdan** asgera yolliyem (11-50) (gitme dedi seni aha buradan askere yollayayım), ögân **ahorda** iki tane eğişiya çıksa (9-118) (önüne aha orada iki tane eşkıya çıksa)

2.2.3. Dönüştülük Zamiri

Yapılan işin yapana döndüğünü gösteren veya söz içinde öncülü kişiyi daha ziyade belirtmeye yarayan zamirlere dönüştülük zamir denir.¹⁸⁸ Standart Türkiye Türkçesinde olduğu gibi Yusufeli ağzında da dönüştülük zamiri "kendi" kelimesidir. Fakat bu zamirin Yusufeli ağzındaki kullanımında çeşitli ses değişimleri meydana gelmektedir. Yörenin büyük bölümünde zamirin ilk sesi tonlulaşıp /g/ olarak kullanılmaktadır. Ayrıca bu zamirin iyelik ekli almış şekillerinde de son sesteki /i/ ünlüsü kalın, dar, yuvarlak /u/ ünlüsüne dönüşmektedir. İkinci ünlüdeki yuvarlaklaşma hadisesi Eski Türkçe ve Eski Anadolu Türkçesinin bir özelliğidir ve bu durum Doğu Karadeniz'de, Erzurum ve Sivas'ın Karadeniz'e yakın yerlerinde karakteristik bir özelliktir.¹⁸⁹

gendi (1-45) (kendi), kendumuz (3-36) (kendimiz), kendilari (3-54) (kendileri), gendi (8-70), gendumi (10-6) (kendimi), gendi gendime (23-29) (kendi kendime)

2.2.4. Belirsizlik Zamirleri

Belirsizlik zamirleri, kişileri ve nesnelere belirsiz olarak temsil eden zamirlerdir.¹⁹⁰ Diğer zamir türlerinde olduğu gibi bu zamir türünde de; standart

¹⁸⁸ Banguoğlu, *Türkçenin Grameri*, 364.

¹⁸⁹ Özgür Ay, "Türkiye Türkçesi Ağzlarında Kullanılan Dönüştülük Zamir (ler)i Üzerine", *Diyalektolog Dergisi*, Sayı:7 (2013): 18.

¹⁹⁰ Korkmaz, *Şekil Bilgisi*, 412.

Türkiye Türkçesinde kullanılan örneklere ses değişimlerine uğramış şekilde rastlıyoruz.

Kimisi kaçarek evlanurdila (4-68) (kimisi kaçarak evlenirdiler), **herkesun** var idi (7-27) (herkesin vardı), bi da gâldim çıġattım ki **hepsi** bi reng olmuş (8-51) (bir de geldim çıkarttım ki hepsi bir renk olmuş), **obiri** tiii havaya kaçır bela dolanurdi (8-99) (öbürü taa havaya kalkar böyle dolanırdı), **Hepuz** cemi ümmeti Muhammed olan (8-117), **birinin** oġlı adı Ahmet (12-32), **kimsanun** bir işi oldi mi gedicağ (1-47), **oburlarina** vereram yavri vermerlar (20-37) (öbürlerine veriyorum yavru vermiyorlar), **herkeş** bir vida tağer (19-72) (herkes bir vida takıyor), **Biri** derdi ki içına **bişe** düşmiş (2-68), **şeylari** yapturdum, ġarğlari yapturdum (1-12), İki tane oġul evardım, **birisi** Tünges'tan **birisi** da tağ **şeydan** (14-22)

Yapılan çalışmada, standart Türkiye Türkçesinde örneğine pek rastlanmayan bir belirsizlik zamiri tespit edilmiştir. Bu örnekte “filan” zamirine “+kes” eki eklenerek başka bir belirsizlik zamiri oluşturulmuştur.

falankesun kızıni (30-46), **falankesi** alıyorum (30-47)

2.2.5. Soru Zamirleri

Bunlar nesnelere soru şeklinde temsil eden, onların soru şeklindeki karşılıkları olan, onları soru halinde ifade eden, onları sormak için kullanılan zamirlerdir.¹⁹¹ Yusufeli ağzında kullanılan soru zamirleri standart Türkiye Türkçesinde kullanılanlarla aynıdır. Farklılık sadece ses bakımındandır.

na oldi (2-36), bu **kimdu** (4-27), **neradandur** ġapısı (7-16), bunun anağtari **nerda** (9-55), **nerdan** geliyērdi (10-39), **kim** şikyat etmiş (11-120), sen **na** diyersin (12-35), Eksidan **nalar** oynarduğ (27-49), baba tarla **neradāydi** (28-30)

---

¹⁹¹ Ergin, *Türk Dil Bilgisi*, 276.

2.2.6. Aitlik Zamirleri

Şahıs ve işaret zamirleriyle kurulan ad tamlamalarında tamlanan ögesinin kaldırılarak yerine /+ki/ aitlik ekinin getirilmesiyle oluşturulan zamirler aitlik zamirleridir.¹⁹² Yusufeli ağzında kullanılan aitlik zamiri, hem ses hem de işlev bakımından standart Türkiye Türkçesindekilerle aynıdır.

Ogaki, hoca şeyiydi. (2-52) (önceki, hoca şeyiydi), Getmiş **boyuginunki** ağanın kızına getmiş, **ortancanunki** da getmiş padişahun kızına düşmüş, **kuçuginunki** da getmiş (4-15), **benimki** değil (16-56), **benumki** (30-49)

---

¹⁹² Korkmaz, *Şekil Bilgisi*, 409.

2.3. SIFATLAR

Sıfatlar, isimlerden önce gelerek onları niteler, nasıl olduklarını gösterir veya çeşitli yönlerden belirtirler.¹⁹³ Yusufeli ağzında kullanılan sıfatlar sadece ses bakımından standart Türkiye Türkçesindekinden farklılık gösterir. Bunun dışında herhangi bir farklılık yoktur.

2.3.1. Niteleme Sıfatları

Kendinden sonra gelen ismin niteliğini gösteren sıfatlardır. Bu nitelik renk, şekil, biçim, tat, koku, mesafe, alışkanlık, yetenek, beceri vb. her türlü iç ve dış özellikleri kapsayabilir.¹⁹⁴ Elde edilen metinlerde karşılaşılan bazı niteleme sıfatı örnekleri şöyle sıralanabilir:

önemsúz bişelar (1-12) (önemsiz bi'şeyler), **eski** yazı (2-6) (eski yazı), **heyirli** gün omur (3-68) (hayırlı gün ömür), **çurukli** kutuk (4-17) (çürük kütük), **cins cins** yemekla (4-22) (cins cins / çeşit çeşit yemekler), **boyuk** kardeşi (4-33) (büyük kardeşi), **beyaz** un (4-106), **küçüh** çekmecem (8-53) (küçük çekmecem), **rahmetli** bobam (9-17) (rahmetli babam), **guzel lezzetli** yayuk peynirlari (10-15) (güzel lezzetli yayık peynirleri), **taze** un (10-41), **ayni** ağaca (13-20), **uzun** yollardan (15-20), **yabancı** yer (19-16), **özel** işlerde (22-8), **öz** tayum (24-25) (öz dayım), **cıçıklı yuvarlak renkli renkli** şekerla (25-20) (cıçıklı / süslü yuvarlak renkli renkli şekerler), **ufağ** traktorlar (25-52), **deresuz** yerdan (27-14) (deresiz yerden)

2.3.2. Belirtme Sıfatları

Belirtme sıfatları nesnelere belirten sıfatlardır. Bu sıfatlar nesnenin bünyesinde olan bir vasfı göstermez, nesneyi şu veya bu şekilde belirtirler.¹⁹⁵

¹⁹³ Vural ve Böler, *Ses ve Şekil Bilgisi*, 187.

¹⁹⁴ Vural ve Böler, *Ses ve Şekil Bilgisi*, 188.

¹⁹⁵ Ergin, *Türk Dil Bilgisi*, 247.

Belirtme sıfatları bilindiği üzere, işaret sıfatları, soru sıfatları, belirsizlik sıfatları ve sayı sıfatları olmak üzere dört grupta toplanır.¹⁹⁶

2.3.2.1. İşaret Sıfatları

İşaret sıfatları nesnelere yerlerine işaret etmek suretiyle belirten kelimelerdir.¹⁹⁷ Yusufeli ağzında kullanılan işaret sıfatları standart Türkiye Türkçesinde kullanılanlardan ses bakımından farklılık göstermektedir.

o zamanları (1-13), **habu** Hamzet'ün köprisini (1-13) (aha bu Hamzet'in köprüsünü), **ela** bişe (1-19) (öyle bir şey), **burdaki** meyvaları (1-30), **bu** adam (4-22), **abu** Hemdi (11-53) (aha bu Hemdi), **oyanki** terefta (11-115), **amburdaki** makine (12-52) (aha buradaki makine), **başka** yerdan (19-36), **ambu**¹⁹⁸ cuma günü (23-80) (aha bu Cuma günü), **şu** altıparmak dāği (28-44), **bu** köyda (7-27), **oyanki** taraftan (13-11)

2.3.2.2. Soru Sıfatları

Soru sıfatları, varlık ve nesnelere soru yoluyla belirten sıfatlardır.¹⁹⁹ Yöre ağzında kullanılan soru sıfatları standart Türkiye Türkçesindekilerle ses değişimleri dışında aynıdır.

hangi okula gidem (10-18) (hangi okula gideyim), **na k̄ada** ekmeg (9-111) (ne kadar ekmek), **nasi** masal olsun (1-12) (nasıl masal olsun), **k̄aç** sene (2-77) (kaç sene)

2.3.2.3. Belirsizlik Sıfatları

Belirsizlik sıfatları, varlık ve nesnelere sayı ve miktarını açık ve kesin olarak değil kabataslak, belirsiz olarak bildiren sıfatlardır.²⁰⁰ Yöre ağzında kullanılan belirsiz sıfatlar standart Türkiye Türkçesindekilerle ses özellikleri dışında aynıdır.

¹⁹⁶ Gemalmaz, *Erzurum İli Ağızları*, 292.

¹⁹⁷ Ergin, *Türk Dil Bilgisi*, 247.

¹⁹⁸ Kelimenin: "ahan + bu > aham + bu > aam + bu > am + bu > ambu" şeklinde oluştuğu düşünülmektedir.

¹⁹⁹ Korkmaz, *Şekil Bilgisi*, 381.

²⁰⁰ Korkmaz, *Şekil Bilgisi*, 383.

bi yerda (2-11), **bi kaç** seneydi rahatidi (2-71), **her** zaman (4-26), **bazi** yerda (7-35), **h  bir** hata (10-22), **bi a ** yerdaydi (24-47), **bi** padişah (12-12), **birçok** Artvinliya (26-54)

2.3.2.4. Sayı Sıfatları

Sayı sıfatları nesnelere sayılarını bildirmek suretiyle belirten kelimelerdir.²⁰¹ Sayı sıfatları *asıl sayı sıfatları*, *sıra sayı sıfatları*, * leştirme sayı sıfatları*, *kesir sayı sıfatları*, *topluluk sayı sıfatları* olmak üzere beşe ayrılır.²⁰² Yöre ağzında kullanılan sayı sıfatlarının standart Türkiye Türkçesinde kullanılanlardan farkı olmadığı için alt başlıklarda açıklama yapılmadan sadece örnekler verilmiştir.

a) Asıl Sayı Sıfatları

yirmi sene (1-6), **yedi** mahalle (1-7), **bi** kuruşa (1-34) (bir kuruşa), **iki** ay (12-42), **uç** kardeş (4-13) (   kardeş)

b) Sıra Sayı Sıfatları

ikinci sınıftan (5-12), **u nci** sene (11-7) (  nc  sene), **ilk** gidişim (22-67), **yüzüncü** yıl (28-36), **Birinci** Levent a (28-64)

c)  leştirme Sayı Sıfatları

beşar lira para (25-24), **onar** adum ilari (onar adım ileri), **altışar**  uval un (altışar çuval un), **ikişar** torba  imonto (ikişer torba  imento)

d) Kesir Sayı Sıfatları

u ta iki pay (  te iki pay), **dort a bir** hisse (dörtte bir hisse), **yuzda on** komisyon (yüzde on komisyon), ** eyrek** ekmek

e) Topluluk Sayı Sıfatları

u uz bebek (  z bebek), **dorduz** kardeşlar (dördüz kardeşler)

²⁰¹ Ergin, *Türk Dil Bilgisi*, 249.

²⁰² Vural ve Böler, *Ses ve Şekil Bilgisi*, 190.

2.4. ZARFLAR

Zarflar, sıfatları, zarfları ve fiilleri nitelik, nicelik, zaman, yer/yön kavramlarıyla niteleyen, derecelendirme ve karşılaştırma işlevi gören sözcüklerdir.²⁰³ Yusufeli ağzında kullanılan zarflar, standart Türkiye Türkçesinde kullanılan zarflarla yapı ve görev bakımından aynıdır, sadece ses özellikleri bakımından farklılık mevcuttur. Zarflar görevleri bakımından *zaman zarfları*, *yer-yön zarfları*, *hâl zarfları*, *azlık-çokluk zarfları* ve *soru zarfları* olmak üzere beş gruba ayrılır.²⁰⁴ Çalışmada Yusufeli ağzında kullanılan zarflar bu beş başlık altında incelenmiştir.

2.4.1. Durum (Hâl) Zarfları

Durum ifade eden zarflardır. Fiilin meydana geliş biçimini, sıfat ve zarfların niteliklerini belirtirler.²⁰⁵ Standart Türkiye Türkçesinde kullanılan durum zarfları sayılamayacak kadar fazladır ve elde edilen metinlerde de en çok durum zarfı örneğine rastlanmıştır. Bu zarfların standart Türkiye Türkçesinde kullanılanlardan tek farkı ses bakımındandır.

ayrı değildük (1-29), **safa** gâldın **hoş** gâldın (2-37), **tatli** kocalun (3-69), **tertemiz** olmuş (4-23), oturmuş **ekşi ekşi** (4-37), **bóyúk** bağirmemiş (5-25), **boş** duracağsin (5-41), **çirim çiplak** gezarmiş (6-11), biraz **zevklı** olurdi (7-32), **yalnız** yaşıyeram (8-3), **tekâr tekâr** parmağlarumuzi açarduk (9-56), **yayan** gettük (11-22), **güzel** yoğururdük (12-65), kulağlarım birez **ağır** duyer (14-72), **fena** uzdi (24-46), **ayni** yapiliydi (24-51), gettuk gâlduk **sağ salamet** (29-58), kız evina otururdük **diz usți** (27-28), **yegin yegin** elardük (8-71), **evadi** gelēcâğsin (10-71)

Standart Türkiye Türkçesinde karşımıza çok çıkmayan, yöreye özgü durum zarfı örnekleri de mevcuttur.

²⁰³ Muhsine Börekçi, *Türkiye Türkçesinde Yapı ve İşlev Bakımından Sözcükler*, (Erzurum: Eser Ofset Matbaacılık, 2009), 111.

²⁰⁴ Vural ve Böler, *Ses ve Şekil Bilgisi*, 203.

²⁰⁵ Vural ve Böler, *Ses ve Şekil Bilgisi*, 204.

elaluġinan yaşaduk (2-55) (öylelikle yaşadık), **o soyluġinan** yaşiyeruk (2-57) (öylece yaşıyoruz), **mudara** olursa (22-61) (zayıf olursa), **yolum kũtuz** gâtudila (8-46) (özensizce getirdiler)

2.4.2. Zaman Zarfları

Fiillerin ve fiilimsilerin anlamlarını zaman bakımından belirleyen, sınırlandıran ve kesinleştiren kelimelerdir.²⁰⁶ Standart Türkiye Türkçesinde olduġu gibi Yusufeli aġzında da çok fazla zaman zarfı örneğine rastlanmıştır. Yine tek farklılık ses özellikleri bakımındandır.

eşkıyanun taķibina gidarduk **bazi kera** (1-23) (eşkıyanın takibine giderdik bazı kere / bazen), **uĉ ay** orda gelin durdum (2-23) (üç ay orada gelin durdum), **hama** Şeyumi gâturicaġiduz benum (2-33) (hemen Şeyimi getirecektiniz benim), **yazin** yerduk (2-59) (yazın yerdik), **heybira** Erzurum'a gediye (2-55) (habire Erzurum'a gidiyor), **ertasi guni** da alü gótururdila (3-22) (ertesi gün de alır götüürler), **eveldan** takdirnama ela bişe yoġidi (4-8) (evelden / önceden takdirname öyle bi'Şey yoktu), **çocuġikân** at yaparduk (9-93) (çocukken at yapardık), **guzin** derdi ki (10-41) (güzün derdi ki), **geca** da kına akşami yaparduk (12-27) (gece de kına akşamı yapardık), **eskidan** bela mesajlama ote beri yoĉ idi (13-38), **devamli** leçberluk yapirem (17-6), **ekseri** tandurda bişururlardi (19-59), aġluma gâlmiye **aşindi** (25-10) (aġlıma gelmiyor ha Şimdi), **uĉ ay ogúna** gâldum (29-14) (üç ay önce geldim)

Standart Türkiye Türkçesinde karşımıza çıkmayan, yöreye özgü zaman zarfı örnekleri de mevcuttur.

viyra dedi ki (2-46) (vira / sürekli dedi ki), sikortam **siftahi** Erzurum'dan çıġtı (11-68) (sigortam ilk önce Erzurum'dan çıktı), **ahiri** biza aliştilar bunlar (11-56) (sonunda bize alişti bunlar)

²⁰⁶ Vural ve Böler, *Ses ve Şekil Bilgisi*, 203.

2.4.3. Yer - Yön Zarfları

Bir oluş veya kılışın mekân içinde yerini ve yönünü belirten zarflara yer-yön zarfları adını veriyoruz.²⁰⁷ Tıpkı standart Türkiye Türkçesinde olduğu gibi sınırlı sayıda örneği mevcuttur.

içari eva girar (3-33), **dışari** çihem (10-29) (dışarı çıkayım), **geri** geldi (11-87), **aşağı** enmiş (13-21), **ileri** getsan (16-31)

2.4.4. Azlık-Çokluk (Miktar) Zarfları

Bunlar azlık-çokluk ifade eden, miktar, derece bildiren zarflardır.²⁰⁸ Standart Türkiye Türkçesindeki örneklerin ses bakımından farklılaşmış şekillerine rastlanmaktadır.

pek hatırlamıyörüm (1-43), **çok** güzel oliyedi (3-13), **heç** görmek yok (3-25) (hiç görmek yok), hava **olduğça** bozuğ (7-47), **fena** eyām (10-33) (fena / çok iyiyim), kulağlarım **birez** ağır duyer (14-72) (kulaklarım biraz ağır duyuyor), **daha** iyiydi (26-53)

2.4.5. Soru Zarfları

Soru zarfları, fiildeki oluş ve kılışı çeşitli yönlerden soru yoluyla belirleyen zarflardır.²⁰⁹ Standart Türkiye Türkçesindeki örneklerine yöre ağzında da rastlanmaktadır.

nasil olu haşindi (2-39) (nasıl olur aha şimdi), **nası** anlaşmış (7-24) (nasıl anlaşmış), **niye** gedersin (20-30) (niye gidiyorsun), **na zaman** gedağ (ne zaman gidelim), **na** bakıyesin (ne bakıyorsun)

Yöre ağzında soru zarfının değişik bir örneğine rastlanmıştır. Bu örnekte soru zarfıyla sonrasındaki fiil söyleyiş bakımından birleşmiş ve kalıplaşarak tek kelime haline dönmüştür. Bu kelime yöre ağzında sık kullanılan bir kelimedir.

necölurdi (10-23) (nice / ne olurdu), **necolem** (nice olayım / nerelere gideyim), **necolmiş** (nice olmuş / nereye gitmiş)

²⁰⁷ Banguoğlu, *Türkçenin Grameri*, 373.

²⁰⁸ Ergin, *Türk Dil Bilgisi*, 262.

²⁰⁹ Korkmaz, *Şekil Bilgisi*, 482.

Yusufeli ağzında "**ey ki (iyi ki)**" ifadesinin "neden / niçin" anlamında soru zarfı olarak kullanıldığı örneklere rastlanmıştır.

Ey ki geldun? ("iyi ki" Neden geldin?), **Ey ki** olmuş? (Neden ölmüş?),
Tarlayı **ey ki** biçmaduz? (Tarlayı neden biçmediniz?)

2.5. FİİLLER

2.5.1. Fiil Yapım Ekleri

2.5.1.1. İsimden Fiil Yapım Ekleri

Yapılan çalışmada elde edilen derlemelerde görüldü ki Yusufeli ağzında kullanılan isimden fiil yapım ekleri, standart Türkiye Türkçesindeki ile aynıdır. Bu ekler, standart Türkiye Türkçesindeki eklerden sadece fonetik bakımdan farklılık göstermektedir.

/+a/

Genellikle tek heceli isim köklerine gelerek geçişli ve geçişsiz fiiller oluşturur.²¹⁰ Elde edilen derlemelerde bu ekin sadece kalın vokalli şekli olan /+a/’ya rastlanmıştır.

yaşaduk (2-50) (yaşadık), benzamiyeruk (2-61) (benzemiyoruz), oynardila (4-73) (oynardılar), boşadicam (19-38) (boşatacağım)

Standart Türkiye Türkçesinde olduğu gibi yöre ağzında da bu ek şimdiki zaman ekinden önce gelince daralır ve /+i/ ünlüsüne dönüşür.

diliyeram (8-12) (diliyorum)

/+ar/

/+a/ ve /-r/ eklerinin birleşmesinden oluşmuş bulunan bu ek "yapma" bildiren bir birleşik ektir. Geçişli fiiller türetmiştir.²¹¹ Elde edilen metinlerde ekin az sayıda örneğine ve sadece kalın vokalli şekline rastlanmıştır.

suvarmışam (5-8) (suvarmışım / sulamışım), evārdilar (10-8) (evlendirdiler)

²¹⁰ Vural ve Böler, *Ses ve Şekil Bilgisi*, 167.

²¹¹ Korkmaz, *Şekil Bilgisi*, 174.

/+aş/

Addan fiil türeten **/+a/** ekinin işteşlik eki **/-ş/** ile kaynaşmasından oluşmuş bir birleşik ektir. Genellikle olma bildiren geçişsiz bazı fiiller türetmiştir.²¹² Yapılan çalışmada sadece tek örneğine rastlanmıştır.

yana**ş**ık (16-43)

/+ik/

Eski Türkçede örnekleri oldukça fazla olan bu ek bugün ancak birkaç örnekte görülür.²¹³ Elde edilen metinlerde de farklı iki köyde aynı kelimedede olmak üzere tek örneğine rastlanmıştır.

birikûrdılar (10-36) (birikirdiler), birik**ı**turdi (27-15) (biriktirdi)

/+la/

Bu ek isimden fiil yapma eklerinin en işlek olanıdır. Misalleri sayılamayacak kadar çok olup isimden fiil yapmak gerektiğinde en canlı ek olarak daima bu eke başvurulur.²¹⁴ Yöre ağzında en sık karşılaşılan isimden fiil yapma ekidir ve ekin ince vokalli şekli olan **/+le/** hiç kullanılmamıştır. Bütün örneklerde ekin kalın vokalli şekli olan **/+la/**'ya rastlanmaktadır.

hatir**l**amıyörüm (1-43) (hatırlamıyorum), iş**l**arduk (2-65) (işlerdik), temiz**l**arduk (3-37) (temizlerdik), ras**l**amış (4-17) (rastlamış), pak**l**atırem (4-34) (paklattırayım / temizlettireyim), yoll**l**amadıla (5-19) (yollamadılar), sabah**l**arduk (7-53) (sabahladık), giz**l**aduduk (8-74) (gizletirdik), baş**l**arduk (11-15) (başladık), imz**l**a (19-22)

Bu ek, şimdiki zaman ekinden önce geldiği zaman daralarak **/+li/** şekline dönüşür.

yaşak**l**iyela (2-11) (yasaklıyorlar), bağış**l**iyesin (3-31) (bağışlıyorsun), yük**l**iye (9-16) (yüküyor)

²¹² Korkmaz, *Şekil Bilgisi*, 174.

²¹³ Vural ve Böler, *Ses ve Şekil Bilgisi*, 168.

²¹⁴ Ergin, *Türk Dil Bilgisi*, 180.

/+lan/

/+la/ ekiyle kurulmuş geçişli ve geçişsiz fiillerin bazıları /-n/ dönüşlülük ekiyle genişletilerek /+lan/ biçiminde kaynaşmış ve bir birleşik ek oluşturmuştur.²¹⁵ Yöre ağzında ekin sadece kalın vokalli şekli olan /+lan/ şekline rastlanmıştır. Ekin ince vokalli şeklinin kullanımına rastlanmamıştır.

dellaniyer (2-36) (delileniyor), evlanmıştuğ (2-46) (evlenmiştik), çocuğlanduğ (2-53) (çocuklandık), ehtiyarlanduğ (2-60) (ihtiyarlandık), kötülandi (2-76) (kötülendi), yaşlandum (10-33) (yaşlandım), hastalandi (15-38) (hastalandı), havaslandım (19-15) (heveslendim), zenginlandi (20-39), neşelansun (28-21)

/+laş/

Bu ekteki durum /+lan/ ekindeki durumla aynıdır. /+la/ eki ile /-ş/ dönüşlülük-işteşlik ekinin kaynaşmasıyla oluşan bir ektir. Yöre ağzında bu ekin de ince vokalli kullanımı yoktur.

karşılaşmadım (1-22) (karşılaşmadım), sağlamlaşduruduğ (9-83) (sağlamlaştırdık), selamlaşmışlar (13-12) (selamlaşmışlar), birleştuğ (24-29) (birleştik), modernleştiler (26-41) (modernleştiler)

2.5.1.2. Fiildenden Fiil Yapım Ekleri

Yusufeli ağzında kullanılan fiilden fiil yapma ekleri, standart Türkiye Türkçesindekilerle fonetik farklılıklar dışında tamamen aynıdır.

/-ar/

Bu ek, ünsüzle sonuçlanan geçişsiz belirli bazı fiillerden geçişli fiiller türeten bir ettirgenlik ekidir.²¹⁶ Yapılan çalışmada çok fazla örneğine rastlanmamıştır.

çıkarurduğ (7-33) (çıkardırdık), kōparip (28-56) (koparıp)

²¹⁵ Korkmaz, *Şekil Bilgisi*, 178.

²¹⁶ Korkmaz, *Şekil Bilgisi*, 182.

/-DÜr/

Ünsüz ile biten geçişli ve geçişsiz fiillere gelerek oldurma ve yaptırma bildiren geçişli fiiller yapar.²¹⁷ Fiilden fiil yapma ekleri içerisinde Yusufeli ağzında örneğine en fazla rastlanan ektir. Ekin düz, dar, ince vokalli şekli /-tir/'e de rastlanmıştır.

gom**dur**dila (2-13) (gömdürdüler), **ğ**kaldururdila (2-16) (kaldırırdılar), gâ**atur**uram (2-29) (getiririm), utand**ur**di (2-36) (utandırırđı), yed**ur**amiyeruğ (2-40) (yediremiyoruz), end**ur**urduğ (4-100) (indirirdik), tókt**ür**miş (5-34) (döktürmüş), söy**dür**icağsın (8-56) (sövdüreceksin), ç**im**durmişâmdur (10-21) (çimdirmişimdir / yıkamışimdir), yed**üre**ylar (15-29) (yediyorlar), geç**ünd**uramaz (16-70) (geçindiremez), yeti**ş**tirmişem (23-74) (yetiştirmişim), yaz**dür**mişler (18-8) (yazdırmışlar), end**ur**eruğ (19-31) (indiriyoruz), çeht**üre**cem (17-7) (çektireceğim)

Yöre ağzında, ekin başındaki ünsüz, bazı durumlarda (yörede çok sık tercih edilen) aşırı patlayıcı bir ses olan /t'/ya dönüşmektedir.

yapt**ur**dum (1-13) (yaptırdım), gizlatt**ur**dila (2-13) (gizlettirdiler), paklatt**ur**em (4-34) (paklattırayım / temizlettireyim), ett**ur**uram (4-37) (ettiririm), çek**ur**di (4-50) (çektirdi), tüt**ür**di (20-52) (tüttürdü)

Kılıçkaya köyünde ise istisnai olarak bir – iki örnekte ekin sonundaki /r/ sesinin düştüğü görülmüştür.

bul**dum**aca (9-35) (buldurmaca), **ğ**kay**dum**aca (9-35) (kaydırmaca)

/-ili/

Fiilin gösterdiği işi kısa aralıklarla tekrarlama işlevi yüklenmiş bir ektir.²¹⁸ Standart Türkiye Türkçesindeki /-AlA/ ekinin karşılığıdır.

it**il**iyer (12-18) (itiliyor)

²¹⁷ Vural ve Böler, *Ses ve Şekil Bilgisi*, 179.

²¹⁸ Korkmaz, *Şekil Bilgisi*, 182.

/- (U)l/

Türkiye Türkçesinin kullanım alanı en geniş fiilden fiil türetme eklerinden biridir. Bu ek hem çatı eki olma (edilgenlik çatı) hem de özel anlamda yeni kelimeler türetme özelliği taşır.²¹⁹ Ayrıca bu ekin kimi zaman dönüşlülük işlevi yüklendiği görülmektedir.²²⁰ Elde edilen derlemelerde çok sayıda örneğine rastlanmıştır ve tüm yardımcı vokalli kullanımları mevcuttur.

atıldı (2-77) (atıldı), biçülürdi (22-60) (biçilirdi), sayılürüm (6-6) (sayılıırım), yapılmış (7-15) (yapılmış), koşuliye (7-35) (koşuluyor), savrulecak (11-125) (savrulacak), tokuldi (11-126) (döküldü), egilur (13-27) (eğilir), bozuldi (14-26) (bozuldu), görülmemişdür (17-42) (görülmemiştir), yazılmıştım (19-14) (yazılmıştım), sorulurdi (19-46) (sorulurdu), duzulmuşlar (19-71) (düzülmüşler), kocalun (3-69) (kocalın)

/- (i)n/

Genellikle geçişli fiillerden olma ve kimi zaman da yapma bildiren dönüşlü fiiller yapan bir ektir.²²¹ Yapılan çalışmada bu ekin sadece /i/ yardımcı ünlülü şekillerine rastlanmıştır.

iştanur (7-24) (istenir), kapanmış (8-22) (kapanmış), pağlanurdi (12-44) (bağlanırdı), çalinurdi (24-16) (çalınırdı), denurdi (25-18) (denirdi), toplanmışla (2-32) (toplanmışlar)

/- (U)r/

Bu ek, Eski Türkçedeki /-(U)r/ ettirgenlik ekinin ünlü uyumuna göre biçimlenmiş türüdür. İşlev bakımından /-Ar/ ekiyle görevdeştir; fakat onun gibi körelmiş bir ek değil, işlek bir ektir.²²² Yusufeli ağzında bu ekin sadece yuvarlak vokalli şekillerine rastlanmıştır.

içururduğ (2-16) (içirirdik), yatururdila (2-59) (yatırırdılar), bişururdila (3-20) (bişirirdiler), biturmadan (3-52) (bitirmeden), kaçuranda (5-43)

²¹⁹ Korkmaz, *Şekil Bilgisi*, 183.

²²⁰ Vural ve Böler, *Ses ve Şekil Bilgisi*, 180.

²²¹ Vural ve Böler, *Ses ve Şekil Bilgisi*, 180.

²²² Korkmaz, *Şekil Bilgisi*, 186.

(kaçıranda), geçürürduk (12-49) (geçirirdik), köçürdüm (23-63) (göçürdüm / evlendirdim), kaçurdum (24-23) (kaçırdım)

/- (i)ş/

Bu ek Türkçede eskiden beri çok işlek olarak kullanılan fiilden fiil yapma eklerinden biridir. Yaptığı fiiller bir ortaklaşma veya bir oluş ifade eder.²²³ Ekin yuvarlak ince vokalli şekli olan /-(ü)ş/' de rastlanmıştır.

tanişmaduğ (3-43) (tanışmadık), uluşyeduğ (5-44) (uluşuyorduk), anlaşmış (7-24) (anlaşmış), yetiştuğ (10-36) (yetiştiniz), görüşti (17-32) (görüştü)

/- (u)t/

Bu ek ünlü ile ya da akıcı veya patlayıcı ünsüzlerden biriyle biten geçişli ve geçişsiz fiil kök ve gövdelerine gelerek ettirgenlik fiilleri kuran işlek bir çatı ekidir.²²⁴

oğutmazdılar (2-8) (okutmazdılar), çıkattım (8-51) (çıkarttım), paklattırem (4-34) (paklattırayım / temizlettireyim), annatmış (4-48) (anlatmış), boyutmuşam (5-10) (büyümüşüm), başlattı (16-43) (başlattı)

Ekin sonrasında eğer ünlü gelirse ek tonlularak /-d/ şekline dönüşmektedir.

çurudiyër (11-45) (çürütüyor), kurudurduğ (3-37) (kuruturduk)

2.5.2. Şahıs Ekleri

Bitmiş fiilin oluşması için zaman kavramından sonra en az bir de kişi kavramı yüklenmesi gerektir. Çekimli fiil kılan veya olan kişiyi kapsar. Zamirlerde olduğu gibi fiillerde de kişi ya eyden = 1. kişi, ya eydilen =2. kişi, ya da sözü geçen = 3. kişidir.²²⁵ Standart Türkiye Türkçesinde kullanılan şahıs eklerini: "*şahıs zamiri meşeli, iyelik eki meşeli ve emir ekleri*" olmak üzere üç ana

²²³ Ergin, *Türk Dil Bilgisi*, 207.

²²⁴ Korkmaz, *Şekil Bilgisi*, 188.

²²⁵ Banguoğlu, *Türkçenin Grameri*, 444.

başlıkta toplayabiliriz.²²⁶ Yusufeli ağzında kullanılan şahıs ekleri bahsedilen üç gruba ayrılmadan tablo şeklinde şöyle sıralanabilir:

Tablo 12 Yusufeli Ağzında Kullanılan Şahıs Ekleri

	1. Tekil Şahıs	2. Tekil Şahıs	3. Tekil Şahıs	1. Çoğul Şahıs	2. Çoğul Şahıs	3. Çoğul Şahıs
Merkez	+ (a)m	+sin +n	ø	+ (u)k	+siz +z	+la(r)
Tekkale	+ (a)m	+sin +n	ø	+ (u)k	+siz +z	+la(r)
Çevreli	+ (a)m	+sin +n	ø	+ (u)k	+siz +z	+la(r)
Kılıçkaya	+ (a)m	+sun +sin +sin +n	ø	+ (u)k	+suz +z	+la(r)
Ormandibi	+ (a)m	+sin +n	ø	+ (u)k	+siz +z	+lar
Köprügören	+ (a)m	+sin +sin +n	ø	+ (u)k	+siz +z	+lar
Dokumacılar	+ (a)m	+sin +n	ø	+ (u)k	+siz +z	+lar
Yamaçüstü	+ (a)m	+sin +n	ø	+ (u)k	+siz +z	-lar
Sütlüce	+ (a)m	+sin +n	ø	+ (u)k	+siz +z	+lar
Morkaya	+ (a)m + (e)m	+sen +sin +n	ø	+ (u)k	+siz +z	+lar +ler
Pamukçular	+ (a)m	+sin +n	ø	+ (u)k	+siz +z	+lar
Dağeteği	+ (a)m + (e)m + (i)m	+sen +sin +n	ø	+ (u)k	+siz +z	+lar +ler
Darıca	+ (a)m + (e)m	+sin +n	ø	+ (u)k	+siz +z	+lar +ler
Erenköy	+ (a)m + (u)m	+sun +n	ø	+ (u)k	+siz +z	+lar
Küplüce	+ (a)m	-sin -n	ø	+ (u)k	+siz +z	+la(r)

²²⁶ Ergin, *Türk Dil Bilgisi*, 282-288.

Tablo 12 (Devamı) Yusufeli Ağzında Kullanılan Şahıs Ekleri

	1. Tekil Şahıs	2. Tekil Şahıs	3. Tekil Şahıs	1. Çoğul Şahıs	2. Çoğul Şahıs	3. Çoğul Şahıs
Bostancı	+ (a)m	+sin +n	ø	+ (u)k	+siz +z	+la(r)
Altıparmak	+ (a)m	+sin +n	ø	+ (u)k	+siz +z	+la(r)
Çıralı	+ (a)m	+sin +n	ø	+ (u)k	+siz +z	+la(r)
Mutlugün	+ (a)m	+sin +n	ø	+ (u)k	+siz +z	+la(r)

2.5.2.1. Birinci Tekil Şahıs

Yörenin çok büyük bir bölümünde birinci tekil şahıs eki olarak ekin düz, geniş, kalın yardımcı vokalli şekli olan /+(a)m/ kullanılır.

sev-miş+**am** (8-39) (sevmişim), yaşı-yer+**am** (8-2) (yaşıyorum), ĩal-du+**m** (10-9) (kaldım), ĩolandur-iyēr+**am** (10-6) (dolandırıyorum), gid-ecā+**m** (11-66) (gideceğim), bekla-du+**m** (29-43) (bekledim), çek-miş+**am** (2-42) (çekmişim), otur-iy+**am** (3-5) (oturuyorum), bitur-du+**m** (25-8) (bitirdim), gōr-iy+**am** (28-6) (görüyorum), yūri-yēr+**am** (28-38) (yürüyorum), gōtur-ecā+**m** (28-74) (götüreceğim), ver-ur+**am** (30-63) (veririm), ed-ar+**am** (30-66) (ederim)

Tablo 12'ye bakıldığı zaman Erzurum sınırındaki köyler olan *Morkaya*, *Dağeteği*, *Darıca*'da ekin ince yardımcı vokalli şekli olan /+(e)m/, /+(i)m/ in de kullanıldığı görülmektedir.

pırāk-miş+**em** (17-33) (bırakmışım), yap-ir+**em** (17-4) (yapıyorum), oĩi-ya-mi-r+**em** (17-14) (okuyamıyorum), utan-ir+**em** (17-14) (utaniyorum), ĩıl-miş+**em** (23-46) (kılmışım), yetiştir-miş+**em** (23-74) (yetiştirmişim), baĩ-ir+**em** (23-73) (bakıyorum), suvar-ir+**em** (23-75) (suvarıyorum), ĩolĩtur-miş+**im** (22-8) (doldurmuşum), ĩalıř-miş+**im** (22-9) (ĩalıřmışım)

Erenköy köyünde şimdiki zaman çekiminde birinci tekil şahıs eki /+(u)m/ şeklinde kullanılmaktadır.

ged-iyr+**um** (24-38) (gidiyorum), baĩ-iyr+**um** (bakıyorum), al-iyr+**um** (alıyorum)

2.5.2.2. İkinci Tekil Şahıs

Yörenin çok büyük bir bölümünde ikinci tekil şahıs eki olarak ekin düz, dar, ince vokalli şekli olan zamir kaynaklı */+sin/* ve iyelik kaynaklı */+n/* kullanılır.

bil-**iy**+**sin** (2-78) (biliyorsun), çalış-**ıcağ**+**sin** (2-66) (çalışacaksın), ed-**a**+**sin** (2-67) (edesin), aş-**acağ**+**sin** (6-22) (aşacaksın), getir-**u**+**sin** (4-45) (getirirsin), uğraş-**mi-ya**+**sin** (5-42) (uğraşmayasın), topli-**yecāğ**+**sin** (10-62) (toplayacaksın), gel-**ūr**+**sin** (11-50) (gelirsin), bil-**ur**+**sin** (25-21) (bilirsin), gör-**iyē**+**sin** (28-27) (görüyorsun), al-**ur**+**sin** (13-56) (alırsın), say-**ma-du**+**n** (4-40) (saymadın)

Kılıçkaya köyünde ekin tüm vokalli şekillerine rastlanmaktadır.

tükūr-**a-me**+**sun** (9-126) (tüküremiyorsun), söydür-**ıcağ**+**sin** (8-56) (sövdüreceksin), neyd-**ıcağ**+**sun** (9-119) (ne edeceksin), gör-**a**+**sin** (8-116) (göresin), yaş-**i-ya**+**sin** (8-116) (yaşayasın)

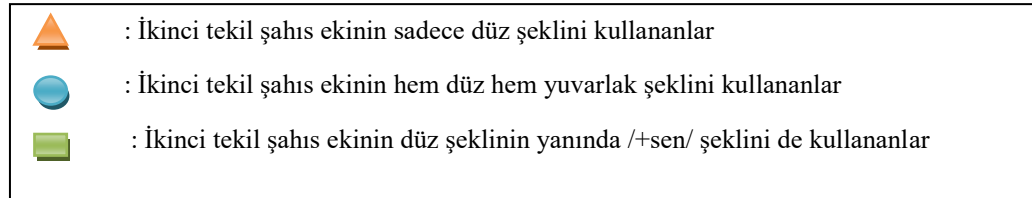
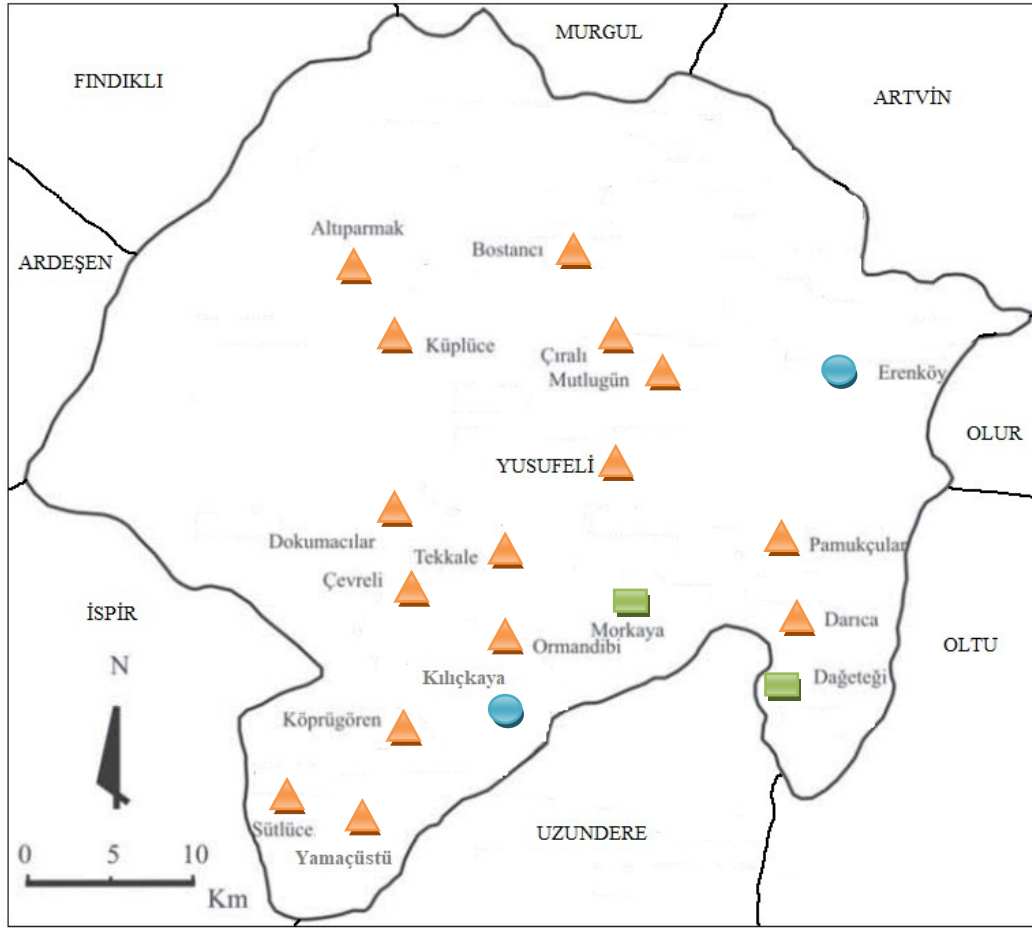
Morkaya ve Dağeteği köylerinde ekin */+sen/* şekli de kullanılmaktadır.

sor-**i**+**sen** (21-42) (soruyorsun), gel-**miş**+**sen** (gelmişsin), bak-**ır**+**sen** (bakıyorsun)

Erenköy köyünde şimdiki zaman çekiminde birinci tekil şahıs ekinde olduğu gibi ikinci tekil şahısta da ekin dar yuvarlak kalın vokalli şekli olan */+sun/* a rastlanmaktadır.

sıkıl-**iy**+**sun** (24-20) (sıkılıyorsun), ged-**iy**+**sun** (24-20) (gidiyorsun), diy-**ami-y**+**sun** (24-21) (diyemiyorsun)

Yörede ikinci tekil şahıs ekinin düzlük-yuvarlaklık bakımından kullanımını gösteren harita şu şekildedir:

Harita 5. İkinci tekil şahıs ekinin kullanımı (düzlük-yuvarlaklık bakımından)

Haritada görüldüğü gibi ilçenin büyük bir bölümünde ikinci tekil şahıs ekinin sadece düz şekli kullanılmaktadır. İlgi hâli eki ve iyelik eklerinde ilçe genelinde görülen yuvarlak kullanım bu ekte görülmemektedir. Aksine bu ekte düzleşme temayülü vardır. Yine haritaya bakıldığı zaman birbirine oldukça uzak olan iki köyde bu ekin yuvarlak şekli kullanılmaktadır. Bu kullanımın sebebi ile ilgili herhangi bir veriye ulaşamamıştır. Ayrıca *Morkaya* ve *Dağeteği* köylerinde ekin /+sen/ şekli de kullanılmaktadır. Bu kullanıma Erzurum ili ağızlarında da²²⁷ rastlanmaktadır. Dolayısıyla bu köylerdeki kullanımda Erzurum ağızları etkisi

²²⁷ Gemalmaz, *Erzurum İli Ağızları*, 351-365.

olduğu söylenebilir. Ayrıca ekin /+sen/ şekline Çamlıhemşin ağzında da²²⁸ rastlanmaktadır; fakat Yusufeli'nde kullanımı olan köyler Çamlıhemşin ilçesine çok uzak bir konumdadır.

2.5.2.3. Üçüncü Tekil Şahıs

Standart Türkiye Türkçesinde olduğu gibi yöre ağzında da emir kipi dışındaki tüm kiplerde üçüncü tekil şahıs eki düşmüştür.

koy-miş+Ø (13-10) (koymuş), gel-iyer+Ø (13-12) (geliyor), ol-ur+Ø (19-35) (olur), tak-er+Ø (19-72) (takıyor), uz-di+Ø (24-47) (üzdü), yaşı-yi+Ø (24-42) (yaşıyor), yan-er+Ø (15-14) (yanıyor), kaç-ı+Ø (15-22) (kalktı), yat-ecāk+Ø (11-37) (yatacak), yan-miş+Ø (11-31) (yanmış), topla-di+Ø (11-18) (topladı), getir-ur+Ø (10-63) (getirir), çalış-iyēr+Ø (11-35) (çalışıyor)

Yörenin çok büyük bir bölümünde üçüncü tekil şahsın emir çekiminde /-sun/ eki, küçük bir bölümünde ise /-sin/ eki kullanılmaktadır.

ol-sun (1-12), al-sun (2-35), oğu-sun (5-15), işta-sun (5-53), göster-sun (8-11), get-sin (12-15)

2.5.2.4. Birinci Çoğul Şahıs

Bu şahıs ekinin kullanımında yörenin tamamında bir bütünlük söz konusudur ve yörenin tamamında ekin yuvarlak, dar, kalın yardımcı vokalli şekli olan /+(u)k/ kullanılır. Ayrıca yörenin tamamında ekin sonundaki /k/ ünsüzü gırtlaksızlaşarak /k̄/ sesine dönüşmektedir. Burada dikkati çeken, standart Türkiye Türkçesinde sadece görülen geçmiş zaman ve şart çekimlerinde kullanılan iyelik menşeli /+(u)k/ ekini²²⁹ Yusufeli ağzının tüm kiplerde genellemesidir. Bu ek Harezmi Türkçesi döneminde yaygınlık kazanmış²³⁰ /+duk/ sıfat-fiilinden analogi yoluyla ortaya çıkmıştır. Zamanla şart ekine sirayet etmiştir. Yusufeli ağzında ise tüm kiplerde kullanılmaktadır.

²²⁸ Sarıahmet, "Çamlıhemşin Ağzı", 120.

²²⁹ Ergin, *Türk Dil Bilgisi*, 286.

²³⁰ Ahmet Bican Ercilasun, *Başlangıçtan Yirminci Yüzyıla Türk Dili Tarihi*, (Ankara: Akçağ Yayınları, 2015), 399.

git-miş+**u**ğ (1-36) (gitmişiz), ged-a+**ğ** (2-44) (gidelim), sabağla-du+**ğ** (7-53) (sabahladık), başla-du+**ğ** (11-15) (başladık), yap-iyēr+**u**ğ (11-83) (yapıyoruz), aş-ecāğ+**u**ğ (11-102) (aşacağız), çaliş-er+**u**ğ (14-15) (çalışıyoruz), saril-du+**ğ** (17-34) (sarıldık), ed-er+**u**ğ (17-32) (ediyoruz), oğ-u-muş+**u**ğ (23-19) (okumuşuz), uğraş-ma-miş+**u**ğ (30-63) (uğraşmışız)

2.5.2.5. İkinci Çoğul Şahıs

İnceleme yapılan köylerin tamamında ve ilçe merkezinde ikinci çoğul şahıs eki olarak zamir kaynaklı /+siz/, ve iyelik kaynaklı /+z/ kullanılmaktadır. İkinci çoğul şahıs iyelik eki olarak /+z/'nin kullanılması Doğu Grubu ağızlarının belirleyici bir özelliğidir.²³¹

gâtur-icağ+idu+z (2-34) (getirecektiniz), yetiş-tu+z (10-36) (yetiştiniz), isin-di+z (15-15) (ııındınız), gör-du+z (19-91) (gördünüz), ver-ur+siz (27-31) (verirsiniz), al-ur+siz (alırsınız), ged-ıye+siz (gidiyorsunuz), oyna-yacağ+siz (oynayacaksınız), bağ-miş+siz (bakmışsınız)

Kılıçkaya köyünde ekin yuvarlak, kalın vokalli şekli olan /-suz/ şekline de rastlanmaktadır.

yıki-yay-mi+suz (8-49) (yıkasaymışsınız), ver-mi-ycağ+suz (9-129) (vermeyeceksiniz)

2.5.2.6. Üçüncü Çoğul Şahıs

Yörenin çok büyük bir bölümünde ekin sadece kalın vokalli şekli olan /+lar/ kullanılmaktadır.

et-miş+**lar** (11-39) (etmişler), evār-di+**lar** (10-8) (everdiler), çaliş-ıyē+**lar** (11-35) (çalışıyorlar), vur-ecāğ+**lar** (11-72) (vuracaklar), de-r+**lar** (13-51) (derler), bağ-ıy+**lar** (24-36) (bakıyorlar), koy-ar+di+**lar** (25-21) (koyardılar)

Tablo 12'de görüldüğü gibi bazı köylerde ekin sonundaki /r/ sesi düşmektedir.

toplan-miş+**la** (2-32) (toplanmışlar), yasağli-ıye+**la** (2-11) (yasaklıyorlar),

²³¹ Karahan, *Anadolu Ağızlarının Sınıflandırılması*, 57.

gel-mi-ye+la (5-47) (gelmiyorlar), yalvar-di+la (5-14) (yalvardılar), çık-miş+la (8-64) (çıkılmışlar), get-ti+la (8-20) (gittiler), çat-ye+la (30-20) (çatıyorlar)

Sadece kalın vokalli şekilleri kullanılan diğer eklerde olduğu gibi bu ekte de *Morkaya*, *Dağeteği* ve *Darıca* köylerinde ekin ince vokalli şekli olan /+ler/ de kullanılmaktadır.

düş-miş+ler (17-27) (düşmüşler), yazdür-miş+ler (18-8) (yazdırmışlar), yaptı-ma-di+ler (18-19) (yaptırmadılar), ver-di+ler (22-78) (verdiler), otur-ey+ler (21-21) (oturuyorlar), baş-ti+ler (23-49) (baktılar), de-y+ler (23-40) (derler)

İstisnai olarak, hikâye bileşik kipi ile çekimlenmiş fiillerde üçüncü çoğul şahıs ekinin, hikâye bileşik kip ekiyle çok sık yer değiştirdiği görülmüştür.

oyna-r+lar+di (9-78) (oynardılar), gey-ar+lar+di (25-18) (giyerdiler), gid-ar+lar+di (25-28) (giderdiler)

2.5.3. Bildirme Kipleri

Bu kipler yapılmış, yapılmakta veya yapılmakta olan işleri haber verme, yargı halinde bildirme niteliği taşıyan kiplerdir.²³² Yusufeli ağzında kullanılan bildirme kip ekleri tablo şeklinde şöyle gösterilebilir:

---

²³² Korkmaz, *Şekil Bilgisi*, 527.

Tablo 13 Yusufeli Ağzında Kullanılan Bildirme Kip Ekleri

		Duyulan Geçmiş Zaman	Görülen Geçmiş Zaman	Şimdiki Zaman	Gelecek Zaman	Geniş Zaman
MERKEZ	1. t. ş.	-miş	-du	-yer -y	-ica	-ar -ur -r
	2. t. ş.	-miş	-du	-ye	-icak	-ar -ur -r
	3. t. ş.	-miş	-di	-ye(r)	-icak	-ar -ur -r
	1. ç. ş.	-miş	-du	-yer	-ico -icu	-ar -ur -r
	2. ç. ş.	-miş	-du	-ye	-icak	-ar -ur -r
	3. ç. ş.	-miş	-di	-ye	-icak	-ar -ur -r
TEKKALE	1. t. ş.	-miş	-du	-yer	-aca	-ar -ur -r
	2. t. ş.	-miş	-du	-ye	-acak	-ar -ur -r
	3. t. ş.	-miş	-di	-ye	-acak	-ar -ur -r
	1. ç. ş.	-miş	-du	-yer	-acak	-ar -ur -r
	2. ç. ş.	-miş	-du	-ye	-acak	-ar -ur -r
	3. ç. ş.	-miş	-di	-ye	-acak	-ar -ur -r
ÇEVRELİ	1. t. ş.	-miş	-du	-yer	-ica	-ar -ur -r
	2. t. ş.	-miş	-du	-ye	-icak	-ar -ur -r
	3. t. ş.	-miş	-di	-ye	-icak	-ar -ur -r
	1. ç. ş.	-miş	-du	-yer	-icu	-ar -ur -r
	2. ç. ş.	-miş	-du	-ye	-icak	-ar -ur -r
	3. ç. ş.	-miş	-di	-ye	-icak	-ar -ur -r
KILIÇKAYA	1. t. ş.	-miş	-dı-di-du	-(y)er	-ica	-ar -ur -r
	2. t. ş.	-miş	-du	-e	-icak	-ar -ur -r
	3. t. ş.	-miş	-di	-e	-icak	-ar -ur -r
	1. ç. ş.	-miş	-du-do	-(y)er	-icu -ico	-ar -ur -r
	2. ç. ş.	-miş	-du	-e	-icak	-ar -ur -r
	3. ç. ş.	-miş	-di	-e	-icak	-ar -ur -r
ORMANDİBİ	1. t. ş.	-miş	-du	-yer	-eca	-ar -ur -r
	2. t. ş.	-miş	-du	-ye(r)	-ecak	-ar -ur -r
	3. t. ş.	-miş	-di	-ye(r)	-ecak	-ar -ur -r
	1. ç. ş.	-miş	-du	-yer	-ecak	-ar -ur -r
	2. ç. ş.	-miş	-du	-ye(r)	-ecak	-ar -ur -r
	3. ç. ş.	-miş	-di	-ye(r)	-ecak	-ar -ur -r
KÖPRÜGÖREN	1. t. ş.	-miş	-dı-di-du	-(y)er	-ica	-ar -ur -r
	2. t. ş.	-miş	-dı-di-du	-(y)er	-icak	-ar -ur -r
	3. t. ş.	-miş	-di	-(y)er	-icak	-ar -ur -r
	1. ç. ş.	-miş	-du	-(y)er	-icak	-ar -ur -r
	2. ç. ş.	-miş	-dı-di-du	-(y)er	-icak	-ar -ur -r
	3. ç. ş.	-miş	-di	-(y)er	-icak	-ar -ur -r
DOKUMACILAR	1. t. ş.	-miş	-du	-yer	-eca	-ar -ur -r
	2. t. ş.	-miş	-du	-ye(r)	-ecak	-ar -ur -r
	3. t. ş.	-miş	-di	-yer	-ecak	-ar -ur -r
	1. ç. ş.	-miş	-du	-yer	-ecak	-ar -ur -r
	2. ç. ş.	-miş	-du	-ye(r)	-ecak	-ar -ur -r
	3. ç. ş.	-miş	-di	-ye(r)	-ecak	-ar -ur -r
YAMAÇÜSÜTÜ	1. t. ş.	-miş	-dı-di-du	-(y)er	-eca	-ar -ur -r
	2. t. ş.	-miş	-dı-di-du	-(y)er	-ecak	-ar -ur -r
	3. t. ş.	-miş	-di	-(y)er	-ecak	-ar -ur -r
	1. ç. ş.	-miş	-du	-(y)er	-ecak	-ar -ur -r
	2. ç. ş.	-miş	-dı-di-du	-(y)er	-ecak	-ar -ur -r
	3. ç. ş.	-miş	-di	-(y)er	-ecak	-ar -ur -r

Tablo 13 (Devamı) Yusufeli Ağzında Kullanılan Bildirme Kip Ekleri

		Duyulan Geçmiş Zaman	Görülen Geçmiş Zaman	Şimdiki Zaman	Gelecek Zaman	Geniş Zaman
SÜTLÜCE	1. t. ş.	-miş	-dı-di-du	-(y)er	-eca	-ar -ur -r
	2. t. ş.	-miş	-dı-di-du	-(y)er	-ecek	-ar -ur -r
	3. t. ş.	-miş	-di	-(y)er	-ecek	-ar -ur -r
	1. ç. ş.	-miş	-du	-(y)er	-ecek	-ar -ur -r
	2. ç. ş.	-miş	-dı-di-du	-(y)er	-ecek	-ar -ur -r
	3. ç. ş.	-miş	-di	-ey	-ecek	-ar -ur -r
MORKAYA	1. t. ş.	-miş	-dı -di -du -dü	-ir -er	-aca -ece	-ar -ur -er -ür -r
	2. t. ş.	-miş	-dı -di -du -dü	-ir -er	-acak -ecek	-ar -ur -er -ür -r
	3. t. ş.	-miş	-di	-ir -er	-acak -ecek	-ar -ur -er -ür -r
	1. ç. ş.	-miş	-du	-ir -er	-acu -ecu	-ar -ur -er -ür -r
	2. ç. ş.	-miş	-dı-di -du-dü	-ir -er	-acak -ecek	-ar -ur -er -ür -r
	3. ç. ş.	-miş	-di	-ir -er	-acak -ecek	-ar -ur -er -ür -r
PAMUKÇULAR	1. t. ş.	-miş	-dı-di-du	-(y)er	-ica	-ar -ur -r
	2. t. ş.	-miş	-dı-di-du	-(y)er	-icak	-ar -ur -r
	3. t. ş.	-miş	-di	-(y)er	-icak	-ar -ur -r
	1. ç. ş.	-miş	-du	-(y)er	-icak	-ar -ur -r
	2. ç. ş.	-miş	-du	-(y)er	-icak	-ar -ur -r
	3. ç. ş.	-miş	-di	-(y)er	-icak	-ar -ur -r
DAĞETEĞİ	1. t. ş.	-miş	-dı -di -du -dü	-ir -er	-aca -ece	-ar -ur -er -ür -r
	2. t. ş.	-miş	-dı -di -du -dü	-ir -er	-acak -ecek	-ar -ur -er -ür -r
	3. t. ş.	-miş	-di	-ir -er	-acak -ecek	-ar -ur -er -ür -r
	1. ç. ş.	-miş	-du	-ir -er	-acu -ecu	-ar -ur -er -ür -r
	2. ç. ş.	-miş	-dı -di -du -dü	-ir -er	-acak -ecek	-ar -ur -er -ür -r
	3. ç. ş.	-miş	-di	-ir -er	-acak -ecek	-ar -ur -er -ür -r
DARICA	1. t. ş.	-miş	-dı -di -du -dü	-ir -er	-aca -ece	-ar -ur -er -ür -r
	2. t. ş.	-miş	-dı -di -du -dü	-ir -er	-acak -ecek	-ar -ur -er -ür -r
	3. t. ş.	-miş	-di	-ir -er	-acak -ecek	-ar -ur -er -ür -r
	1. ç. ş.	-miş	-du	-ir -er	-acu -ecu	-ar -ur -er -ür -r
	2. ç. ş.	-miş	-dı -di -du -dü	-ir -er	-acak -ecek	-ar -ur -er -ür -r
	3. ç. ş.	-miş	-di	-ir -er	-acak -ecek	-ar -ur -er -ür -r

Tablo 13 (Devamı) Yusufeli Ağzında Kullanılan Bildirme Kip Ekleri

		Duyulan Geçmiş Zaman	Görülen Geçmiş Zaman	Şimdiki Zaman	Gelecek Zaman	Geniş Zaman
ERENKÖY	1. t. ş.	-miş	-du	-(i)yr	-ica	-ar -ur -r
	2. t. ş.	-miş	-du	-(i)y	-icak	-ar -ur -r
	3. t. ş.	-miş	-di	-(i)ye -(i)yi -(i)y	-icak	-ar -ur -r
	1. ç. ş.	-miş	-du	-(i)yr	-icak	-ar -ur -r
	2. ç. ş.	-miş	-du	-(i)y	-icak	-ar -ur -r
	3. ç. ş.	-miş	-di	-(i)y	-icak	-ar -ur -r
KÜPLÜCE	1. t. ş.	-miş	-du	-yer	-eca	-ar -ur -r
	2. t. ş.	-miş	-du	-ye	-ecak	-ar -ur -r
	3. t. ş.	-miş	-di	-ye(r)	-ecak	-ar -ur -r
	1. ç. ş.	-miş	-du	-yer	-ecak	-ar -ur -r
	2. ç. ş.	-miş	-du	-ye	-ecak	-ar -ur -r
	3. ç. ş.	-miş	-di	-ye(r)	-ecak	-ar -ur -r
BOSTANCI	1. t. ş.	-miş	-du	-yer	-eca	-ar -ur -r
	2. t. ş.	-miş	-du	-ye	-ecak	-ar -ur -r
	3. t. ş.	-miş	-di	-ye(r)	-ecak	-ar -ur -r
	1. ç. ş.	-miş	-du	-yer	-ecak	-ar -ur -r
	2. ç. ş.	-miş	-du	-ye	-ecak	-ar -ur -r
	3. ç. ş.	-miş	-di	-ye(r)	-ecak	-ar -ur -r
ALTIPARMAK	1. t. ş.	-miş	-du	-yer -y	-eca	-ar -ur -r
	2. t. ş.	-miş	-du	-ye	-ecak	-ar -ur -r
	3. t. ş.	-miş	-di	-ye(r)	-ecak	-ar -ur -r
	1. ç. ş.	-miş	-du	-yer	-ecak	-ar -ur -r
	2. ç. ş.	-miş	-du	-ye	-ecak	-ar -ur -r
	3. ç. ş.	-miş	-di	-ye(r)	-ecak	-ar -ur -r
ÇIRALI	1. t. ş.	-miş	-du	-yer	-eca	-ar -ur -r
	2. t. ş.	-miş	-du	-ye	-ecak	-ar -ur -r
	3. t. ş.	-miş	-di	-ye(r)	-ecak	-ar -ur -r
	1. ç. ş.	-miş	-du	-yer	-ecak	-ar -ur -r
	2. ç. ş.	-miş	-du	-ye	-ecak	-ar -ur -r
	3. ç. ş.	-miş	-di	-ye(r)	-ecak	-ar -ur -r
MUTLUGÜN	1. t. ş.	-miş	-du	-yer	-eca	-ar -ur -r
	2. t. ş.	-miş	-du	-ye	-ecak	-ar -ur -r
	3. t. ş.	-miş	-di	-ye(r)	-ecak	-ar -ur -r
	1. ç. ş.	-miş	-du	-yer	-ecak	-ar -ur -r
	2. ç. ş.	-miş	-du	-ye	-ecak	-ar -ur -r
	3. ç. ş.	-miş	-di	-ye(r)	-ecak	-ar -ur -r

2.5.3.1. Duyulan Geçmiş Zaman

Tabloda görüldüğü gibi tüm bildirme kipleri içinde yöre ağzının tamamında bütünlük gösteren tek kip duyulan geçmiş zaman kipidir. Yörenin tamamında ve tüm şahıslarda ekin düz, dar, ince vokalli şekli olan */-miş/*

kullanılır. Bu kullanıma Erzurum'un Çoruhboyu ağızlarında²³³, Rize ili ağızlarında da²³⁴ ve Doğu Grubu ağızlarının III. alt grubunun tamamında²³⁵ rastlanmaktadır. Ayrıca birinci çoğul şahıs dışında ekin sonrasında zamir kaynaklı şahıs ekleri gelir.

getur-**miş**+am (5-8) (getirmişim), get-**miş**+la (4-14) (gitmişler), sev-**miş**+am (8-39) (sevmişim), kapan-**miş**+ø (8-22) (kapanmış), et-**miş**+lar (11-39) (etmişler), gâl-**miş**+am (14-32) (gelmişim), pırâk-**miş**+em (17-33) (bırakmışım), yum-**miş**+in (23-56) (yummuşsun), yıkıl+**miş**+ø (28-56) (yıkılmış), uğraş-ma-**miş**+uğ (30-63) (uğraşmamışız)

2.5.3.2. Görülen Geçmiş Zaman

Yusufeli ağzında kullanılan görülen geçmiş zaman çekimi tablo 13'te açıklanmıştır; fakat tabloda çok fazla yer tutmasın diye belirtilmeyen bir ses hadisesi vardır: Yusufeli ağzında, görülen geçmiş zaman ekinin ilk ünsüzü olan /d/ sesi yine yöreye özgü ve aşırı patlayıcı bir ünsüz olan /t̪/ sesine dönüşebilmektedir. Ekin, aşırı patlayıcı ünsüz olan /t̪/'li şekillerine tabloda yer verilmemiş ama verilen örneklerde yer almıştır. Tabloya bakıldığı zaman görülen geçmiş zaman eki olarak 3. tekil ve çoğul şahıslar dışındaki şahıslarda ilçenin büyük bir bölümünde ekin yuvarlak kalın vokalli şekli olan /-du/, /-tu/ kullanılmaktadır. Bu yuvarlaklaşma hadisesi Eski Anadolu Türkçesinin bir özelliğidir ve ekin yuvarlaklaşmasında; birinci tekil şahısta /m/'nin, ikinci tekil ve çoğul şahısta nazal /n/'nin, birinci çoğul şahısta ise /-dUk/ sıfat-fiil ekinin analogik baskısı etkilidir.²³⁶

I. Tekil Şahıs Çekimi

Tabloda 13'te görüldüğü gibi; görülen geçmiş zamanın birinci tekil şahıstaki çekiminde, ilçenin büyük bölümünde ekin sadece yuvarlak, dar, kalın

²³³ Gemalmaz, *Erzurum İli Ağızları*, 349.

²³⁴ Günay, *Rize İli Ağızları*, 153.

²³⁵ Karahan, *Anadolu Ağızlarının Sınıflandırılması*, 89.

²³⁶ Ahmet Karadoğan, "Eski Anadolu Türkçesinde Yuvarlaklaşan Ekler", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten* Cilt: 1-2, Sayı: 44, (2001): 178.

vokalli şekli olan /-du/, /-tu/ kullanılmaktadır. Bu kullanıma Erzurum'un Çoruhboyu ağızlarında sıklıkla rastlanmaktadır.²³⁷

gâl-**du**+m (2-20) (geldim), de-**du**+m (2-43) (dedim), get-**tu**+m (5-25) (gittim), gir-**du**+m (10-4) (girdim), bitur-**du**+m (25-8) (bitirdim), yaşa-**dü**+m (28-25) (yaşadım), bekla-**du**+m (29-43) (bekledim), yazıl-**du**+m (29-43) (yazıldım)

Kılıçkaya, Köprügören, Yamaçüsütü, Sütlüce, Pamukçular köylerinde ise birinci tekil şahıs için ekin /-dı/, /-tı/, /-di/, /-ti/, /-du/, /-tu/ şekillerine rastlanmaktadır.

get-**ti**+m (8-15) (gittim), kaç-**tı**+m (8-20) (kalktım), islan-**di**+m (8-51) (ıslandım), kaybet-**ti**+m (12-25) (kaybettim), tepela-**dı**+m (12-21) (tepeledim), de-**di**+m (14-29), evar-**dı**+m (14-22) (everdim), anna-**dı**+m (19-15) (anladım), şeyet-**ti**+m (19-20), get-**tu**+m (20-10) (gittim)

Morkaya, Dağeteği, Darıca köylerinde ekin yuvarlak, dar, ince vokalli şekli olan /-dü/, /-tü/ de dahil olmak üzere tüm şekilleri kullanılmaktadır.

düş-**tü**+m (17-28), üzül-**dü**+m (17-29), gör-**dü**+m (22-69), köçür-**dü**+m (23-63)

II. Tekil Şahıs Çekimi

Bu şahıstaki durum I. tekil şahıstakiyle aynıdır. Yörenin büyük bölümünde ekin sadece yuvarlak, dar, kalın vokalli şekli olan /-du/, /-tu/ kullanılmaktadır.

say-ma-**du**+n (4-40) (saymadın), gor-**du**+n (11-29) (gördün), islan-**du**+n (ıslandın), yaz-**du**+n (yazdın), sil-**du**+n (sildin)

I. tekil şahısta adı geçen köylerde olduğu gibi bu şahıstaki çekiminde de ekin diğer vokalli şekillerine rastlanmaktadır.

isin-**di**+n (15-13) (ııındın), get-**ti**+n (gittin), kaç-**tı**+n (kalktın), kaybet-**ti**+n (kaybettin), tepela-**dı**+n (tepeledin)

²³⁷ Gemalmaz, *Erzurum İli Ağızları*, 346.

III. Tekil Şahıs Çekimi

Görülen geçmiş zamanın üçüncü tekil şahıs çekimi ilçenin tamamında bütünlük göstermektedir ve ekin sadece düz, dar, ince vokalli şekli olan /-di/, /-ti/ kullanılmaktadır. Aynı durum Erzurum'un tüm ağızlarında²³⁸ ve Rize ili ağızlarında da²³⁹ görülmektedir.

ol-**di**+ø (3-63) (öldü), utandır-**di**+ø (2-36) (utandırdı), çek-tür-**di**+ø (4-50) (çektirdi), koy-**di**+ø (8-54) (koydu), ge-ê-**tî**+ø (10-51) (geçti), vur-**di**+ø (13-74) (vurdu), bozul-**di**+ø (14-26) (bozuldu), görüş-**tî**+ø (17-32) (görüştü), çık-**ti**+ø (22-64) (çıktı), yan-**di**+ø (28-66) (yandı), toğ-**di**+ø (29-34) (doğdu)

I. Çoğul Şahıs Çekimi

İnceleme yapılan köylerin tamamında ve merkezde, görülen geçmiş zamanın birinci çoğul şahıs eki olarak ekin yuvarlak, dar, kalın vokalli şekli olan /-du/ ve /-tu/ nun kullanıldığı görülmüştür.

bin-**du**+k (2-18) (bindik), yap-**tu**+k (2-25) (yaptık), ge-ê-**tu**+k (4-8) (geçtik), sabahla-**du**+k (7-53) (sabahladık), pıraq-**tu**+k (8-25) (bıraktık), bi-ê-**tu**+k (10-55) (biçtik), et-**tu**+k (15-8) (ettik), çalış-**tu**+k (21-61) (çalıştık), ezil-**du**+k (25-12) (ezildik), evlan-**du**+k (30-55) (evlendik)

Kılıçkaya köyünde bu ekin yuvarlak, geniş, kalın vokalli ve standart Türkiye Türkçesinde rastlanmayan şekli olan /do/ ve /to/ ya da rastlanmıştır. Ekin /-do/, /-to/ şekillerine ise sadece birinci çoğul şahısta rastlanmaktadır.

çık-**to**+k (9-21) (çıktık), get-**to**+k (gittik), al-**do**+k (aldık)

II. Çoğul Şahıs Çekimi

Bu şahıstaki durum I. tekil şahıstakiyle aynıdır. Yörenin büyük bölümünde ekin sadece yuvarlak, dar, kalın vokalli şekli olan /-du/, /-tu/ kullanılmaktadır. Ancak elde edilen metinlerde görülen geçmiş zamanın ikinci çoğul şahısta çekimlenmiş örneklerine çok rastlanamamıştır. Verilen örneklerden bazıları soruşturma yöntemiyle elde edilmiştir.

²³⁸ Gemalmaz, *Erzurum İli Ağızları*, 347.

²³⁹ Günay, *Rize İli Ağızları*, 149.

gör-**du**+z (19-91) (gördünüz), gâl-**dú**+z (28-39) (geldiniz), bişur-**du**+z (29-26) (bişirdiniz), bekla-**du**+z (beklediniz), baq-**tu**+z (baktınız)

I. tekil şahısta adı geçen köylerde olduğu gibi bu şahıstaki çekiminde de ekin diğer vokalli şekillerine rastlanmaktadır.

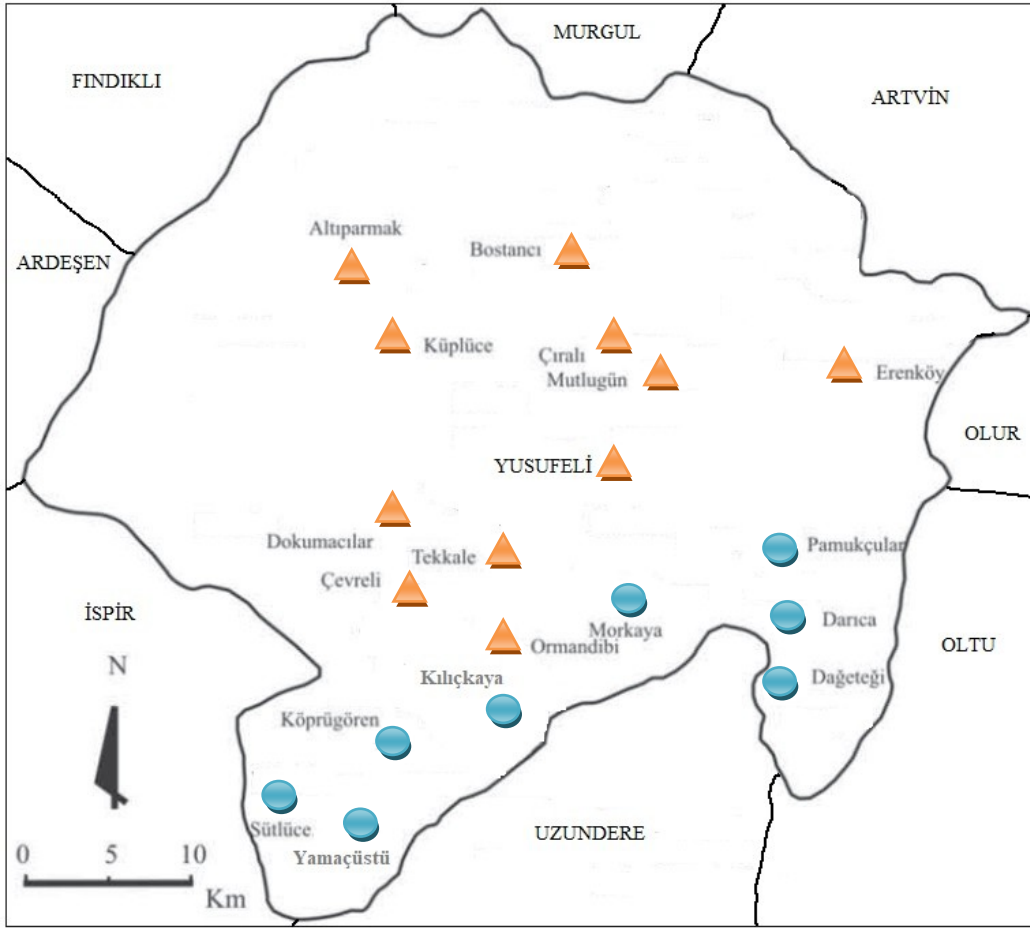
isin-**di**+z (15-15) (ııındınız), get-**ti**+z (gittiniz), kaq-**ti**+z (kalktınız), kaybet-**ti**+z (kaybettiniz), tepela-**di**+z (tepelediniz)

III. Çoğul Şahıs Çekimi

Görülen geçmiş zamanın üçüncü çoğul şahıs çekimi ilçenin tamamında bütünlük göstermektedir ve ekin sadece düz, dar, ince vokalli şekli olan /-di/, /-ti/ kullanılmaktadır.

gizlatır-**di**+la (2-13) (gizlettirdiler), yalvar-**di**+la (5-14) (yalvardılar), topla-**di**+la (8-5) (topladılar), ol-**di**+lar (11-40) (öldüler), ver-**di**+lar (14-66) (verdiler), get-**ti**+lar (15-9) (gittiler), oqu-**di**+lar (19-25) (okudular), gir-**di**+la (25-29) (girdiler), tut-**ti**+lar (28-72) (tuttular)

Yusufeli ilçesinde görülen geçmiş zaman ekinin -üçüncü şahıslar dışındadüzlük-yuvarlaklık bakımından kullanımını harita üzerinde şöyle gösterebiliriz:

- ▲ : Görülen geçmiş zaman ekinin (3. şahıslar dışında) sadece kalın, yuvarlak şeklini kullananlar
- : Görülen geçmiş zaman ekinin (3. şahıslar dışında) hem düz hem yuvarlak şeklini kullananlar

Harita 6. Görülen geçmiş zaman ekinin kullanımı (düzlük-yuvarlaklık bakımından) (3. şahıslar dışında)

Haritada görüldüğü gibi, görülen geçmiş zaman ekinde de ilçe genelinde bir yuvarlaklaşma temayülü hâkimdir. Rize, Artvin sınırındaki köyler 3. şahıslar dışında ekin sadece kalın-yuvarlak şeklini kullanırken, Erzurum sınırındaki köyler ekin yuvarlak şeklinin yanında düz şeklini de kullanmaktadır. Ekin kalın-yuvarlak şeklinin tercih edilmesi Rize ağızlarında da görülen bir durumdur.²⁴⁰

²⁴⁰ Günay, *Rize İli Ağızları*, 148.

2.5.3.3. Şimdiki Zaman

Yöre ağzının büyük bölümünde şimdiki zaman eki olarak /-yer/ kullanılır. Ama bu ekın başında ve sonunda düşmeler meydana gelerek ek, /-er/, /-ye/, /-e/ şekillerine de dönüşebilir. Doğu grubu ağızlarında görülen /-yer/ ekının, /-yor/ ekindeki ünlünün düzleşmesi ile değil; müstakil bir ek olarak, Türkmen Türkçesinde hâlen kullanılan /-yeer/ ve /-yee/ ekiyle aynı işleve sahip bir ek olduđu²⁴¹ düşünölmektedir. Ekin bu kullanımına doğu grubu ağızlarından Diyarbakır Çüngüş, Çermik; Erzincan Kemah, Refahiye; Artvin Ardanuç; Bingöl Karlıova; Gümüşhane Torul, Kelkit; Tunceli Pertek ağızlarında da rastlanmaktadır.²⁴²

I. Tekil Şahıs Çekimi

Tablo 13'te göröldüğü gibi yörenin çok büyük bir bölümünde şimdiki zamanın birinci tekil şahıstaki eki /-(y)er/ olarak kullanılmaktadır.

bil-mi-**yer**+am (2-22) (bilmiyorum), bil-**yer**+am (6-10) (biliyorum), ol-**yer**+am (6-16) (oluyorum), bil-**er**+am (8-16) (biliyorum), gid-**er**+am (8-111) (gidiyorum), ıolandur- (i)**yēr**+am (10-6) (dolandırıyorum), di-**yēr**+am (10-21) (diyorum), gid-**er**+am (14-30) (gidiyorum), at-**er**+am (14-31) (atıyorum), gâtuttur-**er**+am (14-46) (gtittiriyorum), soyli-**yer**+am (28-23) (söylüyorum), yûri-**yēr**+am (28-38) (yürüyorum)

İlçe merkezinde ve Altıparmak köyünde bazen ek sadece /-y/ olarak da kullanılabilir.

otur-(i)**y**+am (3-5) (oturuyorum), yaşı-**y**+am (3-11), górami-**y**+am (28-6) (göremiyorum), gór-(i)**y**+am (28-6) (görüyorum)

Şimdiki zaman ekının birinci tekil şahıstaki farklı kullanımı *Morkaya, Dağeteği ve Darıca* köylerinde karşımıza çıkmaktadır. Bu köylerde ekın /-ir/ şekli

²⁴¹ Fatih Özek, "Türkiye Türkçesi Doğu Grubu Ağızlarında Şimdiki Zaman Ekleri", *Turkish Studies*, Volume: 7/1, Winter (2012): 1755.

²⁴² Özek, "Şimdiki Zaman Ekleri", 1755.

de kullanılmaktadır. Bu kullanıma Erzurum'un Tortum ağızlarında da rastlanmaktadır.²⁴³

yap-**ir**+em (17-4) (yapıyorum), utan-**ir**+em (17-14) (utanıyorum), bak-**ir**+em (23-73) (bakıyorum), suvar-**ir**+em (23-75) (suvarıyorum)

Ekin, birinci tekil şahıstaki diğer farklı kullanımına ise *Erenköy'de* rastlanmaktadır. Bu köyde ekin /-(i)yr/ şekli kullanılmaktadır. Bu kullanım Doğu Grubu ağızlarının bir özelliğidir.²⁴⁴

yatur-(i)**yr**+am (24-36) (yatıyorum), ged-(i)**yr**+um (24-38) (gidiyorum)

II. Tekil Şahıs Çekimi

Şimdiki zamanın ikinci tekil şahıstaki çekiminde de ilçenin büyük bölümü bütünlük göstermektedir. Tablo 13'te görüldüğü gibi ekin /-(y)e(r)/ şekli kullanılmaktadır. Yani bazı köylerde ekin başındaki /y/ sesi düşer, bazı köylerde ekin sonundaki /r/ sesi düşer, bazı köylerde ise iki ses birden düşer.

ver-(i)**ye**+sin (3-31) (veriyorsun), bağışli-**ye**+sin (3-31) (bağışlıyorsun), söyli-**yer**+sin (12-17) (söylüyorsun), di-**ye**+rsin (12-35) (diyorsun), çal-**er**+sin (12-61) (çalıyorsun), bul-**er**+sin (14-54) (buluyorsun), ser-**er**+sin (15-28) (seriyorsun), gör-(i)**yē**+sin (28-27) (görüyorsun)

Bu şahısta yine *Morkaya, Dağeteği ve Darıca* köylerinde ek /-ir/ şeklinde de kullanılmaktadır. Bazen ekin sonundaki /r/ sesinin de düştüğü görülmektedir. Bu kullanıma Erzurum'un Yukarı Karasu, Yukarı Aras, İspir, Norgah ve Tortum ağızlarında da rastlanmaktadır.²⁴⁵

sor-**i**+sen (21-42) (soruyorsun), yap-**ir**+sem (yapıyorsun), utan-**ir**+sen (utanıyorsun), bak-**ir**+sen (bakıyorsun)

Tablo 13'e bakıldığı zaman *Erenköy* köyünün bu şahıs için de ilçe genelinden farklı bir ek olan /-(i)y/ ekini kullandığı görülmektedir.

sıkıl-(i)**y**+sun (24-20) (sıkılıyorsun), ged-(i)**y**+sun (24-20) (gidiyorsun),

²⁴³ Gemalmaz, *Erzurum İli Ağızları*, 353.

²⁴⁴ Karahan, *Anadolu Ağızlarının Sınıflandırılması*, 69.

²⁴⁵ Gemalmaz, *Erzurum İli Ağızları*, 355.

diyami-y+sun (24-21) (diyemiyorsun)

III. Tekil Şahıs Çekimi

Tablo 13'te görüldüğü gibi yörenin büyük bir bölümünde üçüncü tekil şahıs için ekin /-(y)e(r)/ şekli kullanılmaktadır. Yani bazı köylerde ekin başındaki /y/ sesi düşer, bazı köylerde ekin sonundaki /r/ sesi düşer, bazı köylerde ise iki ses birden düşer.

di-ye+ø (2-34) (diyor), dellan-(i)yer+ø (2-36) (delileniyor), ged-(i)ye+ø (2-56) (gidiyor), ged-ye+ø (4-22) (gidiyor), gel-ye+ø (4-22) (geliyor), koşul-(i)ye+ø (7-35) (koşuluyor), gâl-e+ø (8-10) (geliyor), gâtur-e+ø (8-10) (getiriyor), yükli-ye+ø (9-16) (yükliyor), okun-e+ø (9-22) (okunuyor), çalış-(i)yēr+ø (11-35) (çalışıyor), çurud-(i)yēr+ø (11-45) (çürütüyor), otur-er+ø (12-13) (oturuyor), kiz-er+ø (12-17) (kızıyor)

Diğer şahıslarda olduğu gibi bu şahısta da *Morkaya, Dağeteği ve Darıca* köylerinde ekin /-ir/ şekli de kullanılmaktadır. Bu kullanım Erzurum'un Yukarı Karasu, Yukarı Aras, İspir, Norgah ve Tortum ağızlarında da görülmektedir.²⁴⁶

işaret ed-ir+ø (17-18) (işaret ediyor), ver-ir+ø (17-43) (veriyor), çalış-ir+ø (21-18) (çalışıyor), dur-ir+ø (21-40) (duruyor), çök-ir+ø (22-43) (çöküyor), ol-ir+ø (22-46) (oluyor)

Erenköy köyünde diğer şahıslarda olduğu gibi bu şahısta da ilçe genelinden farklı bir kullanım vardır. Bu köyde ekin /-(i)ye/, /-(i)yi/, /-(i)y/ olmak üzere üç şekli kullanılmaktadır.

gez-(i)ye+ø (24-36) (geziyor), baq-(i)y+ø (24-37) (bakıyor), yaşı-yi+ø (24-42) (yaşıyor)

I. Çoğul Şahıs Çekimi

İlçe ağzının çok büyük bölümünde /-(y)er/ eki kullanılmaktadır.

yaşı-yer+uq (2-57) (yaşıyoruz), uğraş- (i)yer+uq (3-64) (uğraşıyoruz),

²⁴⁶ Gemalmaz, *Erzurum İli Ağızları*, 356.

bil-(i)yer+uğ (5-96) (biliyoruz), tk-er+uğ (8-84) (döküyoruz), götür-er+uğ (8-85) (götürüyoruz), köy-er+uğ (8-85) (koyuyoruz), al-er+uğ (8-108) (alıyoruz), kş-(i)yr+uğ (10-39) (koşuyoruz), kz-(i)yer+uğ (28-19) (kazıyoruz), topli-
yer+uğ (28-57) (topluyoruz)

Morkaya, Dağeteği ve Darıca köylerinde ekin /-(y)ir/ Şekli de kullanılmaktadır.

dur-ir+uğ (21-42) (duruyoruz), yap-ir+uğ (21-45) (yapıyoruz), götür-
ir+uğ (21-46) (götürüyoruz), de- (y)ir+uğ (22-29) (diyoruz)

Erenköy köyünde diğer Şahıslarda olduğu gibi bu Şahısta da ilçe genelinden farklı bir kullanım vardır. Bu köyde ekin /-(i)yr/ Şekli kullanılmaktadır.

geçur-(i)yr+uğ (24-31) (geçiriyoruz), çığ-(i)yr+uğ (24-40) (çıkıyoruz),
kl-(i)yr+uğ (24-40) (kalıyoruz), biç- (i)yr+uğ (24-46) (biçiyoruz)

II. oğul Şahıs ekimi

Elde edilen derlemelerde Şimdiki zamanın ikinci oğul Şahıs ekimine hi rastlanmamıştır. Verilen rnekler soruştırma yöntemiyle elde edilmiştir. Bu Şahısta da diğer Őahıslardan farklı bir durum yoktur. İlenin büyük bir kısmında ekin /-(y)e(r)/ Şekli kullanılmaktadır.

gid-(i)ye+siz (gidiyorsunuz), ağli-yer+siz (ağlıyorsunuz), bağ-er+siz (bakıyorsunuz), yaşi-ye+siz (yaşıyorsunuz), izli-yer+siz (izliyorsunuz), gl-e+siz (geliyorsunuz), dur-e+siz (duruyorsunuz), otur-e+siz (oturuyorsunuz)

Morkaya, Dağeteği ve Darıca köylerinde ekin /-(y)ir/ Şekli de kullanılmaktadır.

bağ-ir+siz (bakıyorsunuz), otur-ir+siz (oturuyorsunuz), a-ir+siz (aıyorsunuz), yaz-ir+siz (yazıyorsunuz), izli-(y)ir+siz (izliyorsunuz)

Erenköy'de ekin /-(i)y/ şekli kullanılmaktadır.

çık-(i)y+suz (çıkıyorsunuz), ged-(i)y+suz (gidiyorsunuz), sor-(i)y+suz (soruyorsunuz), dur-(i)y+suz (duruyorsunuz), topli-y+suz (topluyorsunuz)

III. Çoğul Şahıs Çekimi

Diğer şahıslardakinden farklı bir durum söz konusu değildir. İlçenin büyük bölümünde ekin /-(y)e(r)/ şekli kullanılmaktadır.

yasaklı-ye+la (2-11) (yasaklıyorlar), yaralı-ye+lar (5-44) (yaralıyorlar), bağır-e+la (8-55) (bağırıyorlar), ver-e+la (8-78) (veriyorlar), gid-e+la (9-15) (gidiyorlar), gâl-e+la (9-17) (geliyorlar), kocal-(i)yēr+lar (10-69) (kocalıyorlar), çalış-(i)yē+lar (11-35) (çalışıyorlar), otur-er+lar (14-70) (oturuyorlar), kız-(i)yer+lar (28-24) (kızıyorlar), dur- (i)ye+la (29-41) (duruyorlar)

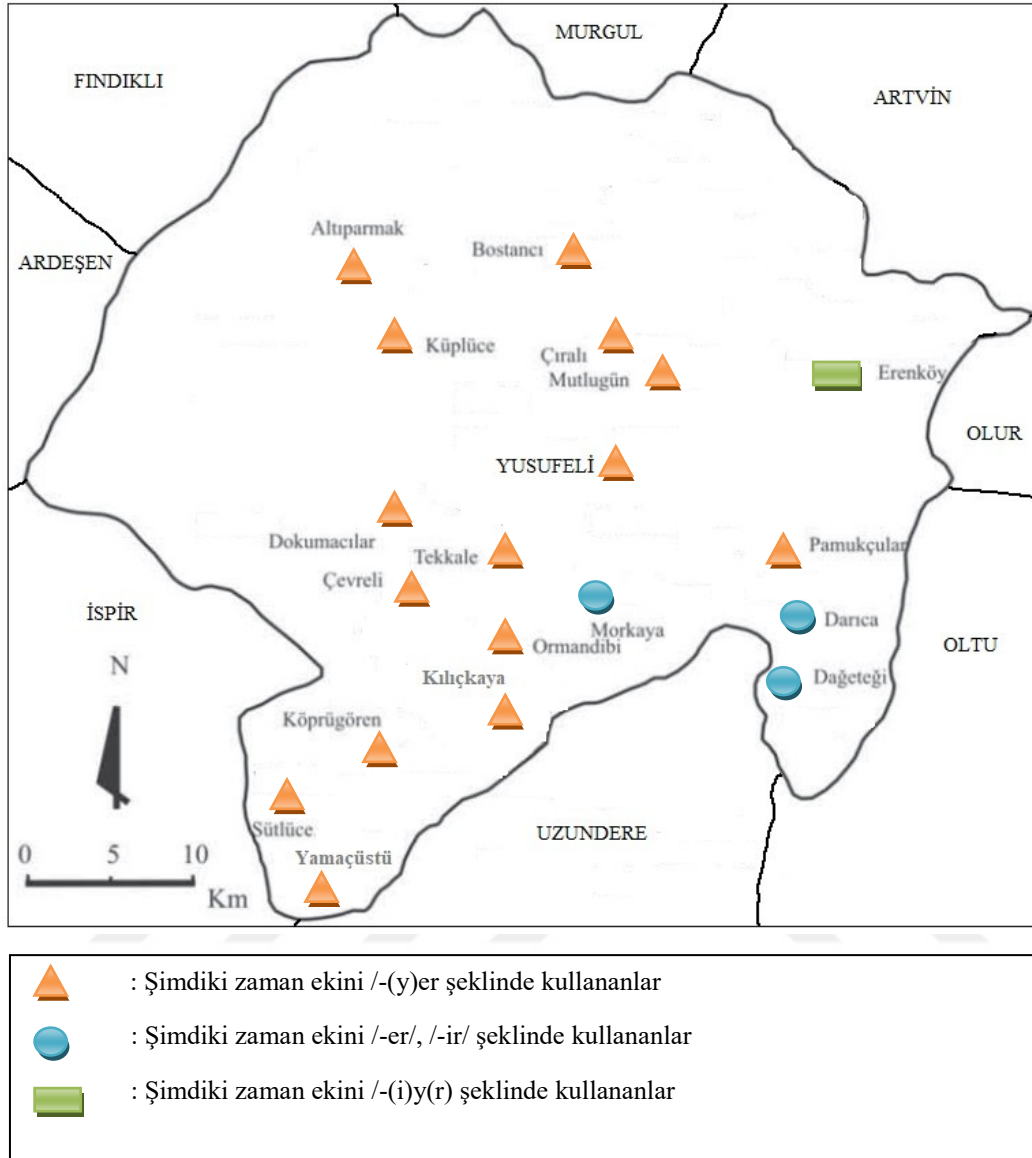
Morkaya, Dağeteği ve Darıca köylerinde ekin /-(y)ir/ şekli de kullanılmaktadır.

otur-ir+lar (oturuyorlar), bak-ir+lar (bakıyorlar), izli-yir+lar (izliyorlar)

Erenköy köyünde ekin /-(i)y/ şekli kullanılmaktadır.

bak-(i)y+lar (24-36) (bakıyorlar)

İlçe genelinde şimdiki zaman ekiyle ilgili üç farklı kullanıma rastlanmıştır. Bu kullanımlar şahıslar başlıklarında ayrıntılı şekilde ele alınmıştır; ancak bu üç kullanım harita üzerinde şöyle gösterilebilir:

Harita 7. Şimdiki zaman ekinin kullanımı

Haritada görüldüğü gibi *Erenköy*, ilçe genelinden farklı bir kullanım sergilemektedir. Ayrıca *Morkaya*, *Dağeteği* ve *Darıca* köyleri de diğer eklerde olduğu gibi ilçe genelinden ayrılmaktadır. İnceleme yapılan bu dört köyün dışında kalan tüm köylerde ise bir birliktelik söz konusudur. Tüm bu verilere bakılarak şimdiki zaman ekinin kullanımıyla ilgili ilçe; 1) "-(y)er" 2) "-er, -ir" 3) "-(i)y(r)" kullanımları olmak üzere üç farklı gruba ayrılabilir. *Merkez*, *Tekkale*, *Çevreli*, *Ormandibi*, *Köprügören*, *Dokumacılar*, *Yamaçüstü*, *Sütlüce*, *Pamukçular*, *Küplüce*, *Bostancı*, *Altıparmak*, *Çıralı*, *Mutlugün* birinci grupta yer alıp "-(y)er"

ekini; *Kılıçkaya, Morkaya, Dağeteği, Darıca* köyleri ikinci grupta yer alıp "-er, -ir" ekini; *Erenköy* ise üçüncü grupta olup "-(i)y(r)" ekini kullanmaktadır.

2.5.3.4. Gelecek Zaman

Tablo 13'e bakıldığı zaman gelecek zamanın birinci çoğul şahıs kullanımıyla ilgili ilçe geneli; 1) "-ico, -icu" 2) "-acak, -ecek"; 3) "-icak" 4) "-acu, -ecu" kullanımları olmak üzere dört farklı gruba ayrılabilir. *Merkez, Çevreli, Kılıçkaya* köyleri birinci grupta yer alıp "-ico, -icu" ekini; *Tekkale, Ormandibi, Dokumacılar, Yamaçüstü, Sütlüce, Küplüce, Bostancı, Altıparmak, Çıralı, Mutlugün* köyleri ikinci grupta yer alıp "-acak, -ecek" ekini; *Köprügören, Pamukçular, Erenköy* köyleri üçüncü grupta yer alıp "-icak" ekini; *Morkaya, Dağeteği, Darıca* köyleri dördüncü grupta yer alıp "-acu, -ecu" ekini kullanmaktadır.

I. Tekil Şahıs Çekimi

Derleme yapılan köylerin tamamında ve ilçe merkezinde gelecek zamanın birinci tekil şahıs çekimi için /-aca/, /-eca/, /-ica/ ekleri kullanılmaktadır.

al-**ica**+m (2-39) (alacağım), gostar-**aca**+m (4-30) (göstereceğim), yap-**aca**+m (4-43) (yapacağım), ver-**ica**+m (8-45) (vereceğim), gör-**ica**+m (9-130) (göreceğim), at-**ecā**+m (11-66) (atacağım), çık-**eca**+m (11-73) (çıkacağım), al-**eca**+m (14-46) (alacağım), ek-**eca**+m (14-47) (ekeceğim), boşad-**ica**+m (19-38) (boşadacağım), iç-**ica**+m (19-80) (içeceğim), gótur-**ecā**+m (28-74) (götüreceğim)

Morkaya, Dağeteği ve Darıca köylerinde ekin /-ece/ şekline de rastlanmaktadır. Bu ve diğer şahıslardaki ince vokalli kullanımına Erzurum ağızlarında da rastlanmaktadır.²⁴⁷

çehtür-**ece**+m (17-7) (çektireceğim), götür-**ece**+m (17-7) (getireceğim), gid-**ece**+m (23-50) (gideceğim), yaşı-(y)**ece**+m (23-50) (yaşayacağım)

²⁴⁷ Gemalmaz, *Erzurum İli Ağızları*, 358-362.

II. Tekil Şahıs Çekimi

Derleme yapılan köylerin tamamında ve ilçe merkezinde gelecek zamanın ikinci tekil şahıs çekimi için /-acaḡ/, /-ecaḡ/, /-icaḡ/ ekleri kullanılmaktadır. Görüldüğü gibi ekin sonundaki /k/ sesi, yöre ağzında hırıltılı bir ünsüz olan /ḡ/ ünsüzüne dönüşmektedir.

çalış-**icaḡ**+sin (2-66) (çalışacaksın), al-**icaḡ**+sin (3-27) (alacaksın), dur-**acaḡ**+sin (5-41) (duracaksın), aş-**acaḡ**+sin (6-22) (aşacaksın), söydür-**icaḡ**+sin (8-56) (sövdüreceksin), neyd-**icaḡ**+sun (9-119) (ne edeceksin), topli-(y)**ecāḡ**+sin (10-62) (toplayacaksın), bin-**ecaḡ**+sin (11-24) (bineceksin), sağ-**icaḡ**+sın (12-44) (sağacaksın)

Morkaya, Dağeteği ve Darıca köylerinde ekin /-eceph/ şekline de rastlanmaktadır. Bu köylerde ekin son vokalindeki incelmeyle beraber son ünsüz de /h/ sesine dönüşmektedir.

çehtür-**eceph**+sin (çektireceksin), götür-**eceph**+sin (getireceksin), gid-**eceph**+sin (gideceksin), yaşı-(y)**eceph**+sin (yaşayacaksın)

III. Tekil Şahıs Çekimi

Bu şahıstaki çekim de ikinci tekil şahıstaki çekimle aynıdır ve aynı ekler tüm yörede kullanılmaktadır.

ged-**icaḡ**+ø (1-47) (gidecek), ver-**icaḡ**+ø (3-34) (verecek), dur-**acaḡ**+ø (4-21) (duracak), tükür-**icaḡ**+ø (9-124) (tükürecek), gid-**ecaḡ**+ø (11-37) (gidecek), yat-**ecāḡ**+ø (11-37) (yatacak), gel-**ecāḡ**+ø (11-84) (gelecek), ed-**icaḡ**+ø (20-40) (edecek)

Morkaya, Dağeteği ve Darıca köylerinde ekin /-eceph/ şekline de rastlanmaktadır. Bu köylerde ekin son vokalindeki incelmeyle beraber son ünsüz de /h/ sesine dönüşmektedir.

çehtür-**eceph**+ø (çektirecek), götür-**eceph**+ø (getirecek), gid-**eceph**+ø (gidecek), yaşı-(y)**eceph**+ø (yaşayacak)

I. Çoğul Şahıs Çekimi

Gelecek zamanın birinci çoğul şahıs çekiminde, diğer şahıslarda kullanılan eklerin son sesteki /k/ sesinin /ğ/ sesine dönüşerek /-acağ/, /-ecağ/, /-icağ/ şeklinde kullanıldığı görülmüştür.

ged-**acağ**+uğ (4-14) (gideceğiz), deni-(y)**acağ**+uğ (4-14) (deneyeceğiz), aş-**ecāğ**+uğ (11-102) (aşacağız)

Bazı durumlarda ekin /-(i)co/, /-(i)cu/ şeklinde kullanıldığı da görülmüştür. Ekin sonundaki /k/ sesinin, birinci çoğul şahıs ekiyle kalıplaşarak tek ses olarak kullanıldığı sanılmaktadır. Bu yuvarlaklaşma olayı Rize ağzında da görülmektedir ve /+uk/ şahıs ekinin etkisiyle meydana geldiği düşünülmektedir.²⁴⁸

bin-**ico**+k (2-43) (bineceğiz), git-**cu**+k (8-64) (gideceğiz), ol-**icu**+k (29-45) (olacağız)

Morkaya, Dağeteği ve Darıca köylerinde ek /-ecu/, /-acu/ şeklinde kullanılmaktadır ve diğer köylerde olduğu gibi bu köylerde de birinci çoğul şahıs ekiyle, gelecek zaman ekinin sonundaki /k/ sesinin tek ses olarak kullanıldığı ve hırıltılı bir ses olan /h/ sesine dönüştüğü görülmüştür.

şeyed-**ecu**+h (17-8) (şey edeceğiz), çal-**acu**+h (17-8) (çalacağız), bin-**ecu**+h (bineceğiz), iç-**ecu**+h (içeceğiz)

II. Çoğul Şahıs Çekimi

Diğer bildirme kiplerinde olduğu gibi gelecek zaman kipinde de ikinci çoğul şahıs çekimli fiil örneklerine metinlerde çok rastlanamamıştır. Elde edilen metinlerde sadece bir örneğine rastlanılan bu çekimin örnekleri soruşturma yöntemiyle elde edilmiştir.

vermi-(y)**cağ**+suz (9-129) (vermeyeceksiniz), al-**icağ**+suz (alacaksınız), bak-**icağ**-siz (bakacaksınız), sor-**icağ**-siz (soracaksınız)

²⁴⁸ Ahmet Günşen, "Anadolu Ağızlarında Farklı Bir Gelecek Zaman Eki ve Çekimi: -ıı /-ici ; -ucu /-ücü", *Turkish Studies /Türkoloji Dergisi* 1 Sayı: 2, (2006): 66.

Morkaya, Dağeteği ve Darıca köylerinde ekin /-eçeh/ şekline de rastlanmaktadır. Bu köylerde ekin son vokalindeki incelmeyle beraber son ünsüz de /h/ sesine dönüşmektedir.

çehtür-**eçeh**+siz (çektireceksiniz), götür-**eçeh**+siz (getireceksiniz), gid-**eçeh**+siz (gideceksiniz), yaşı-(y)**eçeh**+siz (yaşayacaksınız)

III. Çoğul Şahıs Çekimi

Bu şahısta kullanılan ekler de diğer şahıslardakilerle aynıdır. Yörenin tamamında /-acağ/, /-ecağ/, /-icağ/ ekleri kullanılmaktadır.

vur-**ecāğ**+lar (11-72) (vuracaklar), gel-**ecağ**+lar (23-56) (gelecekler), sūr-**ecāğ**+lar (28-28) (sürecekler), çağ-**ecağ**+lar (28-58) (çakacaklar), al-**icağ**+lar (alacaklar), dur-**acağ**+lar (duracaklar)

Diğer şahıslarda olduğu gibi bu şahısta da *Morkaya, Dağeteği ve Darıca* köylerinde ekin /-eçeh/ şekline de rastlanmaktadır.

çehtür-**eçeh**+ler (çektirecekler), götür-**eçeh**+ler (getirecekler), gid-**eçeh**+ler (gidecekler), yaşı-(y)**eçeh**+ler (yaşayacaklar)

2.5.3.5. Geniş Zaman

Yöre ağzında geniş zaman çekimi tüm şahıslar için aynıdır. Ekin sadece /-ar/, /-ur/, /-r/ şekilleri kullanılmaktadır. Diğer vokalli şekillerine rastlanmamaktadır.

gâtur-**ur**+am (2-29) (getiririm), ver-**ur**+ø (3-15) (verir), başla-**r**+la (3-16) (başlarlar), aş-**ar**+sin (6-22) (aşarsın), bişur-**ur**+ø (6-47) (bişirir), birağ-**ur**+sin (7-42) (bırakırsın), köç-**ar**+uğ (8-67) (göçeriz), gid-**ar**+uğ (9-18) (gideriz), gel-**ur**+sin (11-50) (gelirsin), biç-**ar**+sin (25-44) (biçersin), ver-**ur**+am (30-63) (veririm)

Bazı istisnai örneklerde /-ur/ ekinin sonundaki /r/ sesinin düştüğü görülmüştür.

gór-**u**+sin (3-26) (görürsün), getir-**u**+sin (4-45) (getirirsin), bişur-**u**+ø (4-73) (pişirir), gâl-**u**+ø (8-72) (gelir)

Diğer bildirme kiplerinde olduğu gibi bu kipte de *Morkaya*, *Dağeteği* ve *Darıca* köylerinde ekin ince şekilleri olan /-er/, /-ür/ ekleri de kullanılmaktadır.

bil-ür+em (21-15) (bilirim), ügüd-ür+ø (21-52) (öğütür), getür-ür+ø (21-52) (getirir), çek-er+ler (21-48) (çekerler), gid-er+ler (22-30) (giderler), gel-ür+ø (22-42) (gelir), biçül-ür+ø (22-60) (biçilir)

2.5.4. Tasarlama Kipleri

2.5.4.1. İstek Kipi

İnceleme yapılan köylerin tamamında ve ilçe merkezinde istek kipinin birinci tekil şahıs çekiminde ekin sadece ince şekli olan /-(y)e/ nin kullanıldığı görülmüştür. Ayrıca örneklerin çok büyük bir bölümünde istek ekinden sonra birinci tekil şahıs eki olarak sadece /+m/ nin kullanıldığı tespit edilmiştir.

bil-e+m (1-12) (bileyim), k̄olli-(y)e+m (4-27) (kollayayım), soyli-(y)e+m (7-10) (söyleyeyim), anlad-e+m (8-20) (anlatayım), ugud-e+m (10-41) (öğüteyim), k̄ork-e+m (13-15) (korkayım), baq-e+m (14-55) (bakayım), ged-e+m (19-73) (gideyim), sor-e+m (25-12) (sorayım), anlaq-e+m (27-12) (anlatayım)

Az sayıda örnekte ise istek kipinin birinci tekil şahıstaki çekiminde şahıs ekinin /+(y)im/ olarak kullanıldığı görülmüştür.

anlad-e+(y)im (26-10) (anlatayım), ed-e+(y)im (13-22)

İnceleme yapılan köylerin çok büyük bir kısmında (*Morkaya*, *Dağeteği*, *Darıca* dışında) istek kipinin birinci tekil şahıs dışındaki tüm şahıs çekimlerinde ekin sadece kalın şekli olan /-(y)a/ nın kullanıldığı görülmüştür.

ed-a+sin (2-67) (edesin), yaşı-(y)a+sin (8-116) (yaşayasın), bin-a+sin (19-90) (binesin), sakli-(y)a+ø (2-74) (saklaya), götür-a+ø (12-51) (götüre), k̄azi-(y)ā+ø (28-21) (kazıya), gey-a+lar (10-46) (giyeler), yīqi-(y)a+(y)mi+suz (8-49) (yıkayaymışsınız), uğraş-mi-(y)a+sin (5-42) (uğraşmayasın), gör-a+sin (8-116) (göresin), anli-(y)a+sın (12-55) (anlayasın)

Diğer kip eklerinde olduğu gibi bu ekte de *Morkaya*, *Dağeteği* ve *Darıca* köylerinde ekin kalın şeklinin yanında ince şekli olan /-(y)e/ de kullanılmaktadır.

bil-**e**+sün (bilesin), gel-**e**+m (geleyim), gid-**e**+ler (gideler), götür-**e**+m (götürem)

Birinci çoğul şahıs çekiminde ise yörenin çok büyük bölümünde istek eki daima /-(y)a/’dır ama diğer kiplerde birinci çoğul şahıs eki her zaman /+k/ kullanılırken istek kipinde /+lim/, /+lım/ de kullanılmaktadır.

ged-**a**+k (2-44) (gidelim), yi-(y)**a**+k (4-103) (yiyelim), kaldır-**a**+k (8-72) (kaldıralım), aş-**a**+k (8-89) (aşalım), kes-**a**+k (10-63) (keselim), kestur-**a**+k (28-29) (kestirelim), di-(y)**a**+lim (22-20) (diyelim), düşün-**a**+lım (25-33) (düşünelim), ver-**a**+lım (25-34) (verelim)

2.5.4.2. Dilek - Şart Kipi

Erzurum sınırındaki köyler dışında, inceleme yapılan köylerin tamamında tüm şahıs çekimlerinde ekin sadece kalın şekli olan /-sa/’nın kullanıldığı görülmüştür.

çık-ma-**sa**+ø (29-44) (çıkmasa), ver-**sa**+n (1-34) (versen), gel-**sa**+ø (5-29) (gelse), de-**sa**+k (1-40) (desek), kazanabil-**sa**+lar (10-29) (kazanabilseler), savur-**sa**+k (12-53) (savursak), anlat-**sa**+m (21-56) (anlatsam), get-**sa**+m (8-16) (gitsem)

Derlenen metinlerde rastlanmasa bile soruşturma yöntemiyle elde edilen bilgilerde görüldü ki bu kipte de *Morkaya*, *Dağeteği* ve *Darıca* köylerinde ekin kalın şeklinin yanında ince şekli olan /-se/ de kullanılmaktadır.

get-**se**+m (gitsem), söyle-**se**+n, izle-**se**+k, behle-**se**+ler (bekleseler)

2.5.4.3. Gereklilik Kipi

Türkçede her kipin kip hüvviyeti kazanma süreci farklılık gösterir. Gereklilik kipi ancak Osmanlı Türkçesinde kip hüvviyeti kazanmıştır. Daha önceki dönemlerde gereklilik anlamı "*kergek* > *kerek* > *gerek*" kelimeleriyle ifade ediliyordu.²⁴⁹ Yusufeli ağzında standart Türkiye Türkçesinde kullanılan gereklilik ekleri /-malı/, /-meli/ kullanılmamaktadır. Bunun yerine (fiil + ma + iyelik eki +

²⁴⁹ Şahap Bulak, "Türkçede Gereklilik İfadesinin Kip Hüviyeti Kazanmadan Önceki Gelişim Süreci", *Ekev Akademi Dergisi* Yıl: 21 Sayı: 72 (Güz 2017): 339.

lazum / lazım) şekli tercih edilmektedir. Elde edilen metinlerde tek örneğine rastlanan bu kullanımın, soruşturma yöntemi yaygın olduğu görülmüştür.

getmam lazım (19-17)	getmam lazum
getman lazım	getman lazum
getması lazım	getması lazum
getmamız lazım	getmamuz lazum
getmaz lazım	getmaz lazum
getmalari lazım	getmalari lazum

2.5.4.4. Emir Kipi

Yusufeli ağzında emir kipinde standart Türkiye Türkçesinde olduğu gibi şahıs ekiyle kip eki kaynaşmış haldedir. Yusufeli ağzında emir kipinin birinci teklik ve çokluk şahıslarda kullanımına rastlanmamıştır.

II. Tekil Şahıs Çekimi

Standart Türkiye Türkçesinde olduğu gibi fiil kök ya da gövdesi hiçbir ek almaz.

götu (2-41) (götür), yıka (5-24) (yık), get (4-50) (git), kaç (9-20) (kalk), çağır (11-30) (çağır), al (2-41)

III. Tekil Şahıs Çekimi

Yörenin çok büyük bir bölümünde fiil kök ya da gövdelerine */-sun/* eki getirilerek yapılır ama az da olsa */-sin/* ekinin kullanıldığı da görülmüştür.

al-**sun** (2-35) (alsın), oğu-**sun** (5-15) (okusun), işta-**sun** (5-53) (istesin), göster-**sun** (8-11) (göstersin), ver-ma-**sun** (8-13) (vermesin), gel-**sun** (11-30) (gelsin), get-**sin** (12-15) (gitsin)

II. Çoğul Şahıs Çekimi

Elde edilen derlemelerde fiil kök ve gövdelerine sadece */-un/* eki getirilerek yapıldığı görülmüştür.

kocal-**un** (3-69) (kocalın), ver-**un** (6-14) (verin), kaç-**un** (11-57) (kalkın), getir-**un** (13-52) (getirin)

III. Çoğul Şahıs Çekimi

Elde edilen derlemelerde fiil kök ve gövdelerine sadece */-sunla(r)/* eki getirilerek yapıldığı görülmüştür.

gâl-**sunlar** (2-11) (gelsinler), gel-**sunlar** (13-52) (gelsinler), otur-**sunla** (otursunlar), izla-**sunla** (izlesinler)

2.5.5. Birleşik Zamanlı Kipler

Birleşik zamanlı kipler tıpkı standart Türkiye Türkçesinde olduğu gibi basit kiplerin üzerine gelir. Standart Türkiye Türkçesinde olduğu gibi Yusufeli ağzında da emir kipinin birleşik çekimli şekilleri yoktur. Yusufeli ağzında üç birleşik zamanlı kipin varlığından söz edilebilir.

2.5.5.1. Hikâye Birleşik Kipi

Yusufeli ağzında hikâye birleşik kipi tüm basit kiplerden sonra aynı şekilde geldiği için, basit kiplere ayrı ayrı nasıl eklendiğinden bahsedilmemiştir. Bu birleşik kip, görülen geçmiş zaman ekiyle aynı şekilde kullanılmaktadır ve ek şahıslara göre farklılık göstermektedir. Onun için şahıslara göre çekimi üzerinde durulmuştur.

I. Tekil Şahıs Çekimi

Hikâye birleşik kipinin birinci tekil şahıstaki çekiminde, ilçenin büyük bölümünde ekin sadece yuvarlak, dar, kalın vokalli şekli olan */-du/*, */-tu/* kullanılmaktadır.

al-ye+ø-**du**+m (5-14) (alıyordum), ĭkayir-(i)yēr+ø-**du**+m (10-20) (kayıyordum), ĭkıl-(i)yē+ø-**du**+m (11-11) (kılıyordum), yaĭ-(i)yē+ø-**du**+m (11-12) (yakıyordum), gid-ar+ø-**du**+m (11-42) (giderdim), ĭkoy-miř+ø-**tu**+m (13-14) (koymuştum), sar-(i)caĭ+**idū**+m (13-14) (saracaktım), ol-sa+ø-(y)**du**+m (28-11) (olsaydım), dur-sa+ø-(y)**dū**+m (28-66) (dursaydım), get-ma-miř+ø-**tu**+m (29-34) (gitmemiştim), tani-ye+ø-**du**+m (30-53) (tanıyordum)

Kılıçkaya, Köprügören, Yamaçüsütü, Sütlüce, Pamukçular, Morkaya, Dağeteği, Darıca köylerinde ise birinci tekil şahıs için ekin /-du/, /-tu/ kullanımının yanında /-di/, /-ti/, /-di/, /-ti/ şekillerine de rastlanmaktadır.

ğoy-ar+ø-**di**+m (8-110) (koyardım), ğarşıla-r+ø-**dı**+m (9-103) (karşılardım), dön-ar+ø-**di**+m (9-115) (dönerdim), ayarla-r+ø-**dı**+m (9-106) (ayarlardım), ğullan-er+ø-**di**+m (14-31) (kullanıyordum), çalış-er+ø-**di**+m (18-27) (çalışıyordum), geç-miş+ø-**ti**+m (19-74) (geçmiştim), yazıl-miş+ø-**ti**+m (19-14) (yazılmıştıım)

II. Tekil Şahıs Çekimi

Bu şahıstaki durum I. tekil şahıstakiyle aynıdır. Yörenin büyük bölümünde ekin sadece yuvarlak, dar, kalın vokalli şekli olan /-du/, /-tu/ kullanılmaktadır.

say-ma-miş+ø-**tu**+n (saymamıştıın), ğor-ur+ø-**du**+n (ğörürdüın), islan-(i)ye+**du**+n (ıslanıyordıın), yaz-sa+ø-(y)**du**+n (yazsaydıın), sil-(i)caĝ+i-**du**+n (silecektiın)

I. tekil şahısta adı geçen köylerde olduğu gibi bu şahıstaki çekiminde de ekin diğer vokalli şekillerine de rastlanmaktadır.

gid-ar+ø-**dı**+n (giderdiın), ğayan-ır+ø-**dı**+n (dayanırdıın), ğet-miş+ø-**ti**+n (gitmiştıın), ğağ-sa+ø-(y)**dı**+n (kalksaydıın), ğaybet-miş+ø-**ti**+n (kaybetmiştıın), tepeli-(y)caĝ+ı-**dı**+n (tepeleyecektiın)

III. Tekil Şahıs Çekimi

Hikâye birleşik kipinin üçüncü tekil şahıs çekimi ilçenin tamamında bütünlük göstermektedir ve ekin sadece düz, dar, ince vokalli şekli olan /-di/, /-ti/ kullanılmaktadır.

ĝâl-miş+ø-**ti**+ø (1-14) (gelmişti), yapıl-ur+ø-**di**+ø (4-60) (yapılırdı), ğol-ar+ø-**di**+ø (5-70) (dolardı), ol-(i)ye+ø-**di**+ø (7-20) (oluyordu), al-e+ø-**di**+ø (8-6) (alıyordu), ol-u+ø-**di**+ø (9-70) (olurdu), ĝel-(i)yēr+ø-**di**+ø (10-39) (geliyordu), ĝâl-ur+ø-**di**+ø (12-29) (gelirdi), paĝlan-ur+ø-**di**+ø (12-44) (baĝlanırdı), ol-er+ø-**di**+ø (14-19) (oluyordu), bas-ar+ø-**di**+ø (17-45) (basardı), ver-me-r+ø-**di**+ø (20-20) (vermiyordu), ver-ur+ø-**di**+ø (20-36) (verirdi), ĝel-ür+ø-**di**+ø (21-31)

(gelirdi), yapil-(i)y+ø-**di**+ø (24-51) (yapılıyordu), söyli-ye+ø-**di**+ø (28-60) (söylüyordu)

I. Çoğul Şahıs Çekimi

İnceleme yapılan köylerin tamamında ve merkezde, görülen geçmiş zamanın birinci çoğul şahıs eki olarak ekin yuvarlak, dar, kalın vokalli şekli olan /-du/ ve /-tu/ nun kullanıldığı görülmüştür.

ged-ar+ø-**du**+k (2-7) (giderdik), gâl-u+ø-**du**+k (2-17) (gelirdik), taş-(i)ye+ø-**du**+k (5-44) (taşıyorduk), oğraş-ur+ø-**du**+k (7-28) (uğraşırdık), çık-ar+ø-**du**+k (8-59) (çıkardık), gid-ar+ø-**du**+k (8-61) (giderdik), bişür-(i)yēr+ø-**du**+k (10-12) (pişiriyorduk), gid-(i)yē+ø-**du**+k (11-19) (gidiyorduk), iç-ar+ø-**du**+k (12-42) (içerdik), çek-ir+ø-**du**+k (17-41) (çekiyorduk), gid-ár+ø-**du**+k (17-46) (gidiyorduk), üğüd-er+ø-**du**+k (18-48) (öğütüyorduk), döğ-er+ø-**du**+k (22-64) (döğüyorduk), bul-a-maz+ø-**du**+k (28-76) (bulamazdık)

II. Çoğul Şahıs Çekimi

Bu şahıstaki durum I. tekil şahıstakiyle aynıdır. Yörenin büyük bölümünde ekin sadece yuvarlak, dar, kalın vokalli şekli olan /-du/, /-tu/ kullanılmaktadır. Ancak elde edilen metinlerde hikâye birleşik kipin ikinci çoğul şahısta çekimlenmiş örneklerine çok rastlanamamıştır. Verilen örneklerden bazıları soruşturma yöntemiyle elde edilmiştir.

gâtur-(i)cağ+i-**du**+z (2-34) (getirecektiniz), tıy-ar+ø-**du**+z (25-48) (duyardınız), bağ-(i)ye+ø-**du**+z (bakıyordunuz), al-miş+ø-**tu**+z (almıştınız), bil-sa+ø-(y)**du**+z (bilseydiniz), eli-(y)a+ø-(y)**du**+z (eleyeydiniz)

I. tekil şahısta olduğu gibi adı geçen köylerde ekin, diğer vokalli şekillerine de rastlanmaktadır.

isin-miş+ø-**di**+z (ısınmıştınız), get-se+ø-(y)**di**+z (gitseydiniz), kaç-miş+ø-**ı**+z (kalkmıştınız), kaybed-ir+ø-**di**+z (kaybediyordunuz), tepela-r+ø-**dı**+z (tepelerdiniz)

III. Çoğul Şahıs Çekimi

Hikâye birleşik kipinin üçüncü çoğul şahıs çekimi tıpkı üçüncü tekil şahıs çekiminde olduğu gibi ilçenin tamamında bütünlük göstermektedir ve ekin sadece düz, dar, ince vokalli şekli olan /-di/, /-fi/ kullanılmaktadır.

gâl-u+ø-di+la (2-15) (gelirdiler), bişur-ur+ø-di+la (3-20) (pişirirdiler), yap-(i)ye+ø-di+lar (4-30) (yapıyordular), furlad-u+ø-di+la (8-94) (fırlatırdılar), bişur-(i)yēr+ø-di+lar (10-13) (pişiriyordular), götur-ur+ø-di+lar (13-46) (götürürdüler), yıki-yer+ø-di+lar (14-52) (yıkıyordular), gel-ür+ø-di+ler (17-43) (gelirdiler), ħal-ur+ø-di+ler (22-32) (kalırdılar), toplan-ur+ø-di+lar (27-22) (toplanırdılar), gâl-miş+ø-ti+la (29-60) (gelmiştiler)

Hikâye birleşik kipinin üçüncü çoğul şahıs çekiminde bazı durumlarda birleşik kip eki ile şahıs ekinin yer değiştirdiği ve hikâye birleşik kip ekinin sona atıldığı örneklere de rastlanmıştır. /+lAr/ ekinin iki kipin arasında kullanımı; Kıpçak Türkçesinde, Eski Anadolu Türkçesinde ve Osmanlı Türkçesinde sıklıkla rastlanan bir durumdur.²⁵⁰ Bu kullanıma diğer birleşik kiplerde de rastlanmıştır.

oyna-r+lar+ø-di (9-78) (oynarlardı), bişur-ur+lar+ø-di (19-60) (pişirirlerdi), gey-ar+lar+ø-di (25-18) (giyerlerdi), gid-ar+lar+ø-di (25-28) (giderlerdi)

2.5.5.2. Rivayet Birleşik Kipi

Yusufeli ağzında rivayet birleşik kipi, çekimlenmeye uygun olan tüm basit kiplerin tüm şahısları için aynı şekilde kullanılmaktadır. Standart Türkiye Türkçesinde olduğu gibi yöre ağzında da emir kipinin ve görülen geçmiş zamanın rivayeti yoktur.²⁵¹ Bu birleşik kipin gerek basit kiplerle gerek de şahıslarla çekimi alt başlıklar halinde ayrıca gösterilmemiştir. Bu birleşik kip ekinin yöre ağzında tüm köyler ve merkez için tek şekli mevcuttur, o da /-miş/’tir.

sağ-ye+ø-miş+ø (5-32) (sağıyormuş), gez-ar+ø-miş+ø (6-11) (gezermiş), et-mi-yēr+ø-miş+ø (11-65) (etmiyormuş), ged-(i)ye+ø-miş+ø (13-10) (gidiyormuş), sar-(i)cağ+i-miş+ø (13-11) (saracakmış), dur-e+ø-miş+ø (20-7)

²⁵⁰ Leyla Karahan, "Birleşik Kipli Fiillerde Çokluk Eki -lAr'ın Yeri", *Türk Dili Üzerine İncelemeler*, (Ankara: Akçağ Yayınları, 2011), 220-221.

²⁵¹ Vural ve Böler, *Ses ve Şekil Bilgisi*, 239.

(duruyormuş), bak-sa+ø-(y)miş+am (baksaymışım), izli-ye+ø-miş+sin (izliyormuşsun)

2.5.5.3. Şart Birleşik Kipi

Standart Türkiye Türkçesinde olduğu gibi yöre ağzında da bu birleşik kipin emir, dilek-şart ve istek kipi dışındaki tüm basit çekimli kiplerle kullanımı mevcuttur. Yöre ağzında bu birleşik kipin, bütün basit kiplerle ve tüm şahıslara göre çekimi aynı olduğu için alt başlıklar halinde gösterilmeden sadece örnekler verilmiştir. Erzurum sınırındaki *Morkaya*, *Dağeteği* ve *Darıca* köyleri dışındaki tüm köylerde ve ilçe merkezinde ekin sadece kalın şekli olan /-sa/ kullanılmaktadır.

ol-ur+ø-sa+ø (1-32) (olursa), gör-(i)ye+ø-sa+ø (3-32) (görüyorsa), ver-(i)cağ+ø-sa+ø (3-33) (verecekse), duş-ti+ø-sa+ø (4-97) (düştüyse), işta-r+ø-sa+ø (5-53) (isterse), getir-u+ø-sa+n (4-45) (getirirsen), seç-miş+ø-sa+lar (7-24) (seçmişseler), bas-ar+ø-sa+n (11-43) (basarsan), inan-me-r+ø-sa+n (12-18) (inanmıyorsan), sor-er+ø-sa+n (14-68) (soruyorsan), yap-(i)y+ø-sa+ğ (24-51) (yapıyorsak), bil-ur+ø-sa+m (30-63) (bilirsem)

Morkaya, *Dağeteği* ve *Darıca* köylerinde ekin kalın şeklinin yanı sıra ince şekli olan /-se/ nin de kullanıldığı görülmüştür.

ed-er+ø-se+ø (22-32) (ederse), bişür-ür+ø-se+m (23-52) (pişirirsem), gel-ür+ø-se+n (gelirsen), iste-miş+ø-se+ler (istemişseler), iç-ği+ø-(y)se+n (içtiysen)

Yöre ağzında bazı istisnai örneklerde şahıs eki ile şart birleşik kip ekinin yer değiştirdiği görülmüştür. Standart Türkiye Türkçesinde bu durum sadece üçüncü çoğul şahısta meydana gelirken²⁵² Yusufeli ağzında diğer şahıslarda da meydana geldiği görülmüştür.

begân-du+n+i-sa (2-15) (beğendiysen), de-du+ğ+ø-sa (11-58) (dediysek)

²⁵² Vural ve Böler, *Ses ve Şekil Bilgisi*, 242.

2.5.6. Fiilde Olumsuzluk

İlçe merkezinde ve derleme yapılan köylerin büyük bölümünde olumsuzluk eki olarak, ekin sadece kalın vokalli şekli olan /-ma/ kullanılmaktadır.

gör**ma**duğ (1-25) (görmedik), ver**ma**dila (2-28) (veremediler), git**ma**dum (3-11) (gitmedim), ver**ma**di (4-68) (vermedi), ver**ma**sun (8-13) (vermesin), bil**ma**m (9-12) (bilmem), çēk**ma**duğ (10-42) (çekmedik), dem**ma**di (11-104) (demedi), get**ma**mıştım (29-34) (gitmemiştim), yem**ma**m (13-24) (yemem), tanım**ma**mış (17-33) (tanımamış)

Diğer eklerde olduğu gibi olumsuzluk ekinde de *Morkaya*, *Dağeteği* ve *Darıca* köylerinde ekin kalın şeklinin yanında, ince şekli olan /-me/ de kullanılmaktadır.

gör**ül**mez (17-42), al**ma**merduğ (17-38) (alamıyorduk), gör**ül**memişdür (17-42) (görülmemiştir), get**me**dim (21-27) (gitmedim), çek**me**dim (23-46), bişür**me**m (23-53) (pişirmem), sür**me**di (23-63), benzem**me**z (23-66)

Şimdiki zaman ekini /-er/ olarak kullanan *Kılıçkaya*, *Köprügören*, *Yamaçüsütü*, *Sütlüce* ve *Pamukçular* köylerinde, sadece şimdiki zamanın olumsuz halinde, şimdiki zaman ekindeki /e/ sesi ile olumsuzluk ekindeki /e/ sesinin birleşip kalıplaşmasıyla olumsuzluk eki ince şekli olan /-me/ şeklinde kullanılmaktadır. Ayrıca bazı şahıslarda şimdiki zamanın olumsuzluk çekiminde şimdiki zaman eki düşmektedir. Bu durum Ümit Hunutlu tarafından; Eski Türkçede geniş zaman ekiyle ortaklık gösteren, zamanla ondan ayrı ekler olarak varlığını sürdüren şimdiki zaman ekinin, ses hadiseleri yanında Eski Türkçenin arkaik kullanımının da etkisiyle /-yer/ > /-er/ ~ /-e/ ~ /-r/ ~ /-ø/ şekillerini alması olarak tanımlanmıştır.²⁵³

çeh**me**ruğ (8-28) (çekmiyoruz), bul**me** (8-78) (bulamıyor), ka**h**ameruğ (8-89) (kalkamıyoruz), tükû**me**sun (9-126) (tüküremiyorsun), inan**me**rsan (12-18) (inanmıyorsan), doya**me**rdi (14-53) (doyamıyordu), yap**me**ram (15-31) (yapamıyorum), yiy**me**ram (19-19) (yiyemiyorum), çalış**me**ram (19-30)

²⁵³ Ümit Hunutlu, "Yusufeli'nin Ersis (Kılıçkaya) Köyü Ağzında /-r/, /-(y)Er/, /-(y)Ûr/ Eklerinin Zaman Görevi Bakımından Ayrımı", *Turkish Studies Dergisi*, Volume 9, Ankara (2014): 378.

(çalışamıyorum), vermer (20-29) (vermiyor), konuşameram (20-33) (konuşamıyorum), duyameram (20-44) (duyamıyorum)

Yöre ağızında olumsuzluk ekinden sonra /y/ ünsüzü gelirse, ekteki ünlünün daralarak /i/ ünlüsüne dönüştüğü görülmektedir. Yani /y/ sesinin olumsuzluk ekindeki ünlüyü daraltıcı bir etkisi olduğu görülmüştür. Bu daralma olayında olumsuzluk ekinin ünlüsü hep ince olan /i/'ye dönmüştür. Hiçbir örnekte kalın ünlü olan /ı/'ya döndüğü görülmemiştir.

bilmiyeram (2-22) (bilmiyorum), demiycağidi (2-38) (demeyecekti), benzamiyeruḡ (2-61) (benzemiyoruz), baḡamiyela (2-64) (bakamıyorlar), inanmiyersin (12-16) (inanmıyorsun), gâلميye (25-10) (gelmiyor), góramiyam (28-6) (göremiyorum), górmiyē (28-37) (görmüyor)

2.5.7. Fiilde Soru

Yusufeli ağızının tamamında fiillerde soru, soru ekinin sadece /mi/ şekli kullanılarak yapılır. Soru ekinin yuvarlak, dar vokalli şekilleri ve düz, dar, kalın vokalli şekli ilçe ağızında kullanılmamaktadır.

Hocanın kızı okur **mi**? (5-18) (Hocanın kızı okur mu?), Bi tan daha anlatem **mi**? (9-24) (Bi' tane daha anlatayım mı?), Sorica **misun** yoksa? (9-43) (Soracak mısın yoksa?), yetiştuḡ **mi** orda ḡarmanun ogında salor varidi (10-36) (yetiştiniz mi orada harmanın önünde salor / erik vardı), birinin eli saḡat gordun **mi**? (11-29) (birinin eli sakat gördün mü?), o deyülür **mi**, diyem **mi** aḡori diyem **mi**? (12-38) (o deyilir mi, diyeyim mi ahırı diyeyim mi?), saz çalacuḡ baḡ ki otar **mi** otmaz **mi**? (17-8) (saz çalacağız bakalım ki öter mi ötmez mi?)

2.6. EK-FİİL

Ek-fiil eski Türkçede er- "olmak" yardımcı fiilinin er- > ir- > i- biçiminde ekleşmesinden oluşan isim soylu kelimelerin yüklem olarak kullanılmasını sağlayan ve birleşik fiil çekimlerinde görev alan fiildir.²⁵⁴ i- ek-fiilinin öteki fiillerden yani asıl fiillerden farklı olarak yalnızca bildirme niteliğinde dört kipi vardır. Bunlar geniş zaman (şimdiki zaman), görülen geçmiş zaman, duyulan geçmiş zaman ve şart kipleridir.²⁵⁵ Ek-fiilin bu dört kipine de Yusufeli ağzında rastlanmaktadır. Hangi kipte hangi şekilde kullanıldığına ise alt başlıklarda ayrıntılı şekilde değinilmiştir.

2.6.1. Geniş Zaman (Şimdiki Zaman) Kipi

Geniş zaman kipi aynı zamanda şimdiki zaman kavramını da içine aldığından bu eklerin yardımcı fiil kanalı ile adlarla birleşen çekimi, aynı zamanda şimdiki zamanı karşılayan birer bildirme eki niteliğindedir. Bundan dolayı adlara gelen kişi ekleri bildirme ekleri diye adlandırılmıştır.²⁵⁶ Yusufeli ağzında ek-fiilin geniş zaman çekimi şahıslara göre şöyledir:

I. Tekil Şahıs Çekimi

Ek-fiilin birinci tekil şahıs çekimi için yörenin çok büyük bölümünde ekin sadece kalın, düz, geniş vokalli şekli /-(y)am/ kullanılmaktadır.

siladay**am** (2-40) (siladayım), yalnız**am** (8-9) (yalnızım), yaşınday**am** (8-18) (yaşındayım), çocuğ**am** (9-21) (çocuğum), ey**am** (10-33) (iyiyim), yaziliy**am** (20-6) (yazılıyım)

Diğer eklerde olduğu gibi bu ekte de *Morkaya*, *Dağeteği* ve *Darıca* köylerinde ekin düz, geniş, kalın vokalli şeklinin yanında düz, geniş, ince vokalli şekli olan /-em/ de kullanılmaktadır.

²⁵⁴ Vural ve Böler, *Ses ve Şekil Bilgisi*, 231.

²⁵⁵ Korkmaz, *Şekil Bilgisi*, 620.

²⁵⁶ Korkmaz, *Şekil Bilgisi*, 621.

eyem (iyiyim), öğretmenem (öğretmenim), köylüyem (köylüyüm), yabancıyem (yabancıyım)

İstisnai bir örnekte ekin /-um/ şekline de rastlanmıştır.
doğumliyum (28-5) (doğumluyum)

Ek-fiilin birinci tekil şahısta geniş zaman çekiminin olumsuzu “*değil-degil*” kelimesine /-am/ eki eklenerek yapılır. Olumlu örneklerde adı geçen köylerde “*değil-degil*” kelimesine /-em/ eki eklenir.

yabancı **değilam** (yabancı değilim), koti **degilam** (kötü değilim), ey **degilam** (iyi değilim), zengin **değilem** (zengin değilim), hasta **değilem** (hasta değilim)

II. Tekil Şahıs Çekimi

Yörenin çok büyük bölümünde ekin sadece /-sin/ şekli kullanılır.

hamilesin (13-13), eysin (iyisin), kotisin (kötüsün), adamsin (adamsın), hastasin (hastasın), yalancisin (yalancısın), insansin (insansın)

Kılıçkaya, Morkaya, Dağeteği, Darıca köylerinde ekin /-sün/ şekli de kullanılmaktadır.

güzelsün (güzelsin), eysün (iyisin), gençsün (gençsin)

Ek-fiilin ikinci tekil şahısta geniş zaman çekiminin olumsuzu “*değil-degil*” kelimesine /-sin/ eki eklenerek yapılır. Olumlu örneklerde adı geçen köylerde “*değil-degil*” kelimesine /-sün/ eki eklenir.

hamile **değilsin**, ey **değilsin** (iyi değilsin), koti **değilsin** (kötü değilsin), yalancı **değülsün** (yalancı değilsin), uzak **değülsün** (uzak değilsin)

III. Tekil Şahıs Çekimi

Yöre ağzında bu şahıs için bazen hiç ek kullanılmaz. Ek kullanılacağı durumlarda da ekin sadece /+dur/, /+tur/ şekli kullanılır.

yok+ø (2-6), yok**tır** (2-35) (yoktur), bud**ur** (4-21), nad**ur** (8-40) (nedir), şeyd**ur** (15-12) (şeydir), vard**ur** (17-42) (vardır), ufa**ktır** (18-26) (ufaktır), beled**ur** (19-15) (böyledir), imam**dur** (21-17) (imamdır), do**ktorundadur** (21-20) (doktorundadır)

Bazı durumlarda ekin sonundaki /r/ sesinin düştüğü görülmektedir.

guna**htı** (5-18) (günahtır), görevi**du** (9-134) (görevidir), burda**du** (29-39) (buradadır), tukanci**du** (29-39) (dükkanıcıdır)

Diğer şahıslarda bahsedilen köylerde ekin dar, yuvarlak, ince vokalli şekli olan /-dür/ de kullanılmaktadır.

ey**dür** (17-6) (iyidir), tamam**dür** (17-19) (tamamdır)

Ek-fiilin üçüncü tekil şahısta geniş zaman çekiminin olumsuzu “*değil-degil*” kelimesi ile yapılırken bazı durumlarda bu kelimeye /-dur/ eki eklenerek de yapılır. Olumlu örneklerde adı geçen köylerde “*değil-degil*” kelimesine /-dür/ eki eklenir.

zengin **degil**, yalanci **değil**, koti **degildur** (kötü değildir), hasta **degildur** (hasta değildir), fakir **değildür** (18-54) (fakir değildir), adam **değildür** (adam değildir)

I. Çoğul Şahıs Çekimi

Ek-fiilin geniş zamanda birinci çoğul şahıs çekimi için yörenin bütününde /-u**ğ**/ eki kullanılmaktadır. Görüldüğü gibi ekin sonundaki /k/ sesi yöreye özgü gırtlaksız bir ses olan /**ğ**/ sesine dönüşmüştür.

yaşınday**uğ** (2-12) (yaşındayız), ar**ğ**aşay**uğ** (9-126) (arkadaşız), koyli**uğ** (29-19) (köylüyüz)

Olumsuz çekiminde ise yörenin tamamında “*değil-degil*” kelimesine /-u**ğ**/ eki eklenir.

koyli **değiluğ** (köylü değiliz), yabancı **değiluğ** (yabancı değiliz), zengin **degiluğ** (zengin değiliz)

II. Çoğul Şahıs Çekimi

Bu şahıs için yörenin büyük çoğunluğunda /-siz/ eki kullanılmaktadır.

borçlisiz (2-47) (borçlusunuz), eysiz (iyisiniz), hastasiz (hastasınız), yalancisiz (yalancısınız), uzunsiz (uzunsunuz)

Kılıçkaya, Morkaya, Dağeteği, Darıca köylerinde ekin /-süz/ şekline de rastlanmaktadır.

borçlisüz (borçlusunuz), eysüz (iyisiniz), güzelsüz (güzelsiniz), fakirsüz (fakirsiniz)

Olumsuz çekim ise “değil-değil” kelimesine /-siz/ eki eklenerek yapılır. Olumlu örneklerde adı geçen köylerde “değil-değil” kelimesine /-süz/ eki eklenir.

borçli **değilsiz** (borçlu değilsiniz), zengin **değilsiz** (zengin değilsiniz), yaşli **değilsiz** (yaşlı değilsiniz), fakir **değilsüz** (fakir değilsiniz), hasta **değilsüz** (hasta değilsiniz)

III. Çoğul Şahıs Çekimi

Bu şahıs için yörenin büyük çoğunluğunda ya sadece şahıs eki olan /+lar/ kullanılır; ya da /+durlar/ eki kullanılır.

onlar fakir**durlar** (onlar fakirdirler), onlar fakir**lar**, onlar zengin**lar**, onlar zengin**durlar** (onlar zengindirler)

Kılıçkaya, Morkaya, Dağeteği, Darıca köylerinde ekin ince vokalli olan /+dürler/ ve /+ler/ şekillerine de rastlanmaktadır.

ey**dürler** (iyidirler), zengin**dürler** (zengindirler), fakir**dürler** (fakirdirler), onlar fakir**ler**, onlar zengin**ler**

Olumsuz çekim ise “değil-değil” kelimesine /+durlar/, /+lar/ eki eklenerek yapılır. Olumlu örneklerde adı geçen köylerde “değil-değil” kelimesine /-dürler/, /-ler/ eki eklenir.

ey **degillar** (iyi değiller), fakir **degillar** (fakir değiller), guzel **degillar** (güzel değiller), ey **değildurlar**, fakir **değildurlar**, guzel **değildurlar**, ey **değildürler**, zengin **değildürler**

2.6.2. Görülen Geçmiş Zaman Kipi

Standart Türkiye Türkçesinde i- fiiline, görülen geçmiş zaman ekleri ve ardından şahıs ekleri getirilerek yapılan bu kip Yusufeli ağzında da aynı şekilde oluşturulmaktadır. Fakat diğer kiplerde olduğu gibi bu kipte de eklerin genellikle sadece tek vokalli şekilleri kullanılmaktadır. Yöre ağzında ek-fiilin görülen geçmiş zaman çekiminde ekleşmediği ve /i/ sesini büyük ölçüde koruduğu görülmüştür. Bu hususa Trabzon ağzlarında da sıkça rastlanmaktadır.²⁵⁷ Bu kipiın şahıslara göre çekimi farklılık gösterdiği için her şahıs için ayrıca incelenmiştir.

I. Tekil Şahıs Çekimi

Ek-fiilin görülen geçmiş zaman kipinin birinci tekil şahıs çekiminde ilçe genelinde /-(i)du/, /-(i)di/ ekleri tercih edilmektedir. Bu eklerden sonra şahıs eki gelerek çekim tamamlanmaktadır. Bazı durumlarda i- yardımcı fiilin eriyerek kaybolduğu görülmektedir.

jandarmay**dim** (1-21) (jandarmaydım), birinci**ydum** (5-13) (birinciydım), zeki**ydum** (5-21) (zekiydım), yaşınday**idum** (10-8) (yaşındaydım), gelin**idum** (10-9) (gelindim), sanatkâr **idim** (19-11) (sanatkârdım), talebey**dim** (19-28) (talebeydım), assubay**idim** (19-45), asger **idum** (28-10) (askerdim), topçiy**idum** (28-16) (topçuydım), merakliy**idum** (29-43) (meraklıydım)

Olumsuz çekim ise “*değil-değil*” kelimesine /-(i)du/, /-(i)di/ eki ardından da şahıs eki eklenerek yapılır.

zeki **değilidum** (zeki değildim), talebe **değilidim**, koti **değilidum** (kötü değildim), fakir **değildum** (fakir değildim), yaşlı **değildum** (yaşlı değildim)

²⁵⁷ A. Mevhibe Coşar, "Trabzon Ağzlarında Ek Fiilin Kullanılışı", Turkish Studies, vol.3 (2008): 181.

II. Tekil Şahıs Çekimi

Derlenen metinlerde hiç örneğine rastlanmasa da soruşturma yöntemiyle elde edilen bilgilerde görüldü ki bu şahısta kullanılan ekler, birinci tekil şahıstakiyle aynıdır.

jandarmay**din** (jandarmaydın), birinci**ydun** (birinciydin), zeki**ydun** (zekiye), yaşınday**idun** (yaşındaydın), gelin**idun** (gelindin), sanatkâr **idin** (sanatkârdın), talebey**din**

Olumsuz çekiminde de durum birinci tekil şahıstaki ile aynıdır.

zeki **değilidun** (zeki değildin), talebe **değilidin**, koti **değilidun** (kötü değildin), fakir **değildun** (fakir değildin), yaşlı **değildun** (yaşlı değildin)

III. Tekil Şahıs Çekimi

Elde edilen derlemelerde görüldü ki bu şahıs için ilçenin tamamında ekin sadece */(i)di/* şekli tercih edilmektedir. Bu ekten sonra şahıs eki gelerek çekim tamamlanmaktadır. i- yardımcı fiilin erimesi hadisesi bu şahısta da meydana gelmektedir.

var **idi** (1-16) (vardı), yoğ**idi** (4-9) (yoktu), hocay**di** (5-17) (hocaydı), hastay**di** (8-45) (hastaydı), dayiy**di** (11-115) (dayıydı), burday**di** (11-126) (buradaydı), zevkli**di** (13-79) (zevkliydi)

Olumsuz çekim ise “*değil-değil*” kelimesine sadece */(i)di/* eki ardından da şahıs eki eklenerek yapılır.

yaşlı **degildi** (yaşlı değildi), koyli **değilidi** (köylü değildi), hasta **degildi** (hasta değildi), yabancı **değilidi** (yabancı değildi)

I. Çoğul Şahıs Çekimi

Elde edilen derlemelerde görüldü ki bu şahıs için ilçenin tamamında ekin sadece */(i)du/* şekli tercih edilmektedir. Bu ekten sonra şahıs eki gelerek çekim tamamlanmaktadır. i- yardımcı fiilin erimesi hadisesi bu şahısta da meydana gelmektedir.

okulday**du**ğ (1-25) (okuldaydık), yaşınday**du**ğ (2-6) (yaşındaydık), akırabay**du**ğ (8-44) (akrabaydık), var**ı****du**ğ (11-64) (vardık), kardaş**ı****du**ğ (20-50) (kardeştik), yaşumuzday**du**ğ (21-40) (yaşımızdaydık), biz**ı****du**ğ (25-12) (bizdik), k**ı****zı****du**ğ (25-12) (kızdık), çocğı**du**ğ (29-33) (çocuktuk), bağli**ı****du**ğ (30-49) (bağlıydık)

Olumsuz çekim ise “*değil-değil*” kelimesine sadece /-(i)*du*/ eki ardından da şahıs eki eklenerek yapılır.

okulda **değil****du**ğ (okulda değildik), yaşlı **değil****du**ğ (yaşlı değildik), buralı **değil****du**ğ (buralı değildik)

II. Çoğul Şahıs Çekimi

Derlenen metinlerde hiç örneğine rastlanmasa da soruşturma yöntemiyle elde edilen bilgilerde görüldü ki bu şahısta kullanılan ek de, birinci çoğul şahıstakiyle aynıdır ve ekin sadece /-(i)*du*/ şekli tercih edilmektedir.

okulday**du**z (okuldaydınız), yaşınday**du**z (yaşındaydınız), akırabay**du**z (akrabaydınız), var**ı****du**z (vardınız), kardaş**ı****du**z (kardeştiniz)

Morkaya, Dağeteği, Darıca köylerinde ekin /-(i)*dü*/ şekli de kullanılmaktadır.

okulday**dü**z (okuldaydınız), kardaş**ı****dü**z (kardeştiniz), ey**ı****dü**z (iyiydiniz)

Olumsuz çekim ise “*değil-değil*” kelimesine sadece /-(i)*du*/ eki ardından da şahıs eki eklenerek yapılır. Olumlu çekimde adı geçen köylerde ise /-(i)*dü*/ eki eklenir.

okulda **değil****du**z (okulda değildiniz), yaşlı **değil****du**z (yaşlı değildiniz), buralı **değil****du**z (buralı değildiniz), fakir değil**dü**z (fakir değildiniz), hasta değil**dü**z (hasta değildiniz)

III. Çoğul Şahıs Çekimi

Elde edilen derlemelerde görüldü ki bu şahıs için ilçenin tamamında ekin sadece /-(i)*di*/ şekli tercih edilmektedir. Bu ekten sonra şahıs eki gelerek çekim

tamamlanmaktadır. Gelen şahıs ekinin sonundaki /r/ sesinin bazı durumlarda düştüğü görülmüştür. i- yardımcı fiilinin erimesi hadisesi bu şahısta da meydana gelmektedir.

varidila (4-102) (vardılar), aġasiydılar (20-14) (aġasıydılar), arġadaşıdılar (20-20) (arkadaştılar)

Olumsuz çekim ise “deġil-deġil” kelimesine sadece /-(i)di/ eki ardından da şahıs eki eklenerek yapılır.

aġasi **degildilar** (aġası deġildiler), arġadaş **degildilar** (arkadaş deġildiler), yalancı **degildilar** (yalancı deġildiler), hasta **degildilar** (hasta deġildiler)

2.6.3. Duyulan Geçmiş Zaman Kipi

Standart Türkiye Türkçesinde i- fiiline, duyulan geçmiş zaman ekleri ve ardından şahıs ekleri getirilerek yapılan bu kip Yusufeli aġzında da aynı şekilde oluşturulmaktadır. Bu ek-fiil çekimi, diġerlerinde olduġu gibi şahıslara göre farklılık göstermemektedir. Yusufeli aġzının tamamında, duyulan geçmiş zaman kipi için tüm şahıslarda ekin sadece /-(i)miş/ şekli kullanılmaktadır. i- yardımcı fiilinin erimesi hadisesi bu kipte de meydana gelmektedir. Elde edilen derlemelerde bu kipte daha çok üçüncü tekil şahısta örneklere rastlanmıştır. Sadece bir örnekte ise ikinci tekil şahıs çekimi görülmüştür. Ek-fiilin bu kipinin diġer şahıslarda çekimine metinlerde rastlanmamıştır ve yöre aġzında da çok kullanılmadığı tespit edilmiştir.

yoġ**imiş** (4-11) (yokmuş), boyley**imiş** (4-18) (böyleymiş), var**imiş** (8-32) (varmış), gecay**miş** (9-24) (geceymiş), hamiley**imiş** (13-12) (hamileymiş), boyu**gimişsin** (29-56) (büyükmüşsün)

Olumsuz çekim ise “deġil-deġil” kelimesine sadece /-(i)miş/ eki ardından da şahıs eki eklenerek yapılır.

boyle **deġilimiş** (böyle deġilmiş), gece **degilimiş** (gece deġilmiş), guzel **degilmişsin** (güzel deġilmişsin), ey **degilmiş** (iyi deġilmiş)

2.6.4. Şart Kipi

Standart Türkiye Türkçesinde *i-* fiiline, şart eki ve ardından şahıs ekleri getirilerek yapılan bu kip Yusufeli ağzında da aynı şekilde oluşturulmaktadır. Bu ek-fiil çekimi, diğerlerinde olduğu gibi şahıslara göre farklılık göstermemektedir. Yusufeli ağzının büyük bölümünde, şart kipi için tüm şahıslarda ekin sadece kalın vokalli şekli olan */-sa/* kullanılmaktadır. Bu kipe yöre ağzında çok rastlanmamaktadır. Elimizdeki örnekler sınırlı sayıdadır.

varisa (9-74) (varsa), **yoksa** (25-52) (yoksa)

Elde edilen metinlerde örneğine rastlanmasa da, *Morkaya*, *Dağeteği* ve *Darıca* köylerinde ekin ince vokalli şekli olan */(i)se/* nin de kullanıldığı tespit edilmiştir.

güzelse, **geceyse**, **fakirsem**, **inceyse**, **uzakışen**

Olumsuz çekim ise “*değil-degil*” kelimesine sadece */(i)sa/* eki ardından da şahıs eki eklenerek yapılır. Olumlu çekimde adı geçen köylerde de */(i)se/* eki eklenir.

guzel **degilsa** (güzel değilse), borçli **değilsağ** (borçlu değilsek), boyle **degilisa** (böyle değilse), uzak **değilisan** (uzak değilsen), ince **değilse**, son **değilse**

2.7. FİİLİMSİLER

Fiilimsiler fiil kök ve gövdelerinden belirli eklerle türetilen; ancak, şahıs ekleri alarak çekime girmediği için yargı bildirmeyen ve bitmemişlik ifade eden fiil şekilleridir.²⁵⁸ Yusufeli ağzında kullanılan fiilimsi ekleri, görevleri bakımından standart Türkiye Türkçesinde kullanılanlarla aynıdır; fakat fonetik bakımdan farklılıklar mevcuttur.

2.7.1. İsim-Fiiller (Ad-Fiiller)

Ad-fiiller, fiil kök ve gövdelerinin karşıladıkları oluş, kılış ve durumları; şahıs ve zamana bağlı olmadan gösteren fiil adlarıdır.²⁵⁹ Standart Türkiye Türkçesinde kullanılan üç tür ad-fiil eki, görevleri aynı kalmak suretiyle bazı fonetik değişikliklerle Yusufeli ağzında da kullanılmaktadır. Bu ekleri şu şekilde sıralayabiliriz:

/-mA/

Bu ek ilçenin büyük bölümünde sadece kalın şekli ile kullanılırken; *Morkaya*, *Dağeteği* ve *Darıca* köylerinde ince şekli ile de kullanılmaktadır.

istama (2-15) (isteme), sókmaynan (2-54) (sökmeye), çalışmaya (4-22) (çalışmaya), düşünmaya (4-34) (düşünmeye), kayirmaya (5-13) (kayırmaya), sağmaya (5-33) (sağmaya), bişurmayi (16-63) (pişirmeyi), getmaya (29-43) (gitmeye), gezmeynen tozmaynan (18-38) (gezmeyle tozmayla), istemeye (21-35), görme (22-19)

/-mAK/

Bu ek ilçenin büyük bölümünde sadece kalın vokalli şekli ile kullanılır. Ekin kalın şeklinde sondaki /k/ sesi hırıltılı karşılığı olan /k̄/ sesine dönmektedir.

²⁵⁸ Vural ve Böler, *Ses ve Şekil Bilgisi*, 248.

²⁵⁹ Korkmaz, *Şekil Bilgisi*, 747.

Morkaya, Dağeteği ve Darıca köylerinde ince şekli ile de kullanılmaktadır; fakat ince vokalli şeklinde ekin sonundaki /k/ sesi /h/ sesine dönmektedir.

górmağ (3-25) (görmek), **etmağ** (3-26) (etmek), **geturmağ** (4-63) (getirmek), **almağ** (4-101) (almak), **evlanmağ** (8-53) (evlenmek), **yatmağ** (9-132) (yatmak), **anlatmağ** (19-12) (anlatmak), **biçmeh** (22-58) (biçmek), **getmeh** (gitmek), **istemeh** (istemek)

/-iş/

Örneklerine oldukça seyrek rastlanan isim-fiil ekidir. Sınırlı sayıda örneği mevcuttur. Ekin yuvarlak ince vokalli şekli /-üş/'e de rastlanmıştır.

girişi çıkışı (11-43) (girişi çıkışı), **görüşlerine** (22-46), **gidişim** (22-67)

2.7.2. Sıfat-Fiiller

Sıfat-fiil fiilin zamana bağlı olarak kavramını sıfatlaştıran bir şeklidir. Zaman anlamı taşımaları yönünden ad-fiillerden ayrılırlar.²⁶⁰ Standart Türkiye Türkçesinde kullanılan sıfat-fiil ekleri görevleri aynı kalmak suretiyle bazı fonetik değişikliklerle Yusufeli ağzında da kullanılmaktadır.

/-AcAK/

Bu ekin yöre ağzındaki kullanımında herhangi bir birlikteliğe rastlanmamıştır. Ekin fonetiğinde çeşitli değişimler olmaktadır. Bu değişimler örnekler üzerinden gösterilmiştir.

alicaği yoğidi (1-34) (alacağı yoktu), **yiğanacaq** mendillari (5-23) (yıkanacak mendilleri), ekinumuz **biçilicağ** oludi (8-63) (ekinimiz biçilecek olurdu), **yedurecağum** yok (14-44) (yedireceğim yok), **kalcağ** barakami (19-77) (kalacak barakamı), ismimi şeyimi **yazacaq** kádár (21-28) (ismimi şeyimi yazacak kadar), iş **yapacaq** bi durumumuz kálmadi (21-60) (iş yapacak bir durumumuz kalmadı), **evlanicek** kişiler (26-22) (**evlenecek kişiler**), **anlatcağum** bişe (29-63) (anlatacağım bi'sey)

²⁶⁰ Banguoğlu, *Türkçenin Grameri*, 422.

/-(y)An/

Oldukça fazla sayıda örneğine rastlanan işlek bir sıfat-fiil ekidir. Yöre ağzında kalın şekli de ince şekli de kullanılmaktadır.

sağan kadınun (5-33) (sağan kadının), **geçan** güzelleri (5-49) (geçen güzelleri), Sultan Süleyman'a **kalmiyan** dünya (7-11) (Sultan Süleyman'a kalmayan dünya), **çuriyan** canlar (7-13) (çürüyen canlar), **koşulabilan** yer (7-35) (koşulabilen yer), mayış **girmiyan** ev (8-113) (maaş girmeyen ev), **geçan** sene (14-41) (geçen sene), yol **vermiyen** pınarın (17-12) (yol vermeyen pınarın), su **olmiyan** dere, taği **olmiyan** yer (27-13) (su olmayan dere, daği olmayan yer), **dönan** değirmanlarda (30-17) (dönen değirmenlerde)

/-Duğ/

Standart Türkiye Türkçesindeki /-dIk/, /-dUk/ ekinin karşılığıdır. Bu sıfat-fiil eki Yusufeli ağzında sadece dar, yuvarlak, kalın vokalli şekli ile kullanılmaktadır. Ekin yuvarlak vokalli şeklinin kullanımı Doğu Anadolu bölgesi ve Doğu Karadeniz bölgesinin ağızlarında da görülmektedir.²⁶¹ Ayrıca ekten sonra ünlü geldiği zaman ekin sonundaki /k/ sesi hırlıtlı bir ses olan /ğ/ sesine dönüşmektedir.

Atatürk **ölduği** o zaman (1-25) (Atatürk öldüğü o zaman), **binduğini** ben görmemişim (3-29) (bindiğini ben görmemişim), **bilmaduğum** bişe yoğ idi (5-22) (bilmediğim bi'sey yoktu), **bilduğumuz** hikâye masal (7-10) (bildiğimiz hikaye masal), **vurduğum** zaman (14-48) (vurduğum zaman)

Ekin ilk sesi olan /d/ sesinin bazı durumlarda yöreye özgü aşırı patlayıcı bir ses olan /t/ sesine dönüştüğü görülmüştür.

çıktuği ağaca (13-19) (çıktığı ağaca), **gettuği** zaman (gittiği zaman)

/-maz/

Sınırlı sayıda örneğine rastlanan bir ektir. Standart Türkiye Türkçesindeki görevi ile aynıdır.

²⁶¹ Ahad Üstüner, *Anadolu Ağızlarında Sıfat-Fiil Ekleri*, (Ankara: TDK Yayınları, 2000), 97.

hiç bi şeyi **beğanmaz** hala geldik (26-39) (hiçbir şeyi beğenmez hâle geldik)

/-miş/

Bu ekin yöre ağzında sadece dar, düz ve ince vokalli şekli olan **/-miş/** kullanılmaktadır. Diğer şekillerine rastlanmamıştır.

yaşanmış bişelardan (9-12) (yaşanmış bi'şeylerden), **çıkılmış** insan (23-47) (çıkılmış insan), **sonmuş** furun (sönmüş fırın), **soğumış** yemek (soğumuş yemek)

/-ur/

Elde edilen metinlerde sadece bir örneğine rastlanan bu ek, şekil bakımından standart Türkiye Türkçesindeki **/-ar/**, **/-er/** ekinin karşılığı iken görev olarak **/-an/**, **/-en/** ekinin görevini üstlenmiştir.

ilari **gâlur** kişiler (25-27) (ileri gelir / gelen kişiler)

2.7.3. Zarf-Filler

Fillerden yapılan ve fiillerin tarzını ve zamanını belirten geçici zarflara zarf-fiil denir.²⁶² Diğer fiilimsi eklerinde olduğu gibi zarf-fiil eklerinde de standart Türkiye Türkçesi ile kıyaslandığında yöre ağzında bazı fonetik değişiklikler dışında herhangi bir değişiklik göze çarpmamaktadır. Yöre ağzında kullanılan zarf-fiil eklerinin şöyle sıralayabiliriz:

/-a ... -a/

Ekin sadece kalın şekline rastlanmıştır. Örnekler ise sınırlı sayıdadır.

beyaz uni **yiya yiya** da milletun ipliği uzandı (8-109) (beyaz unu yiye yiye de milletim ipliği uzandı), degnegúmi **súra súra** geziyeram (28-38) (değeneğimi süre süre geziyorum)

---

²⁶² Vural ve Böler, *Ses ve Şekil Bilgisi*, 252.

/-anda/

Doğu Anadolu ağızlarında yaygın olarak kullanılan izleme zarf-fiildir.²⁶³ Kıpçak ve Karluk lehçeleri ile Oğuz lehçelerinin bir kısmında sıkça kullanıldığı tespit edilen /-(g)AndA/ (Anadolu ağızlarında /-AndA/ şekliyle kullanılmaktadır.) yerine Türkiye Türkçesinde /-DıktA/, /-DIğIndA/ zarf-fiilleri tercih edilmektedir.²⁶⁴

Ķurtlar mallari **Ķaçuranda** pağirmişuĶ (5-43) (kurtlar malları kaçırdığında bağırmışız), **açilmiyanda** bunun anahtari nerda (9-55) (açılmadığında / açılmayınca bunun anahtarı nerede), Ķumandan **gâlanda** o irlanda tahtasinun uşına çıkardı (9-132) (kumandan geldiğinde / gelince o irlanda tahtasının üstüne çıkardı), Gelin uzaĶtan **gelandā** atinan getirürdilar (10-61) (gelin uzaktan geldiğinde atla getirirdiler)

/-ArAK/

Standart Türkiye Türkçesindeki /-arak/, /-erek/ eki yöre ağızında bazı ses değışimlerine uğrayarak kullanılmaktadır.

Eskidān çiftçilikla devamlı **olarek** (1-6) (eskiden çiftçilikle devamlı olarak), Kimisi **Ķaçarek** evlanurdila (4-68) (kimisi kaçarak evlenirdiler), **yuriyeraĶ** gâlduĶ (28-62) (yürüyerek geldik), biz **sevarek** gâlduĶ (27-30) (biz severek geldik), ben **sevarek** evlandum (29-30) (ben severek evlendim), **ĶoşaraĶ** çıkıtum (koşarak çıktım), **gezaraĶ** gelduĶ (gezerek geldik)

/-AsiyA/

Metinlerde tek örneğine rastlanmıştır o örnek de /-esiye/ ekiyle oluşturulmuştur; fakat soruşturma yönteminde yöre ağızında ekin /-asiya/ şeklinin kullanıldığı da görülmüştür. İlk iki örnekte /-esi/ sıfat-fiil ekine yönelme hâli eki eklenmiş sonrasında da "kadar" edatı gelerek bir grup oluşturulmuştur: "esi+(y)e+kadar"

gendime **yetsiye** Ķādār (21-25) (kendime yetesiye kadar), **doyasiya** kadar yedum (doyasıya kadar yedim), **oldurasiya** dogdilar (öldüresiye dövüdüler)

²⁶³ Banguoğlu, *Türkçenin Grameri*, 433.

²⁶⁴ Yakup Karasoy, "-gAndA / -AnDA Bir Zarf-Fiil Eki Midir?", *Dil Araştırmaları*, Güz (2016/19): 14.

/-Duqça/

Elde edilen metinlerde ekin sadece ilk vokali /u/ olan şekillerine rastlanmıştır. Ayrıca bazı durumlarda ekin başındaki /d/ sesinin aşırı patlayıcı bir ses olan /t/’ye dönüştüğü görülmüştür.

oni **çektuqça** deve bela ağızını şöyle vurur (22-39) (onu çektikçe deve böyle ağızını şöyle vurur), tehneye **eleduqça** etmegini yapar (22-52) (tekneye eledikçe ekmeğini yapar)

/-inca/

Sınırlı sayıda örneğine rastlanan bir ektir. Yöre ağızında bu ekin yuvarlak vokalli şekli olan /-unca/’ya da rastlanmıştır.

Onla kabül **olinca** işta nişan verur taqarla (3-15) (onlar kabul olunca işte nişan verir takarlar), geri **dónunca** baqçavušta büyük bir sevinç sevinme oldi (7-55) (geri dönünce baqçavušta büyük bir sevinç sevinme oldu), keştüqumuz odunun ucina **vurunca** ondan soğra tahta parçasına vuruduq (9-91) (kestiğimiz odunun ucuna vurunca ondan sonra tahta parçasına vururduk), **gâlinca** onu söyleriz (25-10) (gelince onu söyleriz)

/-Ip/

Standart Türkiye Türkçesinde sadece /-Ip/, /-Up/ şekilleri olan bu ekin yöre ağızında /-ep/ şeklinin kullanıldığı da görülmüştür.

bela **oturip** sohbet etmaq hiç yok o zamanlari (3-26) (böyle oturup da sohbet etmek hiç yok o zamanlarda), bu kutugi **alip** eva gedecam demiş (4-19) (bu kütüğü alıp eve gideceğim demiş), kardeşumun hanumi **gelep** ta burda demiş evumi temizlamaz (4-26) (kardeşimin hanımı gelip de burada demiş evimi temizlemez), **Gedip** o mezeri **açip** o yuzügi bana geturusan geturusin (4-45) (gidip o mezarı açip o yüzüğü bana getirirsen getirirsin), **uğraşip** duruyoruz (26-26) (uğraşip duruyoruz), **gidip** kızları istiyoduq (26-23) (gidip kızları istiyorduk)

/-kAn/

Standart Türkiye Türkçesindeki ile aynı görevde bir ektir.

görmüştüm ela uzaqтан **geçiykân** (3-46) (görmüştüm öyle uzaktan geçerken), altun yüzügi var idi mezera **ķuryekan** (4-44) (altın yüzüğü vardı mezara kuruyorken/koyuyorken), ihtiyat toplamaya **gidarken** ķışun bi zamani (7-47) (ihtiyat toplamaya giderken kışın bi' zamani), gâlin **gâlekân** gâtıdım (8-53) (gelin gelirken getirdim), Ban **gâlerkân** verdi (20-56) (ben gelirken verdi), camının temellerini **atarken** biz hep burdaydım ben (21-62) (caminin temellerini atarken biz hep buradaydım ben), Yolda **gidarkân** rastliyana verurdılar (25-22) (yolda giderken rastlayana verirdiler), Arpa **biçerken** ekmeğimiz yoktu (26-33) (arpa biçerken ekmeğimiz yoktu)

/-madan/

Yöre ağzında bu ekin sadece kalın vokalli şekline rastlanmıştır.

biri zatin liseyi **biturmadan** evlandi (3-52) (biri zaten liseyi bitirmeden evlendi), hiç oqula **getmadan** (5-21) (hiç okula gitmeden), Heç bişe **demadan** çeke evina gide (9-122) (hiç bi'şey demeden çekiyor evine gidiyor), şimdikini da **görmádán** aldım (21-41) (şimdikini de görmeden aldım), iş **bulamadan** geziye (24-36) (iş bulamadan geziyor)

/-mazdan/

Standart Türkiye Türkçesinde çok kullanılmayan bu eke, derlenen metinlerde tek örnekte rastlanmıştır. /-madan/ ekiyle aynı işlevdedir.

toğmazdan ķocaliyerlar (10-70) (doğmadan kocalıyorlar)

2.8. EDATLAR

Edatlar, tek başına anlamı olmayıp daha çok isimlerden sonra gelerek onlarla diğer kelimeler arasında ilgi kuran görevli kelimelerdir.²⁶⁵ Edatları gerek dilin bütünü içinde gerekse gramer unsuru olarak cümle içinde isim ve fiillerden ayıran iki mühim hususiyet vardır: Tek başlarına mana taşımamaları ve çekime girmemeleri.²⁶⁶ Yusufeli ağzında kullanılan edatların, standart Türkiye Türkçesinde kullanılanlardan çok büyük farkı yoktur; aradaki tek fark, ses ve söyleyiş bakımındandır. Yöre ağzında kullanılan edatları şöyle gruplandırabiliriz:

2.8.1. Çekim Edatları

İsimlerden sonra gelerek bağlı olduğu isimle cümlenin diğer unsurları arasında zaman, mekan, cihet, tarz, benzerlik, başkalık vb. bakımlardan çeşitli ilgiler kuran kelimelere çekim edatı denir.²⁶⁷ Elde edilen metinlerde karşılaşılan çekim edatlarını şu şekilde sıralayabiliriz:

gibi: Standart Türkiye Türkçesinde olduğu gibi yöre ağzında da en çok rastlanan çekim edatlarından biridir; fakat yöre ağzındaki örneklerinde çeşitli ses farklılıkları meydana gelmiştir. Bu ses değişiklikleri sonucu edatın "**kibi, kimin**" şekilleriyle de karşılaşılmıştır.

benum **gibiydi** (1-50) (benim gibiydi), mani **kibi** bişey soyliyem (7-10) (mani gibi bişey söyleyeyim), hayal **gibi** görüyam sizun yüzünüzi (28-6) (hayal gibi görüyorum sizin yüzünüzü), Dağdan gelur dağ **kimin**, kolları budak **kimin** (13-27) (dağdan gelir dağ gibi, kolları budak gibi), bizi **kimin** değil (3-53) (bizim gibi değil)

---

²⁶⁵ Kâmil Tiken, *Eski Türkiye Türkçesinde Edatlar, Bağlaçlar, Ünlemler ve Zarf Fiiller*, (Ankara: TDK Yayınları, 2004), 1.

²⁶⁶ Necmettin Hacıeminoğlu, *Türk Dilinde Edatlar*, (İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1984), IV

²⁶⁷ Hacıeminoğlu, *Türk Dilinde Edatlar*, 1.

kadar: Standart Türkiye Türkçesindeki görevi ile aynı görevde kullanılan bir edattır. Bu edat da ses değişikliklerine uğramıştır. Edatın "**ķadar, ķatin, ķadan, ķádár, ķadá**" şekilleriyle de karşılaşılmıştır.

onnari okuzlarinan dógarduķ geca sabaha **ķadar** (5-76) (onları öküzlerle döverdik gece sabaha kadar), Tamam bu **ķatin** (4-78) (tamam bu kadar), Bahara **ķadan** soĝuķtan ķahırdan çıķarduķ (8-59) (bahara kadar soĝuktan kahırdan çıkardık), Orda ķalduķ bahara **ķadan** (11-39) (orada kaldık bahara kadar), gendi ismimi şeyimi yazacaķ **ķádár** bele bunlari öĝrendim (21-27) (kendi ismimi şeyimi yazacak kadar böyle bunları öĝrendim), Orayı yapana **ķadá** burayı yapana **ķadá** saķal topuĝa endi (28-67) (orayı yapana kadar, burayı yapana kadar sakal topuĝa indi)

için: Sebep ve gaye bildiren çekim edatıdır.²⁶⁸ Bu edatta da ses değişiklikleri meydana gelmiştir. Hatta bazı örneklerinde ses düşmeleri meydana gelerek öncesindeki kelime ile birleřtiĝi de görölmüştür. Yörede edatın "**içun, içün, uçun**" şekillerine de rastlanmıştır.

onuçun çoķ yaşadum (10-33) (onun için çok yaşadım), onun **içün** sen diyor (16-71), en önda ben olduĝum **içun** tükürdüm geçtüm (9-127) (en önde ben olduĝum için tükürdüm geçtim), Ekip biçmeh **için** şeyaparduķ (22-58) (ekip biçmek için şe'yapardık)

göre: Standart Türkiye Türkçesindeki ile aynı işlevdedir. Yusufeli aĝzında edatın kalın vokalli şekillerine rastlanmış fakat ince vokalli şekline rastlanmamıştır.

tarla da işta ona **góra** tarla (28-32) (tarla da işte ona göre tarla), çocuķların şeyina **góra** da yaĝmur da yaĝardi (9-68) (çocukların şeyine göre de yaĝmur da yaĝardı)

doĝru: Ses değişiklikleri dışında standart Türkiye Türkçesindeki halinden herhangi bir farkı yoktur. Öncesindeki kelimeye /+e/, /+a/ ekiyle birlikte gelir yani ekin tam şeklinin /+a doĝru/, /+e doĝru/ olduĝu söylenebilir.

²⁶⁸ Hacıeminoĝlu, *Türk Dilinde Edatlar*, 98.

çek sena **doğri** (11-32) (çek sana doğru), Guz aylarına **toğri** da harmanluklar başlar, ekin biçilir (25-46) (güz aylarına doğru harmanlıklar başlar, ekin biçilir)

bile: Börekçi'ye göre üsteleme veya karşıtlık ifade eden bir edattır.²⁶⁹

Gendini da şeye **bila** vurmam, orağınan biştim (14-42) (kendini de şeye bile vurmam, orakla biçtim), hastana **bile** yok (18-18) (hastane bile yok), sevmasa **bila** babası anası verdi mi tamam (5-54) (sevmese bile babası anası verdi mi tamam)

Bu sayılan edatların dışında sınırlı sayıda örneklerine rastlanan çekim edatları ise şunlardır: "**başka, üzere, eger, bilaba**²⁷⁰, **degin, sebep**²⁷¹"

Ahırdan **başka** na olur ki diyem (12-38) (ahırdan başka ne olur ki diyeyim), gendimiz de dahil olmak üzere öküzün tarlayı koşar (22-50) (kendimiz de dahil olmak üzere öküzle tarlayı koşar), ana baba **eger** veru gordisa (4-66) (anne baba eğer verdisen), cemi ümmeti, Muhammed'inan **bilaba** herkese ey gün (8-12) (cemi ümmeti Muhammed ile beraber herkese iyi gün), göyni olana **degin** (3-14) (gönlü olana degin / kadar), buni okuldan işa **sebep** alma (5-15) (bunu okuldan işe sebep / işten dolayı alma)

Ayrıca standart Türkiye Türkçesinde "*diye*" şeklinde kullanılan edat yöre ağzında "**de**" olarak da kullanılmaktadır.

İrvana **de** bi köy varidi (7-51) (İrvana diye bir köy vardı)

2.8.2. Bağlama Edatları

Cümleleri veya cümle içinde kelimeleri ve kelime gruplarını ya mânâ bakımından, yahut şekil itibarıyla birbirine bağlayan sözlere bağlama edatı denir.²⁷² Yusufeli ağzında bağlama edatları; standart Türkiye Türkçesinde kullanılanlarla görev bakımından aynı olmasına rağmen ses bakımından

²⁶⁹ Börekçi, *İşlev Bakımından Sözcükler*, 133.

²⁷⁰ "Beraber" kelimesinden gelmiştir.

²⁷¹ Yöre ağzında "için" edatı yerine "sebep" edatının yaygın olarak kullanıldığı görülmüştür.

²⁷² Hacıeminoğlu, *Türk Dilinde Edatlar*, 112.

farklılıklar mevcuttur. Bağlama edatları ayrı ayrı başlıklar altında incelenmemiş; yöre ağzında görülen örneklerine yer verilmiştir. Yusufeli ağzında kullanılan belli başlı bağlama edatları şunlardır: **ama, ya...ya, veyahut, hama, hem...hem, o ki ya, na...na, hem da, veya, ve**

Hikâye çok bilyedum **ama** unuttum (5-28) (hikâye çok biliyordum ama unuttum), sepetun **veyahut** hayvan sirtına bela vururdi (6-14) (sepetin veyahut hayvan sırtına böyle vururdu), insan gücüyle **hama** gena da bir huzur besbereket var idi (7-38) (insan gücüyle ama yine de bir huzur besbereket vardı), **ya** benim sevdiğimi **ya** beni oldur Allah (8-40) (ya benim sevdiğimi ver ya beni öldür Allah), On doğuz yaşında **hem** ana oldum **hem** da tül kaldum (10-9) (on dokuz yaşında hem ana oldum hem dul kaldım), soğukta furun murun yađamiyērdük **o ki ya** pileklarda bişuriyērdilar (10-13) (soğuktan fırın mırın yakamıyorduk ya pileklerde pişiriyordular), **na** bongalmışamdur **na** da bi uzuli çocuk eluma gelmiştir (1,-24) (ne bunalmışımdır ne de üzgün bir çocuk elime gelmiştir), Ona bağıye **hem da** duriyela beraber (29-41) (ona bakıyor hem de duruyorlar beraber), on beş gün sora **veya** bi hafta sora bir daha gidiyo (16-65) (on beş gün sonra veya bir gafta sonra bir daha gidiyor), karnımızı doyürüyoduk **ve** bugūna gâldük şükur halımıza (26-49) (karnımızı doyuruyorduk ve bugüne geldik şükür halimize)

"ile" bağlama edatı yöre ağzında, öncesindeki kelimeye bitişerek "+inan" şeklinde kullanılmaktadır. Bu edat tüm örneklerinde "ve" anlamı verecek şekilde kullanılmaktadır.

Ondan sora gâldük buraya **oninan** ben (2-24) (ondan sonra geldik buraya onun ile ben), **kizinan** oğlan değil (3-14) (kız ile oğlan değil), Dedemun yanına gidela **bobaminan** emum (9-15) (dedemin yanına gidiyorlar babam ile amcam)

Umumiyetle bir müsbet cümle ile bir menfi cümleyi bağlayan "yoksa" edatının²⁷³ "**yoğisam**" şeklinde değişik bir kullanımına da rastlanmıştır.

bilursam cevap veruram **yoğisam** biz eyla şeynan uğraşmamışuk (30-63) (bilirsem cevap veririm yoksa biz öyle şeyle uğraşmamışız)

---

²⁷³ Hacıeminoğlu, *Türk Dilinde Edatlar*, 214.

2.8.3. Cümle Başı Edatları

Necmettin Hacıeminoğlu tarafından "Bağlama Edatları" içine alınan cümle başı edatları²⁷⁴ bu çalışmada ayrı başlık altında incelenmiştir. Yusufeli ağzında çok fazla sayıda cümle başı edatına rastlanmıştır. Bu örneklerin standart Türkiye Türkçesindekilerden işlev bakımından bir farkı yoktur; fakat ses bakımından farklılıklar mevcuttur. Örnek çeşitliliği fazla olduğu için teker teker başlıklar halinde incelenmek yerine sadece örnekler verilmiştir. Örneklerde karşılaşılan cümle başı edatlarını şu şekilde sıralamak mümkündür: "**halbu ki, malesef, megem, heralda, eger, megerim, çünkü, nayisa, heç degil bare**"

halbu ki inek k̄ariyi öldürmiş (5-37) (halbu ki inek karıyı öldürmüş), **heç degil bare** yüzünün poyasini yıkiyaymisuz (8-48) (hiç değil bari yüzünün boyasını yıkayaymışsınız), k̄aḫtuḫ ḡalduḫ daha yari gecaymiş **megem** (9-24) (kalktık geldik daha yarı geceymiş meğer), bu çocuḫla bi yerda boḫuldu **heralda** (7-50) (bu çocuklar bi'yerde boḫuldu herhalde), **eger** nişana açıldúysan tamamdür dehe (17-19) (eğer nişana açıldıysan tamamdır daha), **megerim** bu millet anooo şeye düşmişler (17-26) (meğer bu millet anoo şeye düşmüşler), perşembedan perşembeya ekmek bişardi **çünkü** (25-68) (perşembedeb perşembeye ekmek pişerdi çünkü), **Eğer** o haneda okúz yoksa başḫa bi hanedan okúzlar eş edilir (25-52) (eğer o hanede öküz yoksa başka bir haneden öküzler eş edilir), **nayisa** bi daha atmişla (4-17) (neyse bir daha atmışlar), **neysa** aşşaktan beş tane (8-86) (neyse aşağıdan vbeş tane), O yok **malesef** (12-8) (o yok maalesef)

2.8.4. Cevap Edatları

Cevap edatları cümle içinde başka kelimelere bağlı olmadan, tek başlarına bir mefhum ifade edebilen sözlerdir.²⁷⁵ Yusufeli ağzında çok çeşitli sayıda cevap edatına rastlanmamıştır. Yörede kullanılan edatlar içinde en sınırlı sayıda örneği bulunan edat gurubu cevap edatlarıdır. "**he, yok, evet**" metinlerde rastlanan cevap edatları örnekleridir.

²⁷⁴ Hacıeminoğlu, *Türk Dilinde Edatlar*, 113.

²⁷⁵ Hacıeminoğlu, *Türk Dilinde Edatlar*, 290.

He varidi (2-50) (he / evet vardı), **yok** degilidi (2-66) (yok değildi), **Evet**, iki yılluk evliydim oyle gittum (30-59) (evet, iki yıllık evliydim öyle gittim)

2.8.5. Gösterme Edatları

Gösterme edatları sıfat ve zamirlerden farklı olarak, isimleri, şahısları veya eşyayı değil, hareketleri işaret suretiyle gösteren sözlerdir.²⁷⁶ Derlemelerde rastlanılan gösterme edatları şu şekildedir: **tee**, **tiii**, **taḥ**, **aba bela**

tee havalara kaçarduk (8-96) (taaa havalara kalkardık), **tiii** havaya kaçar (8-99) (taaa havaya kalkar), çocuğumun biri **taḥ** çarşıya enmiş (8-22) (çocuğumun biri taa çarşıya inmiş), Beş alti tane pilek yiğarduk **aba belā** yuḥuşına (10-13) (beş altı tane pilek yığardık aha böyle yokuşuna)

2.8.6. Ünlemler

Tabiat seslerini taklit veya duyguların yorumlanarak ses halinde ifadesi suretiyle meydana gelen sözlere ünlem denir.²⁷⁷ Yusufeli ağzı ünlem kullanımı bakımından oldukça zengin bir ağızdır diyebiliriz; zira elde edilen metinlerde oldukça fazla çeşit ve sayıda ünlem örneğine rastlanmıştır. Görülen başlıca ünlem örnekleri şunlardır: **yav**, **ohoo**, **ula**, **Allah Allah**, **hay hengâm**, **heyyy**, **anam**, **valla**, **anaa**, **anooo**, **eey gidi**, **heh**

Atatürk'i görmeduk biz **yav** (1-25) (Atatürk'ü görmedik biz yav), Diye ki **ohoo** Çatal İbrahim diye ki (2-34) (diyor ki ohooo Çatal İbrahim diyor ki), **ula** yengâ (8-55) (ula yenge), **Allah Allah** diyer (12-20) (Allah Allah diyor), gettuḥ, dolanduk, furlanduk, **hāy hengâm** işta yaptuḥ ettuk (11-137) (gittik, dolandık, fırlandık, hay hengâm işte yaptık ettik), **ēy gidi** na ariyerdi tirpan (10-53) (eyyy gidi ne arıyordu / yoktu tirpan), **Heh** daha ne sorisen sor. (21-42) (hah daha ne soruyorsan sor), bakmış ki **uloo** bunlar bela değilmiş (5-39) (bakmış ki ulaaa bunlar böyle değilmiş), bu millet **anooo** şeye düşmüşler (17-26) (bu millet anooo şeye düşmüşler), **eey gidi** eksidan bi hikâye anlaḥem (27-12) (eyyy gidi eskiden bir hikaye anlatayım), **Anaa** oyun oyun na oyuni (12-59) (anaaa oyun, ne oyunu),

²⁷⁶ Hacıeminoğlu, *Türk Dilinde Edatlar*, 306.

²⁷⁷ Tiken, *Edatlar, Bağlaçlar*, 113.

Heyyy iş̄tā dunya elāydi **anam** esgiki insanlar neraydi (10-68) (hey y işte dünya öyleydi anam esgiki insanlar neraydi / başkaydı)

2.8.7. Cümlemsiler²⁷⁸

Tam bir yargı bildirmesine rağmen, yüklem fiilinin yerinde merkezî öge olarak üzerine yüklemleştirici ögeler almamış bir ünlem bulunduran cümlelere cümlemsi denir.²⁷⁹ Yusufeli ağzında ünlem çeşitliliğinin fazla olduğunu vurgulamıştık. Kullanılan bazı ünlemler tanımda belirtilen gibi yüklemleştirici ögeleri almamış ama cümleyi andıran yapılarıdır.

Öy toprak başına²⁸⁰ evlanmamun (10-8) (oyy torak başına evlenmemin), Ziya çocuk o sıra, hep da k̄anayağlı **Allah imdat eda**²⁸¹ (10-57) (Ziya çocuk o sıralar, hepimiz de kanayaklı / dul o sıralar Allah imdat eda), **Höy senun Allah belan** (11-104) (Hayy senin allah belanı), Başluğ alurdılar **efendim sena soyliyem** iş̄tā başka bişe yoğ (14-20) (başlık alırdılar efendim sana söyleyeyim işte, başka bişey yok), **Allah verdi ki** adres vardi (19-78) (Allah verdi ki adres vardı), İş̄tā bu sene çikti **Allah verdi da** (29-44) (işte bu sene çıktı Allah verdi de)

---

²⁷⁸ Cümlemsiler diye bir edat çeşidi yoktur. Fakat Muharrem Daşdemir'in vurguladığı bu unsur Yusufeli ağzında ünlemlerle oluşturulduğu için edatlar başlığı altında incelenmiştir.

²⁷⁹ Daşdemir, *Türkçenin Yapısal İşlevsel Söz Dizimi*, 172.

²⁸⁰ Yöre ağzında çok kullanılan bir cümlemsi örneğidir. Beddua niteliğindedir. Toprak başına gelsin, yok olsun anlamı taşır.

²⁸¹ Özellikle Ormandibi köyünde çok sık rastlanan bir cümlemsidir. "Allah yardım etsin" anlamındadır

YÖRE AĞZINDAN DERLEME SÖZLÜĞÜNE KATKILAR

Elde edilen metinlerde karşılaşılan bazı sözcüklerin "Büyük Türkçe Sözlük" ve "Derleme Sözlüğü"nde olmadıkları tespit edilmiştir. Yöre ağzında kullanılan bu sözcüklerin "Derleme Sözlüğü"ne katkı sunacağı düşünülmektedir.

ağcık (25-58): Erkeklerin etek giyerek oynadıkları bir tür oyun

biğtan (9-45): Küçük, yavru, bidi, bitdan, bididan

boğel (25-21): Ketenin küçüğü

cel ol- (12-22):İşe yaramaz hale gelmek

cinnik (8-95): Bir çeşit tahterevalli

colollan- (12-19): Hayvanların bir araya toplanıp halsizce yatması

kâhpez (8-50): Kâğıt bezi

ğadi gelin (4-71): Köy delikanlılarının toplanıp içlerinden birinin gelin kılığına girdiği ve kapı kapı gezilip yiyecek toplanıp sonrasında eğlence düzenlenerek yendiği bir etkinlik

ğalaş (5-58): Çepik yapılan malzemeden yapılan ve düğünlerde kadınların kafasına takılan gösterişli fes

ğaltavar (11-119): Yerden yükseğe konulmuş, kenarları kısmen açık saman ve ot konulan yer. Yüksek ve havadar merak.

ğayıstav(ı) (9-80): Yakalananın kemerle cezalandırıldığı bir çeşit saklambaç oyunu

ğoşı (8-62): Bir çift öküzün getirebileceği büyüklükteki tomruk

lapara get- (5-55): Müstakbel kaynana ve komşuların gelin adayını tanımaya, huyunu suyunu öğrenmeye ve mecazi anlamda tartmaya gitmesi

patğa (9-82): Yere çakılan kazık

put (5-91): Koyun dışkısı

pipili (9-62): Süpürgeye giysi giydirilerek yapılan kuklanın adı

şilah(ğ) (11-46): Bakır madenlerinde, çıkan bakırın altında kalıp atılan işe yaramaz su

tav (9-61): Saklambaç oyunu

yolum kütuz (8-46): Özensizce, alelade, zarar vererek yapılan iş

SONUÇ

Yapılan tüm incelemeler sonucunda Yusufeli ağzıyla ilgili hem "ses bilgisi" hem de "şekil bilgisi" bakımından şu sonuçlara ulaşılmıştır:

Ses Bilgisi

1. Yusufeli ağzında; Standart Türkiye Türkçesinde bulunan seslerin dışında /â/, /â/, /ā/, /ē/, /ī/, /ī/, /i/, /ó/, /ō/, /ú/, /ū/ ünlüleri ve /ç/, /ğ/, /h/, /k/, /k̃/, /p/, /t/ ünsüzleri bulunmaktadır.
2. Kafkas kökenli olan aşırı patlayıcı ünsüzler /k̃/, /p/, /t/ ve gırtlaksız /ğ/, /h/ ve /k/ ünsüzleri çok kullanılır.
3. Yusufeli ağzı bir /e/ Türkçesidir.²⁸²: gey- (giy- 10-68), get- (git- 11-2), en- (in- 13-21), eyla (öyle 13-54), beyla (böyle 13-74), ey (iyi 8-12)
4. Yusufeli ağzında kalınlık-incelik uyumuna genel olarak uyulmadığı görülmüştür. Bu uyumsuzluğun en temel sebebi, eklerin genellikle tek şeklinin kullanılmasıdır; ama ek etkisi olmadan uyumun bozulduğu da görülür.
5. Yusufeli ağzında düzlük-yuvarlaklık uyumu da büyük ölçüde yoktur. Bu uyumsuzlukta da eklerin genellikle tek şeklinin kullanılması etkilidir.
6. Ünsüz uyumu (ötümlülük-ötümsüzlük uyumu) Yusufeli ağzında ekleşme sırasında görülmemektedir.
7. Ünlü kalınlaşması ve incilmesi yaygındır.
8. İlçenin geneli eklerin kalın şeklini kullanma temayülündeyken Erzurum sınırındaki *Morkaya*, *Dağeteği* ve *Darıca* köylerinde ilçenin aksine eklerin ince şekilleri de tercih edilir.
9. Ünlü yuvarlaklaşması hadisesine çok rastlanır. Eklerin genellikle yuvarlak vokalli şekilleri tercih edilir.
10. İlk seste /k/ > /g/ tonlulaşmasına fazlaca rastlanmaktadır. Bu durum bir Oğuz Türkçesi özelliğidir.

---

²⁸² Turan, "Yusufeli Ağzı Üzerine", 337.

11. Aşırı patlayıcı üssüzler /k̄/, /p/, /t̄/'nin varlığından dolayı aşırı patlayıcılışma hadisesine çok sık rastlanır.
12. Gırtlaksıl /ğ/, /h/ ve /k̄/ ünsüzlerinin ektisiyle "gırtlaksıllaşma" çok sık görülür.
13. /ğ/ > /g/ süreksizleşmesi çok yaygındır.

Şekil Bilgisi

1. İlgi hâli ekinin genellikle yuvarlak kalın vokalli şekli olan /+(n)un/ kullanılır.
2. Yönelme hâli ekinin genellikle kalın şekli olan /+(y)a/ tercih edilmektedir.
3. Bazı köylerde ikinci tekil şahıs iyelik eki alan kelimelere, yönelme hâli eki geldiğinde iki ek birleşip /+(a)n/, /+(e)n/ şekline dönüşmektedir. (elan, pantolan, saçan) Bazı durumlarda ise iki ek birleşip /+yan/ şeklinde kullanılır. Bu duruma zamirlerde de rastlanır. (ağluyan, sulariyan, beyen, seyen)
4. Yükleme hâli ekinin sadece düz, dar, ince şekli olan /+(y)i/ kullanılmaktadır.
5. Bazı köylerde ikinci tekil şahıs iyelik eki alan kelimelere yükleme hâli eki geldiği zaman iki ek birleşerek /+yun/, /+yin/, /+un/, /+ın/, /+vi/ şeklinde kullanılmaktadır. (komuriyun, otuyun, sobayın, muradun, kızın, çocukların, kızuvi)
6. Bulunma ve ayrılma hâli eklerinin tonsuz şekli olan /+ta/, /+te/ kullanılmamaktadır.
7. İyelik eklerinin birinci ve ikinci şahısları için yuvarlak, kalın vokalli şekiller tercih edilirken; üçüncü şahıslar için düz, dar, ince vokalli şekiller tercih edilir.
8. Çokluk ekinin çoğunlukla kalın şekli tercih edilir ve bazı köylerde ekin sonundaki /r/ sesi düşürülür.
9. Yusufeli ağzında "ey ki (iyi ki)" ifadesinin "neden / niçin" anlamında soru zarfı olarak kullanıldığı örneklerle rastlanmıştır.
Ey ki geldun? (Neden geldin?), Ey ki olmuş? (Neden ölmüş?), Tarlayı ey ki biçmaduz? (Tarlayı neden biçmediniz?)
10. Birinci çoğul şahıs eki olarak tüm kiplerde sadece /+(u)k̄/ kullanılır.
11. Duyulan geçmiş zaman eki olarak ilçenin tamamında ve tüm şahıslarda ekin sadece düz, dar, ince vokalli şekli olan /-miş/ kullanılır.
12. Görülen geçmiş zaman eki olarak çoğunlukla ekin yuvarlak, dar, kalın vokalli şekli olan /-du/ tercih edilir.

13. Şimdiki zaman ekinin kullanımıyla ilgili ilçe üç farklı gruba ayrılır: *Merkez, Tekkale, Çevreli, Ormandibi, Köprügören, Dokumacılar, Yamaçüstü, Sütlüce, Pamukçular, Küplüce, Bostancı, Altıparmak, Çıralı, Mutlugün* birinci grupta yer alıp "-(y)er" ekini; *Kılıçkaya, Morkaya, Dağeteği, Darıca* köyleri ikinci grupta yer alıp "-er, -ir" ekini; *Erenköy* ise üçüncü grupta olup "-(i)y(r)" ekini kullanmaktadır.

14. Gelecek zamanın birinci çoğul şahıstaki kullanımıyla ilgili ilçe dört farklı gruba ayrılır: *Merkez, Çevreli, Kılıçkaya* köyleri birinci grupta yer alıp "-ico, -icu" ekini; *Tekkale, Ormandibi, Dokumacılar, Yamaçüstü, Sütlüce, Küplüce, Bostancı, Altıparmak, Çıralı, Mutlugün* köyleri ikinci grupta yer alıp "-acak, -ecek" ekini; *Köprügören, Pamukçular, Erenköy* köyleri üçüncü grupta yer alıp "-icak" ekini; *Morkaya, Dağeteği, Darıca* köyleri dördüncü grupta yer alıp "-acu, -ecu" ekini kullanmaktadır.

15. Standart Türkiye Türkçesinde kullanılan gereklilik ekleri /-malı/, /-meli/ kullanılmamaktadır. Bunun yerine (fiil + ma + iyelik eki + lazım / lazım) şekli tercih edilmektedir. (getmam lazım (19-17) getmam lazım)

16. İlçenin büyük bölümünde olumsuzluk ekinin kalın şekli /-ma/ tercih edilir.

17. Güneyde Erzurum sınırındaki köylerle, ilçenin diğer bölümünde bulunan köyler genellikle birbirinden farklı özellikler göstermektedir.

18. Düzleşme ve yuvarlaklaşma eğilimlerinde herhangi bir kural tespit edilememiştir. İlçenin genelinde ilgi hâli ekinin, iyelik eklerinin ve görülen geçmiş zaman ekinin yuvarlak şekilleri tercih edilirken; ikinci tekil şahıs ekinin düz şekli daha çok kullanılmaktadır.

Bunlara ek olarak;

Kıpçak Etkisi Olduğu Düşünülen Durumlar Şöyledir:

1. Düzlük-yuvarlaklık uyumsuzluğu.
2. /u/ ve /ü/ seslerinin düzleşerek /i/ ünlüsüne dönüşmesi olayı. (yolci, oli, ıoli, dođi, mutli, túrki)
3. Ünlü yuvarlaklaşmasının fazlalığı.
4. İki ünlü arasında kalan /k/ sesinin /g/ sesine dönüşmesi. (boyuginun, yemegumi, eşşeginan, inegi, kuçuginunki)

5. Kelime başı /b/ > /p/ değişimi. (paķır, pıráķmıřem, paķla)
6. Gırtlaksıl /ĝ/, /ĥ/ ve /ķ/ ünsüzlerinin çok kullanılması.
7. İkinci tekil şahıs iyelik eki alan kelimelere, yönelme hâl eki geldiğinde iki ekin birleşmesi. (elan, pantolan, saçan)
8. Birleşik kiplerin üçüncü çoğul şahıs çekiminde bazı durumlarda birleşik kip eki ile şahıs ekinin yer değiştirmesi ve şahıs eki olan /+lAr/'ın ortaya gelmesi. (oynarlardı, bışururlardı, gidarlardı)
9. /-anda/ zarf-fiil ekinin kullanılması.
10. /ç/ > /ř/ sızıcılışması Kıpçak etkisi gibi düşünülse de Gürer Gülsevin Kıpçakçada tüm durumlarda meydana gelen bu olay, Anadolu'da sadece kapalı hecenin son sesi durumunda meydana geldiği için bu görüşü reddeder.
11. Kıpçak kökenli olan "busoy" kelimesinin kullanımı.²⁸³ Bu kelimeye derlenen metinlerde "abusoy (5-91)" şeklinde rastlanmıştır.

---

²⁸³ Sinan Uyğur, "Yusufeli Ağızındaki Kıpçakça Kelimeler", *Geçmişten Geleceğe Yusufeli Sempozyumu Bildirileri*, (İstanbul: Yusufeli Belediyesi Yayınları, 2010), 342.

METİNLER

METİN 1

Anlatan : Mehmet DEMİRCİ

Yaşı : 87

Derleme Yeri: Merkez

1 **Dedem merhaba adın soyadın?**

2 Mehmet Demirci

3 **Dedecim kaç yaşındasın?**

4 Seksan yedi

5 **Mesleğin nedir eskiden ne işle uğraşıyordun?**

6 Eskiden çifcilukla devamlı olarak. Yirmi sene da muhtarlık yaptım merkez
7 muhtarlığı. Yedi mahalle bi da merkez sekiz mahallemuz var idi yirmi sene
8 muhtarlık yaptım.

9 **Tahsil durumun nedir?**

10 İlkokul ya.

11 **Eskiden bildiğin hikâye masal var mı bize anlatabileceğin?**

12 Nasi masal olsun? Ne bilem ki ónemsúz bişelar yani. Burda Yüsüfeli'nda şeylari
13 yapturdum, harqlari yapturdum. O zamanlari muhtarluk zamanımda habu
14 Hamzet'ún köprisini yapturduq. Kenan Evren gâlmışti o zamanlari gena.

15 **Eskiden düğünler nasıl olurdu?**

16 Düğünlarda gidardilar toplanti yeri var idi düğünlari orda öyla yapardilar yani
17 evlarda yapardilar.

18 **Gelin alırken, verirken adet gelenek var mıydı?**

19 Ela bişe görmadım ben ya ela bi şey yokti yani.

20 **Kaç sene askerlik yaptın?**

21 Üç sene yaptım ben askerluğı. Jandarmaydım üç sene askerluğ yaptım. Orda da
22 fazla bi şeyum yoğ yani uzun uzadiya bi şeya karşılaşmadım. Ela şimdiki gibi bela
23 o zaman tağlarda eşkıya varidi eşkıyanun tağibina gidarduğ bazı kera.

24 **Atatürk dönemlerinde mi, Atatürk'ü gördün mü?**

25 Atatürk'i görmaduğ biz yav. Atatürk öldüği o zaman biz okuldayduğ sekiz
26 yaşındaydım ben o zamanlar.

27 **Yazın neler yapardın gençliğinde?**

28 Pağda bahçeda çalışırduğ eskidan. Zaten yolculuğ edarduğ en aşşağı on beş yirmi
29 sene yolculuğ ettüğ. O zaman birliktayduğ sizunla ayri değilduğ zaten. Babaynan
30 beraber o zamanlari burdan Erzurum'a götürürduğ burdaki meyvalari. Şimdiki
31 kibi şehir yoğ köy mahalle bi mahalleydi. Elma olurdi armud olurdi üzüm olurdi
32 her na olursa o zaman mevsimine göre yolculuğınan atlanan Erzurum'a
33 götürürduğ. Erzurum'da satar gâlurduğ. Başka bişe yoğıdi o zaman burda yani
34 kimsaya bi kuruşa versan alicağı yoğıdi.

35 **Kış aylarında neler yapardınız senin avcılık falan vardı?**

36 Avciluğum vardı çok gidarduğ ava. Her tarafa gitmişuğ daha önce işumuz oyidi.

37 **Ne vururdun ne avına giderdin?**

38 Geyig avına gedar bizim burda yaban keçisi var ya o yaban keçisi avına gedarduğ.
39 Keklig olurdi çok, keklig avına. Başka zaten ufağ tefek k̄ara k̄uş mara k̄uş da
40 vururduğ. Yani vurmazduğ desadı yalan da bayırlarda onlar olurdi ekseriyetla,
41 tavşan.

42 **Bilmece tekerleme Yusufeli'ne has var mı bildiğin?**

43 Ela bişey pek hatırlamıyörüm ya.

44 **Bize başka anlatabileceğin bir şey var mı?**

45 Ya o zamanlari herkes gendi derdındaydi. Şimdi k̄aza yoğıdi o zamanlarda, k̄aza
46 Öğdem'dayidi. Bin dokuz yüz ellida gâldi k̄aza buraya. Ellidan sora da bura k̄aza
47 oldi işta. Ondan evvel Öğdem'dayidi kimsanun bir işi oldi mi gedicağ bir günluğ
48 yol Öğdem'a bi gün gâlicağ o zaman hep sığinti yani.

49 **Dedem nasıldı İbrahim dedem bana bi anlat onu?**

50 Deden da ayni benim gibiydi. O da çalışırdı işta. Heç rahat durmazdı rahmetluğ o
51 da beraber çalışırduğ yolculuğı bendan evvel o edardı.

METİN 2

Anlatan : Peruze DEMİRCİ

Yaşı : 87

Derleme Yeri: Merkez

1 **Anneannem adın soyadın?**

2 Perüze Demurci

3 **Anneannem yaşın kaç?**

4 Yaşum da işta dedevun yaşında, seksan yedi. Ya ne ya, yaş bitti yok.

5 **Sende tahsil var mıydı?**

6 Heç bişe yok. Biz yedi yaşındayduķ okul yoĝ idi heç. Yeni yazi yoĝ idi. Eski yazi
7 da bazi bazi gedarduk oni da camdan oĝranur gelurduk oni da tutardilar bizi
8 okutmazdilar ki ... bişe yok hoca yok.

9 **O zaman daha mı zordu şartlar daha mı zordu?**

10 Ya na ya zor o zaman da zor. Candarmalar abela kitlar goturdilar karakollara ki
11 eski yaziyi okumaĝun. Oni yasaqliyela ki obirina galsunlar. Hama o zaman bi
12 yerda yer yok, yurt yok, biz yedi yaşındayuk ben da ayni o zaman. Tufekleri,
13 Ğuran'lari gizlatturdila tuvarlara topraklara gomdurdila hep.

14 **Eskiden düĝünler kız istemeler nasıldı?**

15 Ğız istama işta galdudila elçiluĝa, begandunisa galdudila oturdila, nişan
16 kaldurdudila, bişe yok. İşta bi tane kahve içururduk kaķar galdudilar daha ondan
17 sora galduduk. Benum düĝünüm zate olmadı anam olmişti oĝlum, o ara aciliyduk.
18 Galdi uc tane adam kıydilar nikahumuzı, galduk, gettuk, ordan binduk ata buraya
19 işta, oyanki aşıaĝi gettuk ... ordaydi evlar da. O zaman birlug babam mabam
20 barabar anam hep oraya galdum ben.

21 **Ordaki eski evi dedemler mi yapmişti yoksa Ermenilerden felan mı kaldı?**

22 Orayı heç bilmiyeram oĝlum. Ben orayı galdum gelin da, tutun arķasındaydı ev,
23 arķasında aķor varıdı. Ondan sora uç ay orda gelin durdum. Ondan sora galduk
24 buraya oninan ben ... diyeruk on alti on yedi yaşında. On sekiz yaşında o, on yedi
25 yaşında ben. Kimsamuz yok. Buranın onini açtuk, taştan tuvar yaptuk, ev yaptuk,
26 bendan babam başlug istadı. Sana çok bişelar yarenluk edaram da...

27 **Et anneanneciğim et.**

28 Başlög iştadi babam, veramadila, o ara para yoğidi. Sora deden demiş ki rahmet
29 canina, pehlúvan sora gâtururam ben parayi, oradan getmiş. Gettük biz ay ustına
30 şeya gettük, silaya Kolig'â. Ben dúgün múgün górmamişam da ela gâldum ben o
31 zaman anam olmışti. Ondan sora gettük Kölig'â gâlmış abu Kâzim da oyanki
32 Kâzim muhtar. Gâlmış oyandan yoğari mehleya toplanmışla adamlar Kolig'ün
33 yoğari mehlesina, kebab mebab yemişla. Demiş babam ki hani muhtar hama
34 şeyumi gâturicağiduz benum, başlök parayi. Diye ki ohoo Çatal İbrahim diye ki
35 bilmam nayumi alsun bena para mara yoğtur ona diye. Babam bi da gâldi eva ki
36 dellaniyer. Baba na oldi? Beyla dedi da beni utandurdi orda. Diyaydi ki üç ohka
37 pirinç koyem da gedem, pehlevan safa gâldın hoş gâldın deram ben da. Ela ben
38 para veramam da sana abu pirinci gâturdum. O sozi bana demiycağidi. Dedi ki bu
39 parayi ben alicam. Bi da cahil on sekiz yaşında oğlan nasıl olu haşindi? Onlara
40 etmeg yeduramiyerük ba. Ondan da artuk şeyetti şindi ben da siladayam dedi ki
41 get parayi al gâl, kızi da götu. Heç unutmam ki onnari oğlum. Oğlum san da
42 unutma çok ceza çekmişam ben. Parayi yüz lira vermiş babama deden artuk
43 gâtudi verdi. Artuk ata binicoğ şimdi diye ki kız biraz daha dur. Dedum yoğ baba
44 gedağ sora gena gâluram. Ordan kaçtük gâlduk daha o parayi da vermaduk

45 **Evlendiniz yani?**

46 Evlanmıştük zati evlanmıştük da, ondan soğra daha parayi da vermaduk. Viyra
47 dedi ki borçlisiz borçlisiz borçlisiz. Biz da vermaduk işta getti ela babam oldi
48 geşti getti işta.

49 **Eskiden başlık parası vardı yani?**

50 He varidi varidi gena var da şimdi beyla burda yoğ. İşta yaşaduk yaşaduk bi sene
51 sora da oldi onnar gedamaduk burda şeyoldi ..... çilmedi hala. Buraya bi tane
52 adam gâlmışti doğtor. O zaman alduk şeyi da kaydumuzi yaptuduk. Ogaki, hoca
53 şeyiydi. Daha da çocuklanduk. Na bilem oğlum çok cezalar çekmişuk. Bu evi bi
54 yaptuk bi daha sóktuk, bi yaptuk bi daha sóktuk, bi yaptuk hep sókmaynan başa
55 gâlduk. Elaluğinan yaşaduk acluk çok oğlum acluk çok o ara heybira Erzurum'a
56 gediye. Ordan bi yúk buğday aldı mi herkesa üç kuruş beş ohha üç ohha dağıder.
57 Bi daha gediye bi daha o soyluğinan yaşıyerük. Yaz da oldi mi yeri olan buğda
58 ekardı o zaman başka bişe ekmazdila. Sizun dedengilun buğdalari çok olurdi

59 buğda ekârdila yazın yerduķ kışın ... yatururdila burada heç bişe yok. Rahatuk,
60 çocukluk, mocukluk, toğduk, ortaluk, şindi ehtiyarlanduk, heç bi şeya
61 benzamiyeruk oğlum.

62 **Yedi tane çocuk var?**

63 He yedi tane. Beş tane da olmiştü ey gidi oğlum. Sade yediynan kalmaduk, o
64 dünyada da var beş tane. Şimdi da çocukla iki tane kaldila, çocuğa bakamiyela.
65 Pağı da işlarduk, mali da kayıruduk. Beş tane mal aħorda, at aħorda, oküz aħorda,
66 her bişemuz varidi, yok degilidi da çalışma çok idi. Çok çalışıcaksın ki idare
67 edasin. Ela azinan değil, suyumuz yok alatirigumuz yok, heç ela bişe yok o
68 zaman, çaydan taşiduk ondan soğra da gena içmaya ordan gâturdila. Biri derdi ki
69 içina bişe düşmiş, obiri der irgânurdum, içmazdum. Uç gün su içmazdum.
70 Elaluğinan yaşarduk oğlum, bizum yaşam alanumuz çok çetin idi yavrum. Şimdi
71 ortaluk karişti rahatsız bişe, yoksa eyiduk, bi kaç seneydi rahatidi. Eyla değil mi?
72 Tam rahatiduk ba güzel abu soğradan bozdılar na bilem na oldi orayı biz
73 bilmiyeruk da, e da şimdi da ehtiyarlık duşti, sıkıntı da çok. Yani ehtiyarlık da
74 rahat olayduk na ey olurdi. Çok sıkıntili oğlum Allah daha betarından sağlıklı
75 daha betarından da. Na bilem oğlum işta na bilem bişe bilmiyeram ki şimdi
76 kötülandi işta oğlum bu sene yani. Bu seneye kada eyidi şimdi kötülandi yoksa
77 eyidi bak kaç sene rahat yaşaduk ba. Polluk her şeyluk her bişela atildi ela
78 değilmidu san da biliyesin da buguni bu sirayı hama bizum zamanda çok çok çok
79 bişelar çekmişuk bi ara çıktı zati ki sağ sol davası Allaah birbirina hengen
80 ediyelar abela şindiki gibi. Eleddin'nan bizum Necdet gâldila İstanbul'a biz da
81 Gebze'dayuk şeya gedamadila imtihana giramadila anarşitların korkisinden da
82 geri gâldila çocukla. Elaydi o zamanlarda karişuklar da varidi hepsi da var hama
83 bu yılki kimi Allah etmiya Allah ey eda ortaluği oğlum Allah ey eda.

84 **Sağ ol anneannem teşekkür ederiz.**

METİN 3

Anlatan : Meryem AKSOY

Yaşı : 64

Derleme Yeri: Merkez

1 **Adınız?**

2 Adım Meyrem Aksoy

3 **Nerelisiniz?**

4 Ben Yüsüfelli, Yüsüfeli'nün İrmakyanı köyünden. Şimdi Yüsüfeli'nün merkezinde
5 oturuyam.

6 **Mahalle?**

7 Aħalt

8 **Kaç yaşındasın?**

9 Altmış dört yaşında oğul, unumi eladum elegümi aşım.

10 **Hep burada mı yaşadın başka bi yerlere gittin mi?**

11 Gitmadum hep burda yaşıyam Aħalt'ta yaşadum ondan da şimdi merkezde.

12 **Peki, eskiden düğünler bayramlar nasıl oluyordu?**

13 Düğünlarımız çok güzel oliyedi köy düğünü. Kız istamaya gedarla iki kera uç kera
14 beş kera artuğ göyni olana degin. Şindiki kimin ela kızınan oğlan değil anne
15 babaların şeyiynan rizasiynan oni iştarla. Onla kabul olinca işta nişan verur
16 taħarla, ondan sora da düğüne başlarla düğün hazırluqlari da yaparla.

17 **Atla mı götürüyorlar?**

18 Köyun içinde na ati oğul, dibda götürüyle. Dışarisini ben bilmam dışariya
19 arabaynan götürurdilar da zatim bizum köyun içinde da ... mahalle. Ondan sorra
20 fasüliye yemeği bişurdila, loğum bişurdila, sarma sarardila, pilav bişurdila,
21 işta bitün milleti çağırurdila, onnara yedururdila. Adamlar da oyanda yerdila,
22 içardila, aħt edardila, işta ertasi guni da alü götürurdila, düğün edar, oynadila.

23 **Görücü usulüyle mi evlenilirdi yoksa kızla oğlan birbirini önceden görür
24 beğenir miydi?**

25 Anne babanun rizasiynan. Onna birbirini heç góрмақ yoқ yani uzaқтан góruyla da
26 bela oturip sohbət etmaқ hiç yoқ o zamanlari. İşta uzaқтан górusin boyini tipini ey
27 tamam begândum alicaқsin.

28 **Atla gótürmez miydiler elma vurmaz mıydılar başına?**

29 Şindi mahalle ufaқ a heç ata mata bizum kimsa binduğini ben górmamişim. Bizda
30 ela bi durum yoқ. İşta e da oyani getti mi yani oğlanun evinun kápsina getti mi
31 orda derdila ki na veriyesin gelina, na bağişliyesin? Káynataya o da işta nayi
32 gendina uyđun góriyesa, ya bi inek verurdi, ya bi evlek verurdi, ya altun verurdi,
33 işta kaç tane vericaқsa onnari verurdi işta. O zaman da artuқ gelin içari eva girar
34 yoқsa girmaz onnari vericaқ işta ela düğün olurdi.

35 **Eskiden ununuzu ekmeğinizi nasıl yapıyordunuz?**

36 Unumuzi ekmeğumuzi kendumuz tarlamuzdan káldururduқ oğul. Oni yiқarduқ,
37 temizlarduқ, kúrudurduқ, kendi değirmanlarumuzda ugúdurduқ, oni da bazen
38 pilekta bazen topraқ pileginda pilek derdila topraқ şeylari, bazen da tandurda
39 furun yoğidi orda heç onnarda bişúruduқ işta.

40 **Bildiğin hikâye var mı?**

41 Kimsanun anisi mi? Heç ela bişe da aқluma gâلميye başka da na diyem daha.

42 **Siz amcayla nasıl evlendiniz?**

43 İşta orasi kötü. Heç tanışmaduқ, sóylamaduқ ta hah uzaқтан górmaynan anne
44 babanun káraliynan onna işta uyđun górdila oldi.

45 **Görmüş müydün önceden?**

46 Görmüştüm bi iki kera górmüştüm ela uzaқтан geçiykán.

47 **Beğenmiş miydin istedin mi?**

48 Ná bilem begândum işta ki gettuқ demaқ ki Allah yazdi.

49 **Kaç tane çocuğun var?**

50 Dórt tani.

51 **Onlar ne iş yapıyor, nerelerdeler, nasıl evlendirdin?**

52 Onnar da işta Allah'un yazisi taқdiri, biri zatin liseyi bitirmeden evlandi. Búyük
53 kízumuz burda o da gena onna górmaynan sóylamaynan bizi kimin değil baba
54 anne góreviynan değil yani. Ondan sorra obirlari da işta oğlanlar kendilari beğandi
55 kendilari aldila, kízun biri da zatin otuz beş yaşına getti otuz alti yaşına ancaқ
56 evlandi. Ona káral vermadi buna káral vermadi ancaқ ela.

57 **Gelinlerin nereli?**

58 Gelinlarumun biri Orduli, biri da temeli burali da gendi Bursa'da oturmuş orda
59 buyumuş.

60 **Memnun musun gelinlerinden?**

61 Gelindan memnun olunmaz mi oğul, tabi memnun olicuğ.

62 **Eşin ne iş yapıyor?**

63 Eşim da milli eğitimdan emekli oldi. Şindi da ariciluğ yapıye işumuz o. Bağ
64 bahçá bostannarnan uğraşiyeruğ, bi da ariciluğ yapıyeruğ işta onnan uğraşiyoruz.

65 **Bilmece hikâye mani falan biliyor musun?**

66 Heç aqluma gâلميye şimdi.

67 **Teşekkür ederim.**

68 Ben da teşekkür ederim. Sağ ol var ol Allah heyirli muradun versun, heyirli gün
69 omur versun, tatli kocalun.

METİN 4

Anlatan : Ayşe ERGEN

Yaşı : 60

Derleme Yeri: Tekkale

1 **Adınız nedir?**

2 Ayşe ERGEN

3 **Kaç yaşındasınız?**

4 Altmış

5 **Mesleğiniz nedir?**

6 Ev kadini

7 **Okul durumunuz nedir?**

8 Okul ilkokuldan çıktık iyinnan, okulumuzi geçtik. Eveldan takdirnama ela bişe
9 yoğidi.

10 **Bildiğiniz bir hikâye ya da masal varsa anlatabilir misiniz?**

11 Hikaye da... Var imiş yoğ imiş, bi şey, eveli ceyran yok, televizyon yok.
12 Çocuklari nayinan egladurduk, hikayeyinan, bilmeceyinan işta şeylarinan
13 çocuklarinan, çocuklari eylandururduk. Var imiş yoğ imiş, bi uç kardeş varimiş. O
14 uç kardeş bi bahçeya getmişla, demişla ki, gedacağuk şansumuzi deniyacağuk, oğ
15 atacağuk. Oğ atmışla uç kardeş. Getmiş boyuginunki ağanın kızına getmiş,
16 ortancanunki da getmiş padişahun kızına duşmiş, kuçuginunki da getmiş bi
17 çurukli kutuk var imiş, kutuga raslamış. Getmiş bahçeda nayisa bi daha atmışla,
18 gena ayni olmiş. Demiş ki bu kuçugi ki, benim kaderum boyleyimiş demiş. Ben
19 demiş bu kutugi alip eva gedecam demiş. Benum kaderim beyla demiş. Kağmış
20 kutugi almiş eva gelmiş. Eva geldükten sorğa buni kurmiş evda, bucağa kurmiş.
21 Demiş benim kısmetum budur, benim kısmetum burada duracağ bu kutuk demiş.
22 Oradan bu adam çalışmaya gedye bir gun, gelye ki yemekla bela cins cins
23 yemekla var. Evini barğını torlanmış toplanmış tertemiz olmiş. Bi daha ertasi guni
24 ula bogun kardeşumun karisi gelmiş hallatmış de. Ertasi guni gena ayni gedye
25 gelye gena ayni, yemekla şeylar. Bu uç beş gun on gun sorğa demiş ki bu beyla
26 her zaman kardeşumun hanumi gelep ta burda demiş evumi temizlamaz,

27 yemegumi yapmaz. Buni bi kollyem baha demiş bu kimdu benum evuma gelep
28 gedan demiş. Buni kollamış bi da baçar ki kutugun içindan bir guzel kız çıkmış
29 bela ayun on dordi gibi bembeyaz bela. Demiş ki getmiş boynina sarılmış demiş
30 ki seni demiş haydi demiş kardaşuma gostaracam, beninan alay yapıyedilar
31 çurukli kutuga rasladi diya. Demiş ki beni gostarma sana demiş beni demiş yar
32 etmazla kardaşlarun demiş. Etma eylama demiş. Saymamış buni goturmuş
33 kardaşlarına gostarmış. Boyuk kardaşı bu kariya heves olmuş, aşuk olmuş. Ben na
34 yapem ki bu kardaşumi paklatırem da bu kariyi ben alem deyin adam düşünmeye
35 başlamış. Bu adam demiş ki benum demiş bi tabur asgeruma demiş burğul
36 yemegiyanan demiş uzum hoşavi çihadursan çihadursin çihatmazsan demiş seni
37 cellat ettururam ben demiş. Gelmiş adam bir gun bela oturmuş ekşi ekşi. Kari
38 demiş ki navoldi demiş. Demiş ki beyla beyla diye kardaşum demiş. Demiş ben
39 sana dedum ki etma beni gostarma beni sana yar etmazla onlar şey etmaz deyin,
40 sen gena saymadun demiş. Kaşmış bu demiş ki get, bundan kolayi na var demiş.
41 Get beyla beyla yap ta getu ben bişururam. Getmiş geturmuş kari yemegi
42 hazırlamış gelmiş bi tabur asker yemiş içmiş, gena yarisi kalmış yemegün. Artu
43 oğlan bu kardaşı gena ben na yapacam ki buni pakliyem deyi demiş ki get demiş
44 ula anamun demiş parmağında demiş altun yüzügi var idi mezera kuryekan demiş.
45 Gedip o mezeri açıp o yuzügi bana geturusan geturusin, geturmasan demiş seni
46 cellat etturacam demiş. Kaşmış gelmiş kariya demiş ki beyla beyla. Demiş ki
47 ondan kolayi na var demiş kaş sen get mezerluğa demiş. Adam kaşmış mezerluğa
48 gelmiş demiş ki, anasinun başında oturmuş, okumış, dua etmiş anasına annatmış
49 durumi. Demiş ki ana beylayken beyla demiş. Demiş ki ey gidi oğul o dunyada
50 bena çekıurdi çekıuracağini, bu dunyaya da mi gelye beninan demiş. Get oğul get
51 demiş onun iki gozi da kor oldi demiş, sana bişe edamaz demiş. Eva gelu ki
52 kardaşinun iki gozi da kor olmuş, kardaşı ela yataklarda yatiye. Yemiş içmiş
53 muradina geçmiş.

54 **Teşekkürler, yöresel bilmece tekerleme ya da mani biliyor musunuz?**

55 Bilmiyeram onnari da unuttum.

56 **Bilmece biliyor musunuz?**

57 Bilmece da: Bir kuçuk min taşu tolanur tağı taşı. O: göz. Bir tava haşıl ortasi yeşil.

58 O da: ayna.

59 **Köyünüzde eskiden düğünler nasıl yapılırdı?**

60 Esgidan dugúnla koylarda ayni alduğun kızun mahallesinde dugún yapilurdi. O
61 dugúnlar ayni. Orda oynardila, gelin gorurdila. Evelda altun maltun yoğ idi.
62 Elbise, geyecağ ħap ħařuđ, toplanurdi, şey edardila na halinan işta gelini. Geca
63 gelin getirurdila, gunuzin gelin geturmağ yoğ idi. Geca şe yapardilar eveli tamam
64 bu ħadar.

65 **Köyünüzde eskiden kız isteme nasıl yapılırdı?**

66 Eksidan gorucú usuli, kimsa şey etmazdi. Goruci usuli ana baba eger veru gordisa
67 buna gedacaşsin dedilar mi tamam gedardilar. Verurdilar ana baba gedarduğ.
68 Kimisi ħaçarek evlanurdila ana baba vermadi mi ħız ħaçardi tamam bu ħadar.

69 **Kış aylarını nasıl geçirirdiniz?**

70 ħiř aylarini, eveldan ceyran yoğ, televizyon yoğ, eylence da işta başşa bişe yoğ.
71 Eylencelarinan eveli adamlar ħiřini ħadi gelin yapardila. Koy koy, mahalle
72 mahalle gezardila, pirinç toplardila, ħavurma toplardila, yağ toplardila, getirurdila
73 bi mahalleda bişuru yerdila. Onnarinan eylence yapardila, oynardila. Her
74 mahalleda, her geca bi mahalleda oynar bişelar toplar eylence yapardila. Eveldan
75 elişi ceyran yoğ bişe değil, ħomřilara gedarduğ, ħomřilarinan otururduğ, ayni
76 ħomřilarinan ehbabluğ edarduğ, eylence yaparduğ, kendi aramuzda eliş yaparduğ,
77 çorap toğurduğ, oya toğurduğ, hikâye anlaturduğ, bilmecelar çozarduğ. Tamam bu
78 ħatin.

79 **Yazın neler yapardınız?**

80 Yazın bahar olurdi, ekin biçarduğ, ekin ekarduğ okuzlarinan. Eveli okuz
81 sağlarduğ. Okuzlarinan ekin surarduğ, ekarduğ, şey surarduğ topraği surarduğ,
82 ekarduğ baharinan. Ondan sonra yazın boyurdila, arpa biçarduğ, ot biçarduğ
83 elinyan, tirpan yoğ orağinan biçarduğ, getirurduğ. Yazın ħarman dogarduğ
84 okuzlarinan. Onnari yabayinan savururduğ elda, makine yoğ o zaman, ħarman
85 makinesi yoğ elda savururduğ onnari. Temizlarduđ onnari gótúrurduđ degirmanda
86 un edarduğ. Onnari getirurduğ misir edarduğ, onnari degirmanda un edar
87 getirurduğ, etmek yapar yerdüğ.

88 **Eskiden ekip biçme işleri nasıl yapılırdı?**

89 İşta annattuğum kibi, tirpan yoğidi hep elinyan yaparduğ. İşta elinyan biçarduğ,
90 yaparduğ, getirurduğ, dogarduğ.

91 **Köyünüzde eskiden oyunlar nasıl oynanırdı bildiklerinizi tarif ediniz?**

92 Eksidan oyini çocukluk zamanlari işta oynarduk. Put kuyi oynarduk, bilya
93 oynarduk, beş taş oynarduk, mendil kapmaca oynarduk, korebe oynarduk.

94 **Bir tanesini tarif edebilir misiniz?**

95 Put kuyi; beş tane kuyi eşarduk, bela kuya yaparduk beş tane yerdan küçük küçük.
96 Onnarinan put kuyi bilyalarinan şeylarinan onnarinan vururduk. Onla eger o
97 kuyilara duştisa oyun kazanurduk, yok duşmadisa kaybedarduk.

98 **Kendi ununuzu ve ekmeğinizi nasıl yapardınız?**

99 Kendi unumuzi kendumuz yaparduk. İşta harmandan paklar gotururduk,
100 temizlarduk, degirmana gotururduk, endururduk degirmanda, un edar getururduk,
101 etmek yapar yerduk. Eveldan un mun yoğ idi şeydan almak yoğ idi. Arpa etmegi
102 yerduk, buğda etmegi yerduk, misir etmegi yerduk. Eveldan eyla bişela varidila,
103 hazir un yoğ idi ki yiyak.

104 **Eskiden beyaz un var mıydı?**

105 Yok yoğ idi beyaz un. Buğda uniynan misir uni, arpa uni yaparduk. Beyaz un
106 gormamiştuk, bilmazuğ biz beyaz un.

107 **Teşekkür ederim.**

METİN 5

Anlatan : Necmiye DURUR

Yaşı : 65

Derleme Yeri: Tekkale

1 **Adınız nedir?**

2 Adum Necmiye Durur

3 **Kaç yaşındasınız?**

4 Altmış beş yaşında

5 **Mesleğiniz nedir?**

6 Meslegümüz ev hanımı. İnek kuyuram, sut sağaram, suti makineya vururam,
7 yağ yaparam, ekin biçaram, biçmişam. Ot biçyeram na bilem, bayırdan odun
8 geturmişam, yaprak geturmişam, su suvarmişam. Yapmaduğum bişe yok. Eliş
9 yapmişam, çorap tokumışam, oya tokumışam, elbise tikmişam, her şeyi
10 yapmişam, yapmaduğum bişe yok koyda. Beş alti tane da çocuk boyutmişam.

11 **Okul durumunuz nedir?**

12 Okul da, ikinci sınıftan terk. İsa sebep, koyun işina sebep, mal kayırmaya sebep,
13 tavar kayırmaya sebep, beni okuldan aldılar. Ben çok okulda birinciydum,
14 takdirname alyedum. Hocalarum babama nalar yalvardıla ki; hoca buni okuldan
15 işa sebep alma, bu çok dedılar zekidu, bu okusun dedıla, okusun biz da buni da
16 memur edak dedıla da, koyun hizmetkerluğundan kurtarsun, hamalluğundan dedıla.
17 Babam hocaydı ya koyun hocası imam, eksidan kızları okutmazdıla, kızları
18 okutmazdıla ki gunahı. Hocanın kızı okur mi? Benum emsallarum da kaç tanesi
19 kızın babası cezaevında yatdı, okula hiç yollamadıla. Benum babam iki sene
20 yolladı gena beni okula, gena dördüncü sınıfta da bana takdirname yollamıştıla
21 hocalar, takdirname, hiç okula getmadan. Eyla ki şeydum zekiydum ben,
22 bilmaduğum bişe yoğ idi. Okula gezardum çok kız tölü, öğretmenlar da bekâr a
23 getirurdıla yıkanacak mendilları çorapları işta bişeları, obıylarına vermezdıla,
24 onlar beceramazdıla, bana verurdıla ki bunnarı yıka, götü yıka. Bana verurdıla
25 obırları da kışkanurdıla artı. Hiç ben iki sene okula gettüm bana bela büyük
26 bağırmamış hocam.

27 **Bildiğiniz bir hikâye veya masal varsa anlatabilir misiniz?**

28 Hikâye çok bilyedum ama unuttum şimdi. Şimdi aklıma gelmiye hay ki aklıma
29 gelsa.

30 **Hiç bir tane yok mu kısacıkta olsa?**

31 Kırsacığ ta olsa aklıma gelmiye na bilem. Dur baha bişe... Hah, bi kadın bi inegi
32 sağıyemiş, buzavi da var imiş. Buzavi götürmüş o tarafta pağlamış, gendi da inegi
33 sağmaya durmuş orda. Şeytan buzavun ipini açmış, gelmiş sağan kadınun sütüni
34 tóktürmüş buzav o anda. Ondan sorğa buzavi odunnan vurmuş buzavi öldürmüş.
35 Ondan sorğa buzavi öldürmüş ya inek ta buna vurmuş kəriya. Kəriya vurmuş o da
36 oni öldürmüş, niya buzavumi öldürdi deyin. Ondan sorğa kaynatasi gormiş,
37 bakmış ki inegi öldürdi kadın de halbu ki inek kəriyi öldürmüş, sağan kadini. Niya
38 gelini öldürdi deyina o da gelmiş inegi tabançaynan vurmuş. Bu sefer oğli da
39 gelmiş, karumi öldürdi deyin babasini vurmuş. Ondan soğra bakmış ki uloo bunlar
40 bela değilmiş. Bu işun elanesini örgânmiş bu da gendini da vurmuş. Hikâye işta,
41 na bilem hikayeler çok da, aklıma gelmiye ki. Bela boş duracağsin ki hikayeler
42 aklıma gelsun. Sıkıntılardan uğraşmıyasın. Na bilem işumuz gücumuz, çok
43 yapmışuk, bayırda çobanluk yapmışuk, kurtlar mallari kaçuranda pağirmışuk.
44 Uluşyeduğ gedyeduğ kurtlar yaraliyeler umuzumuzinan onnari taşıyeduğ. Etlarini
45 bilmam nalar edyeduğ işta çok işlarımız.

46 **Peki, yöresel bilmece tekerleme veya mani varsa anlatabilir misiniz?**

47 Çok manilar olurlar da benum aklıma gelmiye kızum şimdi, hiç aklıma gelmiyela
48 ki. Aşindi na bilem vallahi bilmiyeram. Tolandum tağlari taş bulamadum, ...
49 yüzüva kaş bulamadum, geçen güzelleri kantara vurdum, góynuma munasip eş
50 bulamadum.

51 **Teşekkürler, köyünüzde eskiden düğünler nasıl yapılırdı?**

52 Düğünler şey kızum, işta elçiluğa gedardılar büyük insanlar, muhtari, imamlari
53 götürürdila işta. Artu babasından anasından istardila, yani kız istarsa istasun,
54 istarsa istamasun. Yani sevmasa bila babasi anasi verdi mi tamam, heç bişe.
55 Düğün edardila işta, lapara gedardila. Toplanur ahtini edardila, davul zurna, oyun.
56 İşta ilkindan kadınla gelin görmeye gedardila, onla oynardila, ondan soğra erkekla
57 geca oynardila, ondan soğra gelini ata bindurur götürürdila işta, kocasinun evina
58 götürürdilar, duvağ atardila başına, üç etek, başında fes kalaş paralar, gümüş

59 paralar, beyla gokuslarında şaldan toquma .... toquma alacala uq etekla, kundura
60 ayaklarında.

61 **Kış aylarını nasıl geçirirsiniz?**

62 Kış ayları kızum işta çok mal tavar, yüz tane tavar, onnara yaprak taşurduq
63 bayırlarda kurardıla, togrardıla yazdan, bayırda biraqurdıla, bayırdan onnari
64 taşurduq o yaprakları. İçarda tavarlar işta geçilari içarda kayırurduq, malları içarda
65 kayırurduq. Mal çok, tavar çok. Kar da yağdı mi çok hurma ağacı şindi hurma
66 yok. Onnari gedardıq akşamdan kureginan o karun ustını dızlardıq, sabahtan da
67 o adamla çıkardıla o hurmaları toplardıla, tokardıla diba işta biz da toplardıq,
68 taşurduq. Odun taşurduq bayıra gedardıq boş kaldıq mi arqamuzinan gedar odun
69 getirurduq yaqardıq işta. Bi da mallara yal bişururduq, kayırurduq, su taşurduq,
70 su tolardı gedardıq uzak yerlerden su taşurduq. İşumuz çok, elumuzda çamaşur
71 yıqardıq. Gedardıq kanalların başında. Şindiki kimin makine mi, kanalların
72 başında su kurardıq teştlarinan, oralarda çamaşur yıqardıq işta işumuz oyidi.

73 **Yazın neler yaparsınız?**

74 Yazın kızum ilkbahardan ekin ekardıq, buğda arpa onnari biçardıq, harmana
75 taşurduq hayvannarinan, katir eşşek onnaran harmanlara taşurduq. Onnari
76 kurudurduq, onnari okuzlarinan dogardıq geca sabaha kadar da, artu babalarumuz
77 oni dururdi, yaba var yaba var idi eksidan yaba. Küregâ benziyan, şindiki kimin
78 harman makinesi da yok. Oni sabaha kadar yiğinin başında dururdıla, yüzgera
79 atardıla, yüzgera atardıla atardıla. Deni bi yera yiğilurdi şeyi da biyera samani da
80 biyera. Sabahtan onnari taşurduq, artu oni ugúdurduq, degirmanda ugúdur
81 doldururduq hucrelara. Kışın da işta teknedâ hamur edar tandurda bişururduq.

82 **Eskiden ekip biçme işleri nasıl yapılırdı?**

83 İşta orağınan kızum orağınan elumuz ila. Her şey elumuz ila, ot da elumuzinan,
84 ekin buğda arpa hep elumuz ilan biçardıq. Hayvanlardan da taşurduq, harmanlara
85 toplardırduq, orda okuzinan dogardıq onnari.

86 **Köyünüzde eskiden oynanan oyunlar nelerdir bildiklerinizi tarif ediniz?**

87 Bildüklerumuzi nasi tarif, tuluminan oynardıq biz kadınla, na bilem. Her çeşit
88 oyun oynardıq, yani oynamaduğumuz çeşit oyun yok. Sıra oyunu oynardıq biz,
89 koçek değil da sıra oyini. Halay çekardıq tuluminan her çeşit oyun oynardıq.

90 **Öyle değil de çocukluğunuzda oynadığınız oyunları soruyorum.**

91 Put kuyi oynarduk. Yerlarda abusoy esarduk. Tavarlarun putini sayarduk. Yedi
92 çift bi tek, yedi çift bi tek. Abela yedi tane kuyi yaparduk. Onun içina taldururduk
93 burdan artuk kuyiya atan, atan şey olurdi, kazanmiş olurdi. Bi da şey dúz. Dúz
94 cizarduk abela taşlarinan, onnarinan oynarduk, eyla kazanurduk. Başka oyun
95 bilmiyeduk kóyda biz, şehirda yaşamamışuk. Başka oyun na biluruk, tavar
96 otarmadan mal otarmadan başka bişe bilmiyeruk ki, onnari biliyeruk sade.
97 **Bana eşlik ettiğiniz için çok teşekkür ediyorum röportajımızın sonuna geldik.**
98 Ben da sana teşekkür edyeram.

METİN 6

Anlatan : Sultan UZUN

Yaşı : 78

Derleme Yeri: Tekkale

1 **Adınız nedir?**

2 Sultan Uzun

3 **Kaç yaşındasınız?**

4 Yetmiş sekiz yaşındayım kızıml.

5 **Mesleğiniz ne?**

6 Ev hanümi sayılırım yani.

7 **Tahsil durumunuz nedir?**

8 Tahsil durumu birinci ikinci sınıf tahsilim var, yani fazla bişem yok.

9 **Bildiğiniz bir hikâye ya da masal varsa anlatır mısınız?**

10 Anlatabilirüm bişe bilyeram. Burda bi tane, bi eskidan deli var derdilar yani adam
11 da, çirim çıplak gezarmış yani. Eylal gezmasına karşı da gedana gelana kız gelin
12 olduğuna dair ayip görmişlar, fazla da bu başka bela bi kotuluk bi fikri yok
13 adamun da. Ekmeg istardi beyla istarmış yani, vururdi bela gedani çepüğün var isa
14 bela sepetun veyahut hayvan sirtina bela vururdi ki ekmeg verun diya yani.
15 Ekmeg aldı mi oturur yerdı yani beyla yermiş yani. Yerdı diyörüm bilyemiş gibi
16 olyeram, bilmiyemiş gibi sayilem yani. Bilmiyörüm zati da oturu yerdı kimseye bi
17 zarari hırsuzluğı yok, arsızluğı yok, bela bi şeyluğı yok, yani adam da belaymiş
18 yani, eskidan yani, durumi bela yani, daha başka turli da vazyetini da fazlasini da
19 bilamam yani. Goturdilar buni şey etmişlar imzalamışlar da vermişlar, devlet
20 paklamış buni, kaybetmiş oralarda neyetmişsa yapmış yani.

21 **Yöresel bilmece tekerleme mani biliyor musunuz?**

22 Bu tağı açacağsin, açarsin aşamadan, olüm ey degil midur ... ila yaşamadan.

23 **Köyünüzde eskiden düğünler nasıl olurdu?**

24 Eskidan düğünlarımız çok hoş olurdu. Şindiki düğünlara mı benzar. Yemeklar
25 pişardilar, sarmalar sarilurdilar, kóyi toplardilar, hay huy erkekler bi tarafta

26 oynardilar, kadınlar evlarda oynardilar, çok güzel olurdi eskidan yani. Şindiki
27 düğünlara mi benzar ohoo.

28 **Köyünüzde kız isteme nasıl yapılırdı?**

29 Uç gun düşünurdilar gedağ mi getmiyağ mi, nasıl olur, nasıl olmaz. Kızdan cevab
30 alurdilar ondan sora bi iki gişi düzülü gedardilar. Artu oğlan tarafından babasi mi
31 yaninda amcasi mi, iki gişi olarağ. Uç gişi olmaz iki gişi yetarli.

32 **Kış aylarını nasıl geçirirsiniz?**

33 Kış aylarında hayvan sirtıyla odun taşunurdi bayirdan. Onnarinan abeyla ev
34 sobalariynan isinurduğ. Yani bela yaparduk yemeğimizi ocağta pişururduğ, nerda
35 beyla ocağlarda tup mup bela bişemuz yoğ yani.

36 **Yazın neler yaparsınız?**

37 Yazın da ne bilem işta tarlalari bişe ekârduk isa oni biçar işlar getirurur yerduğ
38 yani.

39 **Eskiden ekip biçme işleri nasıl olurdu?**

40 Eskidanki ekep biçma işlari da, okuzinan koşardilar oni, koşma yani surucilar
41 koşardilar, yetişurdi ekinlar yetişurdi biçarduk.

42 **Köyünüzde eskiden oynanan oyunlar nelerdi bildiğinizi tarif eder misiniz?**

43 Bilmez olu mi oyunlar, çitlatma oynardilar, yılbaşında oynardilar, düğünlarda
44 oynardilar adamlar. Yani kadınlar başka oynardilar ev köşalarında adamlar da
45 dışarlarda oynardilar, bela geniş meydanlarda yani.

46 **Eskiden kendi ununuzu ekmeğinizi nasıl yapardınız?**

47 Değirmanda ügüdürduğ. Ondan sora getirurduğ gendi elumuznan bişurur,
48 tandurlarda pişurur yerduğ yani eyla geçinurduğ yani.

49 **Teşekkürler.**

METİN 7

Anlatan : Halit YAĞCITEKİN

Yaşı : 70

Derleme Yeri: Çevreli

1 **Adınız nedir?**

2 Halit Yağcıtekin

3 **Kaç yaşındasınız?**

4 Yetmiş

5 **Mesleğiniz nedir?**

6 Mesleğimis, ne bileyim çiftçilik sayılır yani esnaf emeklisiyim.

7 **Tahsil durumunuz nedir?**

8 İlkokul

9 **Bildiğiniz bir hikâye ya da masal varsa anlatır mısınız?**

10 Bildüğümüz hikâye masal... Hikâye değil da mani kibi bişey soyliyem:

11 Sultan Suleyman'a kalmiyan dünya

12 Bu taşlar yerinden ayrılır bir gün

13 Neça da yuz bin sene çuriyan canlar

14 Hakkın emriyle dirilir bir gün

15 Ne güzel yapılmış cennet yapısı

16 Çok aradım neradandır kapısı

17 Benim korktucayım sırat köprüsi

18 Cehennem üstüne kurulu bir gün.

19 **Köyünüzde eskiden düğünler nasıl olurdu?**

20 Düğünler yemekli oliyedi o tarihlarda. Atınan gidardi gelinlar işta. Davul zurnali

21 atınan, bi ehbapluğıla düğünler ela yapiliyedi o tarihta.

22 **Köyünüzde eskiden kız isteme nasıl yapılırdı?**

23 Kız istamalar benzari şuan şimdiki kibi aşağı yukarı işta. Oğul tarafi seçar kimi

24 seçmişsalar gençlar birbiriynan nasi anlaşmış ne iştur işta gidar istanur ana

25 babasinun rizasiyla ondan soğra düğün olurdi.

26 **Kış aylarını nasıl geçirirdiniz neler yapardınız?**

27 Kış aylarında bis keçi tavari saqlarduk. O tarihta bu köyda yoğun olarak herkesun
28 var idi, mayiş felan kimsenun bişe yoktu. İştá o hayvanlarnan oğraşurduk çok
29 yüksekta mezralarda kalyeduk biz o zaman. Yollar kapanurdi hayvan dışari
30 çıkmazdi içarda alaf verur olarnan uğraşurduk.

31 **Yazın neler yapardınız?**

32 Yazın yaylaya çıkarduk. Biraz zevklı olurdi. Yaylalar güzel idi yani sulari serin
33 oralarda kışun keyfini orda çıkarurduk.

34 **Eskiden ekip biçme işleri nasıl yapılırdı?**

35 Eskidan ekip biçme işlari okúzinan koşuliye koşulabilan yer, bazi yerda surma
36 derlar bizda koşma diyeruk toprağı surma diyen yerlar da var. Okúzinan
37 yaparduk, okúz gitmiyan yer kazmaynan kazilurdi orağinan biçulurdi ipinan
38 taşınurdi. Bela hep insan gücüyla hama gena da bir huzur besbereket var idi.

39 **Köyünüzde eskiden oynanan oyunlar nelerdir bir tanesini tarif eder misiniz?**

40 Oyun genelda bu kenar köşeda evlarda yüzüg oyuni diya bi oyun var idi on iki çif
41 çorabınan olurdi. Onun işta bela katlarini elunu koyarsin, bi tanesina bi yüzük
42 birağursin onu bulan ve bilan şindi unuttum ne şekil idi. Bilabilan artuk ordan bi
43 sayi alurduk kaybedarduk obiri olurdi ela geçardi.

44 **Askerlik anınız varsa anlatır mısınız?**

45 Askerlik anımızi şöyle annadem: Atmış yedida biz silah altında ben Balıkesir’da
46 jandarmayidim. Orda Kıbrıs hadisesi patladı. Biz ihtiyat topliyeduk, ihtiyat
47 toplamaya gidarken kışun bi zamani hava oldukça bozuk. Hiç bi yerda telefon
48 yok, on iki tane devriya çıkarmış karağol komutani, on biri geri dönmiş.
49 Erzurumlu bi çocuk var yanumda ben geri dönmadum ama kasırğa furtuna
50 başçavuş artu umudi kesmiş ki bu çocukla bi yerda boğuldu heralda. Biz gittuk
51 İrvana de bi köy varidi, o köya çıktuk. Tanilmiyosun yani üstun da bela beş on
52 santim buz kitlamış. Sivillar bizi geldi soydilar ustumuzi başumuzi. Ondan soğra
53 orda sobayi yağıtilar köy odasında orda sabağladuk. Biz da haber veramiyoruz
54 karağola ki heç bişe yok o zaman telefon yok hayır bişe verecağ halun yok atmış
55 yedi tarih. Sabağtan artuk geri dönunca başçavuşta büyük bir sevinç sevinma oldi.
56 O ani unutmam, çok bişelar var ama orasi öylá geçti işta.

METİN 8

Anlatan : Fatma KURBAN

Yaşı : 94

Derleme Yeri: Kılıçkaya

1 **Kendinizi tanıtır mısınız?**

2 Fatma Kurban, yaşım doqsan drt, Kılıçkaya'da yaşıyeram. Ondaan, eşim yoq,
3 çucuklarım her biri biyera getmiş, yalnız yaşıyeram, sağlığum yerinda Allah'ıma
4 çoq şukur. Hkmetimiz ey, ela bi hkmetlar geçduğ ki, ela fuçara hkmet
5 geçduğ ki, şarilarun nişan yzgini topladila parmaşlarından. şarneynan etmeg
6 aldilar, sabaştan gidn aledi evledan sonra etmeg yoq.

7 **Kaç çocuğunuz var?**

8 Çocuğum drt taneydi biri oldi c tane şaldi. Torunlarum var, oğlum var, kızım
9 var ama burda yalnızam. Bi tek kızım var İsmail Dedebeý'in ailesi, on beřta bi
10 gle, evimi pahle, sobami toke, şatğumi gture, derdumdan anle. Torunlarum
11 yanuma gle sağ olsunla var olsunla. Allah ey gnlar gstarsun cemi mmeti
12 Muhammed'inan bilaba herkesa ey gn herkesa ey gn diliyeram. Heç kimseye
13 aci ağrı vermasun Allah'ım.

14 **Kaçıncı sınıfa kadar okudunuz?**

15 Elli uç yaşında gettim, igirmi beş gn oğudum. Adımı yazıyeram, ondan
16 televizyonda şanallarun yazılarini bileram. Bi yera getsam yani orda yoqsulluğ
17 çeħmam. Adres bileram. İgirmi beş gn okula gettim elli uç yaşında. şindi da
18 doqsan dort yaşındayam, yaşıyeram daha na diyem?

19 **Bildiğiniz bir hikye ya da masal varsa anlatabilir misiniz?**

20 Hekiya anladem. Benum çucuklarum burda sela gettila. Ben sabaştan şaştım,
21 Sollek pağluğına gettim. Çucuklarımı pıraştım burda. Sel glmiş gtrmiş.
22 Gldım derelar şapanmiş seldan, geca gldğ ki çocuğumun biri taş çarşiya
23 enmiş, byk kızım sade topuştan dışari çışartmişlar seldan, ortanca kızım da
24 ablasınun yaninda, kçğm da lmiş uzatmişlar. Byk kızımı şahveci Selim
25 gtrmiş. Oraya gettim, oliyi pıraştğ, sağun başini bekladğ. Sabaştan gldğ,
26 evumuza sel tlmiş, mallarumuzi sel gtrmiş. Ordan işta şalabalga şariştğ.

27 Şindi da Allah'a çok şükür dünyamız ey. Ķanal yaptı hükümet şindi daha sel
28 Ķorkisi çehmeruĶ.

29 **Teyze hikâye derken hani eskiler anlatırmış ya öyle hikâyeler var mı bildiĶin**
30 **hani dedeler akşamları sobanın yanında anlatırlarmış torunlarına öyle**
31 **hikâye var mı?**

32 Varımış yoĶımış he? Hep unuttum anderlari hep unuttum.

33 **Var mı hatırlayabildiĶin? Öyle aklınızda kalan, eskiden öyle akşamları**
34 **büyükler küçükleri dizinin dibine dizer anlatırlarmış ya kış masalları mı**
35 **deniyor artık?**

36 Bi kaç tane hekiya bilurdum da aşindi unutmuşam aĶluma gelsun.

37 **Neyse diĶer soruya geçelim o zaman, yöresel bilmece tekerleme mani gibi**
38 **şeyler biliyor musunuz?**

39 Bir ay toĶdi Pasen'dan Pasen'in ortasından, ela bi yar sevmişam Ķatmer gülün
40 hasından. Ay toĶmiş bedir Allah bu sevda nadur Allah, ya benim sevdiğimi ya
41 beni oldur Allah. Ey akşamdan işiĶtur, yüküm şimşir ĶaşıĶtur, çok sellanma
42 sevdiğüm gönlüm sena aşuĶtur.

43 **Köyünüzde eskiden düĶünler, kız isteme törenleri nasıl yapılırdı?**

44 Beni gâldila istamaya, herifinan ben sate aĶrabayduĶ. Babam vermadi, anam dedi
45 vericam. Ben da almayı istadım aldudĶ. Neysa Ķomşinun biri hastaydi, bir haftanun
46 içinda yolum Ķutuz gâtudila. SábaĶtan ĶaĶtıla, yuzumi poyaladila, pulladila,
47 düĶün edala o Ķomşı oldi ĶaĶtuĶ Maranta ekina gettuĶ, yüzüm poyali gettuĶ. Orda
48 Ķarinun biri küfür etti onnara ki anaa heç degil bare yüzünün poyasini
49 yikiyaymisuz da abuni nera götürersiz? Ekin biçmaya gettuĶ, ekin biçtuĶ, orda da
50 yaĶmur yaĶdi, ben da yeşildan galinluĶum ustumda beyaz da kâhpezimizda
51 kömlegim, yaĶmur yaĶdi islandim, bi da gâldim çıĶattım ki hepsi bi reng olmuş.
52 Beyaz, yeşil, kırmızı hepsi birbirina geçmiş. Ekin biçtuĶ gâldudĶ, ela gâlin olduĶ.
53 Ela evlanmaĶ varidi. Ben de evlandım gâlin gâlekân gâtidim küçüh çehmecem
54 varidi anam Ķırtlarımı Ķoydi. Tilki Ķalil ĶoltuĶuna aldı ceyezim çehmecemi,
55 adamlı baĶirela ula yengâ yengâ yengâ. Gâtudila buraya başladıla yengâ, bulaşıtıla
56 herifa, dedi şindi yengâya söydüricaĶsın. İştâ elasi gâlin oldum ben.

57 **Kış aylarını nasıl geçirirsiniz?**

58 Ķiř aylarında da çok Ķar yaĝardı. Bedevreya çıĝardıla tőkardıla adamlar.
59 Yiĝulurdi saçoĝanun öĝi, Ķar yiĝuludi. Bahara Ķadan soĝuĝtan Ķahırdan çıĝarduĝ.
60 O zaman kömür yoĝidi, odun ĝaturudıla, ĝaturan ĝaturudi, ĝatumiyan da üşurdi.
61 Ķomřiluĝ varidi, birbirina gidarduĝ, isiniduĝ. Odun yardımĉisi varidi, edarduĝ
62 okúzinan ĝaturudıla. Ķořıla ĝaludi, Ķapilada yararduĝ. şindi yoĝtu Ķomřiluĝ.
63 Esseh yani yardımĉi varidi gedarduĝ ekinumuz biĉilicaĝ oludi aĝşamdan derduĝ
64 ki yardımĉi ĝitĉuĝ, sabaĝtan gidarduĝ ki bi millet hun çıĝmiřla tarlayi. Yardımĉi
65 varidi ela insanluĝ varidi şindi yoĝtu para verusan ĝalula yoĝsa yoĝ.

66 **Yazın neler yaparsınız?**

67 Yazında yaylalara köĉaruĝ, yayuĝlar edarduĝ, şavarumuz varidi, inegımız varidi,
68 meşelarda yayildurduĝ, ot biĉarduĝ, ekin biĉarduĝ, ĝarman dögarduĝ. Oralarda
69 behreynan şeyedardıla, hükümet ĝaludi ölçardı, dört tenekeyi biza verudi bi
70 tenekesini gendi götürudi. İsmet Paça'nun devriydi o zaman. Gidarduĝ merzede
71 ĝarman dögarduĝ, Ķorĝumuzdan oni yegin yegin elarduĝ. Elarduĝ ki candarmala
72 gelana Ķadan Ķalduraĝ. Candarma ĝalu tikiludi başumuza, oni güzel ölçardı, beş
73 teneke olusa dordi biza biri hükümeta. Solleg'a gidarduĝ pirinci vuruduĝ yegin
74 yegin gizladuduĝ ...nun altına ĉeltiĝi ki götumasınlar. Orayi da ölçardı dordi biza
75 biri hükümeta alu ĝaludi. Geca Ķaĉuruduĝ taa Sakora'dan ordan şolandurur
76 ĝaturuduĝ geca hayvanla ki hükümet almasın. Candarmala řeyda behlardıla Ćuĝur
77 mehleda, sabaha Ķada orda nöbet behlardıla ki yük Ķaĉırmasın millet, ĉeltiĝi. Ela
78 devür yařaduĝ yoĝsul millet etmeg bulame yiya, Ķarneynan etmeg verela
79 furundan, sabaĝtan evleya Ķadan gidan bi tane etmeg ale azluĝ. Ćoĝluĝa iki tane
80 verela, Ķapi kitli dolapşan verela. Ķapiya millet hükmede yoĝ yoĝ. şindi ...
81 dünyanun parasini aldıla Allah'uma çok şükür ama na devurlar yařtuĝ.
82 Etmegimiz yoĝidi yiyak ça yatak tikilaĝ ça yapaĝ. Aĝşama Ķadan gideduĝ ĉirti
83 řaředuĝ suyun ogina ĉayun ogina. Ćay o zaman buyandan ĝaledi soĝra bólundi
84 oyaniya duşti az Ķaldi. Suyun ogini ĉayun ogini göllattuĝ ĉirpi ĉali tökeruĝ ta
85 Curat'şan da arĝamuznan da buĝda götüreruĝ, onnarun ogina Ķoyeruĝ ki Ķum
86 yiĝilsun ordan. Ela yařtuĝ on sekiz tane Ķaruĝ yařtuĝ, neysa ařřaĝtan beş tane, on
87 uĉ tane da yuĝardan. Nasi acluĝinan. Sabaĝtan gilgil aşi mi, şari ĉorbasi mi
88 yiyeruĝ, gideruĝ, aĝşama Ķadan suyun içinde Ķurbaĝalar kibin dolaneruĝ. Ordan
89 da aĝşamın acımızdan ayaĝı Ķahameruĝ silti ařaĝ ça evumuza ĝalaĝ. O

90 yoqsulluđunan çektuđ, Őindi hűkűmet aldı para verdi yedila ocuđlarım Allah'ıma
91 ođ Őűkűr.

92 **Biz devam edelim, kűyűnűzde eskiden oynanan oyunlardan bildikleriniz var**
93 **mı?**

94 Burdan alduru furladudila ayak enigi, yani bela Őeyinan hűllayinan bela
95 oynamazdila bela ayakta bela vururdila gidardi. Cinnik binarduğ, siroğtan
96 oyardila cinnik. İki başına binarduğ teee havalara ağarduğ. arilar odun
97 cinnigina binarduğ siroğun bela Şey tikardilar azuğ. Siroğuun ortasini delardilar
98 kűműr da ordilar ki cizillasın. Birumuz bi baŐına birumuz orda birumuz ki yera
99 enarduđ obiri tiii havaya ađar bela dolanurdi. O ađardi obiri dűnardi, binarduđ
100 Őeyla arila gâlinla. ızidim dedim işta o sene evlandim. O Şeya irengâ aŐŐađi
101 buz tonardi, Őey oyarduđ altına űc tane hızek, ustina da tađta. Dűzuluduđ ızlar
102 tağ Hemdi Efendi'nun yerina gidarduğ. Artu geri gâlekân umuzumuza aluduğ
103 hızeklari tağtalari ığarduğ bi daha. Eskidan Őađa Çen. Şindi yoğtu.

104 **Eskiden kendi ekmeğinizi ununuzu nasıl yapardınız?**

105 Ekmegűmuzi, zahrayi biz biđarduđ, dűgârduđ, yıđarduđ, pahlarduđ, deđimana
106 gűturuduđ, űgűdűduđ, tandurda biŐuruduđ, gűzel tatli tatli yerduđ. Herkesun
107 ħarolari tonardi zahra, un, eltik, pirin, tenekelerinan ambara dűzarduđ dűnyalar
108 adan. Şindi mi? Torbaynan aleruğ bi loğma biŐureruđ daha da yoğ. Şey satiii
109 beyaz uni yiya yiya da milletun ipliği uzandi. Bulđur edarduğ tenekelanan
110 gendime edarduđ, pirin tűkarduđ dođuz on teneke pirin oyardim, ye babam ye.
111 Milleta da verudum tenekelarun yarisinda. Şindi da gideram torbaynan aleram,
112 kima verem. O zaman mayiş yoğ idi bu mehleda iki canun mayiŐi varidi. adriye
113 ħanum bi da ambu ħalit Pehlivan. Daha kimsenun yoğ. Şindi he mayiş girmiyan
114 ev yoğtu he, az oğ ama gena benum fuğare mayiŐim var işta idare ederuğ.

115 **Bizimle sohbet ettiđiniz iin ok teŐekkűr ederiz Fatma nine.**

116 Ben da siza ođ teŐekkűr edarım, ey gűnlar gűrasın, tatli yaŐiyasın, mutli
117 yaŐiyasın. Hepuz cemi űmmeti Muhammed olan dini İslam dini olan he kimseya
118 Allah'um kűtű gűn vermiya.

METİN 9

Anlatan : Nejdât HUNUTLU

Yaşı : 59

Derleme Yeri: Kılıçkaya

1 **Adınız nedir?**

2 Nejdât Hünutli

3 **Nejdât amca kaç yaşındasınız?**

4 Elli dokuz yaşındayam

5 **Mesleğiniz nedir?**

6 Emekli

7 **Nerden emekli oldunuz?**

8 Köy hizmetlerinden emekli oldum oğlum

9 **Tahsil durumunuz nedir?**

10 Ortaokul

11 **Bildiğiniz bir hikâye ya da masal varsa anlatır mısınız?**

12 Hekya bilmam oğlum da yaşanmış bişelardan anlatsam olu mu acaba?

13 **Olur, tabii neden olmasın.**

14 Rahmetli bobaminan emum, dedem Hünzirik'ta Erzurum'un Hünzirik köyünde
15 değimançılığ yapakân onun yanına gidela. Dedemun yanına gidela bobaminan
16 emum. Orda dedem bunnara eşşeklerine un yükliye Ersis'a köya yolliye. Onna da
17 bi yera gâlela tağa bi yera Erzurum'un tağına. Akşam ole rahmetli bobam diye ki
18 Nevzat bu akşam burda yatağ da sabağtan gidaruğ, geca oldi karanluğ oldi geca
19 gidamazuğ diye. Orda yatela birez uyuduğtan soğra rahmetli bobam emuma diye
20 ki kaç Nevzat diye sabağ oldi gidağ diye. O da diye kaçtım ben yedi yaşında
21 çocuğam o da az bişe bendan boyük. Eşşegi yükladuğ diye çıktok diye taği aştuğ
22 diye Tüngâs'un başına gâlduğ ki daha sabağ namazi yeni okune Tüngâs'ta. Ordan
23 gâlduğ köya ki daha köyün nahırı da otlamaya yeni götürela hala. Sabağ derkân
24 kaçtuğ gâlduğ daha yari gecaymış megem işta bu. Bi tan daha anlatem mi?

25 **Olur.**

26 Rahmetli bobam sabahtan biz kaxana kada o isa gida galudi. Bir gun da kaxmis
27 isa getmis. Biz sabahtan kaxtuk otureruk kapida. Bi baxtuk ki esseginan oduna
28 getmist, essegun semerini arkasina almis gale. Boba noldi heyrola? Ogol essegi
29 kurt yedi dedi. Eseggi orda piraqmis, semerini arkasina almis gale. Ista bu kada.
30 **Kurt iyi ki semeri saglam birkimis?**
31 Semerun paldumuni yirtmis kurt, kolanini da yirtmis, essegun da yanini ayirmis
32 disinyan kurt. O da essegi piraqmis, kolanini semerini da atmis orda, semeri
33 arkasina almis galidi.
34 **Bildiginiz bilmece, bulmaca yoresel seyler var mi bu tarz?**
35 Coq bilmam ama bi iki tane soyliyem. Bulmaca buldumaca el ustinda kaydumaca.
36 **Nedir peki bu?**
37 Sabun. Alaca bulaca septim yamaca.
38 **O ne oluyor peki?**
39 Lobiya
40 **Lobiya ne demek?**
41 Simdi fasulya diyela ya o
42 **Anladim.**
43 Sorica misun yoksa?
44 **Yok yok devam edin.**
45 Cocugikan oynadugumuz oyunla vardi bi da; pacadan baxtim bittan goz, kot kot.
46 **Tekerleme mi peki bunlar nasıl oynaniyor?**
47 Pacadan baxtim bittan goz, biri shahin biri boz, bindim bozun boynina, gettim
48 Helep yolina, Helep yoli cin pazar, icinda ayu gezar, ayu beni korkutti, kulaqlarini
49 sarqutti, happur hupur, yayil yirtil su ic kurtul.
50 **Baska var mi böyle güzel?**
51 Ciçi ciçi ciçina, nene kılık bişudi, karga çali doşurdi, bena vermadi aldi kaçti bili
52 bili bili. Kot kot oynarduk bi da.
53 **Kot kot nasıl?**
54 Kot kot; ellarumuzi ust usta koyarduk yurmuq edar. Ondan sora parmaklari
55 sayarduk: kot kot kot acil kilidim acil, acilmiyanda bunun anahtari nerda? Ista
56 ambarda, çatmada, odada ista ela yerlari soylarduk, tekâr tekâr parmaklarumuzi
57 açarduk ela oyun bitardi.

58 **Bildiğiniz başka oyun var mı?**

59 Çocuĝikân mi?

60 **Çocukların oynadığı oyunlar da büyüklerin oynadığı oyunlar da.**

61 Çocuĝikân oynaduĝumuz oyunla bizim köştiĝ oynarduk, tav oynarduk, cinnig
62 binarduk, baharda yaĝmur yaĝmaduĝi zaman pipili oynaduduk, pipilinun başına
63 çit bağlarduk, ustına da urba geyduruduk, kâpi kâpi dolanuduk mahalleda yaĝmur
64 yaĝmaduĝi zamanlar. Tarlada çamur, tehnedâ hamur, ver Allah'ım ver suli suli
65 yaĝmur diya baĝiruduk komsularun kâpsinda. Arkaşaşların birinin elinde da bi
66 marhama oludi veya bi bedre oludi. Onun içine komsula küma verudila, cövüz
67 verudila, pestil verudila, kaş verudila. Ondan sora biz da onlari işi bituduĝtan sora
68 geçar kenarda yerduk ama gena çocukların şeyine göre da yaĝmur da yaĝardi.
69 Allah onların dürüstluĝünü merhametini gördü yani onların hatirina yaĝmur
70 yaĝardi. Soĝra yilbaşılarda deve oynaduduk. Devenun uzun bi merdivan oludi,
71 merdivanun ustına cecim aşuruduk, merdivanun öĝ tarafına da bi kazmanun ucına
72 bez sararduk, üsttan geçuruduk, alttan iki gişi merdivanun altına girardi. Orda
73 deve oynar gibi oynadudila. Devenun gözleri humardur humar birini açar birini
74 yumar. O evda da çocok bişe varisa devenun ustına bindurudila, ev sahibi da
75 çocuĝun babası ailesi büyüklerinden kimse o deveyi oynadılara para verudi
76 pirinç verudila. O akşam o gençlar yilbaşı akşamı o pirinci bişurudila pilav
77 bişurudila yerdila. Kavurmali pilav yapar yerdila o akşam. Yilbaşı akşamı oynarla
78 tiyatora şeklinde oynarlardı. O akşam ela geçurudila yilbaşı akşamını. Yollarda
79 çocuĝikân pepela toplarduk, topaş çovuruduk buzun üstünde, tav oynarduk,
80 kayıştav oynarduk, hızek kayarduk, cinnik binarduk. Cinnigi da torok uzun torok
81 oludi sirok gibi kesarduk buni budaklarını temizladuĝtan soĝra ortasında bi çukur
82 delarduk. Çukuri harmanun ucına duz biyera da bi tane patka şeklinde tikârduk
83 yuğuşa. Dibini taşınan besladuĝtan soĝra sağlaşturduduk. O siriĝun çukurini da
84 gâturu o patkanun ucına geçiruduk. O siriĝun ucına iki gişi biri bi tarafa biri bi
85 tarafa binar cinnigün, dönardila siriĝun içinde. O çukura kömür koyarduk
86 kömürün üstüne da sari yaĝi koyarduk onun ciziltisi olurdi. Biri bi tarafa biri bi
87 tarafa binduĝi zaman cizillardi o patkanun ucındaki sirusuk. Hoş olurdi hoşumuza
88 gidardi o da. Holla çennig oynarduk tahtadan. Tahtanun ucını ujlarduk bi da
89 tutucaş yer yaparduk. Elumuzda bi tane da odun parçasının ucını bi tarafını

90 yuğuşa bi tarafını yenişa keştuğtan soğra o elumuzdaki tahtaynan o şeyun ucina
91 vuruduğ, keştuğumuz odunun ucina vurunca ondan soğra tahta parçasına vuruduğ.
92 Na kâda uzağa gidarsa o kadar çok puan almış oleduğ. Toroklardan bi da
93 çocuğikân at yaparduğ o atlara odun yüklarduğ, ot yüklarduğ. Pöpela toplarduğ
94 yollarda. Derelerde çimmaya gidarduğ çocuğikân, o degirmanların yanında
95 kôrkuarduğ ordan geçarkân. Degirmanla derelerin kenarında verane yerlerde oludi
96 geneli. Çoğu ela verane yerlerde olur ordan geçmeye kôrkuarduğ çimmaya
97 gidarkân. Gidarduğ suyun ögünü gölladuduğ göl oludi. Orda çimarduğ. Çimmadan
98 gâlukân bağlarda col olurdi böğürtlan oludi, tut yerduğ, onlardan hepsini yer
99 gâluduğ çocuğikân.

100 **Askerliğinizi nerde yaptınız askerlikle ilgili anılarınız var mı?**

101 Asgerluğumi acemi birluği Bilecik'taydi, usta birluğu da Hatay'daydi. Seyyar
102 candarmaydım. Huduttayduğ oğul asgerluğum. Lavazim işlerine bakardım ben.
103 Asgerların yiycağını içicağını her şeyini ben karşılardım. Gidardım alaydan alur
104 gâturudum kârakollara dağıdudum. Arabaların benzini bena ait idi. Asgerların
105 yiycağı içicağı ekmeği her şeyini temin edar alur götürü kârakolların. Bi asger
106 kaç gram yiye na kâda yiye bunların hepsini ben ayarlardım. Bi araç, araba na
107 kâda benzin yaqe, onların şeylerini kilometrelerini ben ayarlardım. Asgerda
108 koyunlarımız vardı, tavarlarımız vardı, tavarlarımızı otaran bi tane çobanımız
109 vardı, bi tane da kâsabımız vardı, furuncularımız vardı. Unnari gâturuduğ
110 furuncila ekmeğ bişurudila, kâsap da haftada bi tane iki tane tavari kesardi koyini
111 ben aludum. Bi asger kaç gram yiyer na kâda et düşer na kâda ekmeğ düşe
112 onların hepsini akşamun karanlık olduğı zaman yola çıkardım her akşam veya
113 iki akşamda bi gidardım dört tane kârakola hepsini tağıdudum. Kaç tane asger
114 varisa nüfusuna göre onların yiycağını içicağını birağı geca birda ikida geri
115 dönardım. Bir gün da gettim kârakolun birina, kumandan orda Nejdât dedi
116 yanında hani muhafuzun yok mi, dedi. Ben da dedim ki muhafuz almadım bu
117 akşam kumandanım. Niya almadun, dedi silahın var mi, dedi. Silahım da yok
118 dedim. Ondan soğra çengema bi yumruk attı. Dedi ki eşşek kafalı, oğân ahorda iki
119 tane ekşiya çıksa ya neydicağsun? Ben da baktım ki o yurmuğı hağlı yera vurdi
120 adam öla düşündüm yani. Bi akşam bölük komutani kârisiynan beraber biyerdan
121 oturmadan gâle. Bi tane Konyalı bi arkaşaşımız vardı bizdan bi dönem bi devre

122 ilari. Gâle ki nizamiye da yatmış uyiye çocuk. Heç bişe demadan çeke evina gide.
123 Ertasi günü sabahtan gâldi kumutan. Hepumuz bölügi topladi oğlani da uyiyan
124 çocuği da karşumuza tiki ki herkez bunun yüzina tüküricak siraynan. En öğda da
125 benam. Yalandan tükürdüm yüzina. Kumandan geri çovurdi beni tükür la
126 gerçektan dedi. Ben da arkaşuşuk ya tüküramesun. Tükürdüm bi daha en önda ben
127 olduğum için tükürdüm geçtum. Ondan soğra bölügün tamamı yüzina tükürdi.
128 Dedi ki bundan soğra bu, bolükta yatmiycağ dedi. Bu oğlan nerda yatarsa yatşun.
129 Sizun yeduğuzun yarisini yiycak, yemek vermiycağsuz buna dedi. Ben her gidip
130 gâlduğum zaman da irlanda tahtasinun ustında görıcam bu çocuği dedi o çocuği.
131 Seksan gün varidi teskeresina her gün kumandan gâlanda o irlanda tahtasinun
132 ustına çıkardi. Bolükta yatmak yok, yemek yemak yok, on beş gün da mahkemeya
133 verdi kumandan. Ceza aldı on beş gün da geê teskere cezasi aldı. Böyla bi anım da
134 varidi yani. Asgerda nöbet tutmak vatan görevidu namus görevidu.
135 **Teşekkür ederiz amcacığım.**

METİN 10

Anlatan : Elif KARA

Yaşı : 90

Derleme Yeri: Ormandibi

1 **Adınız soyadınız?**

2 Adum Elif soyadum da Ķara

3 **Kaç yaşındasın?**

4 DoĶsana girdum. Rebbuma bin kera Şukurlar olsun aĶlum baŐumdadur. Elumdan
5 gelduĶi Ķadan... ediyeram, beş vaĶit namazumi da Ķıliyēram. Allah'uma bin kera
6 Şukurlar olsun ehĶaĶ degilam, gendumi Őolanduriyēram.

7 **Kaç yaşında evlendin?**

8 Öy toprak başına evlanmamun. On alti, on yeddi yaŐındayidum evārdılar. On
9 doĶuz yaşında hem ana oldum hem da Őul Ķaldum. UĶ seneluĶ gelinidum. Nerda
10 bi gun gormişamdur ki.

11 **Köyde ekmeĶinizi nasıl piŐiriyordunuz?**

12 Furunda biŐuriyērduĶ. ĶiŐin da furun yanmadi mī, soĶuĶta furun murun
13 yaĶamiyērduĶ o ki ya pileklarda biŐuriyērdılar. Beş alti tane pilek yiĶarduĶ aba
14 belā yuĶuŐına. YeduĶumūz yayuĶ peyniri bela makine yōĶidi ki o sira.
15 İneklerimiz var idi saĶarduĶ, tokarduĶ Ķig yayuĶ edārduĶ, elā guzel lezzetli
16 yayuĶ peynirlari yērduĶ yaĶlari yērduĶ.

17 **Okula gittin mi peki?**

18 Na okulina gidem Ķı, hangi okula gidem?

19 **Köyde ne iş yapardın peki?**

20 Mal Ķayiriyērdum, sōra sōra da artu yaŐlandıĶ o ki dā, ebeciluĶa ĶıĶti iŐum. ĶoĶ
21 canāze da ĶimdurmiŐāmdur. On yeddi sene da diyēram da gobek kesmiŐāmdur.
22 HēĶ bir Ķata ĶıĶtuĶi yoĶtur ama Allāh'tan idi. O sira doĶtor yoĶ bişe degil
23 necōlurdi millet Allah imdat eda. Diyēram dā on yeddi sene gobek kesmiŐāmdūr
24 heĶ bitane na bonĶalmiŐāmdūr na da bi uzuli Ķocuk eluma gelmiŐtur.

25 **Yakacak odununuzu nasıl getirirdiniz?**

26 Ūç guna dort guna gidiyēr da Toramangilun boştanun ardina, sokiyērduq,
27 arqayinan odūn. Anam, ben, Gulsafa. Ondan sōgra artu arabaynan ordan gidar
28 okuzlarinan, arabaynan alur da getururduq. Adamlar ħurbeta gidiyēr orda ħurbetta
29 da para ħazanabilsalar... ŧimdiki kimin eşum dişari ħiřem para. O sira para mara
30 na ariyērdi yōġidi da millet gidardilar Allah imdat eda nalar çekardilar. ... Ortaġli
31 degirmanlarda gidārduq, zahralari gotururduq, tokārduq bazi boġozi geċardi, bazi
32 nabilem çoq ħile çekmişuq ġençluqta. ŧimdi Rebbuma bin kera şukurlar olsun
33 yaşlandum o ki yā ħizmet edanlarum çoq, şimdi fena eyām. Onuċun çoq yaşadum
34 işta ki baqumdandur. O gorduġun Kosa dedē o bahardan, bahar ugudurdi unini
35 Ĥatem nene olduqtan sora Esmā nene gelana ħadan. Hafize ezem, anam, Yasime
36 ezem gidar birikūrdilar da Papulagilun salor yetiřtuz mi orda ħarmanun oginda
37 salor varidi o salorun oginda su varidi.

38 **Orada harman mı koşuyordunuz?**

39 Ĥarman kořiyēruq ya nā. Nerdan geliyērdi zahra hoċ gōgdan yaġmiyerdi.
40 Savuriyērdüq, o da savurmayinan Allah imdat eda. E dā birikūrdilar da dedemun
41 zahrası bahardan gidārdi da guzin derdi ki bela bir taze un gidem ugudem da
42 ugudurdi. Hama eyiduq o sirā ajluq çekmaduq. Feċet bela ħoli geyecāċ meyecāċ
43 da yōġidi. Belā ħay, belā zeytūn, belā tumatis o sira na ariyērdi, řindi yaz ħiř belli
44 degil bāċ. Oduni da arqaynan şaşurduq araba yerina, ondan sora gidār okuzlarinan
45 alur getururduq. Heriflar ħurbetta gelana ħadan zahrayi ugudurduq şal
46 toġiyecāċsin, yung edilecaq, şal toġiyecaġiduq gelalar dā geyalar. ŧindi bā atiyēr
47 yaġiyērlar elbiselari.

48 **Köyünüzde kişlar nasıl geċer?**

49 Ĥiř çoq geċardi. Ĥiř fena aġiridi şimdi ħiř mi var ki? Sular bila yoq ki iċaq, gidar
50 Durmişgilun deredan şaşurdüq. Derelara hem mali gotururduq su iċmayā hem da
51 ordan gugumlarnan su alur da getururduq. Bizum ġençluġumuz elaluġinan geċti.

52 **Ot ekin biċme işleri nasıl olurdu köyünüzde?**

53 Oraġinan biċardüq ēy gidī na ariyerdi tirpan, oraġinan biċmiřuq ġur. Ekinlari,
54 arpalari biċārduq, donarduq, ertasi guni dā gidardüq adamumuz yoq, gidardüq
55 ertasi guni da bogun biċtuq da, yarun gidardüq artuq biċtuġumuz oti ekini toplar
56 yiġardüq, torlardüq, toplardüq, gelurduq ħarmanlara sirā işta. Ĥarman işi zor idi

57 adamumuz yōķ, Ziya çocuk o sira, hep da ķanayaķlı Allah imdat eda. Artū ħarman
58 işi da Allah verdi da okuzumuz kendumuzun idi da açardūķ, dogardūķ,
59 ķaldururduķ. Ooo nalar çekmişuķtur.

60 **Köyünüzde eskiden düğünler nasıl yapılırdı?**

61 Gelin uzaķtan gelandā atinan getirürdilar. Ey da yaķından da koydan geca
62 goturürdilar. Gunuzin saçini edārdilar artuķ sabaħtan dā topliyecāķsin milleti ...
63 kesaq, artuķ çerez, tut. Şeker na ariyer o sirā. Peynir şekerlari var idi oni getirur
64 ķirar da ķatardilar tutun içina, işķā elaluġinan geçurduķ.

65 **Hayvan saklar mıydınız?**

66 Helbet saķliyecaķsin. Mal saķlamasan nāyinan idare edecaķsin? İneklari ela
67 oliyērdi ki uç tane saķliyērduķ, bi çift okuz saķliyērduķ, ineklarun ŧanalari
68 oliyērdi, ķoyin saķliyērduķ. Şal ediyērduķ heriflara geyduriyērduķ. Heyyy işķā
69 dünya elāydi anam esgiki insanlar neraydi. Şimdiki insanlar nāyā ķocaliyērlar
70 bilmam. Genā biz ķocalmaduķ bā. Şindi toġmazdan ķocaliyerlar. Yuk
71 arķamuzdan yenmazdi. Biçarduķ biçarduķ aķşam usķi gelanda dā evadi gelēcāķsin
72 ineklara ot getirēcāķsin oġlarına ķoyasin ki saġasin, ŧanalarumuz oliyērdi ŧanalara
73 yedurecāġiduk.

74 **Teşekkür ederim.**

METİN 11

Anlatan : Mehmet KORUK

Yaşı : 90

Derleme Yeri: Ormandibi

1 **Dedeciğim adın nedir?**

2 Adum Mehmet Ķorūķ, dođuz yūz yirmi yedi tođumlı, asgera gettūm Ķırķ altidā
3 Ķırķ doğuzda dā teskere aldum.

4 **Üç sene mi yaptın askerlik?**

5 Uç sene asgerluķ yāptum.

6 **Nerde yaptın?**

7 Gumuşhāna'nun Torul Ķezāsindā. Orda Ķaldum iki sene, uçinci senē bizum
8 alaydan elli gişi ayirdilar, gettūķ şeyā Ķars'a. Ķars'tan verdilar beni Gola'ya.
9 İkinci bolukta Ķaldūm, çavuş idūm. Ordan da aldilar benī tuđaya Ardahān'da
10 tuğay Ķaralgāhi var idī oraya aldilār, orda Ķaldum bi senē. Orda remezan idī,
11 remezan tuttūm. Teravida namaz Ķīliyēdum came yaķin idī. On sekiz tane şube
12 var idī onlarun lokuslarini yaķiyēdum, o zaman alatirik yōķ. Lokus lambalarini
13 aķşamdan gidar yaķardum geca sondururdum gidar yatardum. Tuğay Ķaralgāhinda
14 Ķaldum. Bi sene Ķaldum ordā, bi sene sōra tesgere aldum. Tesgeremi aldum
15 geldum ordan da başladuķ Ķurbetā, Ķırķ altida bi siftahi şeyā gettūķ Ķurbeta.

16 **Askerden önce?**

17 Asgerdan ilāri Ķelil dedē, İdris dedē, Muhacir Osman dedē, aşakta Hasan dedē,
18 Haķki dedē, Cepet Resul dedē, Recep dedē, rehmetluķ Yetūm bizi topladi madena
19 gidiyēduķ maden paķır madenina Diyarbakır'a.

20 **Diyarbakır'a Ergani'ye mi?**

21 Ergani madenina hē ora gettūķ. Orda Erzurum'a gettūķ uē gunā yaya, Erzurum'a
22 yayan gettūķ Ķarasan Arif ta gelmişti, Ķarasan Huseyin gelmişti, Ķurban Ķelil
23 gelmişti. Onnar geldilar paralari yōķ, Erzurum'dan geri dondīlar. O zaman
24 vesayit mesayit yōķ tirana binecaşsin gidasin. Bizi da Yetum goturiyē

25 Hemdi'ynan benī o goturiye bizi da. Orda tirana binduḡ, gettuḡ Çetinkaya'ya.
26 Çetinkaya'da eglanduḡ İstanbul'dan gelan tirana binduḡ artu gettuḡ. Paḡır
27 madenina gettuḡ biz orda on sekiz giḡī. Abu Totik dede da baraber idi. Bizi abela
28 siraya duzdilar. Doḡtor mayane ediye kī ŧeya alā iḡā. Hep mayane etti bi tane
29 sıḡıye varidi baraberinā o dedi kī birinun eli saḡat gordun mī? Dedi ki gormadūm.
30 Dedi kī çağır gelsun dedi, çağirdi geldi, baḡtı Totig'ün elina abela. Na olmiḡ elan
31 dedi. Dedi ki yanmiḡ tandura duḡtıda yandi. Cani var mi dedi. Dedi ki var cani, tut
32 bilegūmdan dedi. Totik dede bilegindan nasi tuttuysa çek sena doḡri. Totik nasi
33 çektiysa bırak bırak bırak... Hā bi da yovmiye dedi, yovmiye seksan ḡuruḡ,
34 doḡsan ḡuruḡ, yūs ḡuruḡ. Yūs ḡuruḡtan yoḡari yovmiye yōḡ o zamanun para. Eyy,
35 ŧeylar da mahkūmlar da çaliḡiyēr. Mahkūmlar da toḡmiḡlar o madena çaliḡiyēlar.
36 Onlarun da bi guni iki guna sayiliyēr, yeduḡini içtuḡini hesab ediyēr alecaḡi varisa
37 para verecaḡi varisa verecāḡ yoḡisa da gidecaḡ iki sene ḡaç seneysa yatecāḡ. Abu
38 Cizirik'ta bi poḡa vardı dā tirpaninan birini kesmiḡti. Dursun idi ismi da. Gettuḡ ki
39 o dā orda. Orda mapus etmiḡlar. Orda ḡalduḡ bahara ḡadan, rehmetluḡ Yasime
40 paćuminan eniḡtam o zaman oldilar. Ordan artuḡ bahara ḡadan ḡalduḡ, baharda
41 beni bi tane Memed Uḡta var idi toḡduriḡta, maden toḡduriḡında. Orda beni onun
42 yanina verdilar. Eva gidardum, evlada sefer tasiynan yemek geturiyēdum yiyērdi,
43 yovmiyemi da kart var, sabaḡtan giriḡi saata basarsan yazar yovmiye, çiiḡi da
44 basecaḡsin. Gendi eluvinan yazecāḡsin, kimsa yazmiyer. Orda o maden aḡiyēr,
45 demurdan oluḡ yapmiḡlar, o demuri çurudiyēr fabruka ocaḡi boḡattılar mi aḡiyēr.
46 Paḡır bi terefa aḡiyer, o ŧilaḡi da bi terefa oni tokiyelar meydana. Oni da ŧeynan
47 arabalarnan goturiye dereya tokiyelar kotisinī. Paḡiri da ḡablara tokiyēlar. Onun
48 yanında ḡaldum bahara ḡadan baharda o Memed Uḡta dedi ki ooo oḡlum gētma
49 dedi sen, gētma. Balıkesirliydi Memed Uḡta. Ey adam idi. Getma dedi seni
50 aburdan asgera yolliyem, gidarsin gena buraya gelürsin. Ooo millet gidiyer sanki
51 Kirvens bi yera gidiyēr dururmīyam. Geldum iḡta guzin buraya baharda geldum
52 guzin da asger oldum gētum oralarada. ḡurbetlar da çōḡ hangi birini sorem ki
53 ḡurbet çōḡ. Gettuḡ ŧey ḡars'a gettuḡ ..... ḡars'ta bi abu Hemdi bi da Muḡtaḡ bi
54 dedenun evini tuttuḡ, yatiyēruḡ bi evda, remezan gendi da. O dedenun da uē tane

55 iti var. Remezānda teraviya gidiyeruk o itlardan na çekiyeruk gidep gelana k̄adar.
56 Aħiri biza aliştılar bunlar. Sōra bi dede var idi adi da Sinan idi o dedenun ādi.
57 Dedi ki k̄akun uştalar k̄akun. Sevir yeduk mi hayden iş başına gidarduk, iş başına
58 gelurduk. Gelurdi salamun aleykum uştalar aleykumussalam. Meraba deduksa
59 hazedardi, demazdukisa hersi çıkardi. Dedi ki falān olmiş filān olmiş bi da derlar
60 ki Sinan olmiş. O dede olmiştur şindi dā. K̄agızman'da da çaliştuk Mustafa
61 Gungor'un iřindā ordā.

62 **Orda ne yapıyordunuz?**

63 Orda da ev yapıyērduk, orda da binalar yapıyērduk. Habu Nusret ordāydi, orda
64 çokluk varıduk. O zaman baban asgera gidiyērdi, o Orhan'un da asgerluği çıkmiş
65 onun dā. Ona heber geldi ki hala şube sevķ etmiyērmis, onun şeyi çıkımmiş. Ő
66 senun, paęiriyē, sogiyē, sayiyē, şube diya, gidecām kopridan atecām gendumi,
67 bilmam naydecām. Yalan işlar işta nabilem. Habu Totik dede da ordaydi da evi
68 yapıyērduk işta. Benum sikorta zati, sikortam sifıahi Erzurum'dan çıkıti sikorta.
69 Nato'da çaliřiyērduk Alisellilarun işında. Habu Turęut dedē var idi bitane
70 yazanada, rehmetluk abu Zeki da uşak, onun yanina vermiřlār orda duriyē işta,
71 bişelar ediyē, para k̄azaniyē. Benum ayağuma orda bi muğ bātı. Dedilar ki sen
72 gidecākřsin doğtora, tatanos ignesi vurecākřlar. Yoķsa senun igneyi şey zayedar
73 dedīlar. Getım hala Turęut dedē bena şey ver vise kağidi. şeya çıkecam doğtora.
74 Hama yegin yegin sikortaya k̄aydetıi ondan sōra vise kağidini verdi.

75 **Ondan önce sigorta yok?**

76 Ondan ilari sikorta yoķ, sikorta orda başladı işta. Ordan aldum sikortayi artu
77 neraya gettuęisaķ. Ordan da gettuk şeya K̄ars'ta çok çaliştuk. K̄ars'ta bi şey var
78 idi K̄umbasar. Onun oğli Reşat var idi, o şeydayidi sikortāda. O çalişturiyedi
79 bizum adamlari. Ordan atmiş, atmiş ikida da şeya gēttuk, Toķāt'a. K̄azova'dan su
80 geturiyēduk. Teyfuķ dedē, T̄okān, bēn, abu Ahmed, Mecid'un Ahmed'ī,
81 Givnar'dan Aslan, Muřli'nun Aslan'ī, efendūm daha kim idi ya orda su
82 geturiyērduk. Meķsud Aęā, İstanbolli da ordayidi su geturiyērduk ordan burayā
83 K̄azova'yā. K̄azova da ela ova ki istaduğun kibī boyuk k̄anal yapıyēruk. Habela

84 yoħuşına bi terefi iki terefi tuvar, alti da beton. Su gelecāk. Orda alıřtuħ bahara
85 adan. Habu Toramangilun bi o Toħat'ta Recep ayı isminde biri varımış, oralarda
86 onun oğli vardi İbrahım habu Erzurum'da asgerluħ etti. Asgerdan buraya gelmişti,
87 burdan da o ordāydi. Ordan gelmiş buraya bura gelmiş o. Burdan geri geldi bizum
88 yanumuza geldi. Babam o zaman lmiş.

89 **Gurbette miydin o zaman?**

90 He ordayidum babam lmiş, abu Mustafa da olmiş. O dedi ki şeynan dedi
91 Huseyin'nan dedi şeya gettuħ ezayā Givnar'a dā. Givnar'da da bi da Boya dede
92 varımış da o da lmiş. O zaman bena demadi ki baban olmiş da obirlarina onlara
93 demiş ben da tuymadum ben da. Ordan işi paydos ettuħ. Bu biri Mamo koyi var bi
94 tane. Onlarun koyun ismi Mamo kōiyidi. Gettuħ koya ela pelutlar var ki, eee abu
95 alinluħtā, ağalarun boyında pelut ağalari. Orda iki gecā miydi u gecā saħladi.
96 Bunun ardeşi vardi Muştafa, bi da Memet var idi. O Muştafa buraya geldi da o
97 Muştafa'nun oėlīydi habura gelan, ha o şeyun Hasan'un ızini iştadi yā. Orda iki
98 gun u gun saħladi bizi. Bi tane geisi u yuz tane avari var idi o Muştafa
99 obanluħ ediyērdi. Muştafa ufalari, Memet a ondan az yuħarī, İbrahim da eyca
100 boyuklariydi. Bi tane da pacilari var idi Mumine adī dā, Mumine nene. Orda
101 alduħ biza kebab vurdi, yedurdi, iurdi, ordan aktuħ gelduħ. Ĥars'a gelduħ,
102 habu Ĥars'a ağdan ařecāėuħ ki gelaħ. Gelduħ orda Demuri Mehmed'un evında
103 oturduħ, orda alduħ. şevket a ordayidi. Koydan ağa yoħ dedilar, orda başlama
104 dedi kī Ĥelil dede da ldi. Hōy senun Allah belan. Adam orda demadi bena.
105 Senun... Sufuranun başında oni soyladi. Sufrayi da biraħtuħ artu geldum buraya ki
106 rehmetluħ babam da lmiş. Buralar virane almiş. Abu yapiyi yaptuħ altmīřda.
107 Bi atini Toraman Ĥelil dişardan yapiyēdi, şahin dede da iardan tuvarlarīni.
108 Tuvarlar bitti bunī donaq ediyērdilar, ben oda. Yapinun yerini paraynan aldum
109 zāti.

110 **Kimden aldın burayı?**

111 Bura aho şeyun idi, Fadi'nun babasīnun. O Fadi'nun babasından da urban
112 Osman almīřti. O Muşto'nun babasi. Husna'ydi adi oldi. Burdan getti bi tane da

113 Lók'ıan aldı bi Seher İdi onun adi, o da oldi. Ondan sebep ıa o Tungesıan Ķariyi
114 geturdi işıa. Burayi da paraynan aldum altmış beş liraya aldum aburayi şevket
115 Ağa'dan. O Fadi şevket dayiydi yā. Oyanki terefta yapı sığmaz dedilar, yüzger
116 gelur Ķarmani Ķapadur. Burdan oyani yerumuz varıdi. Gettım o hacidan iki metre
117 yer işıadum. İki metre yera da yetmiş beş lira para verdum. Orayi da alduğ yapıyi
118 Ķurduę işıa. Burda çalıřiyērduę, dónaę ediyērdi aburāyi, Ķelil Uşta burayi dónaę
119 ediye. Dişari çığtım ki şey Bekirgilun Ķaltavarlari mahkemeya vermişlar. şikyat
120 ettilar dā. Kim şikyat etmiş? Toraman Ahmed'inan bi da abu Nusret şikyat
121 etmişlar bakımıcılara. Onlar verdi mahkemeya. Orda diregā yoęarī çirayi tıtmış o
122 Mustafa, o Yaşar, onlarun babalari çirayi tıtmış, his veriyē. O Ķarmani açmışlar
123 sap, iki çift okuz Ķarmānda uşti sap tōlī, ot tōlī. Diregā yoęarī his veriyē. La o
124 yanecāęsin da yanecāęsin. AřřaĶki Ķarmana da iki Ķarman buğda dogmiřlār,
125 savrulecağ duriyē. Oni da geturdi. Bi da çığtım ki oo alişmiş yaniyē. Ķaltavar
126 yaniyer. Adem da burdaydi, gettuğ ora okuzlarini vurduğ oraya, millet tokuldi
127 abela, su yoğ o zaman, su na ariyē. Punęalduz'a el ela duzuldilār Ķablarnan su
128 geturiyerlar. Aho Topal Osman'un bi tane evi var idi. Aşindi Selet'un yapisi
129 aĶorinin aręasında bi yapı varidi bi Ķat. O da ufağ bişe, uşında da bi ambari var
130 İdi. Habu Nusret oraya çığkti, bi Ķutiye başına tokiyē, bi Ķuti da oraya. Oni
131 Ķultārdi, orayi Ķultarduę. Canab Allah Ķurban olem Allah. Allah nāsi burdan
132 yüzgeri vuriyērdisa Çuğurlar'a gidiyērdi. O yüzger esmiyaydi da bela yenişa
133 dónāydi buralar hep yanmişti. Orda bu rehetluğ Hasan şey var idi Cemal, Hasan
134 dedenun oğli. O da bu şeygilun Ķarmanda Ķaltavar var idi ha orda Papulagilun.
135 Onun uşından diba duşti işıa sene altmışta altmış birda da. Erzurum'da da getti da
136 manĶal vūrdi da oldi. Orda manĶalda oldi. Ordan da işıa gettuę, dolandų,
137 furlandų, hāy hengām işıa yaptıę ettuę.
138 **Teřekkūr ederim.**

METİN 12

Anlatan : Sona ERDOĞAN

Yaşı : 66

Derleme Yeri: Köprüören

1 **Adınız nedir?**

2 Sona Ertoğan

3 **Kaç yaşındasınız?**

4 Atmış altı

5 **Mesleğiniz ne?**

6 Ev hanımı

7 **Tahsil durumunuz nedir?**

8 O yok malesef.

9 **Bildiğiniz bir hikâye ya da masal var mı anlatır mısınız?**

10 Haa var. Şindii masali mi anladem hekiyayi mi?

11 **Fart etmez birini anlatın.**

12 Haa. Var imiş yoğ imiş. Bi padişah var imiş. Padişahın da yüs tene koyini var
13 imiş. Tahtında oturur, bir şeyi var imiş, ona na deylar hızmeker mi? Hızmekeri var
14 imiş. Hızmekerina demiş ki, oğlum demiş azuğun tozuğun aaal, tavari bırak
15 getsin. O da demiş ki, padişahım demiş sen sağ olasin. Sen benim lafıma hiç
16 inanmiyorsun, get aħora, gir aħordaki koyunların bütün gebermiş. Diyer sen bena
17 yalan söyliyere, padişah hızmekera kizer, buni yalan söyliyere diyer. Get diyer
18 bena inanmiersan get. Gider padişah aħorun kapsini itililer, tavarlar aħorun
19 kapsina ki bela colollanmış, gebermiş yatmış ya, kapiyi itililer itililer kapi
20 açilmiyer. Allah Allah diyer yani bu hızmeker dedi hama ben inanmadım. Ben
21 kaqtım adama kızıdım adami tepeladım. Ondan sora bu gider ki ohoo yüs tene
22 koyından heç bi tenesi ayaқта yok, hepisi gebermiş, bi gecada cel olmuş. Ondan
23 sora yiyer iħer muradına geħer. Bilduğum o katan.

24 **Teşekkür ederiz, yöresel bilmece tekerleme ya da mani?**

25 Onnari çok bileram da şimdi unuttum hepsini kaybettim.

26 **Köyünüzde eskiden düğünler nasıl olurdu?**

27 Dügünlár atinan gelin götürürduq. Geca da kına aqşamı yaparduq, peşkeşini
28 toplarduq bir evda, yani dügün saloni o zaman yoq. Ondan sora da işte yemeh
29 yapardılar, düngürçi gâurdi gelini gôturmaya, yemegi yerdılar, gelini alur
30 gidardılar işte eski zaman dügünü da ela kızım.

31 **Köyünüzde eskiden kız isteme nasıl olurdu?**

32 Haa kız istamaq mi? Gâurdılar işte birinin oqlı adı Ahmet. Birinin kızına
33 Ahmed'i, Memmed'in kızına elçi gideruq oqlumuz da. Gidardın tayanırdın kapiya
34 Allah'ın emriyan peygamberin kalbiyan senin kızın benim oqluma istamaya
35 gâldım. Sen na diyersin? Senin oqlun istiyer, benim kızım istiyer. O da diyer ki
36 verdim getti bi daha elçi gâursın yani nişan değışmaya o da ela.

37 **Kış aylarında neler yapardınız eskiden?**

38 Haa kış aylarında mi kızım? Aqordan başqa na olur ki diyem, o deyülür mi, diyem
39 mi aqori diyem mi?

40 **Yazın neler yapardınız?**

41 Yazın tarlalarda oql ardoqların, çamların dibinda çocuklarımıza salınçaq
42 yaparduq, çay kurar içarduq, ekin biçarduq orağınan iki ay. Ondan sora ot
43 biçarduq, onnar şey olduqtan sora kışın da gâtururduq aqora. On tene mal
44 paqlanurdi, onun dört vaqıt gidicaqsın altini pahliyaqsın, sağıcaqsın, südüni
45 aqarti edicaqsın, ondan sora diblarini temizliyaqsın, kışın işi da işta o. Ceyran
46 yoq, bişe yoq kızım, makine yoq, televizyon yoq, heç bişe yoq, na bişe tuymişuq
47 na bişe görmişuq işte. Afedarsın bi temsil vardur aqşama aqora sabaqtan naqıra.
48 Sabaqtan gidarduq tarlaya aqşamın gâurduq evimize. Bi kaşuq yemeh bişürmişlar
49 yerduq ondan sora işte malınan çocuklarınan vaqıt geçürürduq oql.

50 **Eskiden ekip biçme işleri nasıl olurdu?**

51 Onnar mi ooo Allah o günlari götüra da geri gâturmiya. Biçtuqtan sora öküzinan
52 harman ederuq, makinemiz da olsa amburdaki makine var ya kızım, onnan
53 savursaq o da yoq. Yabayınan, küreginan bi ten da ambela sıırığı uzadeylar oraya
54 saman gider, buraya den gâler. Savureruq, savureruq elimizde da halbur kibi ayni
55 elek kibi diyem sen anliyasın, halbur ayridür, taş gözi ayri, şadire ayri. Ela deyler.
56 Onnan da kesmih deyler onun yüzünü aluruq, kesmüğüni elaruq, zahre dibina
57 yinar, samanini ataruq samanın üstına.

58 **Köyünüzde eskiden oynanan oyunlar nelerdi?**

59 Anaa oyun oyun na oyuni? Teneke çalarduk teneke, bi da def, elegâ benzar def da
60 malın işkembesindan yaparlar, sen bilmasın da o ela. Oni vururduk davul gibi
61 tımbıllardı ondan sora onnan işte siraleyin sen çalersin, sen yorulersin bena
62 verersin, biraz da sen çal Sona, ordan ben yoruleram vereram Muhammed'a
63 vereram, Muhammed tenekeyi çaler davuli çaler ondan sora oyniyeruk.

64 **Eskiden kendi ununuzu ve ekmeğinizi nasıl yapardınız?**

65 Haa unumuzi etmeğimizi arpa uni buğda uni ondan sora onnari güzel yoğururduk
66 tandurda bişürürduk oğul.

67 **Teşekkür ederiz.**

METİN 13

Anlatan : Hatice YARALI

Yaşı : 67

Derleme Yeri: Dokumacılar

1 **Adınız nedir?**

2 Hatice Yarali

3 **Kaç yaşındasınız?**

4 Altmış yedi

5 **Mesleğiniz nedir?**

6 Ev hanımı

7 **Tahsil durumunuz?**

8 Okul okumadık da Kuran okuduk.

9 **Bildiğiniz bir hikâye ya da masal varsa anlatır mısınız?**

10 Bitane kadın yola çıkmış gedyemiş. Etegina şey koymış ip koymış iki tane eşit ip
11 koymış saricağımış eşlanduricağımış yani. Bi tane kadun karşıdan çıkmış oyanki
12 taraftan geliyor hamileyimmiş demiş ki kız yanından ki geçmiş ya selamlaşmışlar ya
13 demiş ki sen hamilesin şimdi aklıyan bişe gelyer olur da ben etegumdakılar
14 çantamdakılar yani başka bişedurlar bullar ip koymıştum ollari saricağidum
15 kerkem sana gunah oldi kız aklıyan bişe gelye olur. O da demiş ki elaysa incasi
16 inca yerina rasgelsun kalini da kalin yerina rasgelsun eşit olmasunla yani.

17 **Başka var mı?**

18 Başha, bi adamun birisi ağaca çıkmış ceviz tokecağ. Çıkmış cevuzun başında
19 oğraşmış aşığıya bakmiyer. Ayu da gelmiş çıkmış o da onun çıktuğı ağaca çıkmış
20 ayni ağaca çıkmış taldada oturiyer. Adam da daha tokmayi da birağmış da caninun
21 derdina duşmış ne edem şimdi ayu da şaşurmuş aşığı enmiş oturmuş ayu. Adam da
22 şaşmış ne edeyim ses çıkarsam beni yiyecağ ses çıkarmasam olmiycağ bi da
23 bakmış ki ayu ceviz kırmış ta bana bela elinyan tutmuş ağziynan kırmış bela
24 elinyan sallamış elini beyla uzatmış ki ye, adam da demiş ki yemam demiş da
25 birağmış aşığı korkmuş da düşmüş.

26 **Yöresel bilmece tekerleme mani biliyor musunuz?**

27 Dağdan gelur dağ kimin, kolları budak kimin, egilur secde kilar, pağirur oğlağ
28 kimin. Açuklaması çig dağdan geliyer ya.

29 **Başka biliyor musunuz?**

30 Başka da benum bi dedem var geyar geyar gena der ki uşudum.

31 **Soba mı?**

32 Yoğ lahana. Yer altında kazar kaynar?

33 **Ne?**

34 Karınca. Tarlası beyaz tohumı siyah ella ekilur dilla biçilur.

35 **Yazı mı?**

36 Mektup.

37 **Köyünüzde eskiden düğünler nasıl olurdu?**

38 İki genç birbirına bakarlar karar verurlar. Eskidan bela mesajlama ote beri yoğ idi
39 yani. Görurlar birbirlerini gözleri tutarsa Allah'un da emri var isa bullar annesine
40 babasına derlar iki teref ta annesine babasına der ondan sora donarlar araya bi tane
41 elçi koyarlar gidar soz alurlar. Tamam bu iş olur ondan sora babasına deyilur
42 babasına elçi gidar iki tane erkek kinasini yaparlar ondan sora nikâhini kıyarlar
43 alur götürurlar işta. Ondan sora kocasına geca götürurlar davul zurna yoğ o zaman
44 çalğı malğı yoğ.

45 **At falan da yok herhalde?**

46 Yoğ atinan da eskidan bizum bildüğümüz götürurdilar da güzel, düğünü yaparlar
47 biz ela bişe görmedük biz görmedük yani. At oynadurdilar çok.

48 **Köyünüzde eskiden kız isteme nasıl yapıldı?**

49 Kızınan oğlan birbirlerine bakarlar gözleri tutar. Ondan sora annelerine deyilur ki
50 bela bi iş var. Araya elçi koyarlar bi tane ya kadın koyarlar ya erkek koyarlar.
51 Gidarlar söz alurlar annesinden babasından ondan sora derlar ki tamam buyursun
52 gelsunlar. Gidarlar iki tane elçi para da demişür kesin başluğ getirun başluğ
53 götürurlar koyarlar yüzügidur altunudur bilezik yoğ o zaman altun koyardilar üç
54 tane altun koyardilar bi tane yüzük. Eyla bohça moğça yoğ

55 **Kış aylarını nasıl geçirirsiniz?**

56 Gúzdan oduni yaparsin, komuriyun alursin, otuyun koyarsin meregâ, maluyun
57 kapsini kapatursin, maluyun kayirursin, sobayın yağarsin. Bu hatar yani kış ayları
58 neynan geçecek? Sulariyan dikkat edarsin tonmasun diya.

59 **Peki, yazın neler yaparsınız?**

60 Yazın da pağ baħça başlar. Çali toplarsin, tuvar yaparsin, tarla surarsin, tohum
61 ekârsin, su suvarursin, sebzelarun çıkar salçan yaparsin. Ondan sora her bişeyi
62 yaparsin kış hazırluğı.

63 **Eskiden ekip biçme işleri nasıl olurdu?**

64 Orağınan, orağınan biçarduk. Arpa da olurdi buğda da olurdi. Ondan sora otlari
65 tirpannan biçardilar da ekinlari biz eyla yaparduk

66 **Köyünüzde eskiden oynanan oyunlar nelerdir?**

67 Yüzüg oynarduk. Yüzüg deduğum çorab oyunu yani çorabun içına yüzüg
68 gizladurduk açardilar niyet yapardilar bulurdilar sayi tutardilar eyla eylence
69 yapardilar yani.

70 **Başka var mı oynadığınız oyun?**

71 Başka da bi baston alurlar ellarina.

72 **Oyunun adı ne?**

73 Çelig oynama. Ufağtan bi şey yapardilar çelik yaparlar koyarlar yera. Nasi
74 vurursa beyla ucina vurdi mi beyla dönar değnegi kavuğturur beyla firladur atardi
75 o terefa kavuğturamazsa obirina verecağ obirinda sira bu sefer.

76 **Eskiden kendi ununuzu ekmeğinizi nasıl yapardınız?**

77 Ekin ekârduk, ekini biçarduk, ondan sora tokârduk harmana tosunlara tağarduk
78 düğân koyarduk, düğânun uzerina otururduk, elumuza çibuğ alurduk çok
79 zevkliydi ya. Ondan sora dönarduk koşarduk buni unufağ olurdi toplarduk
80 dirgânnan çevururduk toplarduk yüzgernan da savururduk yabayinan atarduk
81 ...nan elarduk. Yıkarsin kurudursin góturursin degirmanana tókârsin ugudursin
82 getirursin etmeg edar yersin tandurda.

METİN 14

Anlatan : Adil TUNÇ

Yaşı : 78

Derleme Yeri: Yamaçüstü

1 **Amca adın soyadın?**

2 Adil Tunç

3 **Hangi köylüsün?**

4 Yamacüsti

5 **Kaç yaşındasın?**

6 Bin dokuz yüz otuz dokuz tevellüt

7 **Mesleğin ne?**

8 Mesleğim işçilik, abela başka naydem başka bişe yok.

9 **Çiftçilik mi yapıyorsun?**

10 Çifçilik yapardık, ondan sora şeyda İzmit'ta kalfalık yaptık şindi yalan
11 soyliyamiyak.

12 **Tahsil durumun ne, kaç kadar okudun?**

13 Heç okulum yok.

14 **Düğünler eskiden nasıl oluyordu?**

15 Valla eskidan nasıl olecağidi işta, çalışeruk başka bişe yok.

16 **Düğünler nasıl oluyordu?**

17 Şindi nasi yani anniyamadım ki.

18 **Düğünler düğünler?**

19 Düğünlar da nasıl olerdi eskidan, atınan şeyinan gelin gâtururdılar. Araba yoğ idi,
20 bişe yoğ idi. Başluk alurdılar efendim sena soyliyem işta başka bişe yok.

21 **Sen verdin mi başlık parası?**

22 Başluk parasi ben ódamadım şindi yalan soylamiyem. İki tane oğul evardım, birisi
23 Tünges'tan birisi da tağ şeydan nadur adini unuduram şeyin tağın arķasında neydi
24 oranın ismi ya Allah Allah.

25 **Neyse boş ver kız isteme nasıl oluyordu amca?**

26 Gettim kurbeta. Kurbetın ahirisi kafam bozuldi, ondan sora burdan aşaği yukarı
27 kırh senedan fazla İzmit Derence’da yaşadım. İki tane zatin oğlum var, fazla yok
28 Allah’a şuhr olsun, hamd olsun. Orda bi dört kat ta bina yaptım Allah’ıma şuhr
29 olsun, hamd olsun. Ondan sora tekrar dedim oğlum dedim ben dedim şimdi köya
30 gideram, köya gidecam dedim. Köyda dedim. Ben tansiyon olerdi gında bi
31 tansiyon habi kullanderdim, şindi burda haftada bi tane ateram şükür Allah’a.
32 Ondan sora iki senedur buraya galmışam şeyumi burya aldım nüfusluğumi
33 gendimi aldım burya.

34 **Kiminle yaşıyorsun?**

35 şindi Allah’ınan yaşıyeram başka kimseynan değil.

36 **Eşin?**

37 Eşim vefat etti

38 **Kaç sene oldu?**

39 Üçüncü sene mi oler na.

40 **Yaz kış hep köyde mi duruyorsun?**

41 řindi yaz kış köyda durerum. řeyi gečan sene köydaki tarlaları arpa ektim.
42 Gendini da şeya bila vurmadım, orağinan biştim teh başıma. Allah’tan başka
43 kimse yok, bi ben arpayi biştim. Otuz teneke arpam oldi, samani da sattım.
44 Naydem eyy samani şeya yedurecağum yok. Ondan sora sattım orayı samani. Bu
45 sene da niyetim Allah fırsat verür da izin edarsa cenabi mevlam izin edarsa elli
46 kilo buğday gâtuttureram bi da yonca toğumi alecam, şey bi torba o buğdayı
47 ekecam. Buğdanun üstüna yoncayı atecam, yani iki tanesini çift atmayı,
48 düşündüğum na biliyo musun yarın patosa vurduğum zaman da saman güzel olsun
49 yani, fikrim da bu Allah izin edarsa işta başka bişe yok.

50 **Eskiden nasıl yapıyordun unla ekmeği?**

51 Eskidan etmeği nasi yaperduğ? Eskidan etmeği yaptuğumuzda güzeeel taş
52 degirmanında unlari ügüderduğ. Ondan sora arpayi kuruderduğ, yıkıyerdilar.
53 kuruderdilar. Arpa etmeği ki lezzetinden doyamerdi. Ama şindi nerda, hani? Bul
54 bahem o etmeği da ye. Nerda bulersin? Ama koğusi tağ burdan şeya gidardi
55 mubaregin ya. şindi da nera gidar góřtar baķem góřtar nerda haydi yok işta durum
56 bu.

57 **Askerliği nerde yaptın amca?**

58 İstanbul Beykoz. Ondan sora Beykoz'dan inkılab oldi. İnkılabta na yaptık.
59 Tağıtım oldi uçaksavar bölüğündayduğ ya biz, tağıtım oldi ondan sora aynı saatta
60 şeyi aldık, yani na polis kaldi na bişe kaldi elaca askeriyanın elina geçti.
61 Kompilesi askeriyanın elina geçti. Onda sora askeriya polista şey mey hepsi şeyun
62 elinda askeriyanın elinda. Ondan sora bi hafta sora cemseynan etmeg tağıtıtık var
63 hesab et ona göre gel.

64 **Cemse ne?**

65 Araba. Ondan sora o cemseynan etmegi tağıtıtık milletin içarda o etmegi yedi bir
66 hafta sora. Ondan sora dışari çıkmaya başladı. Emir verdiler dışari çıktı. İşta o
67 vaziyette. Ondan sora iki adami da aştırdılar. Ondan sora işta tamam onları siz
68 zate okumisizdür bilürsüz işta durum bu hatin. Başka bişe na sorersan bilmam.

69 **Başka askerlik anın var mı unutamadığın?**

70 Valla şimdi benim şeyda torunlarım var başka bişe eyla. İzmit Derince'da oturerlar
71 benim uşahlarım. İki tane oğlum var onlar da ordalar. Gelinlarım var, torunlarım
72 var, na bilem işte kulağlarım birez ağır duyer.

73 **Teşekkür ederiz amca.**

74 Valla sen de sağ ol.

METİN 15

Anlatan : Firdes ALBAYRAK

Yaşı : 73

Derleme Yeri: Sütlice

1 **Teyze merhaba adın soyadın?**

2 Adım Firdes soyadım da Albayrak

3 **Hangi köylüsün?**

4 Sütlice, abu Yusufeli'nin son köyündán, Sütlice Mehlesi'ndan

5 **Mesleğın var mı?**

6 Hayır mesleğımız yok, mesleğımız leçberluk.

7 **Tahsil durumun nedir?**

8 Tahsil durumumuz da orağ biçtuğ, leçberluk ettüğ, çifciluk ettüğ. İştá bunlar.

9 Adamlarımız da yola gettılar.

10 **Bildiğın hikâye masal varsa anlatır mısın?**

11 Biz geven çekarduğ malun alafi olmazdı da. Gevena gettuğ, benum tiyazemun bir

12 oğlı var idi biraz ağıldan şeydur da. Gettuğ onun kârdeşi biza ela ateş yaqtı ki

13 isineruğ biz ikimiz da uşak o da benim eşim. İsendin mi, yok. İsendin mi? Bi da

14 baqtuğ mendil kulağlarında yaner o çocuğun. İşte bela günlarınan geçürduğ.

15 Kârdeşi bağırer ki isindiz mi? Onun ismi da Nihat. İsendiz mi dedi. Yeni

16 kulağlarım isindi. Baqtuğ mendil kulağlarında yaner. İştá bela günlarınan

17 geçürduğ. Kârınnan kışınnan çok meşakatlarınan geştı günümüs.

18 **Eskiden köylerde düğünleriniz nasıl olurdu?**

19 Düğünlarımız mi? Kırk elli at mehlelar hep davet olurdı, davul zurna gâlurdi.

20 Uzun yollardan gelin gâlursa, köy artuğ, oyuuun, kalabaluuuğ, oyunlar çooğ çok

21 oyun da edardilar birbirlerine na bilem, her şey, gulaş edardilar çok. Şindi her şey

22 kaqtı daha bişe yok.

23 **Köyde kışları nasıl geçiriyorsunuz?**

24 Bizim köyümüzün kışı ağırdur. Nisan ayına kadar ağırdur, ondan sonra da açıldı

25 mi mal ta toyar tavar da toyar, her taraf çiçeh sarar, ot sarar ela melmekettür.

26 **Yazın nasıl oluyor? Yusufeli'ne uzak mı köyünüz?**

27 Hayır yok, Yüsüfeli'na epeycenadur da, bela leçberluğ yaqın, yazın ot olur ki bela
28 belda, az da bi gürbe çıqıtı ya gürbe .... serersin. Şindi daha kimse ekin da ehmeer
29 bişe yok. Yonca ekeylar, biçer yedüreylar bizda mal çok.
30 **Tek başına zor olmuyor mu köyde çalışmak?**
31 Tabi tabi. Ben heç bişe yapameram ki. Benım na inegim var, na bi tayuğum var,
32 heç bişem yok. Na bi ayłuğum var, hemd olsun şühr olsun.
33 **Allah kolaylık versin. Size yakın köyler var mı?**
34 Biza yaqın olan köy aşşakta Yuvali, Çörgesin ismi naydi, Çörges, Dere Mehlesi,
35 Cami Mehlesi bunlar biza yaqınduyilar.
36 **Rahmetli dedenin anlattığı askerlik anısı var mıydı?**
37 İki sene askerluğ etti. Birezi Doğı Beyázit'ta birezi da Siirt'ta. Kürtluğlarda
38 askerluğuni etti işta. Ondan da gâldi hastalandı on beş senedür ki vefat etti.
39 **Allah rahmet eylesin teşekkür ederiz.**

METİN 16

Anlatan : Recep DUMAN

Yaşı : 67

Derleme Yeri: Sütlüce

1 **İsminiz nedir?**

2 Recep Duman

3 **Hangi köylüsünüz?**

4 Artvin ilimiz, ilçemiz Yüsüfeli, Sütlüce köyü, Muhtar Recep Duman

5 **Kaç yaşındasınız?**

6 Aşmış yedi

7 **Ne iş yapıyorsunuz?**

8 Köyde muhtarlık yapıyorum. Vatandaşlara bağırıp çağırıyorum iyi çalışmadıkları
9 için. Cami yaptırıyorum yardım etmadılar, camiye da yardım alamıyoruz. İşte
10 sizin gibi müdürler yetkililer olursa, mesele on lira veriyosunuz, beş lira
11 veriyosunuz. Allah yardımlarınızı kabul etsin. Allah devletimize güç kuvvet vera.
12 Ne diyeyim dağın başında oturuyoruz. Efendim ceyran direklerini diktiler, geca
13 soğak lambalarını yakmadılar. Kurtlar, gidiyoruz elettiriginden bakıyorum ki kurt
14 geçiyo mu, ben da hani canavardan koruyorum. Gâlur gizli sağuma soluma
15 salırsa ben na yaparım, o zaman kurttan ben gendimi kulturalabilir miyim?
16 Canavar, dağ canavari. Öyle işta yaşamağ, yani zor yaşantidayiz. Bi yerdan bi
17 yera nakletmeyi istiyoruz, kimse elimizdan dutmüyor. Burda ilçeya kaydolduğ,
18 dedik ki bi konudumuz olsun, bi evimiz olsun onu da yetkililer silmiş ismimizi.
19 Ondan sora kimse elimizdan, sesimizi da yetkililere duyuramıyoruz. Ne diyeyim
20 herkeza Allah iyi günlar yaşamayı nasib eda, başarılar dılarım. Hükümetimizi,
21 melmeketimizi iş ve dış düşmanlardan korusun.

22 **Askerliğini nerde yaptınız?**

23 Askerliğimi acemi birlik dörd ay iki ay mi üç ay galiba Ankara Etimesut, ondan
24 sora dağıtım gittik İstanbul Hadımköy'a.

25 **Askerlik anılarını anlatsana nasıl geçti?**

26 Askerlik çok zor geçti. Kıbrıs hadisesinde en az kırk gün arazida yattık. Tirakya
27 Çerkezköy, karun içinde. Yemekler mesele buz gibi. Geca kaçıp öğle yemegini
28 alıp akşam iftarda yiyoduğ. Akşam yemeğini alıp geca zühürda yiyórdúđ. Oroê
29 tutuyoduğ gendimiz arazida kalıyoduğ. Yunan şeyya biza vurdi vurár, Kıbrıs vurdu
30 vuruyo, vurdu vuruyo öylaydi. O zamanlar çok zor geçti. Komutanlardan şikâatız,
31 cannansan döverdilár. İleri getsan kollardi geriya kalsan gena ayni. Öla o zaman
32 ki cahel insanlar çok, hep zopayla hareket, zopa başka bişe yok, hep şiddet. Şiddet
33 kullaniyödular. Şindiki kadınlar sade şiddet diyolar ya o zaman da askerlere sade
34 şiddet kullaniyödular yani. Acemilik gitmişim koğuşta oturmuşum. Koğuşta
35 oturuyokán birdan bidan bağtım ben başka bişe düşünüyom. Çavuş oyandan geldi.
36 Ders düzani dedi, efendim şöyle sıfatıma bi toğat. Dedim bu askerlik ebedi bitmaz
37 daha. Bu igirmi dörd ay askerlik arkağaş. Bu igirmi dörd ay dedim, kolay mi
38 dedim bu askerlik yani burada bu cahel komutanlarla. O zaman cahel öyla
39 saygusuz insanlardı ki merhamet o zaman hiç yok. Akşama kadar eğitim. Gittik
40 bu sefer ulaa dörd ay bela eğitim görduğ, gittik usta birliğina dedik ki usta
41 birliğinde daha bela bişe olmaz. Oraya da gittik gena komutan sabağtan şeyi aldı
42 teknil aldı, saat dokuz. Çavuşa haydi bakalım bu geri gâlan acemileri al doğri
43 şeyya yanaşık düzan eğitime. Gina saat on bir on ikiya kadar saat dokuzdan bağlattı
44 yanaşık düzan, rahat, hazır ol, rahat hazır ol, geriya dön, sola dön, sağa dön, başka
45 bişe yok. İşte ders başka bi silahın efendim nasi kulleneceğini, efendim nesi
46 düşmana karşı hareket, bela bişe yok. Rahat hazır ol, rahat hazır ol, ilariya marş
47 sola dön sola. Dön demadım ulan bekla. Yetmiyo mu?

48 **Eskiden kız isteme nasıl oluyordu?**

49 Haa o çok güzel. Kız istama efendim işte babasi diyö mesela oğluna ki sabağtan
50 oğlü kağıyo diyo benim heç bi benim dertlarıma, nenesina diyo ki beni heç
51 şeyediyomular, benim evlanma lafımı ediyomular diyo. Annesina babasına
52 demiyo ama kima diyo nenecağazına. Nenesina diyo ki nene benim heç evlanma
53 lafımı etmiyomular. O da diyo ki ediyolar ama senin istediğin sena vermiyolar
54 başka biri ağıllarından geçiyö.

55 **Seninki öyle mi oldu?**

56 Benimki değil işte benim dayımın oğlu var o ele oldu. Ondan sora efendim
57 gidiyolar işte dediğina. Başka gidip, köya gidiyorlar Allah'ın emriyan diyo

58 benim oğlumdan dolayı senin işte izzet kızıñ adına elçi geldik. Allah'ın emriyle
59 peyğamberin kalviyle senin kızıñı işte Fatma Öztürk. Buni İdris Öztürk'a vermayı
60 istiyoruz. O da diyo ki hele bi biz diyor düşünecağız, soracağız birbirimize,
61 efendim hele ona buna da kızıñızın da haberi yok. Kızıñız da hele ellari bişe
62 konuşmasını efendim öğranmamış, bilmiyo. Halını hatırını yemeh yapmayı
63 bilmiyo. Ekmeh bişürmayı öğranmadi daha benum kızıñ o çağa gálmadi. Öyle
64 bir müddet daha düşünüyo bekladiyo ondan sora diyo düşünürüz diyo, onu birez
65 bekladiyo. Artık o oğlan sahibi on beş gün sora veya bi hafta sora bir daha gidiyo.
66 Oldi oldi, olmadisa o zaman da okuma böyle bişey sormuyorlar yani. Senin oğlun
67 benim kızıñı naynan geçindirür diya. Okuma o zaman mühteber değil, ildarda
68 değil okuma yazma. Diyo ki benim işta arazım varısa arazısına göre, adamın yeri
69 bahçesi efendim böyle yatırımı varısa eğer kızıñı veriyo. Yoksa vermiyo benim
70 kızıñı geçünduramaz diya. Haydi bakáyim diyo senin na toprağın var, ne çiftin
71 var, na bahçan var, na da bişeyin var diyor. Onun için sen diyor senün oğlun
72 benim kızıñı geçindiramaz diyo. Adam daha bu adımla bi daha benim kápıma
73 gelmá, Allah'a ısmarladığ işin rasgele.
74 **Teşekkür ederiz.**

METİN 17

Anlatan : Ahmet BUDAK

Yaşı : 80

Derleme Yeri: Morkaya

1 **Amca adınız nedir, yaşıınız kaç?**

2 Ahmet Budağ, Morkaya köyü Derepaş Mehlesinden, yaşıım seksen.

3 **Ne iş yapıyorsun amca?**

4 Leşberluğ yapirem.

5 **Eskiden ne iş yapıyordun?**

6 Ayni, devamlı leşberluğ yapirem. Araziyamúz eydür, suyumuz biraz kıt. Şimdi bi
7 bahçamız var ordan devlet babaya áletirih çehtürecem, su getürecem,
8 sehzeninden sonra şeyedecuğ, nadur adini sán de, saz çalacuğ baah ki otar mi
9 otmaz mi?

10 (Türkü söyler) Gel hele gardaş gel hele, gel heeelee, hele bizim köy verane
11 olmuş, sahipsiz kalmış, kargâ kuşa kalmış gel hele, gel hele, geeeeel hele hele.
12 Güzellere yol vermiyen pınarın başında baykuşlar öteeeeer, tarlaları kargâ kuş
13 tunkuzlara sater, eger gelmesen valla tarlaların da toprağı biiiiteer.
14 Valla utanirem daha çok oğyamirem.

15 **Amca eskiden kız istemeler nasıl oluyordu?**

16 Kardaşıma gettim şimdi bizim bi akrabayı götürduğ o biraz yaşlı. Ya diyeram ki
17 san buni aç, sen aç ben da şeyedim. Yok sen açacan, ben da ona işaret ederam. O
18 beyen işaret edir artuğ o sergi var eskiden sergiden çok para toplireem bele
19 candan. En son açıldığ ya eger nişana açıldıysan tamamdür dehe. Açıldığ
20 işümüzü de görduğ. Ona da biraz para istedi verduğ. Ordan da kaçtuğ

21 **Düğün nasıl oldu?**

22 Ooo düğün, şeyler yengeler bindi atlara bela tumbulti koper. Davul zurna vur ha
23 vur, çal ha çal, kara tavuğun teleginden, pöçüğünden işte. Nasi günlárımız geçti.
24 Bi tene dehen seyem anladem. Ben şimdi ben de yalan yok hılaf ta yok, tağa
25 gettim öküzlarım var. Gettim ki öküzlar kayıp. Bu Hars merzesi var gettim o
26 merzelerde iki üç gün kaldım. İki üç gün ki kaldım ya megerim bu millet anooo

27 şeye düşmişler. O nacoldi, navoldi? Vel hasılı kelim ki bi Ķuzey Mehle var, oraya
28 indim arefe günü, yani bişeler alacam. BaĶkaldan aldım yola düştüm belki otuz
29 kırĶ gişi bele Ķarşıma çıktı. Aramaya gálemişler beni. Ya ele üzöldüm ki, naysá
30 gálduĶ bizum odaya. Duytım ki böyüg oĶlum da Ķınalıçam'a gelmiş
31 İstanbul'dan. Dedilar bizim bi araba var onnan gelecaĶ. Biz da içarda sóhbet
32 ederuĶ, anasi da salonda. BaĶtım ki geldi. Geldi anasiynan manasiynan görüştü
33 içari girdi ya, ben saĶal pıráĶmışem. Beni tanımamış. Bela ki tuymış ya millet ta
34 ki görđi heral ki dimiş babam vefat etti. Naysa buninan bi sarıldıĶ ama heeç
35 şeyetmedi diyeram bu nasıl oĶul idi bu na idi bele? Ula arĶadaş sonradan tanĶa
36 laa bi dehe sarılırsun. Daha yeter.

37 **Eskiden un ekmek nasıl yapıyordunuz?**

38 Eey gidi Ķızım, paramızinen ofis alamerduĶ paramızinen. O sira mütemit var idi
39 şeyeder, nüfüs başına beş kilo mi na. Parayı vereruĶ mütemite gederuĶ yoĶ. Besi
40 gelmádi yoĶ gelmádi, paramızinan ofis alep ta şey edemeduĶ. Na zorluĶlar
41 çekirduĶ şimdi Ķamiyon işi götür eviyán. Paran olsun ya bele devür bele
42 görülmemişdür görölmez de; fakát her şeyün de bi soni vardur ama millet
43 muĶánnet. Yerdeki, bu devlet yerdeki Ķarincaya mayiş verir. O sira gelürdiler,
44 baĶımciler var, gelürdi anamuz aĶlardi. Para yoĶ pul yoĶ sayımciler gelürdi,
45 tahsildar gelürdi, basardi biza zopayi, ondan sora Ersis'te oralarda yol yapımına
46 gidárduĶ. Ekmeh yoĶ ki ... gidáĶ ta yol yapaĶ. Na günlár çeĶtuĶ na günlár
47 çeĶtuĶ. Şimdi da onlari attuĶ töĶtuĶ.

48 **Teşekkür ederim amca.**

METİN 18

Anlatan : Mustafa DOĞAN

Yaşı : 77

Derleme Yeri: Morkaya

1 **Amca ismin ne?**

2 Mustafa Doğan

3 **Hangi köylüsün?**

4 Morkaya

5 **Kaç yaşındasın?**

6 Kütühçe kıpbeşliyem ama ana yaşım kıpbir yetmiş yedi yaşındayam.

7 **Çok geç mi yazdırmışlar?**

8 Geç yazdürmişler.

9 **Ne iş yapıyorsun amca?**

10 Gezeram bi iş yapacağum yok.

11 **Köyde mi yaşıyorsun?**

12 He köyde yaşıyörüm.

13 **Askerliği nerde yaptın?**

14 Askerluk yapmadım, bu bacağum arizaliydi. Beş yaşında düştüm böyle bi yapıdan
15 da bacağum kırıldı. O zaman yol yok. Şindi şeyaptım anladım. Yol yok, araba
16 yok, hayvan sirtiynan Erzúrüm'a dört güne gettuğ rehmetluk babaminan o
17 zamanda. Bacağum artuğ deşmiş gendini, tabi kırılmış, çıkmış. Erzúrüm'da
18 hastana bile yok. Yumone hastanesi yini bi teráfi yapılmıştı o tarihte. Da asgerluk
19 yaptumadiler.

20 **Amca peki eskiden düğünler kız isteme nasıl oluyordu?**

21 O zaman kimun mali tavari ekmeği var isa verirdiler. Şey yoğ idi annaşma yok idi
22 o zaman şindi var annaşma.

23 **Seninki nasıl oldu?**

24 Benum teyzemun kiziydi.

25 **Nasıl istediniz?**

26 Na bilem o bendan biraz ufağtur aşıağı yuğari on, on bir yaşı ufağtur. Bazen
27 rüyaya inanılmas ama rüyada kıldım. Erzurum'da çalışerdim, rüyada rüyama
28 kâceti geldim iştedim, Allah'ın emri de var imiş oldi.

29 **Rüyanda mı gördün?**

30 Yoğ sate bilerdim ama biras mahallemiz uzağ, yani gedep gelmezduğ çoğ eskiden
31 saten gendümüz de kurbette sağda solda eve kim geler o zaman ki.

32 **Düğününüz nasıl oldu?**

33 Kınalıçam'da bizim yuğarki o Vih'e götürduğ Şeye Vih deruğ Erzurum Artvin il
34 sınırı hayvan sırtında. Araba yoğ idi o zaman yani yol var idi da araba yoğ idi.
35 Para yoğ araba yoğ o tarihlarda.

36 **Eskiden ne iş yapıyordun?**

37 Eskiden de Őeynen yani kurbete çıkana kadar leçberluğinan, işta köylarda
38 gezmeynen tozmaynan Őeyaperduğ işta. Kurbeta ki çıktuğ ondan sorra da çalıştım,
39 emekli oldum doğsan beşe.

40 **Gurbete nereye gittin?**

41 Kars, Erzurum, Rize bi de bi sene de Şeyde de çalıştım Afıyon'da. Afıyon'la Şey
42 arasinda yuğsek gerilim götürduğ elehtirik.

43 **Elektrik işi mi yapıyordun?**

44 Hee Şirketta çalıştuğ.

45 **Peki, eskiden unu ekmeği nasıl yapıyordunuz amca?**

46 Tandurda.

47 **Ununuzu nasıl yapıyordunuz?**

48 Şeyi mi? Unu değirmende su değirmenlerinde uğüderduğ.

49 **Peki, eskiden hikâyeler falan var mı amca?**

50 Ya Şimdi eski hekiyalára geçim çoğ zor idi. Bağma sen her teref para. Allah'a
51 Őükürlar olsun para da var, un da var, ekmek ta var, hepisi da var. Esgidan çoğ zor
52 idi geçim. O tarihlarda on gişi de ekmeğ var isá yirmisinde yoğ idi. Geçim çoğ
53 zor idi. Şimdi fakir yoğtur. Fakir saten imansuza deylar dá hařa kusura bağma da
54 insanoğli fakir değildir. Bizim bu Yusufeli memleketinde efendim geçim çoğ zor
55 idi ya. Ben bu iki bin on ikide emeliyet oldum kalp kapağtan da ondan sora
56 zayetğim gendimi.

METİN 19

Anlatan : Eyüp GÜNEY

Yaşı : 84

Derleme Yeri: Pamukçular

1 **Adınız nedir?**

2 Adım Eyüp Güney

3 **Hangi köylüsün amca?**

4 Pamukçular köyü

5 **Kaç yaşındasın?**

6 Seksen üç buçuk, seksen dört

7 **Amca kaç yıldır köyde yaşıyorsun?**

8 Bin dokuz yüz kırk sekizde okuldan çıktım, ellida bi gurbetçiluğum vardur. Bin
9 dokuz yüz ellida bi dörd ay gurbetçe kaldım. Ondan sora galdım köya, köyda
10 neşberluğinan uğraştuk. Malımız var idi, tavarımız var idi, na bilem işta kendim
11 sanatkâr idim. Köyda iki oğlum evini yapmışamdur kendi evüm da dahil. Yetmiş
12 üçta Fransa'ya çağirmişler yurt dışına. Şindi ben burayi anlatmak işteram da, öyle
13 bişe oldi ki, okulun sağluk ocağini yapıyoruz. Çatiyi tam aşırdım, bele çatida
14 baķeram, baķtım aşsağiden bi tanesi bi kağıt gösterdi. Annadım yazılmışım zaten.
15 Annadım ki bu beledur eni (yani) o kadar havaslandım ki. Nási ki işin içina
16 girdim ya bu safér moralum bozuldi. Yabancı yer öyle de gün verdilar ki iki üç
17 gün içarisinda benum oraya getmam lazım. Oraya gettim dil yok lal. Na dil
18 bileram na bişe. Sofraya oturduk masaya oturdum da masaya ekmegimi koyep ta
19 yiyameram o kadar tisingdim ki, o yúzdán kendim yıkadım hortumunan suyunan
20 yıkadım ama gená da şeyettim. Sonunda aluştuk tabi birez da dil mil bişelardan da
21 oldi bu safar da onların şeylarına uymak istamadım. Oranın belediyesi bana iki
22 üç defa yazi verdi ki yanı sán bu kâğidi imzala sanun çocukların gaturmak biza
23 ait. Arzu etmadım ama yanliş iş etmişam. İşta durum böyle bundan ibarát.
24 Köyumus bin dokuz yús otuz ikida okul açılmıştur, ilk okul. İki üç sáne uçunci
25 sinifa kadar okudilar, beş sinif yoğ idi.

26 **Sen kaç yıl okudun amca?**

27 Ben beş yıl okudum, kırk sekizden sora beş yıl okudum. Atatürk'ün olduğu günlari
28 ben okulda talebeydim, küçük daha yeni. Öğretmen bizi kapiya çığardi, tenefüza.
29 Dedi ki şimdi Atatürk'i İstanbul'dan Ankara'ya getürerlar dedi, başladı ağlamaya
30 o devir. E şimdi işta kendim de daha yaşlandım ya çalışameram, hanım da gena
31 aynı şekildá. Bunların yanına endureruğ bunlara, bunların barabár dureruğ.
32 Başka bi dicağun varsa sor.

33 **Eskiden kız isteme ve düğünler nasıl olurdu?**

34 Haa onlar mi? Onları görücü gedarlar şindiki kimi değil, bela telefonnan
35 mefeonnan evlanma yoğ. Gedarlar olursa olur olmazsa, biz ben buni istedim ya bi
36 hefta bunların evun yanından geçamamışamdur, başka yerdan dolanurdum. Elaydi
37 o devir elaydi, ama şimdi ela değil. Şimdi telefonnan arerlar, üç dört gün soğra ben
38 sani boşadicam bilmam na zambur zambur bi suri tantanalar çıkar.

39 **Düğünler nasıl oluyordu?**

40 Düğünler aynı, aynı düğünler gena davul zurna falan olurdi, kadınlar oynardılar,
41 erkekler oynardılar, na bilem işta yani yemekli düğün tabi, yemekli düğün olurdi
42 ya ekmek bişururlar her bişey olurdi yani.

43 **Askerliğini nerde yaptın?**

44 Askerluğum, askerluğumdan çok memnunam kızum. Benum askerluğum, ben
45 assubayidim, çavuşidim ama assubayidim. Otuz dördinci piyade alayı benden
46 sorulurdi. Yane alay karargâh bölümünde şey idim yazıcı idim. Bitün subayların
47 şeyleri dosyaları benden geçardı, ben bölüglere tahtım ederdim onları eyla. Ela
48 askerluğum var idi benim.

49 **Nerde yaptın?**

50 Dört ay Sivas'ta geri yanını da Bitlis'ta yaptım. Alay elaca kaçtuğ gâlduğ. Oraya
51 alay gâldi, bizim üçüncü ordu, dokuzuncu kolordu, on ikinci tümen, otuz dördüncü
52 piyade alayında alay karargâh bölümündeydim ben.

53 **Var mı öyle askerlik anıların?**

54 Askerlik anılarım işta çok ey idi dedim ya, yani subaylarım bani sevardi, ban
55 subayları sevardım, arkadaşlarım gena aynı. Ben terhis olduğum zaman
56 arkadaşlarım peşimden ağliyanlar oldi. Allah'uma şükurlar olsun.

57 **Peki, amca eskiden ekmeğinizi nasıl yapıyordunuz?**

58 Ekmegi bela kadınlar yoğururlar, teknelar vardı şimdi gena var ya. Tandırda
59 bişururlar, furunda bişururlar. Şimdi furun da çıktı. Tandır ekseri tandırda
60 bişururlardi tandırda.

61 **Ununuzu kendiniz mi yapıyordunuz?**

62 Unu tabi kendumuz. Kırk sekizden elli beşe kadar yani uni, sadá şekerá para
63 verurduq, çayınan şekerá para verurduq biz. Abu geyicaq elbisámuzi bila gendi
64 kendumuz yaparduq. Pamuq ekarduq, kadınlar egilürdilar, derz yapardilar, biza
65 elbise tikârdilar. Yani elbiseyi da kendimiz tikâr yaparduq, yemamuz da gena ela,
66 yağumuz peynirumuz gena ela.

67 **Yurt dışına gittim demiştin amca. O günlerinden biraz daha bahseder misin?**

68 Yurt dışına gittim. Sabahtan bani bi taksiya bindurdilar iş yerina góndardilar.
69 Gettuq şimdi. Aqlumdaydi da ki yollara bi baqem ki hani olur ki aqşama ban
70 gâlamam malamam. Büyük bi şehir. Gettuq nadur o Mercedes fabrikasına gettuq.
71 Araba parçasini yaperlar. Burdan duzulmişlar bela burdan deee taq şeye kadar
72 herkeş bir vida taqer. O fabrikanun önindan çıktıq taksi tamam yapiler. Orda
73 çalıştım, o guni aqşam oldi hárkeş getti ban orda kaldım ..... ne terefa gedem karip
74 yer, dil bilmerám. İşte o kadar düşündüm ki bi tirenun hattini geçmişim
75 oraya gittim. Oraya gâldım şeyinan ..... bela bi baqtım ki iki tane yol geçer, biri
76 belasina geder, biri elasina geder. Ama bu benim ters yola gitmişem çok içerden
77 getmişem. Gittim naysa yol bilmeram, kalcaq baraqami. Bi gittim gena baqtım ki
78 bi yerda kahveda millet oturur. Gittim içeri girdim, Allah verdi ki adres vardı
79 elimda. Adresi göstardım bi tanesina, o da banım gibi işçi. Dedi ki gâ buraya sani
80 ban götürürüm dedi. Gâl bişe iç dedi. Ban ne içem bilmeram ki na içicam orda
81 ban. Ela nadur bunlar nadur bu Allah verdi ki oraya yazer elma portakal meşrubat
82 şeylari yazer yani orya gena. Canum dedim ki ban bi tane kahve içem dedim.
83 Kahvedan başka bişe yok o zamanun devrinde. O zaman bizim Türkiya o zaman
84 fakir. Bana sorarsam eger tamam dedi, elli kuruşu ordan bi dügmeya şeyettilar,
85 bardaq aşşaguma tikildi, kahve tokuldi içina, makinanun içindan. İctuq naysa.
86 Adam taksiya bindurdi iki adumda gâldum yattuğum yera. Adama çıkardum para
87 verdum, almadi, olmaz dedi. Portekisliydi. İşte öyle bi günlarum var idi yani. Bir
88 ay yayan gittim gâldım. Bana patron derdi ki bisiklet biner misin? Bisikleti nerda
89 görmüşam ki? Burda şimdi bizim köya baqeram ki çocuklar bitün bisiklet binerlar,

90 çok memnun oleram yani. Bisiklet nerda yol nerda ki bisikleta binasin. Siz Şimdi
91 dűnyanın ey zamanına gâlduz kızıım, na görduz siz ki. Ban buraya yetmiş üçta
92 gâldım yurt dışına gedykân, bi tene kâmyon bi tene da takşı var idi amba bu
93 Yusufeli'nda. O kâmiyoni da iki yerdan zencirlanan bağlamışlar ki Őeyetmasın.
94 Öylydi ya Şimdi adam başına bi tane araba var burda adam başına nufus başına bi
95 tane araba var.
96 **Teşekkür ederiz.**

METİN 20

Anlatan : Zeynep GÜNEY

Yaşı : 81

Derleme Yeri: Pamukçular

1 **Adın ne teyze?**

2 Adım Zeynep Güney.

3 **Hangi köylüsün?**

4 Pamukçular

5 **Kaç yaşındasın?**

6 Seksan biy yaşıdayam. Bán ela guni gunina yaziliyam. Amcam muhtarımış da
7 bizim evda da bi tene öğretmen duremiş onun da oğli doğmuş bennan berabe.
8 Hama ban kaçtım ki banım cüzdanım var.

9 **Okuma yazman var mı?**

10 Var var, okula gettım. Beş sene gettım da, bi sána kaldım da, dordinci sınıftan
11 çıktım, çıgarttı yani babam, vermadi. Kaldım bi sina dordinci sınıfta, beş sána
12 gettım. Kaldım.

13 **Baban köyün ağasıymış doğru mu?**

14 He he koyun ağasıydılar onlar. Yüsuf Ağa, babamun adi Yüsuf idi da, amcamun
15 adi Ahmet, muhtar idi.

16 **Nasıl istediler seni?**

17 Báni nasıl istadi? Birbirumuzi istaduk, alduk. Ben çok almak istadım buni. Báni
18 başka yera vererdilar, dedim yok almam başkasini, bundan başkasini almam.

19 **Vermiyor muydu baban?**

20 Babam vermerdi ama bunun babasiynan arkadaşidilar. Ela işta báni
21 yengiyamadilar. Tayumun oğlina istadilar, tayım şey etti ama yengiyamadila bani.
22 Ondan sora evlanduk, alduk asgera gedana kadar, kuçuktan evlanduk, bak
23 çocuklarımız sekiz tane.

24 **Kaç yaşında evlendin?**

25 On sekiz yaşında mi naydum, kuçuktan evlanduğ. Asgera gedana ĳadar iki taná
26 çocuğum var idi. Bóyúk ĳız vardı İsmnaz, ĳalil da dörd ayluğ idi ĳarnumda.
27 Asgerdayidi bu asgerdayidi ĳalil dünyaya gâldi. Kúçúktan evlandum.

28 **Tek başına mı durdun?**

29 Babam çok zengin idi. Amcalarım bu bani almak işter ama amcam vermer. Diye
30 ki san zengin evin ĳızı diyer, fakıra niye gedersin? Bán zorinan aldım işta.

31 **Pişman mı oldun?**

32 Yok neyi pişman olem, pişman mişman olmamişam. Dişlağumi da çıķardum da
33 ĳonuřameram. Pişman olmamişam ey aldım. Çalışkan idi, çalıştı řeyetđi. Milleta
34 tirpan vururdi gunlugi bir teneke buğda. Ondan sora ĳarman makinasi aldı,
35 savururdi. Ondan sora zengin oldilar, ben gâldım amcalarumun biri vermerdi. Biri
36 diyer ki bunun diyer rızķı boldur diyer. Arilarumuz vardı emum bana verurdi. Bi
37 taná böyüg amcam, muĳtar amcam verürdi derdi ki oburlarina vereram yavri
38 vermerlar, bağ buna vereram bununkilar arter, bunun rızķı boldur. Esasında bunlar
39 zenginlandi o sira. Raĳmat canina ĳardařım dedi ki buni Keleşgila vererduğ a
40 diyedüğ bu çocuğ burda nayinan idare edicağ. şindi onun şeyi maddi durumu
41 bizdan ey, ela derdi. Soğradan Zeki Fransa'ya getđi para mara yolladi, oyani
42 buyani, ondan sora tükân açđilar Yúsafeli'nda, şindi iflas etđi.

43 **Babam ağa demiştin. Babanla ilgili bi'şeyler anlatabilir misin?**

44 Babamın şavarları var idi iki ağor malları varidi. Bán çok duyameram a şey
45 edameram. Babam çok zengin idi. Tarlamuz, tumbumuz, yerumuz, yurdumuz çok
46 idi. şavarımız var idi. Ham ĳızmekârimiz var idi, ham ĳardařım gelerdi. Eyy iki
47 ağor malımız var idi. Atımız var idi. Amcam binardı Yúsafeli'na gâlurdi.

48 **Babanın iki eşi varmış doğru mu?**

49 Hee babam iki evlidu da. Amcam oldi ya, anamun uştına ĳari aldı, yingâmi aldı.
50 Biz iki ĳardeřiduğ anamdan iki taná. ĳardařımınan bán sade. şimdi ogeylar
51 olmasaydi babamun evi ĳapanurdi. O yingâmi ki aldı ya iki taná oğlan ocağumuzi
52 tütđürdi. Yoksa ĳapancağidi. ĳardeřimin çocuğı yok. Annemun mulki hep bana
53 ĳaldı. Bi süri şavarımız var idi o ĳada o bağçadaki yapıyi yaperdilar a o ĳadan
54 şavari sattđi o bağçadaki şeyi binayı ĳurdi oraya. Bana bi tane ayird etmedi. Sade
55 evlanduğumuz zaman işta bi taná ĳidikli geçi verdi, bi da bi taná şey ĳoyun
56 verdi, bi tane da inâğ verdi. Ban gâlerkân verdi hama ondan sora daha da

57 vermadi. Ķardeřim oldi iki aĥor mali var idi o Cuma heĥ ĶoĶlandurmadi bişayı.
58 Bunnar da zate heĥ orali olmadila ki, heĥ uşına getmadila ki biza biřá ver. Na
59 yerdan na şeydan. Annemun yerlari Ķaldi bana, babamun yerlarından duzanli
60 vermadilar.
61 **Teşekkür ederiz teyzeciĶim.**

METİN 21

Anlatan : İkrım YILDIRIM

Yaşı : 84

Derleme Yeri: Dağeteği

1 **Adın ne amca?**

2 İkrım Yıldırım

3 **Hangi köylüsün?**

4 Dağeteği

5 **Kaç yaşındasın?**

6 Sehsen dört

7 **Askerliğini nerde yaptın amca?**

8 Elazığ

9 **Ne kadar yaptın?**

10 İki sene, iki sene evlat, tümende tümen tümen onuncu tümende

11 **Nasıl yaptın, nasıl geçti?**

12 Valla normal geçti kızım. O zamanın hükmüne göre beleydi. Bizden fazla
13 yapanlar da vardı, iki buçuk yapanlar da oldu bizden az sora, az evvel.

14 **Askerlik anın var mı unutamadığın bir şey?**

15 Asgerluk yok yok yok hepsini bilürem.

16 **Çocuğun var mı?**

17 Var dört tene oğlum var dört tene kızım var. Oğullarımın üç tenesi imamdur came
18 imami, birisi de Bursa'da çalışır şeyde reno fabrikasında çalışır. Kızlarımın da
19 birisi burda buranın ambu Yusufeli'nün diş doğtoru vardur burda şimdi
20 hastahananun diş doğtorundadır. Öbürleri de işte bi köyliye vermişem onlar da
21 Bursa'da otuayler. Ben de onların yanlarında neneynen biz de işte bele birer ay
22 birer ay kaleruk yanlarında oğlanlarun.

23 **Senin mesleğin ne amca?**

24 Benim mesleğim işta malciluk çifciluk yani neşberluk başka ne olabilir gendime
25 yetesiye kádár.

26 **Kaçıncı sınıfa kadar okudun?**

27 Yoğ getmedim oğula getmedim şızım ama dışardan yani gendi ismimi şeyimi
28 yazacağ kádár bele bunlari oğrendim.

29 **Peki, amca eskiden kyde dgnler felan nasıl olurdu?**

30 Dgnler nasi diyim şızım? Dgnler olurdu işte aldım verdim ondan sora
31 başlardı dgnler, yimehler bişerdi davul zurna gelrdi işte girerdğ şız evine.

32 **Kız isteme nasıl olurdu?**

33 Allah'ın emriyenen, Peyđamberin snneti saniyesiyle, İmamı Azam'ın irşadiyle biz
34 sizá elçi gâldğ. Sizin şızınız filan Fatma mı Ayřa mı neyse oni bizum oğlumuz
35 Hseyin mi Memet mi Ali mi neyse ona istemeye gâldğ

36 **Kız oğlan birbirini beğeniyor muydu?**

37 O zaman yoğidi ela bişe şızım yle bişe yoğidi.

38 **Sizinki nasıl oldu amca?**

39 Ben ikki gere evlendim. Ben birini Allah'ın emrine yolçi ettuğ getti, yirmi yedi
40 yaşumuzdayduğ. O getti, o Allah'un rahmetina getti. şimdiki durir, şimdikini da
41 grmádán aldım mesela. Zate şanumsuz ki kâldğ ya... şindi ben de razıyam o
42 da benden razıdur. şimdi ocuğlarımızın yanında durirğ. Heh daha ne sorisen
43 sor.

44 **Eskiden ekmek, un nasıl yapıyordunuz?**

45 Ekmegi áleg ile yapıruğ. Biz kyde şimdi uvali aluruğ burdan mesele tkândan
46 gtrirğ tandurlarımız var bele evde dışarda bağçada evin nnde. Tandırda
47 orda drer ali tldurur yaşaruğ isidrler, ondan sora da etmegi şamir edar
48 vururlar oraya ekerler oğ yumuşaağ tehnelere doldururlar yerğ.

49 **Unu nasıl yapıyordunuz eskiden şimdi hazır alıyorsunuz?**

50 Eskidán değirmanlara gidárdđ şızım, değirmanumuz vardı kyde, ky ortağı
51 değirmen vardı, deđirmána gidardğ. Degirmanda nbet olurdi, kyliye nbet
52 verrdiler nbetimiz tlana kádár gdr getrr doldurduğ ambarın şarosuna.
53 Gz derğ řaro derğ doldurur ondan bahara kádár ele yerğ.

54 **Eskiye dair hikâyeler var mı?**

55 Ne gibi hekiya sorersin şızım? Hekiya oğ iarım hekiya tludur da şızım onnari
56 anlatsam oğ aciler şızım, seni da var edaruğ. Ne gibi hekiya edim ben sana ki
57 şızım, yoğsulluğlardan mi hekiya edağ deysin? Zamanında şızım ben elli iki
58 tarihindá Erzurum'da alıştım Erzurum elinde. Bele bi inşaata su taşıdım ağşama

59 káder yetmiş beş kuruş, yevmiyem yetmiş beş kuruş idi. Ordan belesine dá işte
60 haaalen çalışuruk çalışuruk şimdi elden ayaktan düştük daha bi iş yapacak bi
61 durumumuz kalmadı anadun mi. On liraya da çalıştık yedi liraya da çalıştık. Şu
62 görduğun camının temellerini atarken biz hep burdaydım ben elli sekizde bunun
63 temelleri atıldı bu camının biz o zaman buna çalıştık. Aşşahta hükümet konağı
64 vardı büyük konağ ambunun karşısında oni da buni da báraber yaptık elli yedide
65 elli sekizde. Heh o zamanda bele yoksulluk vardı işte çalıştık çabaladık oldu
66 gáldi getti.

67 **Teşekkür ederim amca.**

68 Siz de sağolun kızım siz de sağolun.

METİN 22

Anlatan : Ziver AĞIR

Yaşı : 73

Derleme Yeri: Dağeteği

1 **Adınız ne amca?**

2 Adım Ziver Ağır

3 **Yaşın kaç?**

4 Yaşım yetmiş üç

5 **Mesleğin ne?**

6 Meslegim elehtirik işinden emekli olmuşim.

7 **Tedaş'ta mı çalışıyordun?**

8 Tedaşda değel de piyesede SSK'yi tıltırmışim elehtirik işlerinde özel işlerde
9 çalışmışim.

10 **Tahsil durumun?**

11 Tahsil durumum ilkokul

12 **Bildiğin hikâye falan var mı?**

13 Hekiyamuz... Ne diyim mesela?

14 **Hatırlayamadın mı?**

15 He hatırlıyamádım.

16 **Yöresel tekerleme mani bilmece biliyor musun?**

17 Ee bilmece durumundan şindi eski yaşantilerden unutulmuş yani vardur da.

18 **Kız isteme nasıl oluyordu amca eskiden?**

19 Kız isteme işi gine bi böyühlerinin yani gızla oğlan damat görme şansi yoğ idi.
20 Ğarálleme böyüklerine mesela söylerdi. Diyalim ki oğlan tarafi filan gızı gidar
21 işardılar. Hama gız alacağ olduğı adami heç görduğı yoğ işta Allah'ın emrini
22 teklif eder.

23 **Oğlan kızı görüyor muydu?**

24 Yoğ oğlan da yani görduğı yoğ. Babasi der ki ben mesela felan yerdan filan isimli
25 kişinin kızını istemişemdur iş görmesse o gız gelin olup ға gelip damat odasına

26 girene káder ne oğlan görmüştür ne de gız görmüştür. İşte orda görür birbirini
27 amma ey taraf olur amma kötü teref olur o şansa.

28 **Düğünler nasıl oluyordu?**

29 Düğünler de mesela eskiden yol yok. Herkis mesela at, hayvan hani deyiruk ya
30 çeker binerdiler böyühler. Ondan sora giderler o köyden meseli düğünü işte söz
31 etmeği mi yiyilecak veyahut istenecek mi veyahutta gelin gelecek mi bir akşam
32 kalurdiler orda misafir. Ertasi günü gelini alur galurdiler icap ederse maddiyata
33 göre yani davul zurna mesele düğün yapan da olurdi maddiyati yuğa olan da
34 yapamazdi öyle işte hayat devam ederdi.

35 **Oyunlar nasıl oluyordu?**

36 Oyunlar da sey yapardiler işte. Düğünde bir deve yapardiler yani deve da diyalim
37 ki dört gişi adam tarafından mesele alttan mesele çadır örtü altına girir önden
38 yapmıştur devenin boynuni. Bele çadırın altındaki olan perde altındaki olan
39 kişinin elinde şeyini yapmıştur, oni çektuğca deve bela ağzını şöyle vurur, ondan
40 sora ordaki o düğüne toplanan düngürçi veyahut ta o köy halkı bir şey koymıştur
41 parali deveya binecak mesela onun bi yöneticisi var. İsmi ni okur filan ağa filan
42 isimli ağa deveya binmak ister. Ama gelür deveye hıh deyler ya deve yatar yani
43 bizde çökir yani dört kişiden ibaret. Bizde çökir o kişi biner deveye kaç dedimi
44 kaçar, ondan sora bi tur atar o şey meydanını düğün meydanını. Onun bi rayişi
45 vardur ver elli lira ver yüz lira. Böyle bi para toplanurdi. O para tebi o andaki o
46 köyün gençleri işte gençlerine ait olir gençler gendi görüşlerine göre o parayı alur
47 harcardiler.

48 **Eskiden ununuzu ekmeğinizi nasıl yapıyordunuz?**

49 Eskiden unumuz, diyelim ki babalarımız veyahut ta dedelerimiz gendimiz de dahil
50 olmak üzere öküzinan tarlayı koşar, buğdayı kaldırur, getürür annemiz dá yıkardi,
51 götürür değirmanda da üğüdürduğ, ondan sora gatururuk evda ambarlar vardi
52 eskidan gine dá vardur ambar da ambara doldurur işte anamuz tehneye eleduğca
53 etmegini yapar.

54 **Ekmeği nerde yapıyorsunuz?**

55 Tandurda, tandurda ve de fırında. Şindi köylerde halan o yaşanti devam etmekte
56 yani.

57 **Peki, ekip biçme işleri nasıl oluyor?**

58 Ekip biçmeh için şeyaparduk şindi sora sora mesela fen ileyledi. Öncelerden
59 annemiz veyahut ta babamız gendimiz olmak üzere ekin ey olursa tirpannan
60 biçülürdi ırğat ederdük gomşiyi bele tirpannan biçülür horom yapilür ondan sora
61 işte harmana taşür. Yok bele tirpana şey olursa mudara olursa zayıf olursa eger
62 annelerimiz kadın ırğaı yapar orağınan biçer ele deste deste koyardiler tarlanın
63 yüzine, ondan sora toplarsin desteyi harmana götürür öküzinen döğerenen
64 döğerdük. Soralardan şey çıktı patos çıktı döver biçer bizim bu bölgelerde sati yok
65 ta .

66 **Askerliğini nerde yaptın amca?**

67 Asgerliğimi şeyda yaptım ilk gidişim ecemi birliği Manısa, Manısa'da kaldım bir
68 üç ay, üç ay içerisinde şeye seçildim çavuş kursuna ordan da geldim İzmit
69 Seymen diye yani Yalova tarafında o bölgede üç ayda da orda kurs gördüm
70 çavuşluğu kazandım ordan geldim Adapazarı.

71 **Kaç ay yaptın askerliği?**

72 Yirmi dörd ay Adapazarı on üçüncü piyade alayında görevimi orda bitirdim.
73 Ondan sora bizim o zamanki zamanda şey yok amburdan asger olup ta şeyedene
74 keder araba yol ele bişe pek yoğ idi. Görduğun BMC kamyon, kamyona
75 doldurdiler bele koyun tıdudur gibi burdan Erzurum'a. Erzurum'dan da kara
76 trenin bele şey kara tren kara vagonlar var bele kömürle çalışırdi o sıra vagonlara
77 koyun gibi doldurdiler işte gidecağ olduğun sevç yeri nere ise orya kadar trenlan
78 giderduk. On üç lira da harçluk verdiler o şóbeden asgerluk şóbesinden.

79 **Eskiden harçlık mı veriyordular?**

80 He harçluk verurdiler ki bu da yol harçluğu diye on üç lira bozuk para olarak o
81 süreçte. Ben asgerde çavuş rütbesi alduğuma göre otuz lira asgeriyeden mayış
82 alerdim ayda otuz lira. On başiler on beş lira alurdi eyler on lira alurdi, şindiki
83 durumu bilmiyorum fakát o zaman asgeriye ayda mesele şeyimizi verürdi bizim
84 siğaramızı verürdi havluyu verürdi elbisemüzi verürdi, şindiki gençler mesele
85 asgeriyenin şeyine tenezül etmir gendi ehtiyacini gendi sağır maddiyat ey öylá.

86 **Teşekkür ederim amca.**

METİN 23

Anlatan : Yedigâr ÖZMEN

Yaşı : 80

Derleme Yeri: Darıca

1 **Adın ne amca?**

2 Yedigâr Özmen

3 **Yaşın kaç?**

4 Sehsen

5 **Hangi köylüsün?**

6 Darıca köyü

7 **Tahsil durumun ne?**

8 Heç bi durumum yok

9 **Okumadın mı hiç?**

10 Okudum ilköğul okumuşem, üç yıl.

11 **Kaçıncı sınıfa kadar?**

12 Eski okumada bizim zamanımızda üç yıl okudum. Diplomami da almışım üç yilda
13 hem gece diplomasini aldım hem de okul diplomasini aldım hem de gece eğitimi
14 varidi bizim devrimizde.

15 **Gece?**

16 Gece eğitimi da varidi.

17 **Nasıl?**

18 O zaman öğretmen yoğ idi eğitmen idi eğitmen. Eğitmen de Hürs köyinden idi
19 ondan okumuşuk.

20 **Bildiğin hikâye var mı amca?**

21 Yok onlar diyram da şeyimde degil şimdi.

22 **Peki, yöresel bilmece falan biliyor musun?**

23 Yok yok ben orda üç yıl okudum okulda hama üç yılın belki bir günün temem
24 okula gettuğum yoğam. Babami heç görmemişem babamdan alti ay sonra
25 dünyaya gelmişem ondan babadan yedigâr. Annem de on bir yaşında okula

26 gediordum annem öldi ĳaldım yetim. Üc yılda tek bir kaleminen okuldan çıkıtım.
27 Bir kaleminen üç yıl okudum.

28 **Kim baktı sana amca?**

29 Şindi ben gendi gendime duruyorum.

30 **O zaman kim baktı büyüttü seni?**

31 O zaman ağabeyim varidi ağabeyimden ayrıldım. Evlendim elli yıl neneynen
32 yaşadım neneyi de dokuz yıl oldi ondan da ayrıldım ben üzgünüm şimdi.

33 **Ayrıldın mı vefat mı etti?**

34 Vefat etti yani ayrıldıĳ yani vefat etti.

35 **Köy düğünleri nasıl oluyordu amca eskiden?**

36 Neşberluĳ yaptım ben malciluĳ yaptım yaylaçılıuĳ yaptım yirmi yıl. Neneynan
37 barabár yirmi yıl yaşadım heeeelen gece gündüz gözümün önünden hatirimden
38 gece gündüz çıkmiyor o hayatlar.

39 **Düğününüz nasıl oldu?**

40 Eskiden düğün nerde kızım, ele patilti kütülti deyle ki yetimin yüzü güler mi
41 yetimin davul zurnası olur mi düğünü olur mu? Yağın bi komşu var ıdı komşunun
42 kızını Allah nasib etti ağabeyim istedi aldım askerdan gâlduĳtan soğra ben elli
43 sekiz yılında gettim atmiş yılında gâldım askerdán iki yıl yaptım. Dörd ay
44 Denizli'de ĳaldım ácemi birliğinde gerisinde İskenderun'da ĳaldım.

45 **Zor muydu nasıl yaptın?**

46 Yok heç zorluĳ çekmedim askerde. Namazimi beş vağıt namazimi ĳılmışem.
47 Allah'ın emrinden bi kere çıkmiş insan değılim gine dá çıkımm aburdan çıkáná
48 ĳáden namazında niyazında devam ediyom. On tene da çocuğum var alti oğlan
49 dört kız. Kızların ikisi burda iki aydur burdayım siraliyin bağıtiler habu cuma günü
50 de gidecem evime tek başıma yaşiyecem. Bu Allah'ın öyle bi insani ... çaresi
51 olmiyane çare yok gendi genden Allah'a abela yalvaracağsın teşehkür edecağsın
52 verduğı göz işiğindan can sağıluğindan o bene yetiyor. Bir vağıt yimeh bişürsem
53 bir vağıt tá bişürmem, tatlı çayınan ekmegime baturur yerem. Sehse yıl
54 ĳalmışem yaşamışem de ahşamdan sabaha insenin ömrü belli mi kesin ki ben
55 böğün yarın sağı duracam. Gecenin birinde ümür yoğ isá bağıarsın ki gözların
56 yummişin, o zaman açarlar álo álo rábbun kimdu ses yok segirt ki gelecağlar ki
57 babam gözlarınini evda yummiş ya da ĳapi kitli ya da açuĳ. Ahşamdan kitliyip

58 ħapiyi ierden yatiyorsun sábaħtan ela sağlam Allah'un ela kanunlari var ki bir
59 anda gzlárun yumduñ geri aamiyorsun.

60 **Eskiden amca ekmeğinizi nasıl yapıyordunuz?**

61 Gendimiz tandurda fırında bişiriyorduğ nenenin devrinde. Ben on tene on sekkiz
62 nüfus evde gelin torun oğul on sekkiz nüfuzu ambele dolandırıyordum. Hepsini
63 krdm on tene evladın görevini yaptım o senelerde yıllarda bir yıl sürmedi
64 nene getti. Canebe Allah'ım dşmanıma bu eş ayrılığı vermesin. Ne ana ne baba
65 heç birine benzemiyr eş ayrılığı ħızım. Eş ayrılığı başka bişey hele siz belki senin
66 adamın belki de yok bu eş ayrılığı aniye babiye benzemez. Ayrılmağ olabilir ağla
67 uymaz geim yapamazsın hzr bulamazsın datli tenluğınan sen dersin ben derem
68 ħánum ayrılalım. Ne senün ağlun bene uydi ne benüm ağlım sene uydi ayrılalım
69 temem ayrılalım; ama ölümde ele bişe yok ölümde ele bişe yok saniye dahi
70 durmaya tahaml yok.

71 **Amca askerlik anın var mı?**

72 Yok. Ana yok baba yok, bi ħardářım vardı ben asgere gidende. ħardářım da dört
73 yıl oldı mehrm olali. Yerlerim var onnari suvarirám bağirem onnarnan ayni bir
74 baba bir evladi nasıl yetiştrrse ben de o ağalari eyle yetiştirmişem. Onların
75 suyunu suvarirem her bir trli ağata meyva olan olmiyan bişe de yoktur, hepsi
76 var ama bağan yok yiyan yok.

77 **Yazın köyde mi duruyorsun?**

78 Yazın da ħiřında kydeyim biyerá getmiyorum.

79 **Buraya gelmiyor musun ocuklarının yanına?**

80 Burda iki ay dururam burda soğuğ diya bırağmadıla beni iki ay, ambu cuma güni
81 gidecám Allah nasib ederse ayluğumu alacam gidem.

82 **Sağ ol amca teşekkür ederim.**

METİN 24

Anlatan : Asım BAŞIBÜYÜK

Yaşı : 67

Derleme Yeri: Erenköy

- 1 **Adın ne amca?**
- 2 Asım Başibüyük
- 3 **Hangi köylüsün?**
- 4 Erenköy
- 5 **Yaşın kaç?**
- 6 Altmış yedi
- 7 **Mesleğin ne?**
- 8 Çifci, çobanluk
- 9 **Tahsil durumun?**
- 10 İlkokul mezuni
- 11 **Bildiğin hikâye falan var mı?**
- 12 Yoğ elá uzun boyli hekiya mekiya bilmam.
- 13 **Yöresel bilmece biliyor musun?**
- 14 Yoğ
- 15 **Köy düğünleri nasıl oluyordu eskiden?**
- 16 Köy düğünleri davul zurna çalinurdi oynardi millet.
- 17 **Atla mı getiriyordunuz gelini?**
- 18 Evet atla yol yoğ idi mecbur atinan gâlurdi.
- 19 **Kız isteme nasıl oluyordu?**
- 20 Kız istama biraz zor oliyedi, kız istama çok zor. Sıqılıysun elun kapsina gediysun
- 21 diyamiysun kız istama çok zor.
- 22 **Sen nasıl istedin eşini?**
- 23 Kaçurdum ben.
- 24 **İstemedin mi?**
- 25 İstadum vermadi sonuc orya vardi, tayum oz tayum idi.

- 26 **Dayının kızını mı kaçırdın nasıl oldu nasıl kaçırdın?**
- 27 Ya işta kaçurdum gâturdum eva.
- 28 **O da istiyor muydu?**
- 29 O da iştiye babasi vermiyedi vermağ istamiyedi sonuçta da birlaştuğ
- 30 **Kış aylarını nasıl geçiriyorsunuz amca?**
- 31 Kış aylarini çobanluğınan geçuriyruğ.
- 32 **Ne çobanlığı yapıyorsun?**
- 33 Benum keçum var. Dort tane oğlum var.
- 34 **Neredeler?**
- 35 Uçi yanumda, birini da oğuttuğ universite iki yilluği biturdi sağda solda iş
- 36 bulamadan geziye ela. Oğlanların uçunun sigortasını yaturiyram mala bağıylar
- 37 yedi sekiz yuz canlı geçum var otuz kırk tane siğirum var biri ona bağıy biri
- 38 oğlağa bağıy ben da çobanluğa gediyrum.
- 39 **Peki amca yazın neler yapıyorsunuz?**
- 40 Yazın yaylaya çıkıyruğ malınan tavarınan orda üç dörd ay kalıyruğ.
- 41 **Eşin yaşıyor mu?**
- 42 Yaşiyi.
- 43 **Eskiden ekip biçme işleri nasıl oluyordu?**
- 44 Ollardan bıktuğ osanduk ta vazgeçtuğ.
- 45 **Daha ekip biçme yok mu?**
- 46 Yok sade ot biçiyruğ o da makinaynan. Eksidan o ot ekip biçme bizi çok fena
- 47 uzdi. Bi yerda degil arazi birkaç yerdaydi ordan orya ordan orya zorladurdi.
- 48 **Eskiden oynanan oyunları biliyor musun köyünüzdeki?**
- 49 Ben bilmam hayatta oynamamışam en sevmaduğum odur.
- 50 **Unu ekmeği nasıl yapıyordunuz eskiden?**
- 51 Uni ekmeği aynı şimdi nasi yapıysak aynı yapılydi. Evelki durumda ektuğumuz
- 52 zaman yol yoğ idi degirmanlarımız uzağ idi. Aşşağı yukari üç saatluğ yola
- 53 taşurduğ hayvannan. Buğday unini uğudur geri gâtururduğ ekmeğ gena aynı
- 54 tandurda bişururuk aynı devam.
- 55 **Askerlik anın falan var mı?**
- 56 Ya asgerluği yaptuğ
- 57 **Kaç ay yaptın?**

- 58 On sekiz ay.
59 **Nerede?**
60 İmroz'da Gökçe ada.
61 **Teşekkür ederim amca.**
62 Biz teşekkür edariz.

METİN 25

Anlatan : Ahmet BIÇAKÇI

Yaşı : 63

Derleme Yeri: Küplüce

1 **Adınız nedir?**

2 Adım Ahmet

3 **Kaç yaşındasınız?**

4 Aţmış uç

5 **Mesleğiniz ne?**

6 Mesleğüm kóyda çifçiydum işta şindi da emekliyam.

7 **Tahsil durumunuz nedir?**

8 Tahsil durumu ilkokulu biturdum ilk mektebi.

9 **Bildiğiniz bi hikâye masal var mı?**

10 Bilduğüm bi hikâye masal, aqluma gâlniye aşindi, gâlinca onu söyleriz.

11 **Bilmece tekerleme biliyor musunuz?**

12 Bilmaca bilmaca sozem söyliyem. Biz biziduk biziduk, otuz iki kiziduk, ezilduk
13 buzulduk iki siraya duzulduk. Bu bilmece.

14 **Cevabı ne?**

15 Cevabi nadu: dişlarumuz.

16 **Köyünüzde eskiden düğünler nasıl yapılıyordu?**

17 Düğünlar nasi yapilurdi. Erkek tarafı kiz tarafı her kendisine göre daveti edardilar.
18 Onlara da emi ve yengâ denurdi. Yengâlar has geyarlardi, leçek ortunurlardi,
19 başlarına fes taşarlardi, kollarına çepuk taşarlardi. Çepuklarında da şindi yok o
20 şekerlar akide şekerlari olurdi ciciqli yuvarlak renkli renkli şekerla. Onlari
21 koyardilar bi da bokel koyardilar. Bokeli bilursin, ketenun kuçugi, ufaş ufaş
22 onlardan koyardilar. Yolda gidarkân rastliyana verurdilar. On kişi bi taraftan veya
23 on kişi bi taraftan yirmi gişiyile gedardilar. Kiz tarafı erkek tarafına çorap
24 geydururdi, erkek tarafı da kiz tarafından gâlan yengâlara beşar lira para verurdi
25 bizum zamanumuzda.

26 **Eskiden kız isteme nasıl yapılıyordu?**

27 Ķız iřtamaya ilari gâlor kiřilar yani saygıdeęer kiřilar iřta yani sözü gečan kiřilari
28 çağururdi Ķız iştamaya gidan evun sahibi. Beraber gidarlardi, Ķapiyi vururdılar,
29 Ķapi açıldı mi Bismillah ila girdila mi o hane sahibi anlardi ki bi heyirli işa
30 gâliyelar bunlar diya. Oturlar mesele açılır hemen açmazlar da biraz Ķonuřurlar
31 falan. Hama yemek memek gâturmazlar çay gâturmazlar. Çay içildiğu yemek
32 yeyildiğu zaman o Ķız verildi sayılırdı. Oturlar biraz ondan sona meseleye
33 girilir, Ķoni açılır he veya yoğ hemem heve vermazlar, biz bi düşünalım siza
34 cevap veralım derlar. Genellikle pazertasi veya perşembe gecaları gidardılar Ķız
35 iştamaya.

36 **Ķış aylarını nasıl geçiriyorsun?**

37 Ķış aylarını nasi geçürürdüğ. Eskidan televizyon yoğti, bi eğlence yoę. Her geča
38 bi evda oturma dúzanlanurdi. Ķoronlar oynanurdi, biři bişururdi, yani luğum
39 falan beyla bişelar, patatis bişurur, pağla bunun gibi şeylar. Ķış aylarında
40 eğlencalar yapılırdı, yeyilir içilir herkes kendi evlarına tağilurdi. Beyla bahara
41 Ķadâ beyla geçilurdi.

42 **Yazın neler yapıyorsun?**

43 Yazın çayır biçme var, ekin biçme var idi. şindi ela bişelar yoğ. Eskidan çayır
44 biçarsın, ekin biçarsın, yaylaya mal yoğlomasına gedarsın, yağ yayma gedarsın.
45 Onlar eğlence olurdi. Yağ yayma dedüğümüz yağ yayılırdı, Ķatuę gâturulurdi
46 kóya hem da orda Ķoron oynanurdi. Güreřlar yapılırdı yazın eyla geçardi. Guz
47 aylarına toğri da Ķarmanluęlar başlar, ekin biçilir, Ķarman yapılır. Kaoslar vardı
48 kaosları siz belki evuzda şuyarduz kaoslar üzüm bozma şindiki şeylan bağ
49 bozumu öyla yapılırdı.

50 **Eskiden ekip biçme nasıl yapılıyordu?**

51 Ekip biçme bahardan başlardı. Önce tarlalar bi herg edilurdi okúz ila başka bişe
52 yoğti. şindi ufağ traktorlar çığti şindi onlar Ķořiye. Eğer o haneda okúz yoğsa
53 başka bi hanedan okúzlara eş edilir hem onların tarlaları hem diğer tarlalar
54 Ķořulurdi. Herg edildükęan sonra tarlalara ağbun çekilir. Ağbun gübre yani.
55 Çekilurdi ondan soğa tohum sepilir bi daha Ķořulur ekin eyla olurdi.

56 **Eskiden nasıl oyunlar oynuyordunuz bir tanesini anlatır mısınız?**

57 Mesela eğlence oyunu mi Ķoron mi nasi hangisi? Çeşitli onlar. Ha oyunlar
58 yapılırdı, bilhassa yılbaşında yapılır. Yılbaşi oyunları vardır. Ağcik oyunu belki

59 bi yerda sizunkilar anlaturdilar buyúklaruz. Eskidan hane hane gezilur mahalle
60 mahalle, kadi vardi maymun vardi kizlar var bunlar onlarlan güzel oyunlar
61 yapilurdi. Her evda bi akşam hangi evda durursa o evda arifana yapilurdi o gece.

62 **Eskiden kendi ununuzu ekmeğinizi nasıl yapıyordunuz?**

63 Kendi unumuzi, işta gúzin hıarmanluğlardan sonra biz zahra deriz şindi tahıl
64 diyolar, zahra ambara girdúktan sonra o yıkanur, yapilur, kurutulduğtan sonra
65 değirmana değirmanda un yapilur, elekđan elanur, kabasi hayvanlara, incasi
66 ekmek yapilurdi. Kendi mayalarını kendileri yaparlardi, hıamur maya derdilar ona
67 teknalarda hıamur yapilur pileklarda bişardi. Ocağa vururdilar pileklari haftada bir
68 gún perşembedan perşembeya ekmek bişardi çünkü yedi tane sekiz tane pilek üst
69 ústa yedi sekiz ekmek piŝúrlardi. Bi da perşembe gúni ertasi gúnu cuma olduğu
70 içün gálan geçan da eğer yol ústinda evun varsa bi tane iki tane da kete
71 biŝúrlardi ki misafir geğarken ikram edalım diya. Öyla. Var mı başka sorun?

72 **Yok, amcacığım çok teşekkür ederiz.**

METİN 26

Anlatan : İbrahim GÜLTAŞ

Yaşı : 73

Derleme Yeri: Küplüce

1 **Adınız?**

2 İbrahim Gültaş, Küplüce köyü muhtarıyım.

3 **Yaşınız kaç?**

4 Bin dokuz yüz kırk dört doğumluyum.

5 **Tahsil durumunuz?**

6 Ortookul mezunuyum. Halitpaşa.

7 **Bildiğin bi hikâye falan var mı geçmişten?**

8 Hikâye, hayatumuz zati hikayeyla geçmiş işta.

9 **Bi tane hikâye anlat muhtar amca.**

10 Ne anladeyim? Bir var imiş bir yoğ imiş bu dünyada heç bişe yoğ imiş.

11 **Yöresel bilmece biliyor musun?**

12 Yok heç bişe bildüğüm yok yani o husušta.

13 **Köy düğünleri nasıl oluyordu eskiden?**

14 Köyde düğünlerimiz eskidan üç gün üç geca düğün olurdu. Şimdi bunun hepisini

15 iki üç saata indirdik. İşta öyle. Modernleştik düğünlerimiz şimdi çok kısa oluyor.

16 **Eskiden daha mı güzeldi?**

17 Eskidan daha güzeldi daha millet birbirina kaynamıştı. Düğünlar daha ey olüyodu.

18 **Kız isteme nasıl oluyordu?**

19 Kız istama gidardik tamamen gorücü usulü değil da annesinden babasından kızı

20 istardik mesela ... razi görürdisalar evlanurdilar alurdilar.

21 **Görüp beğeniyor muydunuz, yoksa?**

22 Görüp beğeniyordular çocuklar birbirini evlanicek kişiler biz da ana baba olarak

23 gidip kızları istiyoduğ işta.

24 **Kış aylarını nasıl geçiriyorsun muhtar amca?**

25 Kış aylarında ne bileyim işta kahvelar, kış hazırlıkları, odun işlari, kömur işlari ne

26 bileyim burda işimiz başımızdan aşmış bizim işta böyle uğraşip duruyoruz.

27 **Yazın ne yapıyorsun?**

28 Yazın da ziraatçılık yapıyoruz, hayvancılık yapıyoruz, uğraşıp duruyoruz.

29 **Ekip biçme işleri nasıl oluyordu şimdi nasıl eskiden nasıldı?**

30 Ekinlarımızı biçiyoruz. Sana bir mazi anlatayım şimdi. Geçen gün yine burda bi
31 toplantıda anlattım. Ben annemilan bin dokuz yüz diyelim ki elli üç elli dörtta
32 bizim bir mezremuz vardı. Mezrada gittik mayıs ve haziran arası arpa biçiyoduk.
33 Arpa biçerken ekmeğimiz yoktu. O zaman Türkiye pek o haşar şey değildi. Ajlık
34 vardı. Gittik o zaman annemilan beraber arpa biçerken tut kiraz vardı, tut kiraz
35 yiyoruz ama ekmek olmaduğundan o biza doğunuyodu. O zaman orda arpayı
36 biştik annem rahmetli arpayı dibek deriz biz bi kabın içarisına koyarız yukardan
37 taş ile vurur ún halina getiririz. Arpayı ún halina geturdi sacun uzerinda lavaş
38 yaptı onu yedik ondan sorra da tut kiraz yeduğ uzerina. Ben o günlari biliyorum
39 şimdi da insanlar öyle olduğ ki hiç bi şeyi beğanmaz hala geldik.

40 **Peki, muhtar amca eskiden köyünüzde nasıl oyunlar oynanırdı?**

41 Oyunlar aynen yani pek değışiklik yok. Şimdi biraz modernlaştılar bu gençlar
42 artuğ kol sallıyörlar, ayak sallıyörlar. Bizim eskidan bi Yüsüfeli horonumuz varidi
43 vur olta vur derdilar, dúz horoni miydi neydi oni oynarız işta genelde. Başka da
44 bişe yok işta.

45 **Eskiden un, ekmek nasıl yapıyordunuz?**

46 Uni ekmeğı da deduğum gibi işta. Götürüyoduk bi kabın içarisinda hamur
47 yapıyoduk. Hamur mayali ekmek oluyördü genelde. Geldiğı zaman da bizim
48 ekmeğ ettiğimiz şeyler pileki deriz toprağtan yapilma kablar vardı o zaman. O
49 kabların içarisinda yapıyoduk. Toprağtan şe yapıyoduğ karnımızı doyürüyoduk ve
50 bu güna gâlduğ şükur halımıza diyorum işta.

51 **Askerlik anın var mı muhtar amca?**

52 Askerlik anım da, askerda görduğum rahatluğı heç bi yerda görmedim. Yani her
53 zaman için asker olsaydım daha iyiydi. Yerim dúrumum çok iyiydi. İstanbul
54 Rahmi'da askerlik yaptım, karargâh bölüğünde çavuştum orda. Birçok Artvinliya
55 ve bu Yüsüfelliya insanlığım dokunmuştur.

56 **Ne kadar yaptın askerliğini?**

57 İki buçuk sene yaptım.

58 **Teşekkür ederim muhtar amca.**

59 Ben da teşekkür edárim sağ ol kızıım.

METİN 27

Anlatan : Nazmiye YILDIZOĞLU

Yaşı : 69

Derleme Yeri: Bostancı

1 **Hangi köylüsünüz?**

2 Bostancı köyü

3 **Adınız nedir?**

4 Nazmiye Yıldızoğlu

5 **Kaç yaşındasınız?**

6 Altmış dokuz

7 **Mesleğiniz ne?**

8 Çifci

9 **Tahsil durumunuz nedir?**

10 İlkokul

11 **Bildiğiniz bir hikâye ya da masal varsa anlatır mısınız?**

12 Bildüğümüz bi hikâye masal. Şey, eey gidi eksidan bi hikâye anlaţem. Susuz, su
13 olmiyan dere, taği olmiyan yer, bu Allah terefından bi sert yağmur yağdurdi.
14 Susuz yerdan deresuz yerdan çocuği aldi gotúrdi, üç saatluğ yol gótúrdi, irmağa
15 birikţurdi. İrmağta çocuk olmiştı. İrmağ çay kenarından geriya atmiştı su yani, üç
16 saat sonra bulduğ, üç gún sonra.

17 **Yöresel tekerleme mani biliyor musunuz?**

18 Ebelem dedelem çalđi çulđi miskin embel taazi tuuzi na vağtı gâldun berbel kızı
19 yazın gâldúm yazıl alum bir tağtaya dúzúl alum oncuğ boncuğ rabiye çocuk.

20 **Köyünüzde eskiden düğünler nasıl yapılırdı?**

21 Kóyümüzde eksidan dúđúnlar nasi yapılırdı? Gedarduđ evlarda pilavlar bişar
22 bulđur pilavi bişardi, pirinç pilavi bişardi, yahni bişardi. Odalara toplanurdılar
23 odalarda yer içardılar, ĥarmana gedardılar, ĥarmanda ortada bi ateş yağardılar,
24 etrafına dúzulúrdi millet. Yandan biri kóy tulúmi olurdi tulum çalardılar etrafta
25 oynardı şey ortada.

26 **Köyünüzde eskiden kız isteme nasıl yapılırdı?**

27 Kóyúmuzda kíz iştamaya nasi gedarduğ? Allah'un emri gedarduğ işta. Oğlan
28 derdi gedarduğ, kíz evina otururduğ diz uştı, galúrduđ bismillahi çekarduğ.
29 Allah'un emrini anđarduđ. Allah'un emrila peyđamberun klevlila senun kızıvi
30 benum oğluma iştamaya gálduđ. İnşallah biz sevarek gálduđ siz da inşallah
31 sevarek verursiz, hayirli uğurli etmiş olu Allah.

32 **Kış aylarını nasıl geçirirsiniz?**

33 Kíř aylarını nasi geçururduğ? Kóylarda kárlar yağardi dünya beri çatılara
34 yiđilúrdi, çıķarduđ atarduğ aşşağı, bi daha yağardi bi daha atarduğ, çok zorluğ ila
35 kíř aylarını geçúrduđ. Ađorlarda malúmuz var idi káyirmaya gedağ derduğ,
36 yollari açacağıduğ su yollarını açacağıduğ gedağ malúmuzi káyirayduđ. Nerdan,
37 kolayluğ ila yoğıdi bişe biz hep zorluğ ila.

38 **Yazın neler yaparsınız?**

39 Yazın ekin ekarduğ, biçarduğ, harmana toplarduğ, harmandan okúz koşarduğ,
40 dogúlurdi, ondan sora yiğarduğ bi yera, artuğ dirgenlari alurduğ, yüzgera
41 savururduğ. Yüzger samanını bi terefa denini bi terefa. Ondan sora denini
42 temizlarduğ ambara gátururduđ artuğ degirmanana gótúrdurduđ un yaparduğ
43 gatururduğ etmeğini bişurur yerduğ.

44 **Eskiden ekip biçme işleri nasıl olurdu?**

45 Nasıl olurdi? Hep gúc ila kuvvet ila orağ ila okúz ila bahça bi kolayluğlari yoğ idi
46 kóy yerlari hep bedenen kolumuz çalışurdi işta.

47 **Köyünüzde eskiden oynanan oyunlar nelerdir bildiklerinizi tarif eder misiniz?**

49 Eksidan nalar oynarduğ? Gedarduđ beş káya oynarduğ, taşlari toplarduğ beş tane
50 taşi oynarduğ. On beş tane taşi toplarduğ oyun oynarduğ onila da bi taşi orda
51 kurarduğ beyúk taři orda biri kalaci olurdi burda beş alti tane yanda olurduğ
52 onnari...

53 **Eskiden kendi ununuzu ve ekmeğinizi nasıl yapardınız?**

54 Nasi yaparduğ? Degirmanana gótururduđ, ugúdurduđ, yaparduğ. Tarlada ekarduğ
55 biçarduğ gátururduđ harmana dógarduđ. Okúz ila dógarduđ, dirđan ila
56 savururduğ samanını bi terefa denini bi terefa. Denini temizlarduğ degirmanana
57 gótúrdurduđ ugúdurduđ un edarduğ gátururduđ bişurur yerduğ pileklayıla
58 pileklayumuz var idi ocağta.

METİN 28

Anlatan : Recep KIRIMLI

Yaşı : 94

Derleme Yeri: Altıparmak

1 **Merhaba amca adınız, soyadınız?**

2 Merhaba, adım Recep soyadım Kırimli.

3 **Hangi köydensiniz?**

4 Artvīn - Yusufelī Altıparmak koyından Mustafa oğlu Recep Kırimlī. Bin uç yuz
5 kırk bir doğumliyum, dođsān dōrt yaşıdayim. Altı tane kızūm vār uç tane oğlum
6 vār. Ben da gōzlarum işṭā belā gōramiyam, hayal gibi gōriyam sizun yūzunūzi.
7 Gōzlarumda duman var. Canum çalışmak işṭiyēr, boş durmak işṭamiyērum.
8 Dizlarum yurियamiyer, gōzlarum gormiyēr işṭā ela bi eđṭiyar. Bin uç yūz kırk
9 birliyim. Erzurum Hasankale'da asgerluđ yaptım. Kırk beřṭā asgera getṭūm, kırk
10 sekizda terhis oldum. Otuz altı ay askerluğ etṭum. Alaman harbında orda asger
11 idum. Keşke haşimdi asger olsaydum. Mutlakiyet meşhuriyet, cumhuriyet ne
12 mutlī kī biza ki haşimdi da Cumhuriyet devrında yaşıyoğ. Bundan da ey devir hēç
13 bi olmaz daha. İřṭānbol'dan asger oldum Selimiye Kışlasi'ndan gāldum. Dōđri
14 Ezurum hasan şeya Ezurum'dan sevķ etṭilar bizī. Ezurum'da kurřunlī camidā on
15 beř gūn kalduđ sevķiyathāne, ordan beni Ezurum Hasankale'ya sevķ etṭilar.
16 Topçiyidum Hasankale'da Hasanbaba Dađı'nda orda askerluđ yaptım. Uçūnci
17 ordu dōrt yūz üç motorli tanķ savar alayı altınci bōlūk erbařlarından Mustafa ođlī
18 Recep Kırimlī. Tankmanī ḥendekleri kızıdūḥ. Dōrt yūz gıram tayīn bir avuç nuḥut
19 yemeđī. Tanķmanī ḥendekleri kızıyeruḥ karnumuz āc. Rāḥmetli şey gāldi
20 yanumuza İsmet İnönü bařbakān. Nāsūsünüz askēr? Eyūḥ kumandanum. Davul
21 zurna çaliyē ki asker neşelansun da ḥendegi kızıyā. Hasankale'sini yariyēruḥ.
22 Alaman savařı var. Çalıřṭūđ o gūnlarda çabaladūđ. O zamandan bu zamanlara
23 řūkurlar olsun, hamdolsun bēyla bi devlet daha da bulamazūđ. Ben soyliyeram
24 bana bazıları kızıyerlar anladun? Hama burda valiya da sōyladum ben.

25 Mutlakiyet, meşhuriyet, padişahluk devirlerini da ben yaşadüm. Şimdi da nā mutlī
26 biza kī Cumhuriyettayuk, Cumhuriyet. Ķuran kim? Atatürk rahmetli işta. E da
27 hamdolsun, şúkúrlar olsun dā. Buralarun ziraatini góriyēsın bā işta tarla
28 çayirumuzi. Tarlaya okuzi gótürmişlar oğul baba. Tarlayi sūrecāklar. Biraz ot
29 verāk demiş baba dā okúzla yesúnlā. Biz da bi az kesturağ uyyiyāk. Uyumişla
30 Ķahmişlā ki tarla yōğ. Baba tarla neradāydi, baba tarla neradāydi? E ki okúz
31 Ķahmiş ayaği ahā baba tarla buradā. Okúz yatmış tarlayi Ķapatmış ... tarla da işta
32 ona góra tarla. Yūsúfeli'nin tarlaları. Yūsúfeli'ndā zengin olan kimse yōğ. Kim
33 zengin oldi? Burdan gedan İstanbul'a, çorba Ķarişturanlar. Allah çōh versun
34 katirilyon oldilar, zengin oldilar. Benum sanaatum da mermerciyim Artvin'da
35 Ķarağan Otelinun bitún mermer işini bēn yaptım. Ezurum'da vali Ķonađının
36 mermer işini yaptım. Yūsúfeli'nda su Ķavuşuminda Yüzüncüyil Atatürk
37 Çeşmesi'nun mermerini da ben yaptım. Şimdi gózlarum górmiyē. Hama buna da
38 şukúr hamd olsun yúriyēram bela degnegúmi sūrā sūrā geziyeram. Neyedağ Allah
39 sizdan razi olsun yavrum buraya gāldúz.

40 **Amcacım köylerinizdeki gelenek göreneklerden biraz bahseder misiniz?**

41 Koyumuzdan eski göreneklardan mī?

42 **Evet, mesela gelin alma nasıl olur?**

43 Eskidan dúğunlar olurdi koyumuzdā yaylalara gedardūğ. Habu kóydan iki yūs
44 tane inek çıkardı gedardi. Şu altıparmağ dāđi var ya dāđi, o dağun o yūzi duğhedur
45 lazlık orda yaylamuz var idi. Orya gedārduğ. Siğirlarumuz çok idi. İki yus tane
46 okús çıkardı bu kóydan. Beş yúz baş tavar dónardı bu kóydan. Şindi kimsa yok
47 yēđanum daha burda bitti buralar. Benúm ağorumda iki tane inek var idi, ollayi da
48 dún Ķasaba bindúrdum aldi gótürdi Ķasap. O tarım bağanlığından bitti buralar
49 daha yōğ.

50 **Eşin duruyor mu dedeciğim?**

51 Efenim?

52 **Eşin eşin?**

53 Eşim duriyō. Haşimdi baltayılan da kuregi aldi ordan yukari tarlaya getti, o bóyuk
54 tarlaya.

55 **Ne ekmeye gittiler?**

56 Uzúmlar yikílmış, nasi uzúmlar? Yapađi veran uzúm yani beyla uzúmi kóparip a
57 yiyilan uzúm deđil. Yapađini topliyeruđ biše oliye yani. Orda ollari kár yikmiş a
58 ollari yerina aekcağlar. Oriya getti abela yuğarda.

59 **Eşinle nasıl tanıştın?**

60 Hā eşum ilan mī? Háyatta bir defā İstanbul'da Zeki Múren túrkī sóyliyedi tepe
61 başında. Eşum ilan oraya gittúđ, Zeki Múren'i dillasun dedúm koydan endúrdum
62 yā hanumī. Dinladuđ. Ordan kálđtuđ gezmāyla yuriyerağ gâlduğ ki buyanda bi
63 tarla başında ... soğağ diyedila o soğağta biraz oturduğ, yorulduğ. Yuriyérák
64 yuriyérák gúl tepeyá gettuğ. Birinci Levena ondan gúl tepeya gettuğ. Orda ufağ
65 bi evum var yani boş değil bi anağtarum var İstanbul'da. Orda ev mev yaptuğ.
66 Orda dursaydúm ođ bişelarum olurdi. Burya gâldúm burayi yandi. Yođarda
67 mezra yandi. Orayi yapana kádá burayi yapana kádá sakal topuğa endi.
68 Kollarumun cani getti, gózlarumun ferri getti. Alti ane kizum var, úc ane oğlum
69 var. Olanlari kóyma hesaba. Şúkurlar olsun Allah'uma biturduğ dúnyayi işta daha
70 na kaldi elúmuzda? Na soyliyem yeanum? Kizlaruma dā bi nesihatum var. Ağirdi
71 gózlarum tutmaz dizlarúm, bir nesihatum var siza kizlarum. Nesihatum şudur siza
72 kizlarúm: beş vakit namazi kílün kizlarum. Sózúmi tuttılar. Doğsan dórt yaşına
73 girdum ná oldum hani ne oldum ne olacağam? Tirilíyon olsam katirilyon olsām
74 na góturcām ya? Bi kaç arşin bez demasun Tayip Erđođan. Heç biše. Hama
75 Allah'a şukur ki aç kalmadum iplađ a kalmadum. On gişiyi geydururam o kádarda
76 elbisem var. Eskidan aruđ bulamazduğ. Ben burdan Eláziz'a yúriyeređ
77 gittim kurbetā. Uç buuğ lira yóvmiye aldum. Orda cebuma kóyduđum para
78 buriya ığtum ki doğsan beş kuruş param var idi. Anladun? Alti ay alığtum orda.
79 U buuğ lira yovmiye. O gunlari bulduğ bunlara hamdolsun yā.

80 **Çok sağ olun dedeciğim.**

81 Siz da sağ olun Allah sizdan razi olsun.

METİN 29

Anlatan : Süleyman IŞIK

Yaşı : 85

Derleme Yeri: Çıralı

1 **Adınız?**

2 Süleyman Işık

3 **Nerelisiniz?**

4 Çıralı köyünden

5 **Kaç yaşındasın amca?**

6 Seksan beş, otuz üç toğumli

7 **Evli misin?**

8 Yok, bekâr. Oldi oldi, nene oldi.

9 **Kaç yaşında evlendin?**

10 On doqüz.

11 **Askerliğini nerede yaptın?**

12 Çorli'da

13 **Nasıl geçti askerlik?**

14 Ey geçti na bilem o zaman devrina góra. İzina gâlmadum. Hepsi bitti uç ay ogúna
15 gâldum.

16 **Ne kadar askerlik yaptın?**

17 İki ay, şey iki sene, yirmi dörd ay

18 **Peki, eskiden ununuzu ve ekmeğinizi nasıl yapıyordunuz?**

19 Biz koyliyuq, koyda ekin ekârduq, harman dogarduq, ugudurduq, bayanlar da
20 yapardi yerduk işta.

21 **Nasıl yapıyordunuz, yapılış şeklini anlatır mısın?**

22 Hamur ederdila, nasi yapardila.

23 **Fırında mı tandırda mı?**

24 Yoo pilekta, o zaman pilek koyda. Pilegi topraqтан yapıyela ayni, abela abu
25 masadan da az ufaq. Yanlayi, kenarlayi yoqari, birbiri üstina koyardila beş tane

26 bişururdila onan. Siz bişurduz mi? Siz tandurda bişururduz. Burda yoq. Bizum
27 koyda pilekxi. Şimdi çoktan furun yaptux, tandur yapildi. E da o zaman pilegidi.

28 **Eskiden kız alma verme nasıl oluyordu, severek mi evlendin sen görücü usulü**
29 **mü?**

30 Yoq ben severek evlandum. Bizum anamun yegani varidi, onun kızı varidi da işta
31 onu aldum ben da. Na bilem nasi oldi? Elli sene oldi atmiş sene mi.

32 **Görüşüyor muydunuz?**

33 Ya na görüşmasidu? Çocuğiduk on dokuz yaşında hala genç, taza. Asgára
34 getmamiştum. Asgera gedana kadı iki tane çocuğum toğdi. Bi kız, bi oğlan. Onla
35 dururla iksi da hala da.

36 **İki tane mi çocuğun var şimdi?**

37 Yoq Şimdi beş tane var. Bi kızum oldi da

38 **Ne iş yapıyorlar burada mılar?**

39 Ya yoq. Burda biri, ikisi burdaydi da bu ara getti. Biri burdadu kocasi tukancidu,
40 emekli. Biri da oğlinun yanina getti Ankara'ya. Oğli memur çıktı. Onun bebegi
41 toğdi. Ona bağiye hem da duriyela beraber kocasi da burdadur.

42 **Eskilere ait bildiğın bi hikâye var mı?**

43 Nasi bi hikaye? Hacca getmaya çok merakliyidum on sene bekladum yazildum.
44 On sene. Diyedum ki çıkmasa umreya gedem de. İşta bu sene çıktı Allah verdi da.
45 İşte nesip olána kada dedum olicuk daha, nesib olmicağ de. Dedila umreya get ға
46 umreye getmayi da istamadum. Dedum olusa hac olsun de. Umre farz degil hac
47 farzdu. Hali vağti yerinda olanlara. Mesele bi borci yoq harci yoq kimseya. O
48 insana hac farzdu. Hama bena çıktı işta gettux.

49 **Yalnız mı gittin?**

50 Çok milletinan gettux da. Ben yalnuz, kari yoq ki, o oldi da eşum oldi.

51 **Nasıl geçti hac ziyertiniz?**

52 Ya çok guzel oldi. Gettux taniştux arkadaşlarinan. Rizeli, Tirabizonlila, Ordulula,
53 Artvin bi ekib iduk. Ollaynan, her yera ollaynan baraber gettux, gâlduk. Ollay da
54 çok yaşlıla hurmet ettila. Bendan yaşlı kimse yoğ idi. Seksan beş. Obiylari hep,
55 yetmiş yedi dedi bi adamun biri eyca boyuk. Dedi yetmiş yedi yaşındayim ben,
56 uzatti hem da. Dedum ula çok boyúgimişsin san de. Dedim ben da seksan beşam
57 dedim. Dedi ki ya sen bendan dirisin ya maşallah. Dedum ben na bilem ki Allah

58 vergisi eyla oldi. Daha bahşsa işta gettuk gâlduk saĝ salamet. Daha nasi annadem
59 bilmam ki oĝullaĝum gâldila Tirabizona. Orda uçaĝtan enduĝ beni aldila. Bi tane
60 gena Ğermutli var idi bi arĝataşum oni da alduĝ taksiynan gâlmıştıla. Doĝri
61 gâlduĝ bura.

62 **Var mı anlatabileceĝin başka bir şey? Varsa anlat.**

63 Anlatcaĝum bişe, olú bişela amaa şimdi aĝluma gâلميye ĝizum ya.

64 **Tamam, amca teşekkür ederim.**

METİN 30

Anlatan : Yaşar TOPRAK

Yaşı : 79

Derleme Yeri: Mutlugün

- 1 **Adınız?**
- 2 Yaşar Toprak
- 3 **Nerelisin amca?**
- 4 Mutligün köyünden
- 5 **Kaç yaşındasın?**
- 6 Yetmiş dokkuz
- 7 **Askerliğini nerede yaptın?**
- 8 Ankara Mamağ muhavere okulunda
- 9 **Kaç ay yaptın?**
- 10 Yirmi dörd ay
- 11 **Askerlik anın felan var mı?**
- 12 Anımız bişe na bilem ya işta orda şeyda ali okulunda talebe okudurduğ işta
- 13 bilmam başka da başka bişe.
- 14 **Peki, eskiden ununuzu ekmeğinizi nasıl yapıyordunuz?**
- 15 Neyumuzi
- 16 **Un ekmek?**
- 17 Haa un ekmek değimanda ügudurduğ, buğdamuz olurdi, dönän değimanlarda
- 18 ügudurduğ elda pilekta yapardila.
- 19 **Nasıldı o pilek?**
- 20 Pilek toprağtan yapiliyer şöyle mesela sinilar gibi ufağ onna işta bibirina çatyela
- 21 araya odun tölduriye kızduriyedila onda bişururdila.
- 22 **Ne iş yapıyorsun?**
- 23 Lençberluğ, hayvanlağumuz var işta na bilem
- 24 **Çoluk çocuk?**
- 25 Var, çocukla çok, sekiz tane çocuğum var.
- 26 **Neredeler ne iş yapıyorlar?**

27 Onnar biri cami imami, biri kurs hocasi, biri oğratman, biri da burda benumla
28 beraber inşaatta falan çalışıye.

29 **Sekiz tane olmadı.**

30 Sekiz tane olmadı, bi da kızıla var, dörd ta kız var.

31 **Evli mi hepsi?**

32 Hepisi evli

33 **Eşin yaşıyor mu?**

34 Eşim yaşıyor evet.

35 **Eskiden bu düğünler kız istemeler nasıl oluyordu?**

36 Düğünler köyda olurdi köyda diyalum çalgılı oyunla yapardıla ee güleş olurdi
37 adam güleşlari sipor mesela. İşta öle mesela yemekli şeyli olurdi, yemek
38 verurdılar ondan soğra düğün yapilurdi işta na bilem.

39 **Görücü usulü mü oluyordu yoksa severek mi?**

40 Şindi bela bi sahada toplanurdi erkekler kadunla da evlağun içarisinda bela bi
41 kapali yerlarda oynardılar mesela düğünlerde.

42 **Tanışmanız görücü usulü mü yoksa görüşüyor muydunuz?**

43 Yani eşumla mi? Ya onla o zamanki devirda boba anne na dersa nadan uyğun
44 görusa ordan alurduğ. Mesela biz ela oyanda buyanda görüşaş bilmam na onna
45 yoğ idi. Şimdi onnar mesela o zaman telefon yok bişe yok. Mesela derdila baba
46 ana sorardi falankesun kızini sana alsaş uyğun mi falan? Uyğunsa derduğ tamam
47 olu, değılsa derduğ ki ben başkasini falankesi alıyorum derduğ eyla alurduğ.

48 **Seninki nasıl oldu anlat?**

49 Benumki da benum işta babam yukari esas bizum ee Çirali köyina bağılyduğ biz.
50 Şindi ayid olduğ. Mutligünli olduğ. Orya camumuz yoğ idi buyanda orya camilara
51 gezarduğ işta babam orya gitmiş benum eşumgila gitmiş işta orda onnar
52 götürmişlar aylem orda görmiş. Bahmiş, izlamiş bikaç dafa, ondan soğa bena
53 gâldi dedi ki oğlum boyle birisi, zaten ben onnayı taniyedum. Biza oğumayı da
54 orda oğuduğ okulda beraber görmişum. Ben da olur dedum işta oldi, na bilem
55 nasip. Bizi çok erkán yalnız çok erkán evlandurdıla. On beş yaşında evlanduğ
56 biz. İşta orasi biraz yanlış yaptılar mesela. Orasi biraz yanlış oldi. Esgila na dersa
57 o oliyedi işta.

58 **Askere evlendikten sonra mı gittin?**

59 Evet, iki yilluğ evliydim oyle gittum. Bi da kiz ocuğum vardi o zaman. İşta ela
60 hayat eyyla geşti.

61 **Var mı anlatacağın bi hikâye eskilerden?**

62 Valla onlay ben pek o işlayinan oğraşmamışım ya anniyamam. Sordoğun şeylara
63 bilursam cevap veruram yoğisam biz eyyla şeynan uğraşmamışuğ ya kôyda na
64 bilem.

65 **Tamam, amca teşekkür ederim.**

66 Sağolun ben da teşekkür edaram.

SÖZLÜK

-a-

abela (2-10): Böyle, aha böyle

abeyla (6-33): Böyle, aha böyle

abu (2-31): Bu, aha bu

abusoy (5-91): Bu türlü, bu şekilde

acluk (2-55): Açlık

ağarti (12-45): Süt ve süttten elde edilen ürünler.²⁸⁴ Ağartı.

ağiri (11-56): Sonunda, nihayetinde

ahorda (9-118): Orada, aha orada

ağbun (25-54): Gübre, fişkı

ağcık (25-58): Erkeklerin etek giyerek oynadıkları bir tür oyun

ağor (2-23): Ahır

ağşam (23-54): Akşam

ağt et- (3-22): Köy nikâhı kıymak

ajlık (26-33): Açlık

alaf (7-30): Hayvanların kışlık yiyeceği, saman, ot, mısır sapı

alatirik (2-67): Elektrik

Allah imdat eda (10-23): Allah yardım etsin, zor durumdayız manasında bir söz

altun (3-32): Altın

alü gótururdila (3-22): Alır götürürdüler

ambar (11-129): Genellikle tahıl saklanan yer

ambela (12-53): Böyle, aha böyle

ambu (8-113): Bu, aha bu

ambura (12-52): Bura, aha bura

ander (8-32): İsmi unutulmuş, sevilmeyen nesnelere için kullanılan ifade.

ani (3-41): Anı, hatıra

---

²⁸⁴ Gülensoy, *Köken Bilgisi Sözlüğü*, 52.

ardo  (12-41): Ardıç
arifana (25-61): Yemek yapılıp topluca yenmesi şeklindeki eğence, harafana
artu (4-42): Artık, ondan sonra
aşindi (5-48): Şimdi, tam Şimdi
aŗmiř (11-79): Altmış
ayid ol- (30-50): Ayırt olmak, ayrılmak
ayluğ(đ) (23-81): Birine, görevi karşılığı olarak veya geŗimi iŗin her ay ödenen
para, maaş

-b-

baha (4-27): Bakalım
baŗřa (27-45): Başka
baŗımcı (11-121): Orman bakım memuru, bakımcı
ban (19-54): Ben
barabar (2-20): Beraber
bedevre (8-58): Damda  zerine kiremit döşenen veya kiremit yerine örtülen ince
tahta.
bedre (9-66): Su kovası, bakraŗ bedure
beg n- (2-15): Beğenmek
behla- (8-76): Beklemek
behre (8-69): Farsŗa eski bir vergi, pay, hisse
bela (1-22): Böyle
bele (19-15): Böyle
beyen (17-18): Bana
beyla (2-36): Böyle
bey k (27-51): Büyük
bilaba (8-12): Beraber
bilya (4-92): Misket, bilye
bis (7-27): Biz
biç- (14-42): Ot biŗmek
bişi (25-38): Yağda kızartılan, pide Şeklinde hamurdan ibaret aş
biş r- (3-39): Pişirmek

biṭṭan (9-45): Küçük, yavru, bidi, bitdan, bididan
bitün (3-21): Bütün
biy (20-6): Bir
boba (9-14): Baba
bogun (4-24): Bugün
bonġal- (10-24): Bunalmak, sıkılmak
boġel (25-21): Ketenin küçüğü
boyuk (4-33): Büyük
bögün (23-55): Bugün
böyük (8-24): Büyük
böyüh (22-19): Büyük
bucaġ (ğ) (4-20): Kenar, köşe, yer
buġda (5-74): Buğday
bulaş- (8-55): Çatmak, sataşmak, tedirgin etmek
bullar (13-14): Bunlar
burġul (4-35): Bulgur
buzavi (5-32): Buzağı, yeni doğmuş, ana sütüyle beslenen sığır yavrusu
buzul- (25-13): Büzülmek

-c-

cahel (16-32): Cahil
came (11-11): Cami
candarma (8-71): Jandarma
cecim (9-71): İnce Dokunmuş renkli, nakışlı kilim
cel ol- (12-22): İşe yaramaz hale gelmek
cemse (14-62): Askeri hizmetlerde kullanılan bir kamyon çeşidi.
ceyez (8-54): Gelin olan kızın, babasının evinden götürdüğü eşya, cihaz
ceyran (4-70): Elektrik
cıcıklı (25-20): Süslü, resimli, güzel, cıcıklı,
cinnik (8-95): Bir çeşit tahterevalli
cizilla- (8-98): Cızıl yansıma sesinden türemiş fiil. Cızıl sesi çıkarmak
col (9-98): Böğürtlen, yabani çilek

colollan- (12-19): Hayvanların bir araya toplanıp halsizce yatması
cóvuz (9-66): Ceviz

-ç-

çatma (9-56): Yayla evi, yığma ev²⁸⁵
çenge (9-118): Çene
çen(n)ig (8-94): Bir çeşit tahterevalli, cinnik
çepuk (25-19): Meyve konulan sepet, çepik
çığat- (8-51): Çıkartmak
çifciluk (1-6): Çiftçilik
çığar- (19-28): Çıkarmak
çim- (9-94): Yıkanmak, banyo yapmak
çireng(â) (8-100): Ana arktan ayrılan küçük ark
çirim çıplak (6-11): Çırlı çıplak
çirpi (8-84): Çalı çirpi
çirti (8-82): Dikenli ardıç ağacı
çit (9-63): Baş örtüsü, yazma
çitlatma (6-43): Bir oyun türü
çovur- (9-79): Çevirmek
çucuk (8-3): Çocuk
çuruk (4-17): Çürük

-d-

de (7-51): Diye
degirman (4-85): Değirmen
dehe (17-19): Daha
dehen (17-24): Daha
dellan- (2-36): Delilenmek, sinirlenmek
deyin (4-34): Diye
dilla- (28-61): Dinlemek

---

²⁸⁵ Gülensoy, *Köken Bilgisi Sözlüğü*, 224.

dirgân (13-80): Harmanda sapları yaymaya yarayan demir ya da tahtadan yapılmış ucu çatallı tarım aygıtı, dirgen

dog- (4-90): Bir şeyi toz durumuna getirmek için ezmek, dövmek

donak et- (11-108): Yeni yapılmış inşaat halindeki bir evin iç mimarisini düzenlemek, oturulacak hale getirmek

duş- (2-73): Düşmek

Duğhe (28-44): Rize sınırlarında bir yer ismi

düngür (12-29): Dünür

düngürçi (12-29): Dünürcü

-e-

eglan- (11-26): Beklemek, geç kalmak, eylenecek

eglat(d)- (4-12): Bekletmek, geç bırakmak

ehbapluğ (4-76): Ahbaplık

ehtaş (10-6): İhtiyaç sahibi, muhtaç

ehtiyar (2-60): İhtiyar

ekşi ekşi (4-37): Moralsiz, sıkıntılı (Mecazi anlamda)

ela (1-19): Öyle

elaca (14-60): Öylece

elaluğinan (2-55): Öylelikle

elanesi (5-40): İşin iç yüzü, gerçek hâli

elasi (8-56): Öylesi

ele (16-56): Öyle

elehtirik (22-8): Elektrik

emeliyet (18-55): Ameliyat

emsal (5-18): Yaşıt

eni (19-15): Yani

esseh (8-63): Sahi, gerçek

etmeg (2-40): Tahıl unundan yapılmış hamurun fırında, sacda veya tandırda pişirilmesiyle yapılan yiyecek,ekmek

evadi (10-71): İvedi, acele

eveli (4-11): Önceden

evle / evla (8-6): Öğle vakti

evlek (3-32): Tarlanın, tohum ekmek için saban iziyle bölünen bölümlerinden her biri

ey (8-41): Ay

ey (10-33): İyi

eyca (11-99): İyice

eyla (2-71): Öyle

-f-

feĸet (10-42): Fakat

furun (3-39): Fırın

furtuna (7-49): Fırtına

-g-

gâ (19-79): Gel

gâl- (1-14): Gelmek

gâlin (8-56): Gelin

gâtu- (2-43): Getirmek

geçi (5-64): Keçi

geçum (24-37): Keçim

gena (1-14): Yine, gene

gendi (1-45): Kendi

gere (21-39): Kere

get- (1-38): Gitmek

gey- (13-30): Giymek

gilgil (8-87): Mısır tanesi, ak darı

gizlat- (2-13): Saklamak, gizletmek

góg (10-39): Gök

gókus (5-59): Göğüs

gomdur- (2-13): Gömdürmek

gomşı (22-60): Komşu

gostar- (4-30): Göstermek

götu (2-41): Götür

göyni (3-14): Gönlü

gugum (10-51): Yandan kulplu, boynu uzun, genellikle bakırdan su kabı, güğüm

gunuz (4-63): Gündüz

güleş (30-36): Güreş

-h-

habu (1-13): Bu, aha bu

hallat- (4-24): Halletmek

ham (20-46): Hem

hama (2-11): Ama

hama (2-33): Hemen

haşindi (2-39): Şimdi, aha şimdi

havaslan- (19-15): Heveslenmek

hazet- (11-59): Sevmek, hazzetmek

heç (1-50): Hiç

hefta (19-36): Hafta

hekiya (8-20): Hikâye

hekya (9-12): Hikâye

helbet (10-66): Elbette

hengem et- (2-79): Kavga, gürültü etmek

hepuz (8-117): Hepiniz

herg et- (25-51): Tarlayı sürüp dinlendirmek

hersi çıķ- (11-59): Sinirlenmek, kızmak

heybira (2-55): Habire

his (11-122): İs, duman

hucre (5-81): Ambarlarda un konulan bölmeler

hun çıķ- (8-64): Ekin biçilirken sıalanan işçilerin tarlanın sonuna kadar açtıkları

yer

-h-

ħalbur (12-54): Elek, kalbur

hanum (4-26): Hanım
harq (1-13): Su kanalı, ark
haro (8-107): Tahıl ambarındaki bölmeler
has (25-18): Düğünlerde yengelerin giydiği bir çeşit kıyafet
haşıl (4-57): Buğday, mısır ya da darı unundan yapılan bir çeşit yemek, haşıl
hatar (13-57): Kadar
heber (11-65): Haber
heyirli (3-68): Hayırlı
heyrola (9-28): Hayırdır, ne oldu
hılaf (17-24): Yalan, hilaf
hırt (8-54): Eşya, öte beri
hızek (8-101): Kızak
hızmeker (12-13): Hizmetkâr
holla (8-94): Çelik çomak oyununda çomak
horom (22-60): Mısır sapı, ot vb. şeylerden yapılan desteler, yığınlar
humar (9-73): Uyku sersemliği

-i-

igirmi (8-15): Yirmi
insen (23-54): İnsan
ipliği uzan- (8-109): Güçten düşmek halsiz kalamak. İpliği özölmek
irgân- (2-69): İğrenmek
irlanda tahtası (9-130): Askerlikte engelli parkurlarındaki sıçrama tahtası
isin- (15-13): Isınmak
işta- (2-15): İstemek
işta (3-33): İşte

-k-

kâhpez (8-50): Kâğıt bezi
kaos (25-48): Bağ bozumu, üzüm bozumu
kesmih / kesmük (12-56): Başaklı iri saman²⁸⁶

²⁸⁶ Gülensoy, *Köken Bilgisi Sözlüğü*, 503.

- kibi (1-31):** Gibi
- kibin (8-88):** Gibi
- kimi (2-83):** Gibi
- kimin (3-14):** Gibi
- kimsa (1-34):** Kimse
- kitla- (2-10):** Kilitlemek
- kor (4-51):** K r
- k ç- (8-67):** G çmek, göç etmek
- k ç r- (23-63):** Evlendirmek
- kuçuk (4-57):** Küçük
- kutuk (4-17):** Kütük
- k ma (9-66):** Cevizli sucuk, küme
- kütülti (23-40):** K t rt , eğlence
- k-**
- kada (2-76):** Kadar
- kadan (8-72):** Kadar
- kadi gelin (4-71):** Köy delikanlılarının toplanıp ierinden birinin gelin kılığına girdiği ve kapı kapı gezilip yiyecek toplanıp sonrasında eğlence düzenlenerek yendiği bir etkinlik
- kadun (13-11):** Kadın
- kah- (4-19):** Kalkmak
- kah (9-67):** Meyve kurusu, kak
- kaç- (2-16):** Kalkmak
- kalaş (5-58):** epik yapılan malzemeden yapılan ve düğünlerde kadınların kafasına takılan gösterişli fes
- kaltavar (11-119):** Yerden yükseğe konulmuş, kenarları kısmen aık saman ve ot konulan yer. Yüksek ve havadar merek.
- kanayaqli (10-57):** Dul kalmış kadın
- karal (3-44):** Karar
- karalleme (22-20):** şansa, şans eseri
- karip (19-74):** Garip

- ķaruķ (8-86):** Bağ ve bahęe sulamak iin aılmış su yolu, karık
- ķatan (12-23):** Kadar
- ķatin (4-78):** Kadar
- ķatir (5-75):** Kadar
- ķatuķ (8-10):** Ekmekle karın doyumak gerektiğinde, ekmeğe katılan peynir, zeytin, helva vb. yiyecek, katık
- ķayir- (2-65):** Ahırdaki hayvanları doyurup, altlarını temizlemek, kayırmak
- ķayıřtav(ı) (9-80):** Yakalananın kemerle cezalandırıldığı bir eşit saklamba oyunu
- ķaza (1-45):** İle merkezi
- ķezā (11-7):** İle merkezi
- ķılık (9-51):** Yuvarlak, kk ve ortası ukur ekmek, kılık
- ķıpbeř (18-6):** Kırk beş
- ķıpbir (18-6):** Kırk bir
- ķidik (20-55):** Kei yavrusu, kıdik
- ķiz (3-53):** Kız
- ķocal- (10-69):** Yaşlanmak, kocalmak
- ķolan (9-31):** At, eşek vb. hayvanların semerini veya eyerini bağlamak iin gğsnden aşırılarak sıkılan yassı kemer
- ķolla- (4-27):** Takip etmek, izlemek
- ķonaĥ (21-64):** Konak
- ķořtię (9-61):** Taşların st ste dizileek hedef yapıldığı bir eşit oyun. (koz dikme oyunu)
- ķoři (8-62):** Bir ift kzn getirebileceği byklkteki tomruk
- ķot ķot (9-45):** Avuların yumulup st ste konolmasıyla ve tekerle sylenerek oynanan bir eşit oyun
- ķurbet (10-28):** Gurbet
- I-
- lapara get- (5-55):** Mstakbel kaynana ve komşuların gelin adayını tanımaya, huyunu suyunu ğrenmeye ve mecazi anlamda tartmaya gitmesi
- leberluķ (15-6):** Renberlik, iftilik

leçek (25-18): Başörtüsü, yazma
leşberluğ (17-4): Rençberlik, çiftçilik
lobiya (9-39): Fasülye
lokus (11-12): Hava basınçlı bir tür petrol lambası, lüks lambası
luğum (25-38): Lokma tatlısı, lokum

-m-

manǵal vür- (11-136): Mangal zehirlenmesi
marhama (9-66): Mendil
mayane (11-28): Muayene
mayış (7-28): Maaş, aylık
megem (9-24): Meğer
megerim (17-26): Meğerse
mehrúm (23-73): Merhum, ölü
merek (13-56): Samanlık, hayvan yemi deposu
mesele (16-10): Mesela
mudara (22-61): Zayıf, cılız, güçsüz
muğ (11-71): Mıh, çivi
muğánnet (17-43): Kadir kıymet bilmez.
muğtarlıq (1-6): Muhtarlık
mühteber (16-67): Saygın, itibarı olan, muteber
mütemit (17-38): Dairelerde, iş yerlerinde bazı para işlerine bakan görevli,
mutemet

-n-

na (3-18): Ne
nacoldi (17-27): Ne oldu, nereye gitti
nadu (25-15): Nedir
nağır (9-23): Sığır sürüsü, nahır
nasi (1-12): Nasıl
nási (19-15): Nasıl
navoldi (4-38): Ne oldu

necöldi (10-23): Ne oldu, nereye gitti

neça (7-13): Nice

neşberluğ (19-10): Rençberlik

neyi (20-32): Niye

nişan değış- (12-36): Nişan merasiminde kız ve oğlan tarafının getirdikleri
hediyeleri karşılıklı olarak birbirlerine vermesi

nuhut (28-18): Nohut

-o-

o soyluğinan (2-57): O şekilde, öylece

obiri (2-11): Öbürü

obiy (5-23): Öbür

ofis (17-40): Ziraat ürünü, devletin getirdiğı buğday

og (8-83): Ön

ogúna (29-14): Önce, önceden

ogaki (2-52): Önceki

ogey (20-50): Üvey

oğol (9-28): Oğul

ohha (2-56): Ağırılık ölçüsü, okka

ohka (2-36): Ağırılık ölçüsü, okka

oğumağun (2-11): Okumayın

okuz (4-80): Öküz

ol- (2-17): Ölmek

olarek (1-6): Olarak

oli (8-25): Ölü

ollar (13-14): Onlar

omur (3-69): Ömür

onla (3-15): Onlar

onnar (3-21): Onlar

onuçun (10-33): Onun için

oroç (16-28): Oruç

osan- (24-44): Bıkmak, usanmak

ot- (17-8): Ötmek

-ö-

ög (8-59): Ön

öyla (1-16): Öyle

-p-

pahla- (8-10): Temizlemek, paklamak

paķır (11-19): Bakır

pakla- (4-43): Öldürmek

pakla- (4-99): Temizlemek, paklamak

paķla (25-39): Yeşil kabuklu ve taneli bir bitki, bakla

paklatır- (4-34): Öldürtmek

paldum (9-31): Palanın öne kaymaması için hayvanın kuyruğunun altından geçirilerek bağlanan kayış, ip

patilti (23-40): Patırtı, eğlence

patķa (9-82): Yere çakılan kazık

pelut (11-94): Pelit

peştil (9-67): Pestil

peşkeş (12-27): Gelin için toplanan para, takı

pilek (3-38): İçinde ekmek pişirilen toprak kap

poşa (11-38): Çingene

pöçüg (k) (17-23): Tavuk ve kuş kanadından tüy, püskül

put (5-91): Koyun dışkısı

put ķuyi (4-92): Koyun dışkısıyla oynanan bir oyun (Mangalanın yöredeki şekli)

-p-

paça (9-45): Baca

paçi (11-100): Bacı

paĝ (1-28): Baĝ

paĝir- (11-66): Baĝırmak

paĝluķ (8-21): Baĝlık, baĝ yeri

pepela (9-79): Kelebek, pepela
pırağ- (8-21): Bırakmak
pipili (9-62): Süpürgeye giysi giydirilerek yapılan kuklanın adı
polluğ (2-77): Bolluk
poyala- (8-46): Boyalamak

-r-

rehmetluğ (11-18): Rahmetlik
remezan (11-10): Ramazan

-s-

saçoğa (8-59): Yapının ana duvarlarından dışarı taşan çatı bölümü, saçak
salınçağ (12-41): Salıncak
salor (10-36): Yaban eriği, sarol
san (2-41): Sen
sap (11-123): Ekinin bütün hali
sate (8-44): Zaten
saten (18-53): Zaten
sati (22-64): Zaten
say- (4-32): Sözüünü dinlemek
segirt- (23-56): Seğirtmek, acele etmek
sehsen (17-8): Seksen
seksan (1-4): Seksen
sellan- (8-41): Sallanmak
sevr (11-57): Sahur
seyen (17-24): Sana
siftahi (11-15): İlk olarak
sila (2-30): Sila, vatan
silt (8-89): Dağların veya tepelerin üst bölümü, sırt
sina (20-11): Sene
siraleyin (12-61): Sırayla
siroh (8-95): Sırık

sog- (11-66): Kûfür etmek, sövmek
soğra (2-46): Sonra
sora (1-46): Sonra
sorğa (4-20): Sonra
söydür- (8-56): Kûfür ettirmek, sövdürmek
sufra (11-105): Yemek yenen tahta, sofrâ

-ş-

şadire (12-55): Büyük delikli kalbur, şadra
şilah(ğ) (11-46): Bakır madenlerdinde, çıkan bakırın altında kalıp atılan işe
yaramaz su
şikyat (11-120): Şikayet

-t-

taḥ (8-22): Taaa
taḥṭim et- (19-47): Taktim etmek, sunmak
tan (9-24): Tane
tandur (3-38): Tandır
tani (3-50): Tane
tankmanī (28-18): Evlek, takman
tatanos (11-72): Tetanoz
tav (9-61): Saklambaç oyunu
tayīn (28-18): Tahin
tayuk (15-31): Tavuk
teh (14-42): Tek
teleg (k) (17-23): Kuş, tavuk vb. hayvanların kanat kalemleri
temem (23-23): Tamam
tene (12-12): Tane
tepela- (12-21): Dövmek, tepelemek
teşt (5-72): Büyük leğen, teşti
tevellüt (14-6): İnsanın doğumu, doğduğu zaman
tik- (5-9): Kumaşı iğne yardımıyla tutturmak, dikmek

- tikil- (8-72):** Dikilmek, ayakta durmak
- tişgin- (19-19):** Bir şey, bir kimse, bir düşünce vb.ni kötü, iğrenç veya aşağılık olarak ondan uzak durma duygusuna kapılmak, tiksilmek
- tiyaze (15-11):** Teyze
- tok- (13-20):** Dökmek
- toḥ (ḳ)u- (4-77):** Dokumak
- tokul- (11-126):** Hep birlikte gelmek
- toprak başına (10-8):** Ölsün, yok olsun mezara girsin anlamında bir deyim
- tök- (8-58):** Dökmek
- tumatis (10-43):** Domates
- tump (20-45):** Tarla kıyılarında ekilmeyerek bırakılan dar yer
- tup (6-35):** Tüp
- ṭ-**
- ṭaḡ (1-23):** Dağ
- ṭaḡıt- (14-65):** Dağıtmak
- ṭaḡıtım (14-59):** Asker dağıtımı
- ṭana (10-67):** Dana
- ṭari (8-87):** Bir çeşit tahıl, mısır, pirinç, darı
- ṭaş (2-25):** Taş
- ṭal (13-20):** Ağacın dalı
- ṭatli (3-69):** Tatlı
- ṭavar (20-44):** Koyun sürüsü, davar
- ṭavşan (1-41):** Tavşan
- ṭayum (24-25):** Dayım
- ṭımbılla- (12-61):** Deriden yapılan tef gibi bir aleti çalarken çıkan sesi tarif eden yansıma fiil
- ṭoḡ- (2-60):** Doğmak
- ṭoḡri (25-47):** Doğru
- ṭoḡumlu (29-6):** Doğumlu
- ṭol- (11-35):** Dolmak
- ṭolandur- (8-75):** Yolu uzatmak, dolandırıp getirmek

tolandır- (10-6): Sağlıklı olmak, kendi kendine gezebilmek

toroğ (9-80): Tomruk, ağaçların en kalın dalları

tumbulti (17-22): Davulun çıkardığı ses. Düğünlerde müzik aletlerinden çıkan gürültülü ses.

tül (10-9): Dul

tut (2-22): Dut meyvesi

tuvar (2-13): Duvar

-u-

uç (2-23): Üç

ügüt- (3-37): Tane durumundaki nesnelere bir araçla ezerek un durumuna getirmek, öğütmek

ujla- (9-88): Ucunu sivriltmek, uçlamak

umuz (5-44): Omuz

urba (9-63): Elbise, giyisi

uşâğ (11-70): Çocuk, küçük yaştaki evlat

-ü-

ügüt- (14-52): Tane durumundaki nesnelere bir araçla ezerek un durumuna getirmek, öğütmek

ümür (23-55): Ömür

-ú-

úc (2-18): Üç

úş (24-52): Üç

-v-

vaht (12-44): Vakit

verane (9-95): Yıkılmış veya çok harap olmuş yapı, virane

viyra (2-46): Sürekli

-y-

yaba (4-84): Harman savurmakta kullanılan, çatal biçiminde, tahtadan tarım aracı

yapi (11-128): Ev, konut

yarenluğ (2-26): Sohbet, konuşma

yegin yegin (8-71): Hızlı hızlı

yen- (10-71): İnmek

yengiyama- (20-21): Yenememek, söz geçirememek

yeniş (9-90): İniş

yimeh (21-31): Yiyecek şey, yemek

yin- (12-57): İnmek

yingâ (20-49): Yenge

yini (18-18): Yeni

yoğari (2-32): Yukarı

yolum kütuz (8-46): Özensizce, alelade, zarar vererek yapılan iş

yovmiye (11-33): Yevmiye

yuhuş (10-14): Yokuş

yuğa (22-33): Ekonomik anlamda zayıf

yuğuş (9-83): Yokuş

Yumone Hastanesi (18-18): Numune Hastanesi

yung (10-46): Yün

yüs (12-12): Sayı olan yüz

yüzger (5-78): Rüzgar

-z-

zahra (8-105): Gerektiğinde kullanılmak için saklanan tahıl, aşlık, zahire

zambur zumbur (19-38): İsmi unutulmuş ve önemsenmeyen olay ve durumlar için kullanılan bir çeşit ikileme

zate (2-17): Zaten

zati (2-46): Zaten

zatim (3-19): Zaten

zopa (16-32): Dayak, kötek, sopa

zühür (16-28): Gece sabaha karşı

KAYNAKLAR

- Acar, Turgut. "Artvin ve Yöresi Ağızları" Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, 1972.
- Akar, Ali. "Ağız Araştırmalarında Yöntem Sorunları". Turkish Studies /Türkoloji Dergisi 1 Sayı: 2, (2006): 41-53
- Aksan, Doğan. *Her Yönüyle Dil Ana Çizgileriyle Dilbilim*. II. Cilt, Ankara: TDK Yayınları, 2015.
- Alkaya, Ercan. "Sibirya Tatar Türkçesindeki Uzun Ünlüler Üzerine Bir Değerlendirme". Turkish Studies, Volume 3/4, Summer (2008): 19-42
- Alyılmaz, Semra. "Doğu Anadolu Ağızlarında İsim Yapım Ekleri". A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, Sayı 14, Erzurum (2000): 13-19
- Artvinli, Taner. *Yusufeli Külliyesi*, I. Cilt. İstanbul: Yusufeli Belediyesi Yayınları, 2013.
- Ay, Özgür. "Türkiye Türkçesi Ağızlarında Kullanılan Dönüşlülük Zamir (ler)i Üzerine". Diyalog Dergisi, Sayı:7, (2013):13-30
- Banguoğlu, Tahsin. *Türkçenin Grameri*. Ankara: TDK Yayınları, 2015.
- Başdaş, Cahit. "Türkiye Türkçesinde Aslı Uzunluk Belirtileri". Turkish Studies / Türkoloji Araştırmaları Volume 2/2 Spring (2007): 89-101
- Börekçi, Muhsine. *Türkiye Türkçesinde Yapı ve İşlev Bakımından Sözcükler*. Erzurum: Eser Ofset Matbaacılık, 2009.
- Bulak, Şahap. "Türkçede Gereklilik İfadesinin Kip Hüviyeti Kazanmadan Önceki Gelişim Süreci". Ekev Akademi Dergisi Yıl: 21 Sayı: 72 (Güz 2017): 337-355
- Buran, Ahmet. *Anadolu Ağızlarında İsim Çekim (Hâl) Ekleri*. Ankara: TDK Yayınları, 1996.
- Coşar, A. Mevhibe. "Trabzon Ağızlarında Ek Fiilin Kullanılışı". Turkish Studies, vol.3 (2008): 176-188
- Coşkun, Mustafa Volkan. *Özbek Türkçesi Grameri*. Ankara: TDK Yayınları, 2014
- Daşdemir, Muharrem. "Anadolu Ağızlarında Çekimli Yapılarda Ortaya Çıkan /+(E)n/ Eki ve Buna Bağlı Ses Değişimleri". A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi Sayı 36 Erzurum (2008): 1-16.

- Daşdemir, Muharrem. *Oklama Yöntemiyle Türkçenin Yapısal İşlevsel Söz Dizimi*, Erzurum: Fenomen Yayıncılık, 2015.
- Demir, Necati. "Karadeniz Bölgesi Ağızlarında Kıpçak Türkçesi İzleri". IV. Uluslararası Türk Dili Kurultayı Bildirileri, Ankara: TDK Yayınları, 2007.
- Demir, Nurettin. "Ağız Terimi Üzerine". *Türkbilig*, (2002 / 4): 105-116.
- Demirel, Muammer. "Yusufeli Tarihi". <https://www.yusufeli.bel.tr/yusufeli-tarihi> (Erişim tarihi: 04/12/2018)
- Eker, Süer. *Çağdaş Türk Dili*. Ankara: Grafiker Yayınları, 2016.
- Ercilasun, Ahmet Bican. *Başlangıçtan Yirminci Yüzyıla Türk Dili Tarihi*. Ankara: Akçağ Yayınları, 2015.
- Ercilasun, Ahmet Bican. *Kars İli Ağızları -Ses Bilgisi-*. Ankara: TDK Yayınları, 2002.
- Ercilasun, Ahmet Bican. *Türk Lehçeleri Grameri*. Ankara: Akçağ Yayınları, 2007.
- Ergin, Muharrem. *Türk Dil Bilgisi*, İstanbul: Bayrak Basım Yayım, 2009.
- Ertürk, Harun. "Artvin İli Yusufeli İlçesi Demirkent Köyü Ağızı". Yüksek Lisans Tezi, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, 2015
- Gemalmaz, Efrasiyap. *Erzurum İli Ağızları*. I. Cilt. Ankara: TDK Yayınları, 1995.
- Grunina, Elvira Alexandrovna. "Anadolu Ağız Tipleri Üzerine". *Turkish Studies Dergisi*, Volume 3, Ankara (2010): 1350-1361
- Gulusoy İlkin ve Hacı Dağlı. "Türkiye Türkçesi ve Azerbaycan Türkçesi Ağızlarında "Baba" ve "Oğul" Sözcüklerinin Fonetik Varyantları Üzerine". *Turkish Studies*, Volume 13/5, Winter (2018): 187-204
- Gülensoy, Tuncer. *Türkiye Türkçesindeki Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü*. Ankara: TDK Yayınları, 2011.
- Güler, Metin. "Türkiye'deki İl ve İlçe Ağızları Üzerine Yapılan Lisansüstü Çalışmalarla İlgili Bir Değerlendirme". *Turkish Studies Dergisi*, Sayı: 7/4 (2012):1835-1861
- Güllüdağ, Nesrin. "Kırımçak Türkçesi Grameri". Doktora Tezi, Fırat Üniversitesi, 2005.
- Günay, Ayşe. "Karaçay-Malkar Türkçesinin Kendine Has Özellikleri ve Kıpçak Lehçeleri Arasındaki Yeri". *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt: 10 Sayı: 53 (2017): 109-114

- Günay, Turgut. *Rize İli Ağzları*. Ankara: TDK Yayınları, 2003.
- Güner, Galip. *Kıpçak Türkçesi Grameri*. İstanbul: Kesit Yayınları, 2013.
- Güneş, Bahadır. "Çıldır Merkez Ağzı Üzerine". A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi 51, Erzurum (2014): 17-34
- Günşen, Ahmet. "Anadolu Ağzlarında Farklı Bir Gelecek Zaman Eki ve Çekimi: -ıcı /-ici ; -ucu /-ücü". Turkish Studies /Türkoloji Dergisi 1 Sayı: 2, (2006): 55-80
- Gürer, Gülsevin. "Türkiye Türkçesi Ağzlarında Kıpçakça Denilen Unsurlar Üzerine 2: (Ç > Ş Değişmesi)". Turkish Studies, Volume 3/3, Spring (2008): 378-387
- Hacıeminoğlu, Necmettin. *Türk Dilinde Edatlar*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1984.
- Hunutlu, Ümit. "Türkçede K- > G- ve T- > D- Tonlulaşması Üzerine Düşünceler". Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi -63, Erzurum, Eylül (2018): 161-186
- Hunutlu, Ümit. "Yusufeli'nin Ersis (Kılıçkaya) Köyü Ağzında /-r/, /-(y)Er/, /-(y)Ür/ Eklerinin Zaman Görevi Bakımından Ayrımı" Turkish Studies Dergisi, Volume 9, Ankara (2014): 369-380
- İlhan, Nadir. "Türk Dilinde Ünsüz Düşmesi, Nedenleri ve Türleri", Zeitschrift für die Welt der Türken (ZfWT), Vol.1 No.2 (2009): 43-55
- İmer, Kamile, Ahmet Kocaman ve A. Sumru Özsoy. *Dilbilim Sözlüğü*. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, 2011.
- Kara, Mehmet. *Türkmen Türkçesi Grameri*. İstanbul: Etkileşim Yayınları, 2012.
- Karaağaç, Günay. *Türkçenin Ses Bilgisi*. İstanbul: Kesit Yayınları, 2015.
- Karadoğan, Ahmet. "Eski Anadolu Türkçesinde Yuvarlaklaşan Ekler". Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten, Cilt: 1-2, Sayı: 44, (2001): 171 – 179
- Karahan, Leyla. *Anadolu Ağzlarının Sınıflandırılması*. Ankara: TDK Yayınları, 2014.
- Karahan, Leyla. "Birleşik Kipli Fiillerde Çokluk Eki -lAr'ın Yeri". Türk Dili Üzerine İncelemeler, Ankara: Akçağ Yayınları, 2011.
- Karaman, Erdal. "Azerbaycan Ağzları Üzerine Bir Deneme". Journal Of Qafqaz University, Azerbaijan, Sayı: 20, (2007): 93-101

- Karasoy, Yakup. "-gAndA / -AnDA Bir Zarf-Fiil Eki Midir?". Dil Araştırmaları, Güz (2016/19): 7-16
- Koç, Aylin. "Kelime Sonunda Ünsüz Türemesi". Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi, Sayı: 28 (2010): 47-67
- Koday, Zeki ve Kübra Erhan. "Yusufeli İlçesinin İdari Coğrafya Analizi". Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 14 (2), (2010): 1-11
- Korkmaz, Zeynep. *Gramer Terimleri Sözlüğü*. Ankara: TDK Yayınları, 2007.
- Korkmaz, Zeynep. *Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi*. Ankara: TDK Yayınları, 2014.
- Küçük, Murat. "Anadolu Ağızlarındaki Doğu Kökenli Sözcüklerin Ses Bilgisi Açısından Görünümleri -Ünsüzler-", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Türkoloji Dergisi*, 20,2 (2013): 39-78
- Kürüm, Mesut. "Türkçede İyelik Eklerinin Ele Alınışı ve Çağdaş Lehçelerde Kullanılışı". Mavi Atlas Dergisi, 4 (2015): 76-95
- Maldar, Sedat. "Çağdaş Kıpçak Lehçelerinin Ortak Sesleri ve Ses Olaylarının Trabzon, Rize ve Artvin Ağızları ile Karşılaştırılması". Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi, 2018.
- Olçay, Selahattin, Ahmet Bican Ercilasun ve Ensar Aslan. *Arpaçay Köylerinden Derlemeler*. Ankara: TDK Yayınları, 1998.
- Özek, Fatih. "Türkiye Türkçesi Doğu Grubu Ağızlarında Şimdiki Zaman Ekleri". *Turkish Studies*, Volume: 7/1, Winter (2012): 1751-1765
- Sağır, Mukim. "Ses Olayları Bakımından Anadolu Ağızları". A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, sayı 20 (2002): 1-7
- Sarıahmet, Ebru. "Rize Çamlıhemşin Ağzı". Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2018.
- Tekin, Talat. "Türkçede Morfonemik Değişmeler: Dar Ünlü ~ ø Nöbetleşmesi". *Dilbilim Araştırmaları* (1995): 103-109
- Tekin, Talat ve Mehmet Ölmez. *Türk Dilleri*. İstanbul: Yıldız Yayınları, 2003.
- Tıraş, Mehmet, Günay Kaya ve Cemal Sevindi. "Yusufeli İlçesinde Köylerin Coğrafi Özellikleri". Geçmişten Geleceğe Yusufeli Sempozyumu Bildirileri, İstanbul: Yusufeli Belediyesi Yayınları, (2010): 177-192

- Tiken, Kâmil. *Eski Türkiye Türkçesinde Edatlar, Bağlaçlar, Ünlemler ve Zarf Fiiller*. Ankara: TDK Yayınları, 2004.
- Toksoy, Ahmet. "Türk Hâkimiyetinde Yusufeli". Geçmişten Geleceğe Yusufeli Sempozyumu Bildirileri, İstanbul: Yusufeli Belediyesi Yayınları, (2010): 19-23
- Turan, Zikri. *Artvin İli Yusufeli İlçesi Uşhum Köyü Ağzı*. Ankara: TDK Yayınları, 2006.
- Turan, Zikri. "Yusufeli Ağzı Üzerine". Geçmişten Geleceğe Yusufeli Sempozyumu Bildirileri. İstanbul: Yusufeli Belediyesi Yayınları (2010): 335-339
- Uygur, Sinan. "Yusufeli Ağzındaki Kıpçakça Kelimeler" Geçmişten Geleceğe Yusufeli Sempozyumu Bildirileri, İstanbul: Yusufeli Belediyesi Yayınları, (2010): 341-344
- Üstüner, Ahad. *Anadolu Ağzlarında Sıfat-Fiil Ekleri*. Ankara: TDK Yayınları, 2000.
- Vural, Hanifi ve Tuncay Böler. *Ses ve Şekil Bilgisi*, İstanbul: Kesit Yayınları, 2017.
- Zülfikar, Hamza. *Terim Sorunları ve Terim Yapma Yolları*. Ankara: TDK Yayınları, 2011.

ÖZ GEÇMİŞ			
Adı, Soyadı	Önder KORUK		
Doğum Yeri ve Yılı	Yusufeli - 1983		
Medeni Durumu	Evli		
Bildiği Yabancı Diller ve Düzeyi			
Öğrenim Durumu	Başlama - Bitirme Yılı	Kurum Adı	
Lisans	2000	2005	Atatürk Üniversitesi (KK Eğt. Fak.)
Yüksek Lisans	2015		Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi
Doktora			
Çalıştığı Kurum (/lar)	Başlama - Ayrılma Yılı		
1. Çayeli Mes. ve Tek. Anadolu Lisesi	2007		Devam ediyor
2. Van Türkiye Yardım Sevenler Derneği Lisesi	2009		2010
3. Van Ticaret Meslek Lisesi	2009		2010
4. Çayeli Anadolu Öğretmen Lisesi	2011		2012
5. Çayeli İMKB Fen Lisesi	2014		2015
Üye Olduğu Bilimsel ve Mesleki Kuruluşlar			
Katıldığı Proje ve Toplantılar			
Yayımlar			
Aldığı Ödüller			
Diğer			
İletişim (eposta)	korukonder@hotmail.com		